

σημειώσεις της στέπας 3

σημειώσεις της στέπας #3 ★ εκδόσεις των ξένων
Ιούνιος 2013, Θεσσαλονίκη

Μεταφράσεις και επιμέλεια κειμένων:
Λία Γυιόκα, Νίκος Νικολαΐδης, Λεωνίδα Χαλκίδης, Σωκράτης Παπάζογλου

Περιεχόμενα

<i>Φασισμός και καθημερινή ζωή: εισαγωγικό σχεδιάγραμμα</i>	5
Δημήτρης Κωτσάκης	
<i>Σημειώσεις για τον φασισμό</i>	11
Κώστας Δεσποινιάδης	
<i>Και πάλι για το παράγγελμα Wstawać</i>	25
Χρήστος Φιλιππίδης	
<i>état de siege – Εγχειρίδιο χρήσης του δημόσιου χώρου</i>	31
Παναγιώτης Μπίκας	
<i>Φασισμός και κουλτούρα - ένα παράδειγμα απάντησης</i>	47
Sava Devurić	
<i>Ο οργανωμένος φασισμός στη Σερβία - από τις απαρχές του ως σήμερα</i>	57
Ξένια Καλαϊτζίδου	
<i>Οι τίγρεις της Βεγγάλης</i>	73
<i>Η ομορφιά μας</i>	75
χωρίς χαρτιά	
<i>Ιστορίες μεταναστών (πριν από την κρίση)</i>	77
Biotech Watch	
<i>Gene Heill!... από τον πρώιμο βιοφασισμό προς ένα νέο γενετικό ολοκληρωτισμό</i> ...	83
Ernie Larsen, Sherry Millner	
<i>Φασιστικοί αλγόριθμοι αμαζονιακού τύπου</i>	89
friends of gongchao	
<i>Ενάντια στο φετίχ της αντιπροσώπευσης – ταξικοί αγώνες στην Κίνα</i>	101
Νίκος Νικολαΐδης	
<i>Ο δρόμος προς τη δουλεία</i>	111
<i>Μαγικές εικόνες...</i>	127
Αντιφασιστική Πρωτοβουλία Γκύζη, Συλλογική Κουζίνα της Τετάρτης	
<i>Ναζισμός και σεξουαλικότητα – το παράδειγμα των ομοφιλόφυλων και των ροζ σπιτιών στα στρατόπεδα συγκέντρωσης</i>	135
<i>Για την Ελένη Μάνος</i>	155

Φασισμός και καθημερινή ζωή: εισαγωγικό σχεδιάγραμμα

Ο φασισμός δεν είναι κόμμα, δεν είναι πολιτική τάση, δεν είναι μια παραίτηση βίας που θολώνει το κρύσταλλο της δημοκρατίας και χαμηλώνει τη λάμψη του διαφωτισμού. Είναι τα κόμματα, είναι η πολιτική, είναι η προϋπόθεση της δημοκρατίας στις κοινωνίες του διαφωτισμού. Είναι το δήθεν άκρο που βγαίνει από τα σπλάχνα του κτήνους.

Στο τεύχος αυτό παρουσιάζουμε κείμενα που πραγματεύονται όψεις της γενικής μας αντίληψης ότι οι φασιστικές αξίες (η περιφρόνηση στον αδύναμο, η υποταγή στον δυνατό και οι διάφορες εκφάνσεις των κοινωνικών αυτών παθολογιών):

- διαποτίζουν την καθημερινότητα της αστικής δημοκρατίας,
- είναι απαραίτητες για την καπιταλιστική ανάπτυξη και την άλλη όψη της, την καπιταλιστική λεηλασία,
- στερεώνονται στην ευγονική πολιτική και την αντιμετώπιση του πληθυσμού ως «βιομάζας» - ως σωμάτων που είναι, παράγουν και αναπαράγουν εμπορεύματα, που μπορούν να εξοντωθούν, να διαμελισθούν, να διαιρεθούν, να ανακυκλωθούν, να τηλερυθμιστούν, να γίνουν αόρατα.

1. ...διαποτίζουν την καθημερινότητα της αστικής δημοκρατίας

«Ο φασισμός είναι εγγενής στο αστικό πολίτευμα ... και συμπληρωματικός προς την αντιπροσωπευτική δημοκρατία» («σημειώσεις για τον φασισμό»). Αυτή τη στιγμή η ανάγκη να αντιμετωπιστούν οι αντιστάσεις στις επιθέσεις του κεφαλαίου στην κοινωνία της Ελλάδας, που είχε εθιστεί στο συμβόλαιο της καταναλωτικής ευχέρειας έναντι της συνένοχης αποδοχής των καθημερινών εγκλημάτων της κυριαρχίας, επιτάσσει την επείγουσα κατασκευή ενός δήθεν «αντισυστημικού φασισμού», με τεχνικές εκλεπτυσμένες από την ιστορική πείρα, αλλά και με συνέπειες ολέθριες και ως ένα σημείο προβλέψιμες και θεμιτές για την εξουσία («ο δρόμος προς τη δουλεία»).

Η περίπτωση της Σερβίας είναι χαρακτηριστική της ιδεολογικής ελαστικότητας της εξουσίας («ο οργανωμένος φασισμός στη Σερβία»): Η διαχείριση του πληθυσμού που εντάχθηκε σ' έναν πόλεμο, τον υπέστη, εξήλθε από αυτόν και «αναδομήθηκε» από το ΔΝΤ έγινε με τους ίδιους ανθρώπους να εναλλάσσονται στις ίδιες θέσεις ως φιλοναζί και ως εκσυγχρονιστές φιλελεύθεροι, ως ρωσόφιλοι εθνικιστές και ως σοσιαλιστές, ως ορθόδοξοι, παγανιστές, πολεμοχαρείς και ειρηνόφιλοι, μαζί και ενάντια στο ξένο κεφάλαιο. Στα πρόσφατα χρόνια, για τη εξασφάλιση της καθυπόταξης, ως μέρος της πολεμικής μηχανής επιστρατεύτηκε εκεί με επιτυχία και ο «αντισυστημικός φασισμός» με την όψη *κινήματος*, όχι μόνον *καθεστώτος αξιών* («ο δρόμος προς τη δουλεία»).

2. ...είναι απαραίτητες για την καπιταλιστική ανάπτυξη και την άλλη όψη της, την καπιταλιστική λεηλασία

Οι συνθήκες εργασίας-πρότυπο βιοπολιτικής διαχείρισης στρατοπέδου στην Amazon («φασιστικοί αλγόριθμοι αμαζονιακού τύπου») αποτελούν την προϋπόθεση ώστε μια πολυεθνική εταιρεία να μπορεί να είναι σύμβολο ποιότητας και ταχύτητας με την οποία ένα τεράστιο φάσμα προϊόντων φτάνει σε εκατοντάδες εκατομμύρια καταναλωτές μέσω ηλεκτρονικών παραγγελιών. Πού όμως φτιάχνονται αυτά τα προϊόντα;

Τις τελευταίες δύο με τρεις δεκαετίες, η δυτική καταναλωτική ευημερία παράγεται από την άγρια εκμετάλλευση ενός εργατικού δυναμικού 200 έως 300 εκατομμυρίων στην Κίνα, μια χώρα που άλλαξε τύπο ολοκληρωτισμού, χωρίς να χρειαστεί να αλλάξει σύμβολα και σημαίες. Οι αγώνες των κινέζων εργατών, σκληροί και διαρκείς, είναι καθοριστικοί για το μέλλον όλων των ανθρώπων («ενάντια στο φετίχ της αντιπροσώπευσης»).

Όπως και σε όλον τον δυτικό κόσμο, η οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα πριν την αποκαλούμενη κρίση του 2008 στηρίχθηκε αφενός στην φτηνή εργασία στην Κίνα, το Μπαγκλαντές κ.α. και αφετέρου στους πλήρως απαξιωμένους μετανάστες της δεκαετίας του 1990 και στους πρόσφυγες της δεκαετίας του 2000 («χωρίς χαρτιά»). Οι άνθρωποι αυτοί έπρεπε να «προβληματοποιηθούν», έπρεπε «να κατασκευαστούν ως πρόβλημα μαζί με τη λύση του» από την εξουσία, όπου η λύση είναι η διαρκής κατάσταση πολιορκίας («*état de siege*») για να συνεχίσει ο πληθυσμός των πολιτών με το προνόμιο της ιθαγένειας να επιβιώνει σε μια ισορροπία μεταξύ της δικής του εθελούσιας υποταγής και της καθυπόταξης των εσωτερικών και εξωτερικών άλλων - που αποκαλούνται *τεμπέληδες*, *εγκληματίες*, *νοσηροί* ή απλώς *άχρηστοι*, ανάλογα με την περίσταση. Τώρα που η υποταγή των πολιτών γίνεται απελπισία, ο φασισμός τους προσφέρει τα έτοιμα θύματα επί πίνακι («και πάλι για το παράγγελμα *Wstawać*»).

3. ...στερεώνονται στην ευγονική πολιτική

Οι πρακτικές της ευγονικής, δηλαδή οι υποχρεωτικές στειρώσεις, οι καταναγκαστικές αμβλώσεις, οι μεγάλης κλίμακας ευθανασίες αναπήρων και αρρώστων, δεν γεννήθηκαν ως τμήμα της πολιτικής φυλετικής και κοινωνικής εξυγίανσης σε κάποιο υπουργείο φασιστικού καθεστώτος. Ξεπήδησαν από την καρδιά της μαζικής δημοκρατίας της ελεύθερης αγοράς τις Ηνωμένες Πολιτείες στις αρχές του 20ού αιώνα, με τις διεθνείς επιστημονικές συναντήσεις των ευγονιστών (στο Λονδίνο το 1912, στη Νέα Υόρκη το 1921 και το 1932) να εκλεπτύνουν και να προσαρμόζουν αναλόγως τα εργαλεία και τα ιδεολογικά ερείσματα της ευγονικής.

Τα διδάγματα και τις μεθόδους της ευγονικής στις ΗΠΑ αξιοποίησαν από τη δεκαετία του 1910 ο Καναδάς, το Βέλγιο, αλλά και η Σουηδία, η πρωταγωνίστρια του φιλελεύθερου κράτους-πρόνοιας στον 20ό αιώνα, η οποία μάλιστα διατήρησε μέρος της ευγονικής της νομοθεσίας ως το 1975. Φράσεις όπως «βελτίωση της ανθρώπινης ράτσας, ευθανασία των αδυνάτων, πολλαπλασιασμός των επιθυμητών ανθρώπων και απαλλαγή από τους ανεπιθύμητους...»¹, που προέρχονται από ένα όχι και τόσο μακρινό και μακάβριο παρελθόν, αντικαταστάθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες από έννοιες-θαυματοουργά επιτεύγματα της τελευταίας λέξης, κάθε φορά, της τεχνολογίας: βιοτεχνολογία, συνθετική βιολογία, νανοτεχνολογία (“**gene heil!**”).

Η ευγονική ρητορική πριν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δεν έκρυβε τις προθέσεις της. Ο στρατηγός Leonard Darwin, γιος του Δαρβίνου, στο πρώτο διεθνές συνέδριο ευγονικής είχε πει ότι η ευγονική αποτελεί την «πρακτική εφαρμογή της αρχής της εξέλιξης των ειδών». Στο δεύτερο συνέδριο, που διαφημίστηκε παγκοσμίως από το ίδιο το State Department², ο στρατηγός Ντάργουιν ήταν επίτιμος προσκεκλημένος. Λίγα χρόνια πριν το Άουσβιτς, επέμενε ότι οφείλουμε «να εξοντώσουμε τους ανίκανους»³ - και δεχόταν χειροκροτήματα από τους ευρωπαίους, λατινοαμερικανούς και ασιάτες συμμετέχοντες...

Η εθνικοσοσιαλιστική σεξουαλική πολιτική αποθέωσε την ευγονική, εξοτώνοντας τους ομοφυλόφιλους ως μη αρρενωπά έκφυλα άτομα, προτάσσο-

1. Ο Francis Galton, στη μνήμη του οποίου ήταν αφιερωμένο το στο Διεθνές Ευγονικό Συνέδριο στο Λονδίνο το 1921 μιλώντας για την επιστημονική εμπειρία των βοτανολόγων και των ανατροφών ζώων είχε αναρωτηθεί: “The question was then forced upon me. Could not the race of men be similarly improved? Could not the undesirables be got rid of and the desirables multiplied?” Βλ. Karl Pearson. *The Life, Letters, and Labours of Francis Galton*, University Press, Λονδίνο 1914.

2. Edwin Black. *War Against the Weak. Eugenics and America's Campaign to Create a Master Race*. Four Walls Eight Windows, Νέα Υόρκη 2003.

3. Want More Babies in Best Families. *New York Times*, 25 Σεπτεμβρίου 1921.

http://query.nytimes.com/mem/archivefree/pdf?_r=1&res=9C01E3DB123EEE3ABC4D51DFBF66838A639EDE&oref=slogin

ντας όμως ταυτόχρονα στοιχεία της φιλελεύθερης σεξουαλικής ιδεολογίας (όπως την ελευθεριότητα και τις προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις, τη νομιμοποίηση της ανύπαντρης μητέρας) και εργαλειοποιώντας απόλυτα τη βιολογική αναπαραγωγή («**ναζισμός και σεξουαλικότητα**»). Να ο εχθρός, να το θύμα, να η βιο-διαχείριση του θανάτου. Τότε οι ναζί έστελναν τους ομοφυλόφιλους στα στρατόπεδα εξόντωσης (χωρίς βέβαια να κόπτονται πάντα για τους γκέι και τις λεσβίες στο δικό τους καθαρόαιμο στρατόπεδο των επιλέκτων). Σήμερα, που ο μητροπολιτικός δυτικός καπιταλισμός διαθέτει καταναλωτές όλων των οικογενειακών και σεξουαλικών συνδυασμών, εχθρός του είναι το «Ισλάμ» (στην όποια μεμονωμένη του εκδοχή βολεύει τη στοχοποίησή του) κι έτσι Ολλανδοί, Αυστριακοί και Σουηδοί φασίστες υπερασπίζονται την ομοφυλοφιλία έναντι του «οπισθοδρομικού» Ισλάμ που την απαγορεύει...

Αντίστοιχα ευγονική, με την έννοια μιας επιστημονικοφανούς συνταγής εξελικτικής βελτίωσης συνδυασμένης με μία ισχυρή, αυθαίρετα φυλετική, βάση αξιολόγησης ήταν η αντιμετώπιση της υψηλής τέχνης από τον εθνικοσοσιαλισμό. Ένας ρομαντισμός υψηλής τεχνολογίας, καθόλου ασύμβατος με τη νεωτερική κουλτούρα των φιλελεύθερων χωρών, μπορούσε να οργανώνει εκθέσεις «εκφυλισμένης τέχνης» και ταυτόχρονα να κρατά υψηλότερες τις τιμές των ιδιόκτητων *avant-garde* έργων («**φασισμός και κουλτούρα: ένα παράδειγμα απόληξης**»).

Αυτό που τότε αποκαλείτο τεχνικά «ευγονική» απαγορεύεται ρητά από τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης του 2000, εξάλλου η Σύμβαση για την Αποτροπή και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας (CPPCG) των Ηνωμένων Εθνών του 1948 καταδικάζει την «πρακτική της επιβολής φυλετικής ευγονικής». Ναι, πράγματι:

Από από τις κραυγές για διατήρηση της φυλετικής καθαρότητας τα χρόνια του μεσοπολέμου μέχρι τη σύγχρονη προπαγάνδα για την «πτώση του παγκόσμιου IQ» και τη συνακόλουθη ανάγκη για «εθελοντική ευγονική» και «έλεγχο της αναπαραγωγικής ανευθυνότητας»⁴ μπορεί η απόσταση να φαίνεται μεγάλη. Όπως και από τα πειράματα σε ανθρώπους του Eugen Fischer και του Otmar Freiherr von Verschuer έως τη σημερινή έμφαση της χρηματοδοτούμενης έρευνας στη γενετική, γονιδιακή και αναπαραγωγική τεχνολογία με σκοπό τον έλεγχο της τυπολογίας των απογόνων.

4. R. Lynn και J. Harvey «The decline of the world's IQ». *Intelligence* 36 (2): 112, 2008. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160289607000463>

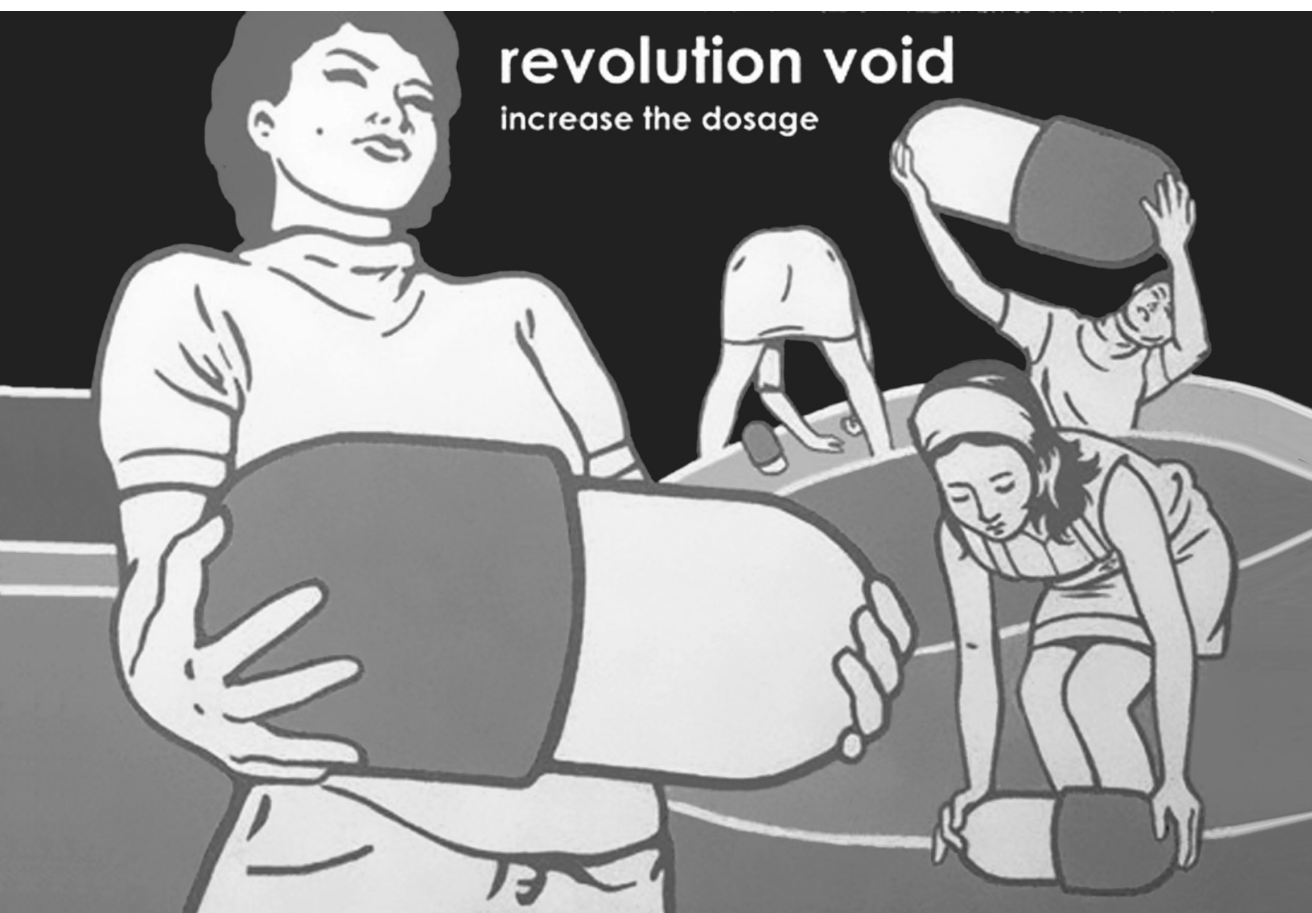
Van Court, Marian (1983). «Unwanted Births And Dysgenic Reproduction In The United States». *Eugenics Bulletin*: Lynn, Richard (1996). *Dysgenics: genetic deterioration in modern populations*. Praeger. <http://books.google.com/books?id=NGMSAQAAIAAJ>

Miller, Edward M. (1997). «Eugenics: Economics for the Long Run». *Research in Biopolitics* 5: 391-416.

Η απόσταση όμως μικραίνει όταν συνειδητοποιούμε ότι γενοκτονίες δεν σταμάτησαν να γίνονται, ότι η βιο-διαχείριση ως “πολιτική των σωμάτων και των ζωντανών οργανισμών” δεν εξελίχθηκε μόνο στη μικροχειρουργική και τα νανο-αντικαταθλιπτικά, αλλά και στο εμπόριο μοσχευμάτων, και στις τεχνολογίες μαζικού πολέμου. Σε πλήρη λειτουργία η «μηχανή της σάρκας».

Η νεκρή τους φύση χωρίς εμάς.⁵

Α.Γ.
για τις εκδόσεις των ξένων

5. Ξένια Καλαϊτζίδου, «η ομορφιά μας», σ. 75 στο παρόν τεύχος.

Σημειώσεις για τον φασισμό

Το θέμα του φασισμού ήταν κεντρικό και στις συζητήσεις της δεκαετίας του 1970. Ήταν η εποχή της δεύτερης παγκόσμιας κρίσης, μετά την κρίση της δεκαετίας του 1930, η οποία ήταν καθοριστική για την ανάπτυξη του φασισμού. Αρχή της συζήτησης ήταν η ενότητα στη διαφορά του «παλιού» με τον «νέο» φασισμό. Χαρακτηριστικό ήταν το κείμενο του Αντρέ Γκλυκσμάν στο περιοδικό Μοντέρνοι Καιροί το 1972 με τίτλο «Φασισμοί: παλιός και νέος».¹ Οι σκέψεις που ακολουθούν, συμφωνούν εν πολλοίς με όσα λέγονται στο κείμενο αυτό για τον παλιό φασισμό. Αλλά διαφέρουν ουσιαστικά με όσα λέγονται για τον νέο. Η διαφορά ξεκινάει από την ιστορική θεώρηση του αναπτυσσόμενου μετά την κρίση της δεκαετίας του 1970 κράτους, όπως εκτίθεται στο βιβλίο 3 και 1 κείμενα,² ως υπερεθνικό ολιγαρχικό κράτος. Οι παρακάτω σημειώσεις παρουσιάζουν θέσεις σε βασικά σημεία της περί παλιού και νέου φασισμού σημερινής συζήτησης.

Φασισμός

Ας αρχίσουμε με τον όρο «φασισμός». Ο όρος προέρχεται από το ιταλικό fascio (δέσμη) που υπάρχει στον τίτλο της πολιτικής οργάνωσης Fasci d'Azione Rivoluzionaria (FAR), που ίδρυσε ο Μουσολίνι το 1914. Στα ελληνικά το fascio υπάρχει ως δεσμός στον τίτλο της παραστρατιωτικής οργάνωσης Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών (ΙΔΕΑ), που ιδρύθηκε το 1944 για την αντιμετώπιση του «κομμουνιστικού κινδύνου».

Σε ό,τι λέγεται εδώ, ως φασισμός εννοείται η ιδεολογική-πολιτική κατεύθυνση και η κρατική λειτουργία των δεσμών ολοκληρωτικής εξουσίας, όπως αναπτύσσονται σύμφωνα με τα ακόλουθα.

Πρώτον, αρχή του φασισμού είναι ο πόλεμος, το πνεύμα του είναι ο μιλιταρισμός. Η βάση της πολεμικής του συγκρότησης είναι το έθνος, αξιωμα του είναι ο εθνικισμός (ο λεγόμενος «πατριωτισμός»). Με δεδομένη την ιδεολογική ταυτότητα ιταλικού φουτουρισμού και φασισμού κατά τη γέννηση των δύο κινημάτων

1. Αντρέ Γκλυκσμάν. 1976. Φασισμοί: Παλιός και Νέος. Μτφρ. Χριστίνα Σταματοπούλου. Αθήνα: Στοχαστής.

2. Δημήτρης Κωτσάκης. 2012. 3 και 1 Κείμενα. Αθήνα: Εκδόσεις των συναδέλφων.

στις αρχές του 20ού αιώνα στους χώρους του πολιτισμού και της πολιτικής αντίστοιχα, χαρακτηριστικό είναι το άρθρο 9 στο Φουτουριστικό Μανιφέστο που συνέταξε ο Μαρινέτι το 1909: «Θα υμνούμε τον πόλεμο —τη μόνη υγιεινή του κόσμου—, τον μιλιταρισμό, τον πατριωτισμό». Για να καταλήξει, βεβαίως, στο «θα περιφρονούμε τις γυναίκες».³

Δεύτερον, στην εθνική βάση της πολεμικής του συγκρότησης, ο φασισμός συνθέτει την οικονομική με την πολιτική εξουσία σύμφωνα με τις αρχές που ανέπτυξε ο Χίτλερ στον λόγο που εκφώνησε στη Λέσχη των Βιομηχάνων το 1923. Όπως τις αναφέρει ο Γκλυκσμάν στο κείμενο που προαναφέρθηκε, οι αρχές αυτές περιλαμβάνουν: «την ανισότητα (“οι άνθρωποι έχουν διαφορετική απόδοση”), την ιεραρχία (“την απόλυτα αντιδημοκρατική αρχή της χωρίς όρους αυταρχικής εξουσίας πάνω στη βάση, και την απόλυτη υπευθυνότητα στην κορυφή”) και τον νόμο του αρχηγού (Führersprinzip)».⁴ Με τη σύνθεση οικονομικής και πολιτικής εξουσίας, ο φασισμός μεταφέρει τον εγγενή στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία οικονομικό δεσποτισμό στον ανατρεπτικό της αστικής δημοκρατίας πολιτικό δεσποτισμό.

Μορφές του φασισμού

Με την παραπάνω έννοια του όρου, θα διακρίνουμε εδώ δύο ιστορικές μορφές του φασισμού, οι οποίες διαφέρουν ουσιαστικά μεταξύ τους αλλά δεν αντιτίθενται, είναι συμπληρωματικές όψεις του φασιστικού φαινομένου.

Κρατικός φασισμός: Εδαφική κυριαρχία (πατρίδα)

— Ο φασισμός ως κρατικός ολοκληρωτισμός.

Εθνικός φασισμός: Ενότητα αίματος (φυλή)

— Ο φασισμός ως εθνικός ολοκληρωτισμός.

Η εθνική βάση του φασισμού που εδώ αναφέρεται ως «κρατικός φασισμός» είναι πολιτισμική. Στο ιδεολογικό πλαίσιο του κρατικού φασισμού, ο όρος «έθνος» παραπέμπει στο κοινωνικό σώμα, η ταξική ιεραρχία του οποίου ασκεί την ιδεολογική και πολιτική εξουσία στον κοινωνικό χώρο του κράτους: της εδαφικής κυριαρχίας στη γεωγραφική περιοχή που αναφέρεται ως «πατρίδα». Το έθνος, σε αυτά τα συμφραζόμενα, δεν έχει φυλετική βάση. Συγκροτείται από την ιδεολογικά αναπαραγόμενη από το κράτος συλλογική μνήμη των πολιτών του, η οποία συνδέει τη φερό-

3. Βλ. Κ.Τίσνταλ - Α.Μποτσόλα. 1984. Φουτουρισμός. Μτφρ. Δημοσθένης Κούρτοβικ. Αθήνα: Υποδομή. σ.227.

4. Γκλυκσμάν ό.π. σ.28.

μενη ιστορική καταγωγή του έθνους με τον προδιαγραφόμενο ιστορικό του προορισμό. Και όπου το συνδεδεμένο με το «έθνος» κράτος δεν είναι υπαρκτό, όπως στις περιπτώσεις μιας διεκδικούμενης «εθνικής ανεξαρτησίας» ή «ένωσης», η αναπαραγωγή της συλλογικής μνήμης που συγκροτεί το έθνος είναι έργο μιας θρησκευτικής-πολιτικής «εθνάρχουσας» συλλογικότητας, που διεκδικεί για τον εαυτό της θέση σε μια συγκεκριμένη εδαφική κυριαρχία.

Σε αντιδιαστολή με τον κρατικό φασισμό, η εθνική βάση του φασισμού που εδώ αναφέρεται ως «εθνικός φασισμός» είναι φυλετική. Ο όρος «έθνος», τώρα, παρ'έμπει στην ενότητα αίματος των πολιτών του κράτους. Το έθνος δεν συγκροτείται πολιτισμικά σε ένα κρατικό πλαίσιο, αλλά φυλετικά υπεράνω κρατικών πλαισίων. Η κατά τα παραπάνω πολιτισμική ενότητα του έθνους θεωρείται ως συνέπεια της φυλετικής του ενότητας. Υποδειγματική έκφραση του φυλετικού χαρακτήρα του εθνικού φασισμού είναι το τέταρτο από τα 25 σημεία του προγράμματος του Εθνικοσοσιαλιστικού Γερμανικού Εργατικού Κόμματος: «Μόνο μέλη του Έθνους μπορούν να είναι πολίτες του Κράτους. Μόνον αυτοί με γερμανικό αίμα, ανεξαρτήτως πεποιθήσεων, μπορούν να είναι μέλη του Έθνους. Συνεπώς, κανείς Εβραίος δεν μπορεί να ανήκει στο Έθνος». Υποδειγματική εκδοχή της κρατικής ολοκλήρωσης του εθνικού φασισμού είναι το τρίτο Ράιχ. Υποδειγματική του πράξη, το ολοκαύτωμα.

Έχει ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση του φασισμού η διάκριση της κρατικής-πολιτισμικής από την εθνική-φυλετική του μορφή και η ιστορική διαφορά του παλιού από τον νέο φασισμό στην κάθε μία από τις δύο αυτές μορφές του.

Η ιστορική διαφορά των κρατικών μορφών του φασισμού

Αρχίζουμε με τη διαφορά των δύο κρατικών μορφών του φασισμού, παλιού και νέου, οριοθετώντας τις δύο ιστορικές εποχές με την παγκόσμια κρίση του 1970, την κρίση που ορίζει το πέρασμα από το εθνικό κράτος στο υπερεθνικό κράτος, όπως ειπώθηκε στην αρχή.

Παλιός φασισμός

— Συμπληρωματικότητα αστικής δημοκρατίας και φασισμού στο εθνικό κράτος: ο φασισμός είναι εθνική αστική δικτατορία που αναδύεται από την εθνική αστική δημοκρατία ως καθεστώς έκτακτης ανάγκης.

Νέος φασισμός

— Συμβολή του φασισμού στη συγκρότηση της ολιγαρχίας του πλούτου στο υπερεθνικό κράτος: ο φασισμός είναι εγγενές πολιτικό, γραφειοκρατικό, αστυνομικό και στρατιωτικό στοιχείο του κράτους της υπερεθνικής αστικής ολιγαρχίας.

Η ουσία της διαφοράς των δύο κρατικών μορφών του φασισμού είναι ότι στον παλιό φασισμό, που αναπτύσσεται στο ιστορικό πλαίσιο του εθνικού κράτους, αντιστοιχούν δύο συμπληρωματικά —έχει ιδιαίτερη σημασία η συμπληρωματικότητα τους— πολιτεύματα: η διαπερατή από τον φασισμό αστική δημοκρατία, που αποτελεί το κανονικό πολίτευμα της αστικής κοινωνίας, και η συγκροτούμενη από τον φασισμό αστική δικτατορία, ως καθεστώς έκτακτης ανάγκης προς αντιμετώπιση του ταξικού κινδύνου. Ενώ στον νέο φασισμό, που αναπτύσσεται στο ιστορικό πλαίσιο του υπερεθνικού κράτους, αντιστοιχεί ένα και μόνο πολίτευμα: η περιέχουσα φασιστικά στοιχεία αστική ολιγαρχία.

Το κρίσιμο σημείο της διαφοράς των δύο φασισμών είναι ότι, κατά τον νέο φασισμό, η αστική ολιγαρχία περιέχει φασιστικά στοιχεία, δεν συγκροτείται φασιστικά, δεν είναι καθεστώς κρατικού ολοκληρωτισμού, όπως συμβαίνει με την αστική δικτατορία του παλιού φασισμού. Το καθοριστικό εδώ είναι η ως προς τον φασισμό ομοιότητα των δύο αστικών πολιτευμάτων: του δημοκρατικού και του ολιγαρχικού. Ο φασισμός μετέχει και των δύο, είναι εγγενής στο αστικό πολίτευμα εν γένει. Καθώς, από τη μία πλευρά, η αστική δημοκρατία είναι διαπερατή από τον φασισμό, με την έννοια ότι ο φασισμός αναδύεται νόμιμα, με συνταγματικά κατοχυρωμένες κοινοβουλευτικές διαδικασίες, από την αστική δημοκρατία ως καθεστώς έκτακτης ανάγκης. Και, από την άλλη πλευρά, η αστική ολιγαρχία περιέχει φασιστικά στοιχεία, με την έννοια ότι η πολιτική, γραφειοκρατική, αστυνομική και στρατιωτική της συγκρότηση χρησιμοποιεί αναγκαστικά, σύμφωνα με τον ολιγαρχικό της χαρακτήρα, δεσμούς ολοκληρωτικής εξουσίας.

Έχει ιδιαίτερη σημασία για τον νέο φασισμό ότι η εσωτερικότητα των στοιχείων του είναι αρχή του ολιγαρχικού αστικού πολιτεύματος, καθώς και το ποιος είναι ο πολιτειακός χαρακτήρας της αρχής αυτής. Ο παλιός φασισμός ολοκληρώνεται ως εναλλακτική, συμπληρωματική μορφή του αστικού δημοκρατικού πολιτεύματος: καταλαμβάνει την κρατική εξουσία, έχοντας πρώτα συγκροτηθεί εκτός αυτής. Ενώ ο νέος φασισμός ενυπάρχει στοιχειακά στο αστικό ολιγαρχικό πολίτευμα: οι δεσμοί του αναπτύσσονται εντός της κρατικής εξουσίας, την οποία όμως δεν καταλαμβάνουν. Η ολιγαρχία του πλούτου, ως υπερεθνικό κρατικό σύστημα, μπορεί για λόγους τακτικής να κάνει φασιστικές παραχωρήσεις στα εθνικά του υποσυστήματα, όπως συμμετρικά μπορεί να κάνει και δημοκρατικές παραχωρήσεις, αλλά δεν επιτρέπει τη κατάλυση της ολιγαρχικής του εξουσίας από τα φασιστικά του στοιχεία ή τα δημοκρατικά του κατάλοιπα. Αυτή είναι θεμελιώδης αρχή του αναδυόμενου ολιγαρχικού κρατικού συστήματος, που απορρέει από τον σύνθετο χαρακτήρα του: υπερεθνικό και αγοραίο. Και δεν έχουμε ακόμη τα στοιχεία για να συζητήσουμε σε πραγματική ιστορική βάση το ναπολεόντειο πέρασμα από την υπερεθνική αστική ολιγαρχία στην υπερεθνική αστική μοναρχία, που θα κλείσει τον αριστοτελικό πολιτειακό κύκλο: δημοκρατία-ολιγαρχία-μοναρχία.

Πρέπει εδώ να σημειωθεί μία συνέπεια της ιστορικής διαφοράς των κρατικών μορφών του φασισμού, παλιού και νέου. Στην αναδυόμενη πολιτεία της ολιγαρχίας του πλούτου, δεν αντιτίθενται η αντιπροσωπευτική δημοκρατία και ο συμπληρωματικός προς αυτήν φασισμός. Τα καθεστώτα αυτά ανήκουν στο ιστορικό παρελθόν της αστικής πολιτείας. Η πολιτική αντίθεση τώρα δεν είναι ανάμεσα στη φασιστική και τη δημοκρατική εθνική πολιτεία. Είναι ανάμεσα στην υπερεθνική πολιτεία της ολιγαρχίας του πλούτου και την εκτός της πολιτείας άμεση κοινωνική δημοκρατία. Η κοινωνική βάση αυτής της πολιτικής αντίθεσης είναι η αντίθεση ανάμεσα στην κεφαλαιοκρατική οικονομία και την, παράλληλα και ανατρεπτικά αναπτυσσόμενη, κοινωνική οικονομία. Ο νέος φασισμός, ως στοιχείο και όχι ως ολική μορφή του ολιγαρχικού πολιτεύματος, είναι οργανικός στον περιορισμό και την καταστολή της αναπτυσσόμενης ενότητας κοινωνικής οικονομίας και άμεσης δημοκρατίας κατ' αντίθεση προς την αναπτυσσόμενη κυρίαρχη ενότητα κεφαλαιοκρατικής οικονομίας και ολιγαρχίας του πλούτου. Η κατά τον Χίτλερ αρχή της σύνθεσης οικονομικού και πολιτικού δεσποτισμού, που αναφέρθηκε πριν, είναι χαρακτηριστική της οργανικότητας αυτής. Αν ο παλιός φασισμός πραγματώνει την αρχή της σύνθεσης των δεσποτισμών με τη φασιστική ανατροπή της αστικής δημοκρατίας, ο νέος φασισμός την πραγματώνει με την ενσωμάτωση στοιχείων του στην ολιγαρχία του πλούτου.

Υπάρχει ακόμη μια συνέπεια της ιστορικής διαφοράς των κρατικών μορφών του φασισμού, παλιού και νέου, που πρέπει να σημειωθεί εδώ. Μια συνέπεια που συνδέεται με τη σχέση της κρατικής με την εθνική μορφή του φασισμού: κεντρική στον παλιό φασισμό είναι η εθνική του μορφή, ενώ στον νέο φασισμό κεντρική είναι η κρατική του μορφή. Ο νέος φασισμός είναι εθνικός στην κοινωνική του βάση και μόνο, δεν είναι εθνικός στην κρατική του κορυφή — δεν μπορεί να είναι, δεδομένου του υπερεθνικού χαρακτήρα του νέου κράτους. Και ο εθνικός φασισμός δεν είναι παρά κρατικό εργαλείο καταστολής του κοινωνικού κινήματος: ένα ιδεολογικό-πολιτικό μέσο πολεμικής κλιμάκωσης των εσωτερικών στον κοινωνικό χώρο του κινήματος εθνικών διαφορών. Παραβλέπεται συνήθως μια σημαντική συνέπεια της εργαλειοκότητας αυτής. Το κράτος ενισχύει —εντός ορίων— τον εθνικό φασισμό, κρατώντας ίσες —όσο του είναι δυνατό— αποστάσεις από τις αντιτιθέμενες εθνικές του ενότητες. Αν δεν το κάνει αυτό, υπονομεύει τον στόχο του: την καταστροφική για το κοινωνικό κίνημα υποδαύλιση των εσωτερικών εθνικών του διαφορών.

Η ιστορική διαφορά των εθνικών μορφών του φασισμού

Η διαφορά των δύο εθνικών μορφών του φασισμού προκύπτει από την παραπάνω διαφορά των κρατικών του μορφών.

Παλιός φασισμός

— Συγκρότηση των πολιτών του έθνους-κράτους σε έναν εθνικό δεσμό ολοκληρωτικής εξουσίας. Κατάληψη της πολιτικής εξουσίας και ανατροπή της αστικής δημοκρατίας, μέσω της εκχώρησης από το κοινοβούλιο της κρατικής εξουσίας στην ηγεσία του Εθνικού Δεσμού.

Νέος φασισμός

— Συγκρότηση πολιτικών, γραφειοκρατικών, αστυνομικών και στρατιωτικών ομάδων σε κρατικούς δεσμούς ολοκληρωτικής εξουσίας καθοριστικούς για τη λειτουργία της ολιγαρχίας. Χρήση από το κράτος των αυτόνομα συγκροτούμενων εθνικών δεσμών ολοκληρωτικής εξουσίας. Η χρήση έχει ως σκοπό την καταστολή του αναπτυσσόμενου στο υπερεθνικό κράτος κοινωνικού κινήματος με την πολεμική κλιμάκωση των εσωτερικών σε αυτό εθνικών διαφορών.

Το κρίσιμο στην κατανόηση του νέου φασισμού είναι η σχέση των δύο μορφών του, της κρατικής και της εθνικής, και η ιδιαίτερη λειτουργία της εθνικής του μορφής στο σύγχρονο κράτος. Συγκεκριμένα: η οργανικότητα των στοιχείων του κρατικού φασισμού στη συγκρότηση του υπερεθνικού ολιγαρχικού κράτους, και η εργαλειακή χρήση από το κράτος αυτό των πολιτικών σχημάτων του εθνικού φασισμού, αυτόνομων ως προς το κράτος και αντιτιθέμενων στον υπερεθνικό του χαρακτήρα.

Τίθεται βέβαια το ερώτημα: Δεν αντιφάσκει η οργανικότητα των στοιχείων του κρατικού φασισμού στο σύγχρονο υπερεθνικό κράτος με την εθνική βάση του φασισμού γενικά, κρατικού ή εθνικού, όπως εκτέθηκε στην αρχή; Όχι, και εδώ φαίνεται η ιδιαίτερη σημασία που έχει για την κατανόηση του νέου φασισμού η διάκριση της κρατικής-πολιτισμικής από την φυλετική μορφή του έθνους για την οποία έγινε λόγος πριν. Στο έθνος με την κρατική-πολιτισμική του έννοια ανήκουν όσοι έχουν την κρατική υπηκοότητα και μετέχουν της κρατικά αναπαραγόμενης παιδείας. Η πολιτισμική εθνική ενότητα μπορεί να εμπεριέχει μια φυλετική πολλαπλότητα. Χαρακτηριστικότερο των παραδειγμάτων είναι η εθνική ενότητα των Ηνωμένων Πολιτειών. Αλλά η εθνική πολλαπλότητα του σύγχρονου υπερεθνικού κράτους δεν περιορίζεται στην φυλετική του πολλαπλότητα. Και ούτε αυτή, η φυλετική πολλαπλότητα, είναι το ουσιαστικό του χαρακτηριστικό. Ο υπερεθνικός χαρακτήρας του σύγχρονου κράτους, και συνεπώς η εθνική του πολλαπλότητα, αναφέρεται στις εθνικές ενότητες των κρατών από τα οποία αναδύεται. Το σύγχρονο κράτος είναι «υπερεθνικό» με την έννοια της υπέρβασης των «εθνικών» κρατών της προηγούμενης ιστορικής εποχής. Ο όρος «έθνος» εδώ περιορίζεται στις εθνικές ενότητες των έως τώρα εθνικών κρατών. Δεν έχει συγκροτηθεί ακόμα η ιστορική βάση της αναφοράς σε ένα υπερκείμενο έθνος, ένα «ευρωπαϊκό έθνος» για παράδειγμα, παρ' όλο που αναφερόμαστε στον αντίστοιχο πολιτισμό.

Και ποια είναι η εργαλειακή χρήση του εθνικού φασισμού από το σύγχρονο κράτος; Στη λογική της ανάλυσης, η χρήση αυτή ακολουθεί μια σειρά πέντε βημάτων. Ας τα δούμε συνοπτικά. (1) Συγκεντρώνονται αλλοεθνείς μετανάστες στις εθνικές αγορές εργασίας σε θέσεις φτηνής εργατικής δύναμης. (2) Μέσω της συγκέντρωσης αυτής, μειώνεται η αξία της εργατικής δύναμης και αυξάνεται ο βαθμός εκμετάλλευσης. (3) Η τοπική αύξηση του πληθυσμού λόγω της μετανάστευσης οδηγεί στην αύξηση της δομικής ανεργίας και, μέσω του ανταγωνισμού για τις θέσεις εργασίας, οδηγεί στη διατήρηση του υψηλού βαθμού εκμετάλλευσης. (4) Ο ανταγωνισμός οδηγεί στην αποδυνάμωση έως διάλυση των ταξικών εργατικών ενώσεων και την ανάπτυξη εθνικών φασισμών. (5) Η ταξική σύγκρουση κεφάλαιου - εργασίας υποκαθίσταται από την φασιστικά διαμεσολαβημένη εθνική σύγκρουση εργασίας - εργασίας.

Κοινωνικό κίνημα

Στο καταληκτικό βήμα της παραπάνω ανάλυσης, αντιδιαστέλλεται η ταξική σύγκρουση με την εθνική σύγκρουση που την υποκαθιστά. Κεντρικό στην κατανόηση του νέου φασισμού είναι το νέο ταξικό κίνημα, εναντίον του οποίου στρέφεται η υποκατάσταση της ταξικής με την εθνική σύγκρουση, και η διαφορά του από το παλιό ταξικό κίνημα. Η διαφορά των δύο θεμελιώνεται στη διαφορά του βιομηχανικού εργάτη, του εργάτη της βιομηχανικής παραγωγής, από τον κοινωνικό εργάτη, τον εργάτη της βιοπολιτικής παραγωγής. Η διαφορά του παλιού από το νέο ταξικό κίνημα είναι η διαφορά του κινήματος της βιομηχανικής εργασίας από το κίνημα της κοινωνικής εργασίας, στο οποίο αντιστοιχεί ο όρος κοινωνικό κίνημα σήμερα. Το νέο ταξικό κίνημα, εναντίον του οποίου στρέφεται ο νέος φασιστικός κοινωνικός πόλεμος, είναι το κοινωνικό κίνημα με την παραπάνω έννοια του όρου.

Ας μην αναπτυχθούν εδώ αναλυτικά οι έννοιες της βιοπολιτικής παραγωγής και του κοινωνικού εργάτη. Ας μείνουμε σε έναν συνοπτικό ορισμό, αναγκαίο δεδομένης της πολυσημίας των όρων. Σε ό,τι λέγεται εδώ, κεντρική στη βιοπολιτική παραγωγή σε αντιδιαστολή με τη βιομηχανική παραγωγή είναι μια διττή ενότητα: η ενότητα της «υλικής» και της «πνευματικής» διάστασης της οικονομικής παραγωγής της κοινωνικής ζωής και, στη βάση αυτή, η ενότητα της οικονομικής παραγωγής της κοινωνικής ζωής με την ιδεολογική-πολιτική αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος.⁵ Στο βιοπολιτικό κεφάλαιο —το κεφάλαιο της βιοπολιτικής παραγωγής— θεμελιώνεται το πολίτευμα της ολιγαρχίας του πλούτου. Στον ταξικό αντίποδα του βιοπολιτικού κεφάλαιου βρίσκεται ο κοινωνικός εργάτης της βιοπολιτικής παραγωγής, σε αντιδιαστολή με τον βιομηχανικό εργάτη της βιομηχανικής παραγωγής.

5. Για περισσότερα σε σχέση με τη βιοπολιτική παραγωγή, βλ 3 και 1 Κείμενα, ό.π. σσ. 45-55.

Καταλήγουμε με ένα κεντρικό στη διαφορά βιομηχανικής - βιοπολιτικής παραγωγής ζήτημα, ιδιαίτερα σημαντικό για την ταξική λειτουργία του νέου φασισμού. «Η εξέγερση των εργοστασίων χαρακτηρίζει την νέα εποχή», έλεγε ο Γκλυκσμάν,⁶ εκφράζοντας μια κυρίαρχη θέση της δεκαετίας του 1970. Όχι η εξέγερση των εργοστασίων αλλά η εξέγερση των πόλεων λέμε εδώ, έχοντας ορίσει τη «νέα εποχή» —τη μετά τη δεκαετία του 1970 εποχή— ως εποχή της θεμελιωμένης στη βιοπολιτική παραγωγή υπερεθνικής ολιγαρχίας του πλούτου. Λέγοντας αυτό δεν χάνεται, δεν υποκαθίσταται, η εξέγερση των εργοστασίων αλλά αφαιρείται το σφάλμα της κεντρικότητάς της στη σημερινή κοινωνική εξέγερση. Ο χώρος των εργοστασίων παραμένει ως χώρος της ανατρεπτικής κοινωνικής δύναμης, αποκτώντας τη θέση που του αντιστοιχεί σήμερα στον κοινωνικό χώρο της πόλης. Ο μετασχηματιζόμενος βιομηχανικός εργάτης είναι μια κατηγορία του αναδυόμενου κοινωνικού εργάτη. Το θέμα είναι σημαντικό για την ταξική λειτουργία του νέου φασισμού, καθώς και στις δύο εποχές του, παλιά και νέα, ο φασισμός είναι μια καθοριστική ιδεολογική-πολιτική κατεύθυνση του κοινωνικού πολέμου — η συμπληρωματική της ολιγαρχίας, καθοριστική για την σύγχρονη ταξική κυριαρχία κατεύθυνση. Οι νέοι φασιστικοί δεσμοί έχουν ως πρώτο, άμεσο, στόχο την πόλη γενικά. Δεν αρχίζουν από το εργοστάσιο, όπως συνέβαινε με τους παλιούς φασιστικούς δεσμούς. Πρέπει να περιμένουμε ότι στους άμεσους στόχους του νέου φασισμού προτεραιότητα θα έχουν οι συλλογικότητες της κοινωνικής οικονομίας και της άμεσης δημοκρατίας. Η κατάληψη και η αυτοδιαχείριση ενός εργοστασίου ανήκει στις δυναμικές μορφές αυτών των συλλογικοτήτων.

Πολιτικές κατευθύνσεις του φασισμού

Μένουμε εδώ ως προς τη διάκριση της κρατικής από την εθνική μορφή του φασισμού και την κυριαρχία της κρατικής μορφής στον νέο φασισμό. Σε αυτή τη βάση θα δούμε, κλείνοντας, ορισμένες πολιτικές κατευθύνσεις του φασισμού. Οι κατευθύνσεις είναι ενδεικτικές, δεν συνιστούν ανάλυση της φασιστικής πολιτικής. Μπορούν να ενταχθούν στις ακόλουθες κατηγορίες, κοινές για τους δύο φασισμούς παλιό και νέο. (1) Προσάρτηση των εξεγερμένων. (2) Καταστολή του κοινωνικού κινήματος. (3) Καταστολή της πρόθεσης κοινωνικού κινήματος.

1. Προσάρτηση των εξεγερμένων

Μια ιδεολογική κίνηση προσάρτησης που ασκεί ο φασισμός στην εθνική του μορφή είναι, με τα λόγια του Ντιμιτρόφ το 1935, ότι «εκμεταλλεύεται το βαθύ μίσος των εργαζομένων ενάντια στη ληστρική αστική τάξη, ενάντια στις τράπεζες, τα τραπεζοκράτη και τους μεγιστάνες του πλούτου». Και αυτό το κάνει με «μια ραφινάριση

6. Ό.π. σ. 73.

αντικαπιταλιστική δημαγωγία» που «ρίχνει συνθήματα» όπως: «Στη Γερμανία το σύνθημα “Το κοινό συμφέρον πάνω από το ατομικό”. Στην Ιταλία “Το κράτος μας δεν είναι κράτος καπιταλιστικό, είναι κράτος με σύστημα αυτοδιαχείρισης”. Στην Ιαπωνία “Για μιαν Ιαπωνία χωρίς εκμετάλλευση”. Στις Ενωμένες Πολιτείες “Για τη διανομή των περιουσιών” κλπ».⁷ Αλλά αυτά δεν είναι μόνο αποτέλεσμα αντικαπιταλιστικής δημαγωγίας. Κάθε εθνικός φασιστικός οργανισμός περιέχει νοσογόνα για τον βαθύτερο κρατικό του χαρακτήρα αντικαπιταλιστικά κύτταρα στο πνεύμα των χιτλερικών Ταγμάτων Εφόδου (SA), που τα περιμένει η θεραπευτική νύχτα των μεγάλων μαχαιριών την κρίσιμη για την κρατική ενσωμάτωσή τους στιγμή. Τα κύτταρα αυτά συνδέονται με την αυτόνομη από το κράτος συγκρότηση των εθνικών δεσμών ολοκληρωτικής εξουσίας που είδαμε πριν, ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες του υπερεθνικού χαρακτήρα του καπιταλιστικού κράτους. Και ας μη περιμένουμε, για να αναγνωρίσουμε την παρουσία τους, τη συγκλονιστική τους ανάπτυξη στο χιτλερικό πρότυπο των τριών εκατομμυρίων μελών, που συγκρούονταν πολεμικά με την αντικαπιταλιστική αριστερά στους δρόμους των γερμανικών πόλεων. Είναι αυτά, ακριβώς, τα κύτταρα που κάνουν πειστική τη «ραφιναρισμένη αντικαπιταλιστική δημαγωγία» για την οποία μιλούσε ο Ντιμιτρόφ.

Μια πολιτική κίνηση προσάρτησης των εξεγερμένων, με επίκεντρο τους ανέργους, που ασκεί ο εθνικός φασισμός της κυρίαρχης σε ένα κράτος εθνότητας, ενεργοποιεί τα υγιή για τον φασιστικό οργανισμό καπιταλιστικά του κύτταρα. Είναι η υποκατάσταση των πραγματικών εχθρών των εξεγερμένων με πλασματικούς. Το σχήμα είναι απλό: Το κεφάλαιο προσφέρει θέσεις εργασίας. Οι κοινωνικές κινητοποιήσεις υπονομεύουν την προσφορά των θέσεων στον εθνικό χώρο. Οι μετανάστες αφαιρούν από τα μέλη του έθνους τη δυνατότητα πρόσβασης στις υπάρχουσες θέσεις. Στην κίνηση αυτή, η προσάρτηση των εξεγερμένων δεν είναι ιδεολογική. Για την ακρίβεια, είναι ιδεολογική τόσο μόνο όσο απαιτεί ο συγκεκριμένος πολιτικός της χαρακτήρας και η πολεμική του ολοκλήρωση. Οι εξεγερμένοι, παραμένοντας εξεγερμένοι —αυτό είναι το καθοριστικό— αλλάζουν στρατόπεδο: στρατεύονται στον κρατικό πόλεμο κατά του κοινωνικού κινήματος.

2. Καταστολή του κοινωνικού κινήματος

Η προσάρτηση των εξεγερμένων είναι το πρώτο βήμα της φασιστικής αντιμετώπισης του κοινωνικού κινήματος. Το επόμενο βήμα είναι η καταστολή των μη προσαρτημένων. Αρχίζουμε τις μορφές καταστολής του κοινωνικού κινήματος από τον παλιό φασισμό. Αναφερθήκαμε ήδη στα χιτλερικά τάγματα εφόδου. Ας δούμε την πρωτογενή, μουσολινική, εκδοχή τους με τα λόγια του Μαλαπάρτε, όπως τα αναφέρει ο Γκλυκσμάν: «Από τη μια μέρα στην άλλη, συγκεντρώσεις μελανοχιτώνων γίνονται σε κέντρα που είχαν υποδειχτεί σύμφωνα μ' ένα σχέδιο κινητοποίησης.

7. Γκεόργκι Ντιμιτρόφ. 1975. Ο Φασισμός, Μτφρ. Δ.Χ. Αθήνα: Πορεία. Παραθέματα από σ. 25.

Χιλιάδες οπλισμένοι άντρες, μερικές φορές δεκαπέντε ως είκοσι χιλιάδες, ξεχύνονταν σε μια πόλη, σ' επαρχίες, σε χωριά, μετακινούμενοι γρήγορα με τα φορτηγά τους, απ' τη μια επαρχία στην άλλη. Μέσα σε λίγες ώρες η κατεχόμενη περιοχή βρισκόταν σε κατάσταση πολιορκίας. Ότι είχε μείνει από σοσιαλιστική ή κομμουνιστική οργάνωση, εργατικά κέντρα, συνδικάτα, εργατικοί κύκλοι, εφημερίδες, συνεταιρισμοί, είχε διαλυθεί και τσακιστεί μεθοδικά (...) σε διάρκεια δύο-τριών ημερών τα γκλομπς δούλευαν σε έκταση εκατοντάδων τετραγωνικών χιλιομέτρων. Στο τέλος του 1921 αυτή η ταχτική, εφαρμοσμένη συστηματικά σε μια όλο και πλατύτερη κλίμακα, είχε τσακίσει την πολιτική και συνδικαλιστική οργάνωση του προλεταριάτου».⁸

Η παρουσίαση της καταστολής του κοινωνικού κινήματος από τον παλιό φασισμό έχει εδώ διπλή σημασία. Πρώτα, την αναφορά στον εγγενώς πολεμικό και πλήρη χαρακτήρα της φασιστικής καταστολής — πολεμικό, με την στρατιωτική έννοια του όρου, και πλήρη, με την έννοια της εξόντωσης του κοινωνικού κινήματος συνολικά, όχι κάποιων εκφράσεών του. Και, στη συνέχεια, την έκθεση της διαφοράς του παλιού με τον νέο φασισμό στο κεντρικό αυτό, για την ύπαρξη του φασισμού, θέμα. Η διαφορά έχει αναπτυχθεί ήδη, ως την δούμε συνοπτικά. Ο νέος φασισμός ασκεί το θεμελιώδες ταξικό του καθήκον με δύο συμπληρωματικούς τρόπους: μέσα από τους δεσμούς (*fasci*) του κρατικού φασισμού που στοιχειοθετούν το σύγχρονο ολιγαρχικό κράτος. Και με την χρήση των αυτόνομα αναπτυσσόμενων δεσμών του εθνικού φασισμού. Κεντρικό εδώ είναι το ότι ο νέος εθνικός φασισμός δεν καταλαμβάνει — δεν του επιτρέπεται να καταλάβει— την κρατική εξουσία. Συνεπώς, δεν του επιτρέπεται να εφαρμόσει πλήρως τις παραπάνω μορφές καταστολής, αυτές ακριβώς που οδηγούσαν στην κατάληψη της εξουσίας. Αλλά η χρήση του στην εξόντωση του κοινωνικού κινήματος του επιτρέπει —ουσιαστικά, του επιβάλλει— να τις αναπτύσσει οριακά. Και ποιο είναι αυτό το όριο; Είναι το όριο που απαιτεί η διαβόητη ρητορεία της «ταύτισης των άκρων»: ταύτιση της φασιστικής καταστολής του κοινωνικού κινήματος με την επαναστατική συγκρότηση του κινήματος. Θα δούμε αμέσως την «συνωμοσιολογική» μέθοδο της ταύτισης, περνώντας στην καταστολή της πρόθεσης του κοινωνικού κινήματος.

3. Καταστολή της πρόθεσης κοινωνικού κινήματος

Η καταστολή του αναπτυσσόμενου κοινωνικού κινήματος δεν αρκεί για την κρατική του αντιμετώπιση. Απαιτείται και η καταστολή της πρόθεσης κοινωνικού κινήματος. Η καταστολή αυτή επιτελείται με ορισμένες τεχνικές του φασισμού στην κρατική του μορφή, για την κατανόηση των οποίων είναι χρήσιμο να δούμε τη Γαλλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες της δεκαετίας του 1970 — τη δεκαετία του πε-

8. Γκλυκμάν, ό.π. σ. 63.

ράσματος από τον παλιό στον νέο φασισμό. Η επιλογή έχει σημασία γιατί η κρατική μορφή του νέου φασισμού συγκροτήθηκε υποδειγματικά στα δύο λίκνα της αστικής δημοκρατίας, στη Γαλλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες, τις δεκαετίες 1950-60, στο πλαίσιο του πολέμου της Αλγερίας, από την πλευρά της Γαλλίας, και των πολέμων της Κορέας και του Βιετνάμ από την πλευρά των Ηνωμένων Πολιτειών. Και συγκροτήθηκε πολεμικά ως προς το κοινωνικό κίνημα που αναπτύχθηκε στις δύο αυτές χώρες τη δεκαετία του '60. Θα δούμε τις τεχνικές αυτές όπως παρουσιάζονται στην κατάληξη του κειμένου του Γκλυκσμάν. Με τη γλώσσα του κειμένου, οι τεχνικές είναι: «συνωμοσιολογία», «προβοκάτσια», «μεταρρυθμίσεις».

«Η ανακάλυψη των συνωμοσιών: ένα βράδυ, ο κ. Μαρσελέν στέκεται περήφανος μπροστά σ' ένα σωρό από ξύλα που διαβεβαιώνει ότι μαζεύτηκαν μέσα απ' τις σχολές του Πανεπιστήμιου. Πίσω απ' αυτή την πυραμίδα των όπλων, καταγγέλλει κάποιον μυστηριώδη ξένο καθοδηγητή και αναγγέλλει την απαγόρευση της “Προλεταριακής Αριστεράς”. Ο Μάο Τσε Τουνγκ ξεσκεπάστηκε! Ο Σέρλοκ Μαρσελέν δεν είχε ήδη ανακαλύψει, πίσω από τον Μάη του '68 τον δάκτυλο της Ανατολικής Γερμανίας; (...) Ο παλιός φασισμός είχε την “εβραίο-μαρξιστική” συνωμοσία του (...) σήμερα ο Μαρσελέν, χρωδία με τον Μπρέζνιεφ, αναγγέλλει τη “διεθνή συνωμοσία” του μαοϊσμού.» Και, προφανώς, δεν θα μέναμε εκεί. Για να γυρίσουμε στα δικά μας, η τωρινή «συνωμοσία», όπως όλοι ξέρουμε, είναι η συνωμοσία της «τρομοκρατίας».

«Οι προβοκάτσες: Για παράδειγμα, καίμε το πανεπιστήμιο της Vincennes, διαβεβαιώνουμε ότι το έκαναν οι γκωσίστες (αριστεριστές) και τους κλείνουμε φυλακή. 100, 200, 300 μίνι Ράιχσταγκ. (...) Για να σταματήσει μια ενέργεια με την οποία οι μάζες συμφωνούν, ο προβοκάτορας της δίνει μια συνέχεια που οι μάζες καταδικάζουν αλλά που φαίνεται “λογική” (...) Οι προβοκάτσες επεμβαίνουν για να σταματήσουν μια μαζική ενέργεια (η προβοκάτσια του Καρτιέ Λατέν απαντάει στην απεργία της Ρενώ και στην υπόθεση Ζωμπέρ), χρησιμεύουν σαν εισαγωγή σε κυβερνητικά μέτρα (το “χτύπημα” στη Δουνκέρκη “αναγγέλλει” την απαγόρευση της Προλεταριακής Αριστεράς. Η προβοκάτσια προσπαθεί να διαιρέσει τις μάζες “εν θερμώ”. Η φιλοσοφία της είναι απλή (...) έξω από τις εγκατεστημένες ιεραρχίες δεν υπάρχει σωτηρία».

«Οι μεταρρυθμίσεις: αυτές επεμβαίνουν όταν, παρ' όλη τη φασαρία για συνωμοσία και τις προσπάθειες προβοκάτσας, ένα μαζικό κίνημα κατορθώσει να σπάσει βίαια τη σιωπή και να κινητοποιήσει την κοινή γνώμη. Στόχος τους είναι να επιβάλουν τη σιωπή, να ξανασφίξουν τη μέγγενη των καταναγκασμών που δημιουργεί τη “σιωπηλή πλειοψηφία” και γι' αυτό συνενώνουν τους κατασταλτικούς μηχανισμούς. (...) Βασισμένος στην εμπειρία που είχε από τις αμερικάνικες φυλακές, ο Τζάκσον βεβαίωσε ότι αν έπρεπε να δώσει τον ορισμό του φασισμού με μια μόνο λέξη, θα διάλεγε τη λέξη μεταρρύθμιση. Κύρια, αυτές οι μεταρρυθμίσεις δεν

θυμίζουν τον σοσιαλδημοκρατικό ρεφορμισμό αλλά τις φασιστικές “συντεχνίες”. Δεν σχεδιάζουν τη δημιουργία μηχανισμών ταξικής συνεργασίας που θα διαιωνίζουν μian απατηλή ειρήνη, αλλά, χτισμένες σε συνθήκες σύγκρουσης, πρόκειται για μηχανές πολέμου».

Έθνος-«φυλή», διαφορετικότητα-«ασθένεια».

Κλείνοντας τις σημειώσεις αυτές για τον φασισμό, θα ήταν χρήσιμο για την κατανόηση της φυλετικής του διάστασης με την ευρύτερη σημερινή της σημασία να σταθούμε για λίγο σε μια από τις «μεταρρυθμίσεις».

Αρχίζουμε με μια παρατήρηση του Γκλυκσμάν, σε συνέχεια των όσων ήδη παρατέθηκαν. «Όταν ο Σμελκ (παλιός γενικός διευθυντής φυλακών) αναγγέλλει από το ραδιόφωνο ότι “80% των κρατουμένων είναι ψυχοπαθείς”, νοιώθουμε να πλησιάζει η μεταρρύθμιση που θα μετατρέψει τις φυλακές σε άσυλα αλά Μπρέζνιεφ. Μέσα στη μεταρρυθμισμένη φυλακή “μοντέλο” του Φλερύ-Μεροζίς, τα ξυλοκοπήματα και το πειθαρχείο δεν εξαφανίστηκαν. Όμως ο ζουρλομανδύας (“ακινητοποίηση”) έχει ενισχυθεί από τις ενέσεις Βάλιουμ που γίνονται με το πρώτο δείγμα “εκνευρισμού”. “Η αρρώστια σου είναι οι διαφορετικές σου απόψεις”, γνωματεύουν οι Ρώσοι ψυχίατροι.». Τι σημαίνει ως προς ό,τι μας απασχολεί η τροπή της διαφορετικότητας σε «αρρώστια»; Δεν είναι δυνατή η ανάπτυξη του μεγάλου αυτού θέματος εδώ. Μία κρίσιμη παρατήρηση μόνο, για τη σύνδεση της φυλετικής εκδοχής της εθνικής ενότητας με την ιατρική εκδοχή της ατομικής διαφορετικότητας. Δηλαδή, για την αναγωγή του κοινωνικού-ψυχικού στο βιολογικό-φυσικό στην πληρότητά της: από την ανθρώπινη κοινωνία συνολικά στον άνθρωπο ατομικά.

Γυρνάμε στις αρχές: το 1883, όταν ο Γκάλτον (συγγενής του Δαρβίνου) άνοιγε μαζί με άλλους τον δρόμο για τον κοινωνικό δαρβινισμό και, σε αυτό το πνεύμα, εισηγήθηκε την ευγονική, που μετά πενήντα χρόνια ενέπνευσε στο τρίτο Ράιχ την κάθαρση της άριας φυλής. Και κάνουμε ένα άλμα στο σήμερα, που με διάφορους τρόπους ρητούς και άρητους αναβιώνει ο κοινωνικός δαρβινισμός. Τι θα μπορούσε να εννοεί ο Ουίλσον (βραβείο Pulitzer) με όσα μας λέει στο βιβλίο του «Για την ανθρώπινη φύση»;⁹ Στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου, η «Ελπίδα», λέει ότι «Με τον καιρό θα συσσωρευτεί αρκετή γνώση για τα γενετικά θεμέλια της κοινωνικής συμπεριφοράς» και ότι «θα υπάρξουν τεχνικές» με τις οποίες «μέσω της συμβατικής ευγονικής θα συντελεστεί μια αργή εξελικτική αλλαγή». Και τότε, συνεχίζει, «το ανθρώπινο είδος θα μπορέσει να αλλάξει την ίδια του την φύση».¹⁰ Μέχρι τότε, αλλά —υποθέτουμε— και μετά, ως προς τη γενετική δομή της μεταβαλλόμενης «φύσης» του ανθρώπινου είδους, θα ισχύει ότι «Οι κοινωνίες μας

9. Edward O. Wilson. 1998. Για την Ανθρώπινη Φύση. Μτφρ. Αμαλία Ναθαναήλ. Αθήνα: Σύνταγμα. 10. ό.π. σ. 222.

βασίζονται στο σχέδιο των θηλαστικών». Και τι είναι το «σχέδιο των θηλαστικών» στην γενετική του δομή; Είναι ένα σχέδιο κατά το οποίο «το άτομο αγωνίζεται κατά πρώτο λόγο για την προσωπική αναπαραγωγική του επιτυχία και κατά δεύτερο λόγο για αυτήν των πλησιέστερων συγγενών του». Όσο για τους άλλους, τους μη συγγενείς κοινωνικούς του εταίρους, το σχέδιο προβλέπει μόνο μια «φειδωλή συνεργασία» έναν «συμβιβασμό για την απολαβή οφέλους».¹¹ Και τα περί φιλίας, συναδελφικότητας και συντροφικότητας, που θεμελιώνουν το ήθος του κοινωνικού κινήματος; Αυτά —το γενετικά ορθό επιβάλλει να θεωρήσουμε ότι— αντιστοιχούν, με τα λόγια του Ουίλσον, σε «ένα νοήμον μυρμήγκι (υποθέτοντας προς στιγμή ότι τα μυρμήγκια και άλλα κοινωνικά έντομα κατάφεραν να εξελιχθούν σε όντα με υψηλή νοημοσύνη)». Γιατί; Επειδή το μυρμήγκι, ως κοινωνικό έντομο, σύμφωνα με τον Ουίλσον και πάλι, «μπορεί να θεωρήσει αυτή τη διευθέτηση (την «κατά συμβιβασμό» και μόνο «φειδωλή συνεργασία για την απολαβή οφέλους») βιολογικά βλαβερή και την ιδέα της ατομικής ελευθερίας εγγενώς κακή» (ό.π.). Για να συνεννοούμαστε σήμερα, «ατομική ελευθερία» είναι η ελευθερία της ατομικής ιδιοκτησίας στην οποία θεμελιώνεται η ελευθερία της αγοράς: η ελευθερία που αντιστοιχεί στο γενετικό σχέδιο των θηλαστικών, σε αντιδιαστολή με τη συλλογικότητα και τα συναφή περί φιλίας κτλ που αντιστοιχούν στο γενετικό σχέδιο των κοινωνικών εντόμων. Αυτά λοιπόν ως προς την ανθρώπινη κοινωνία συνολικά.

Περνάμε τώρα στον άνθρωπο ατομικά. Το θέμα είναι η «ψυχοπάθεια» και η προς αντιμετώπισή της κλινική μεταρρύθμιση που είδαμε παραπάνω. Δεν είναι μόνο οι φυλακές που μεταρρυθμίστηκαν σε κλινικές. Κάθε κρίσιμος για τη υλοποίηση του «σχεδίου των θηλαστικών» κοινωνικός χώρος χρειάζεται σήμερα, σύμφωνα με την οπτική του βιολογικού αναγωγισμού, κλινική μεταρρύθμιση. Και πρώτα απ' όλα τα σχολεία. Η συνταγογράφηση φαρμάκων για τη θεραπεία της διαφορετικότητας —την επιστροφή στην «κανονικότητα» των σχέσεων— δεν έχει πλέον όριο ηλικίας. Και ένα μικρό παιδί (που δεν έχει ακόμη χρονίσει), αν δεν συμμορφώνεται με την «κανονικότητα» των φυσικών και κοινωνικών του σχέσεων υφίσταται πλέον φαρμακοθεραπεία. Μετά το αντιψυχιατρικό κίνημα της δεκαετίας του '60 (Laing, Cooper), που αποκάλυψε το ιδεολογικό κάλυμμα της φερόμενης ως «ιατρικής» αντιμετώπισης της μη αποδεκτής διαφορετικότητας, η ψυχιατρική επιστρέφει θριαμβικά σήμερα σε εξουσιαστικούς πολιτισμικούς κύκλους.

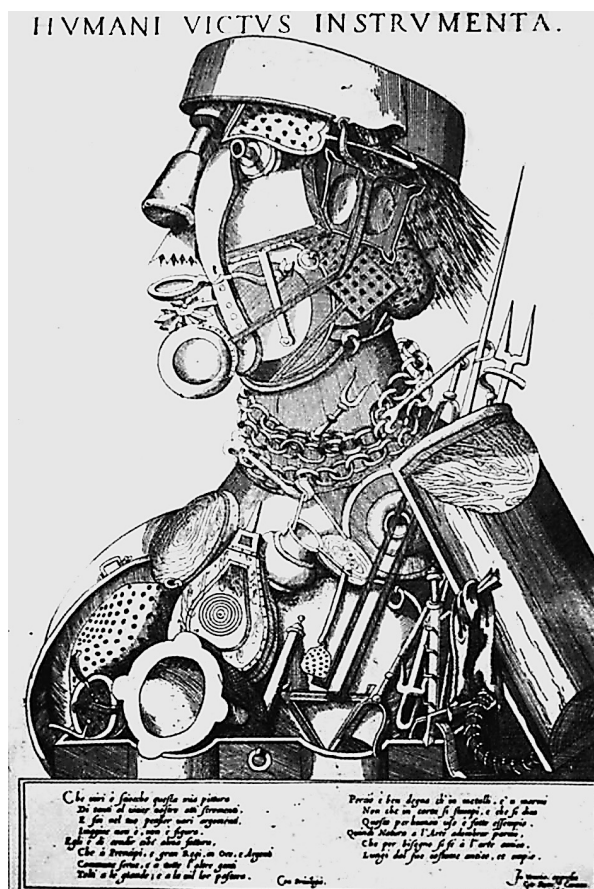
Έχει ιδιαίτερη σημασία στο σημερινό πολιτισμικό πλαίσιο να τονιστεί η δυναμική της φυλετικής διάστασης του εθνικού φασισμού: ο βιολογικός αναγωγισμός της δεν έχει δεσμεύσεις, δεν έχει λόγο να περιορίζεται στο κοινωνικό σύνολο και στο σύστημα των κοινωνικών σχέσεων, εκτείνεται θεωρητικά σε κάθε άνθρωπο ατομικά και στην κάθε προσωπική του σχέση. Το θεωρούμενο ότι μεταφέρεται με το

11. Ό.π. σ. 213.

«αίμα», είναι ένα βιολογικό σχέδιο, καθολικό για τη φυλή και ατομικό για το κάθε μέλος της. Εάν η δυναμική του νέου κρατικού-πολιτισμικού φασισμού συνδέεται με το εγγενές της κρατικής του υπόστασης, εθνικής και υπερεθνικής, η δυναμική του νέου εθνικού-φυλετικού φασισμού συνδέεται με την καθολικότητα του βιολογικού του αναγωγισμού. Ο εθνικός φασισμός σήμερα ολοκληρώνεται ως γενικά βιολογικός και όχι μόνο φυλετικός.

Θα πρέπει εδώ, κλείνοντας, να επαναλάβουμε αυτό που ειπώθηκε στην αρχή: οι δύο μορφές του νέου φασισμού, η κρατική και η βιολογική, διαφέρουν μεταξύ τους αλλά δεν αντιτίθενται, είναι συμπληρωματικές όψεις του φασιστικού φαινομένου. Στο φασιστικό πνεύμα, το κράτος είναι ένας κοινωνικός οργανισμός κατ' εικόνα του βιολογικού οργανισμού.

Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 2013

Και πάλι για το παράγγελμα *Wstawać*¹

Ο κάπως παράξενος τίτλος της ομιλίας μου είναι μια ευθεία αναφορά σε ένα ποίημα του Πρίμο Λέβι, ενός από τους επιζήσαντες των στρατοπέδων συγκέντρωσης και συγγραφέα μεταξύ άλλων του συγκλονιστικού βιβλίου *Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος* (μτφρ. Χαρά Σαρλικιώτη, εκδ. Άγρα). Σας το διαβάζω και θα καταλάβετε αμέσως το γιατί.

Ονειρευόμασταν στις άγριες νύχτες
όνειρα βίαια και πυκνά,
ονειρευόμασταν με την ψυχή και το σώμα
να γυρίσουμε, να φάμε, να εξιστορήσουμε
Όσπου αντηχούσε κοφτά, σιγανά
το παράγγελμα που συνόδευε την αυγή
«*Wstawać*»
και ράγιζε την καρδιά μας

Τώρα που ξαναβρήκαμε τα σπίτια μας,
τώρα που χορτάσαμε την κοιλιά μας,
και οι αφηγήσεις μας στέρεψαν όλες,
σήμανε η ώρα. Όπου να 'ναι θα ακούσουμε πάλι
το ξενικό παράγγελμα: «*Wstawać*»

Πρίμο Λέβι, «Η ανακωχή», 11 Ιανουαρίου 1946

Το παράγγελμα *Wstawać* που αναφέρει ο Πρίμο Λέβι, ήταν το παράγγελμα «εγέρθητι» στα πολωνικά, που άκουγαν κάθε πρωί οι έγκλειστοι του Άουσβιτς.

Το εφιαλτικό παράγγελμα σηματοδοτούσε για τους κρατούμενους την επιστροφή στον καθημερινό, ατέρμονο εφιάλτη της «ζωής» στο στρατόπεδο, το ξεκίνημα

---

1. Ομιλία στις 10-11-2012, στα πλαίσια αντιφασιστικού τριημέρου που διοργάνωσαν η Αντιεξουσιαστική Κίνηση Θεσσαλονίκης, η Ομάδα Προσβασιμότητας, το Thessaloniki Pride, το στέκι μεταναστών YOL και το Παρατηρητήριο για τα δικαιώματα στο χώρο της ψυχικής υγείας.

μιας ακόμα μέρας που όλοι ήξεραν ότι μπορεί να ήταν η τελευταία τους, και τη διακοπή της μοναδικής ανάπαυλας –του ύπνου– μέσα στην κόλαση του εγκλεισμού. Λίγο μετά την απελευθέρωσή του ο Πρίμο Λέβι «προβλέπει» στο ποίημά του ότι το παράγγελμα θα ακουστεί ξανά, η κτηνωδία θα επιστρέψει.

Μοιραία θυμήθηκα το ποίημα του Λέβι μετά το γνωστό περιστατικό με το «εγέρθητι» που ακούστηκε στα επινίκια των νεοναζί.

Η κατάσταση στην Ελλάδα εδώ και καιρό θυμίζει γερμανικό μεσοπόλεμο, όπως αυτός έχει αποτυπωθεί στο εξαιρετικό *Berlin Alexanderplatz* του Ντέμπλιν και στην ομώνυμη ταινία του Φασμπίντερ.

Τι είναι ωστόσο αυτό που έχουμε μπροστά μας; Η απάντηση δεν είναι εύκολη και η αντιμετώπιση του φαινομένου δύσκολη· στον φασισμό είναι δύσκολο να απαντήσει κανείς με ορθολογικά και έλλογα επιχειρήματα, γιατί τα δικά του επιχειρήματα –όπως έλεγε ο Μουσσολίνι– είναι οι γροθιές του. Θα επιχειρήσω να θίξω ορισμένες μόνο πλευρές του φαινομένου.

Ο Χορκχάμερ σε μια γνωστή του φράση έλεγε πως όποιος δεν θέλει να μιλήσει για τον καπιταλισμό, δεν πρέπει επίσης να μιλά και για τον φασισμό»².

Ένα πράγμα, λοιπόν, που πρέπει να κατανοήσουμε είναι ότι ο φασισμός αποτελεί οργανική τάση του καπιταλισμού που αναδύεται σε συγκεκριμένες *οικονομικές* και *κοινωνικές* συνθήκες. Δεν αποτελεί ατύχημα της ιστορίας. Ιστορικά, δεν αναπτύχθηκε ποτέ φασισμός σε μη καπιταλιστικές κοινωνίες (μπορεί να είχαμε άλλες μορφές ολοκληρωτισμού, αλλά όχι φασισμό).

Μίλησα, ωστόσο, για οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Πολλοί κάνουν το λάθος να θεωρούν την άνοδο του φασισμού στην Ελλάδα ως αποκλειστικό αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης και ως ένα φαινόμενο που μας έπεσε ξαφνικά από τον ουρανό. Σαφώς η οικονομική κρίση είναι προαπαιτούμενο. Σαφώς η ανεργία και η κοινωνική αποσύνθεση λειτουργούν ως δεξαμενές του φασισμού. Όμως αυτή η εξήγηση από μόνη της δεν μου φαίνεται αρκετή. Γιατί άραγε δεν συνέβη το ίδιο στην Αργεντινή, την Πορτογαλία, την Ιρλανδία, την Ισλανδία, χώρες που αντιμετώπισαν παρόμοια ή χειρότερα φαινόμενα οικονομικής κρίσης; Πρωτού ο φασισμός γίνει μια νομιμοποιημένη πολιτική επιλογή, είχαν προηγηθεί διάφορα στην ελληνική κοινωνία που καλό είναι να μην τα ξεχνάμε και να μην τα παραβλέπουμε. Η φτώχεια από μόνη της δεν οδηγεί ούτε στον φασισμό ούτε στον κρετινισμό.

Στην Ελλάδα δυστυχώς το έδαφος είχε προετοιμαστεί από τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Η ελληνική κοινωνία έχει σε μεγάλο βαθμό ένοχη συνείδηση, κι ως προσπαθεί επίμονα να παριστάνει ότι δεν θυμάται. Αναφέρω ενδεικτικά ορισμένα φαινόμενα:

- Εθνικιστικές εξάρσεις με αφορμή το Μακεδονικό.

2. Βλ. Μαξ Χορκχάμερ, *Οι Εβραίοι και η Ευρώπη*, μτφρ. Φώτης Τερζάκης, εκδ. Έρασμος.

- Αντιμεταναστευτικό (και ιδίως αντιαλβανικό) μένος με τα πρώτα κύματα μεταναστών (που έφτασε στο σημείο να δικαιολογεί ακόμα και τη δολοφονία μεταναστών για ένα κλεμμένο καρπούζι), σε εποχές που η οικονομία διένυε υποτίθεται περίοδο ευμάρειας και οι μετανάστες λειτουργούσαν ως κάρβουνο στην ατμομηχανή του «ελληνικού θαύματος».
- Στυγνή εκμετάλλευση γυναικών από τις χώρες του ανατολικού μπλοκ, με αραστή συνεργασία σωματεμπόρων και πελατών.
- Ένας μεταμοντέρνος μεγαλοϊδεατισμός με αφορμή τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 και κάποιες πρωτιές σε ποδοσφαιρικές διοργανώσεις, που δικαιολογούσε πογκρόμ και λυντσαρίσματα αλλοδαπών αν η ποδοσφαιρική τους ομάδα τολμούσε να κερδίσει την ελληνική (και σε άλλες χώρες διοργανώθηκαν Ολυμπιακοί Αγώνες, και άλλες χώρες κέρδισαν ευρωπαϊκά πρωταθλήματα, αλλά δεν υπήρξαν ανάλογα φαινόμενα).
- Μια διάχυτη στα ΜΜΕ lifestyle τσογλανιά, συνοδευόμενη από γκλαμουριά και έναν χυδαίο νεοπλουτισμό που εκδηλωνόταν με διάφορες αφορμές στην ιδιωτική και δημόσια ζωή, σε συνδυασμό με μια σκανδαλωδώς μεγάλη ποσότητα ρατσιστικού λόγου που διακίνησε και ανέχτηκε η ελληνική κοινωνία.
- Αντιμετώπιση των περιθωριακών και των μεταναστών με όρους υγειονομικούς (όπως για παράδειγμα στην απεργία πείνας των 300 μεταναστών, στην ιστορία με τις ιερόδουλες κ.ά.)

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να σταθώ λίγο και να θυμίσω ότι ο Φουκώ κάπου λέει ότι «οι Ναζί διέπονταν από το πνεύμα της καθαρίστριας: ήθελαν να καθαρίσουν την κοινωνία από οτιδήποτε θεωρούσαν ανθυγιεινό, ρυπαρό, βρώμικο: τους συφιλιδικούς, τους Εβραίους, τους ομοφυλόφιλους, όσους δεν ήταν άριοι, τους μαύρους, τους τσιγγάνους, τους τρελούς. Πίσω από το όνειρο των Ναζί βρίσκεται το απόλυτο μικροαστικό όνειρο της φυλετικής υγιεινής».³

Αυτό εν πολλοίς συνέβη και στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια.

Η πολιτική ελίτ, είτε σκόπιμα είτε από ανεπάρκεια, έθεσε το ζήτημα των μεταναστών και μια σειρά άλλα κοινωνικά ζητήματα με όρους υγειονομικούς (θυμίζω φράσεις όπως «υγειονομική βόμβα»), πέταξε τη μπάλα στο γήπεδο των Ναζί δηλαδή, και τους άφησε να κάνουν τη βρώμικη δουλειά. Και, μάλιστα, πολλές φορές ήταν οι φασίστες που έβαζαν τα ζητήματα της πολιτικής ατζέντας. Όταν το κράτος έρχεται σήμερα να μιλάει για θέματα που οι νεοναζί έθεταν από το '90, υιοθετώντας μάλιστα την ρητορική τους, είναι λογικό ότι οι τελευταίοι θα βγουν κερδισμένοι.

3. Βλ. Μισέλ Φουκώ, «Μαρκήσιος Ντε Σαντ. Ο λοχίας του σεξ», μτφρ. Κ. Δεσποινιάδης, *Πανοπτικός* τχ. 12, Ιανουάριος 2009.

Την πολιτική υπεραξία των όσων περιέγραψα παραπάνω νομίζω ότι καρπώθηκε η Χρυσή Αυγή όταν το επέτρεψαν οι οικονομικές συνθήκες και οι μέχρι τότε παραδοσιακοί διαχειριστές της εξουσίας στην Ελλάδα απονομιμοποιήθηκαν στα μάτια των πρώην ψηφοφόρων τους.

Ένα επιπλέον δεδομένο που δεν πρέπει να μας διαφεύγει και που τρόπον τινά δίνει ένα «πλεονέκτημα» στον φασισμό στις παρούσες συνθήκες είναι ότι ουσία του ολοκληρωτισμού είναι η συγχώνευση πολιτικής και οικονομίας (αυτό δηλαδή που εν πολλοίς ζούμε σήμερα).

Το ότι ο φασισμός ποτέ δεν τα έβαλε με το μεγάλο κεφάλαιο αλλά και το ότι παρουσιαζόταν πάντα διπρόσωπος σε σχέση με τα συμφέροντα των εργατών (ας μην ξεχνάμε για παράδειγμα την απαγόρευση των εργατικών συνδικάτων από τον Χίτλερ), τον καθιστούν μια επιλογή που οι κυρίαρχες ελίτ δεν αποκλείουν σε συνθήκες ακραίας κρίσης.

Και αν τελικά βρεθούμε μπροστά στο δίλλημα: «Συνολική Επαναστατική Ανατροπή ή Φασισμός» είναι βέβαιο πως οι ελίτ θα επιλέξουν το δεύτερο. Ο φασισμός είναι η τελευταία εφεδρεία του συστήματος και γι' αυτό άλλωστε η πιο κτηνώδης.

Εύγλωττα σημάδια αυτού μπορούμε ήδη να διακρίνουμε στη στάση φιλελεύθερων διανοουμένων και δημοσιογράφων και στις μετατοπίσεις του δημόσιου λόγου τους τον τελευταίο καιρό. Το πρώτιστο ζήτημα για αυτούς είναι η διατήρηση και ενίσχυση ενός αδηφάγου καπιταλιστικού συστήματος, που μπορεί να ισοπεδώνει κοινωνίες ολόκληρες αλλά εξυπηρετεί τα γιγαντωμένα οικονομικά συμφέροντα που πάντα εξυπηρετούσε και των οποίων υπάλληλοι είναι αυτοί. Το ποια πολιτικά μορφώματα θα χρησιμοποιηθούν για αυτόν τον σκοπό, είναι –σε οριακές συνθήκες– δευτερεύον.

Άλλωστε, ως προληπτικό θεωρητικό όπλο στην (μακρινή έστω) προοπτική του διλήμματος που προανέφερα (δηλαδή του διλήμματος Επανάσταση ή Φασισμός) έπεσε στο τραπέζι ως ξαναζεσταμένη σούπα η περιβόητη θεωρία των δύο άκρων. Η ειρωνεία είναι ότι μιλάνε για «άκρα» αυτοί που την ίδια στιγμή εφαρμόζουν και επικροτούν τις πιο ακραίες και ανελέητα καταστροφικές ντιρεκτίβες των ατσάλινων γιάπηδων των διεθνών τραπεζο-οικονομικών ερπυστριών που ισοπεδώνουν κοινωνίες ολόκληρες.

Παράλληλα, βέβαια, με την προορισμένη για μαζική κατανάλωση θεωρία των δύο άκρων, το ελληνικό σύνταγμα, όπως και τα περισσότερα ευρωπαϊκά αστικά συντάγματα άλλωστε, έχει προβλέψει και έχει επιλέξει με ποιο «άκρο» θα συνταχθεί όταν και αν έρθει εκείνη η ώρα. Άλλωστε στο άρθρο 48 του Ελληνικού Συντάγματος προβλέπεται ρητά η κήρυξη Κατάστασης Εκτάκτου Ανάγκης. Προβλέπεται δηλαδή υπό ποιες συνθήκες μπορούν να αρθούν βασικές διατάξεις του Συ-

ντάγματος και κατ' ουσίαν να ζήσουμε μια περίοδο συνταγματικής εκτροπής (και αυτές οι συνθήκες, όπως τις ορίζει το Σύνταγμα, δεν απέχουν πολύ από αυτά που ζούμε ή μπορεί να ζήσουμε στο εγγύς μέλλον).

Και, φυσικά, σε επίπεδο συμβολισμού, δεν είναι τυχαίο ότι το άρθρο 48 ήταν ακριβώς εκείνο το άρθρο στο σύνταγμα της Βαϊμάρης που επέτρεψε στον Χίτλερ να κηρύξει κατάσταση εκτάκτου ανάγκης αμέσως μόλις κέρδισε τις εκλογές του '33, μια κατάσταση εκτάκτου ανάγκης που δεν αναιρέθηκε καθόλη τη διάρκεια του Τρίτου Ράιχ.

Όλα αυτά συνομολογούν αυτό που εύγλωττα έγραψε πριν από χρόνια ο Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος: ότι η καλύτερη άμυνα της αστικής δημοκρατίας είναι η αυτοκατάργησή της.

Τίθεται, λοιπόν, πιεστικά το ερώτημα τι πρέπει να κάνουμε;

Σαφώς δεν είμαι εδώ για να δώσω συμβουλές σε κανέναν. Δύο πράγματα όμως θα ήθελα να επισημάνω: Το πρώτο: δεν πρέπει επουδενί να επικρατήσει ο φόβος. Για κάθε βήμα που εμείς θα κάνουμε πίσω, θα κάνουν οι φασίστες ένα ή δέκα βήματα μπροστά. Το δεύτερο και πολύ σημαντικό είναι να μην υποτιμήσουμε τον φασισμό. Δυστυχώς είναι επιβεβαιωμένο ιστορικά ότι αυτοί που θα έπρεπε να βρίσκονται απέναντί του είχαν την τάση πάντα να τον υποτιμούν. Θυμίζω τις δηλώσεις της Αλέκας Παπαρήγα πριν τις εκλογές που αφελώς έλεγε ότι μόλις οι ναζί μπουκνουν στη βουλή θα φορέσουν τα κοινοβουλευτικά τους κοστούμια και θα κάτσουν φρόνιμα: λίγες μέρες μετά, έγινε το γνωστό επεισόδιο με τον Κασιδιάρη και την Κανέλλη. Η απάντηση βέβαια στην... τρομερή πολιτική διορατικότητα της Αλέκας Παπαρήγα είχε δοθεί πολλά χρόνια πριν, από τα πλέον αρμόδια χείλη. Σας διαβάζω:

«Είμαστε κόμμα αντικοινοβουλευτικό. Μπαίνουμε στη Βουλή για να μας εφοδιάσει το οπλοστάσιο της δημοκρατίας με τα δικά του όπλα. Αν η δημοκρατία είναι τόσο ηλίθια που γι' αυτή τη δουλειά να μας δώσει κάρτες δωρεάν μετακίνησης και μισθούς, δικό της πρόβλημα. Αν πετύχουμε να εκλεγούν στα διάφορα κοινοβούλια εξήντα ως εβδομήντα υποκινητές και οργανωτές από το κόμμα μας, θα πληρώνει για την αγωνιστική μας οργάνωση η ίδια η πολιτεία. Κι ο Μουσολίνι μπήκε στη βουλή. Λίγο αργότερα, όμως, παρήλαυσε στη Ρώμη με τους Μελανοχίτωνές του. Αν δεν πετύχουμε να έχουν ασυλία οι πιο επικίνδυνοι άνδρες μας, αργά ή γρήγορα θα βρεθούν όλοι πίσω απ' τα σίδερα. Θα συμβεί αυτό αν έχουν ασυλία; Βεβαίως, αλλά μέχρι τότε θα έχει περάσει αρκετό διάστημα, και εν τω μεταξύ οι προστατευμένοι από την ασυλία πρόμαχοι της πίστης μας θα έχουν βρει το χρόνο και την ευκαιρία να διευρύνουν το αγωνιστικό μας μέτωπο, έτσι που ο περιορισμός τους και το φίμωμα του δημόσιου κηρύγματός τους να μην μπορεί να γίνει όπως θα ευχόταν η δημοκρατία. Δεν ερχόμαστε ούτε ως φίλοι ούτε και

ως ουδέτεροι. Ερχόμαστε ως εχθροί! Όπως επιτίθεται ο λύκος στα πρόβατα, έτσι ερχόμαστε».

Τα λόγια είναι του Γιόζεφ Γκέμπελς, γραμμένα στις 30 Απριλίου του 1928, στην εφημερίδα *Der Angriff*.

Πρέπει να το καταλάβουμε. Ο φασισμός δεν είναι ούτε μόδα, ούτε κάτι που, απ' τη στιγμή που θα δυναμώσει, είναι εύκολο να καταπολεμηθεί. Ο φασισμός, δυστυχώς, είτε μας αρέσει είτε όχι, είναι πάντα συνειδητή επιλογή ενός κομματιού της κοινωνίας, και όχι πλάνη. Άλλωστε, το σχεδόν ισόποσα καταναμημένο πανελλαδικά ποσοστό της Χρυσής Αυγής στις πρόσφατες εκλογές το αποδεικνύει. Η Χρυσή Αυγή δεν συγκέντρωσε υψηλά ποσοστά μόνο σε περιοχές με συσσωρευμένα προβλήματα, αλλά ακόμα και σε χωριά και κωμοπόλεις με χαμηλή ανεργία, σε χωριά και κωμοπόλεις χωρίς γκετοποιημένες περιοχές και υψηλή εγκληματικότητα, όπου δεν συντρέχει κανένας από τους υποτιθέμενους «αντικειμενικούς» λόγους ανόδου των νεοναζί.

Σήμερα διαθέτουμε καταγεγραμμένη ολόκληρη την ιστορία του 20ού αιώνα. Ξέρουμε τι έγινε και τι μπορεί να ξαναγίνει. Όποιος κάνει πως δεν βλέπει και πως δεν καταλαβαίνει, ας μην παριστάνει μετά τον αθώο του αίματος. Η «Ανακωχή», για να θυμηθούμε ξανά τον Πρίμο Λέβι, δείχνει να τελειώνει. Η οικονομική κρίση, τα στρατόπεδα «φιλοξενίας», κατά την ευφάνταστη οργουελική φρασεολογία, οι στρατιές των απόκληρων που ζουν στο όριο της ανθρώπινης υπόστασης, ο κοινωνικός κανιβαλισμός, η αντιμετώπιση των περιθωριακών και των μεταναστών με όρους υγειονομικούς, τα καθημερινά πογκρόμ και λυντσαρίσματα, το φάσμα της εκμηδένισης ολόκληρων πληθυσμών είναι μερικές μόνο ψηφίδες μιας εικόνας που πλέον γίνεται πεντακάθαρη. Ήδη ακροδεξιοί και φιλελεύθεροι προτείνουν ανοιχτά να επιτραπεί η οπλοφορία, ώστε τα σύγχρονα *freikorps* –που σχεδόν καθημερινά πλέον επιδίδονται σε αντιμεταναστευτικά πογκρόμ– να αποκτήσουν και θεσμική κατοχύρωση.

Δεν ξέρουμε ποιο θα είναι το επίσημο όνομα του φασισμού που έρχεται αλλά ξέρουμε τι θα κάνει. Το βλέπουμε ήδη γύρω μας. Ο Μπένγιαμιν, ένα ακόμα από τα θύματα της ναζιστικής θηριωδίας, πρόλαβε και μας προειδοποίησε: «Αν ο εχθρός νικήσει, ούτε οι νεκροί δεν θα είναι ασφαλείς στους τάφους τους. Και αυτός ο εχθρός δεν έχει σταματήσει να νικά».

Καιρός είναι να τον κάνουμε να ηττηθεί.

Χρήστος Φιλιππίδης

état de siege¹

Εγχειρίδιο χρήσης του δημόσιου χώρου

«**Η** ανακαταλάβουμε τις πόλεις και τις γειτονιές μας. Θα αντιμετωπίσουμε με ανθρωπιά όλους όσους έχουν ανάγκη. Αλλά ο νόμος θα επιστρέψει στις πόλεις. Και το αίσθημα ασφάλειας στους κατοίκους. Και τέλος θα ικανοποιήσουμε το δημόσιο περί Δικαίου αίσθημα».² Με αυτή την αμφίσημη αλλά ρητά πολεμική δήλωση ο σημερινός πρωθυπουργός της Ελλάδας Αντώνης Σαμαράς σκιαγράφησε έναν από τους βασικούς άξονες της πολιτικής του ατζέντας στα πλαίσια της αυλαίας της τελευταίας προεκλογικής του εκστρατείας, στις 7 Απριλίου 2012. Σε αντίστοιχο ύφος είχε κινηθεί η ομιλία του και στο διαγραμματειακό συμβούλιο του κόμματός του μερικές ημέρες πριν, κατά τη διάρκεια της οποίας, και μιλώντας για τις επιπτώσεις του μεταναστευτικού φαινομένου στην Ελλάδα, τόνισε πως «Πρέπει να ανακαταλάβουμε τις πόλεις μας».³ Οι πολεμικές ιαχές τέτοιων δηλώσεων δυστυχώς δεν εκπλήθσουν. Ο Σαμαράς σε μια προσπάθεια να εκτρέψει την επικαιρότητα από τις ραγδαίες κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις και επιλέγοντας να συσπειρώσει την κοινή γνώμη γύρω από το ζήτημα της δημόσιας ασφάλειας, εστιάζει στην επιβολή μιας αυταρχικής πολιτικής ατζέντας, διακηρύσσοντας πως θα ανακαταλάβει τις ελληνικές πόλεις. Να τις πάρει πίσω, αλλά από ποιους;

Δύο είναι οι βασικοί άξονες πάνω στους οποίους ο έλληνας πρωθυπουργός οραματίζεται την επίμαχη ανακατάληψη και βάσει των οποίων σχεδιάζει το νέο δόγμα της δημόσιας τάξης. Και οι δύο παρουσιάζονται ως βέβαιες απειλές απέναντι στην κοινωνική συνοχή. Η πρώτη, με τις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά ενός

1. *Κατάσταση πολιορκίας*: Κηρυσσόταν, κατά κυριολεξία, όταν μια πόλη δεχόταν επίθεση. Η ιστορία του εν λόγω όρου μας πάει πίσω στο διάταγμα της 8^{ης} Ιουλίου 1791 της Γαλλικής Συντακτικής Συνέλευσης. Αλλά το νόημά του επικαιροποιείται με το ναπολεόντειο διάταγμα της 24^{ης} Δεκεμβρίου 1811, το οποίο διευρύνει τη σημασία του όρου, αποδεσμεύοντάς τον, κατά μία έννοια, από την πραγματική εμπόλεμη κατάσταση, μιας και, όπως τονίζει ο Giorgio Agamben, μπορούσε πλέον μέσω αυτού του διατάγματος να επιβάλλεται ακόμα και «όταν οι συνθήκες υποχρεώνουν σε παραχώρηση στη στρατιωτική αστυνομία περισσότερων εξουσιών και μεγαλύτερης δυνατότητας δράσης, χωρίς να είναι αναγκαίο να κηρυχθεί κατάσταση πολιορκίας». Βλ. Agamben Giorgio, *Κατάσταση εξαίρεσης - Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την εξαίρεση σε κανόνα*, μτφρ. Οικονομίδου Μαρία, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2007, σελ.17.

2. Εφημερίδα *Το Βήμα*, Σάββατο 7 Απριλίου 2012, <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=452514>.

3. Πηγή In.gr, Πέμπτη 29 Μαρτίου 2012, <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231188913>.

εσωτερικού εχθρού, αφορά εκείνο το περιβόητο συλλογικό υποκείμενο, σε μεγάλο βαθμό μιντιακά κατασκευασμένο, το οποίο αποκαλεί «κουκουλοφόρους». Η δεύτερη, με το ύφος ενός εισβολέα, ήτοι ενός εξωτερικού εχθρού, σχετίζεται με τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς που δεν διαθέτουν νόμιμα έγγραφα και που σήμερα κάνουν ιδιαίτερα αισθητή την παρουσία τους κυρίως στις κεντρικές γειτονίες της Αθήνας. Επιλέγοντας να αγνοήσουμε τον πρώτο άξονα, μιας και θα απαιτούσε ξεχωριστά αναλυτικά εργαλεία που προϋποθέτουν, για παράδειγμα, διασαφήνιση του ευρύτερου πλαισίου πολιτικών διεκδικήσεων στη μεταπολιτευτική Ελλάδα ή διευκρινίσεις αναφορικά με τα πολιτικά χαρακτηριστικά εκείνου που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε αντιεξουσιαστικό - αναρχικό χώρο, θα είχε νόημα να σταθούμε για λίγο στον τρόπο με τον οποίο αυτό το νέο δόγμα δημόσιας ασφάλειας προσεγγίζει το μεταναστευτικό ζήτημα.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως οι επίμαχες πολεμικές δηλώσεις οργανώνονται πάνω σε έναν ρητά εθνικιστικό-φυλετικό λόγο. Οι αναφορές σε «γκέτο παράνομων μεταναστών» που συνοδεύουν τις επίμαχες δηλώσεις, οι εξαγγελίες για κατασκευή στρατοπέδων κράτησης μεταναστών και η παράλληλη δέσμευση του Σαμαρά, την ίδια εποχή, για κατάργηση του νόμου Ραγκούση, που προέβλεπε αυτόματη απονομή ελληνικής ιθαγένειας σε αλλοδαπούς είτε λόγω γέννησης στην Ελλάδα, είτε λόγω εξαετούς φοίτησης σε ελληνικό σχολείο,⁴ καταδεικνύουν πως πρόκειται για μια επιχείρηση θωράκισης του ελληνικού έθνους απέναντι σε αφηρημένους κινδύνους με ρητό, όμως, φυλετικό πρόσημο. Μέσα σε αυτό το πολιτικό συγκείμενο, γίνεται σαφές πως τόσο η χρήση της ευρείας έννοιας «κάτοικοι» όσο και αυτής του «δημοσίου περί Δικαίου αισθήματος», πάνω στις οποίες αρθρώνονται οι εν λόγω εξαγγελίες, δεν αφορούν μη έλληνες πολίτες. Το περιβόητο αίσθημα ασφάλειας φέρει, δηλαδή, σαφή εθνικά-φυλετικά χαρακτηριστικά, ενώ η έννοια του δημόσιου φιλοξενείται εδώ βάσει μιας επιλεκτικής ερμηνείας που προϋποθέτει την κατοχή συγκεκριμένης υπηκοότητας, αναιρώντας, επομένως, το απροϋπόθετο της δη-

4. Δέσμευση που, εν τέλει, υλοποιήθηκε τον Νοέμβριο του 2012, έπειτα από απόφαση αναστολής της διαδικασίας απονομής ιθαγένειας από το Συμβούλιο της Επικρατείας, που έκρινε αντισυνταγματικό τον σχετικό νόμο. Βλ. σχετικά <http://www.ert.gr/politiki/item/25449-%C2%ABPagwnei%C2%BB-o-nomos-gia-thn-ithageneia-Enstaseis-aro-ta-kommata>. Ενδιαφέρον προκαλεί, πάντως, πως το εν λόγω Συμβούλιο συνήλθε για να συζητήσει και να αποφανθεί επί του θέματος έπειτα από προσφυγή του δικηγόρου και διεθνολόγου Ιωάννη Ανδριόπουλου, ο οποίος μας ενημερώνει με εκτενές άρθρο του για την πορεία και το αποτέλεσμα της προσφυγής του μέσα από την επίσημη ιστοσελίδα της *Χρυσής Αυγής*, στις 15 Νοεμβρίου 2011. Βλ. σχετικά <http://www.xryshaygh.com/index.php/enimerosi/view/kai-me-thn-boula-antisuntagmatikos-o-nomos-ragkoush#.UKXsHOQsASY>. Ενδιαφέρον, επίσης, προκαλεί το γεγονός πως το Συμβούλιο της Επικρατείας επικαλείται, προφανώς, χωρίς να το λέει ρητά, το περιβόητο κριτήριο του *jus sanguinis* (δίκαιο του αίματος), για να τεκμηριώσει την απόφασή του, περιγράφοντας με αυτό τον τρόπο το ζήτημα διαφύλαξης της εθνικής ομοιογένειας του κράτους που έχει προκύψει αναφορικά με τον εν λόγω νόμο. Για την έννοια του *jus sanguinis*, βλ. Agamben Giorgio, *Homo Sacer – Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, μτφρ. Τσιαμούρας Παναγιώτης, Scripta, Αθήνα 2005, σελ.205.

μόσιας ιδιότητας. Πάνω σε αυτή την επιλεκτική χρήση θεμελιώνεται, εκ των πραγμάτων, και οποιαδήποτε αξίωση αστικών δικαιωμάτων, η οποία καθίσταται σχεδόν απαγορευμένη για το μεταναστευτικό υποκείμενο.⁵

Αλλά ο Σαμαράς δεν ήταν ο μόνος που εκείνη την περίοδο χτυπούσε τα τύμπα να του πολέμου. Οι τότε υπουργοί Υγείας Ανδρέας Λοβέρδος και Προστασίας του Πολίτη Μιχάλης Χρυσοχοϊδης, σε μια κοινή συνέντευξη τύπου την 1^η Απριλίου 2012, και κάνοντας χρήση μιας άλλης βαρύνουσας πολεμικής μεταφοράς, αναφέρθηκαν σε μια «υγειονομική βόμβα» που είναι έτοιμη να εκραγεί,⁶ περιγράφοντας με αυτόν τον οριακό τρόπο την κατάσταση που επικρατεί στο κέντρο της Αθήνας, αναφορικά και πάλι με τους μεγάλους μεταναστευτικούς πληθυσμούς που το κατοικούν. Στα πλαίσια αυτής της επικοινωνιακής τεχνικής του επείγοντος δεσμεύτηκαν για την επιβολή υποχρεωτικών υγειονομικών ελέγχων σε όλους τους μετανάστες και τις μετανάστριες, ενώ ανακοίνωσαν πως θα εγκαινιασθεί μια τηλεφωνική γραμμή καταγγελιών για διαμερίσματα τα οποία κατοικούνται από μεγάλους αριθμούς μεταναστών/ριών,⁷ σκιαγραφώντας με αυτόν τον τρόπο τις αρμοδιότη-

5. Οι προϋποθέσεις ένταξης στην πολιτική κοινότητα, και επομένως η παροχή δικαιωμάτων που συνεπάγεται ένα τέτοιο ανήκειν, έρχονται στο φως αναπόφευκτα μέσα από τη συζήτηση για τη μετανάστευση. Και όπως έχει δείξει εκτενώς ο Αγκάμπεν αναφορικά με τη φιγούρα του πρόσφυγα, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός πως ο λόγος και οι διακηρύξεις περί δικαιωμάτων δεν είναι σε θέση να αποτρέψουν τις ασυμμετρίες που οργανώνουν μεθοδικά την υποτίμηση της ζωής των μεταναστών/ριών. Είναι, μάλιστα, εξαιτίας της εγγενούς αμφισημίας των εν λόγω διακηρύξεων που μπορούμε σήμερα να θεωρούμε ως αναμενόμενη την ύπαρξη πολιτών δεύτερης κατηγορίας. Και είναι ακριβώς στη βάση αυτής της αμφισημίας που μπορούμε να «συγχωρούμε» τον πρωθυπουργό, όταν διατείνεται πως «Θα αντιμετωπίσουμε με ανθρωπιά όλους όσους έχουν ανάγκη». Γιατί κάνει μια απλή χρήση της βιοπολιτικής κληρονομιάς του νεωτερικού εθνικού κράτους, που του επιτρέπει να εξακολουθεί να μιλάει για ανθρωπιά στη βάση δομικών διακρίσεων και αποκλεισμών, χωρίς ο λόγος του να γεννάει το παρακίτρο παράδοξο. Και χρησιμοποιώντας τα λόγια της Hannah Arendt, ο Αγκάμπεν διευκρινίζει: «Η αντίληψη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η οποία θεμελιώνεται πάνω στην υποτιθέμενη ύπαρξη ενός καθαντό ανθρώπινου όντος, καταρρέει αμέσως μόλις εκείνοι που την επαγγέλλονταν βρουν για πρώτη φορά απέναντί τους ανθρώπους οι οποίοι έχασαν κάθε άλλη ιδιότητα και ειδική σχέση – εκτός από το καθαρό δεδομένο ότι είναι άνθρωποι», παρατίθεται στο *Agamben, ό.π.*, σελ.200. Στη βάση αυτής της λογικής μπορούμε να κατανοήσουμε και την πρόταση του πρωθυπουργού για μια νομοθετική ρύθμιση σύμφωνα με την οποία όταν ένας παράνομος μετανάστης συλλαμβάνεται για εκ δόλου αδίκημα, τότε πρέπει η ποινή η οποία θα του επιβάλλεται να είναι ανώτερη εκείνης που προβλέπει ο Ποινικός Κώδικας για τους νόμιμους πολίτες. Βλ. ενδεικτικά εφημερίδα *Το Βήμα*, Δευτέρα 17 Σεπτεμβρίου 2012, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=475305>. Επίσης, στο ίδιο ακριβώς νοηματικό περιβάλλον οφείλουμε να εντάξουμε και τη δήλωση του κυβερνητικού εκπροσώπου, ο οποίος, απαντώντας στις αντιδράσεις σχετικά με την κατάργηση του προαναφερόμενου νόμου Ραγκούση, δήλωνε ευθαρσώς: «Η Ελλάδα είναι μια δημοκρατία και τα δικαιώματα των πολιτών της δεν μπορούν να εξομοιώνονται με εκείνα όσων μπαίνουν παράνομα στη χώρα». Βλ. σχετικά <http://www.ert.gr/politiki/item/25449-%C2%ABPagwnei%C2%BB-o-nomos-gia-thn-ithage-neia-Enstaseis-apo-ta-kommata>.

6. Εφημερίδα *Έθνος*, Κυριακή 1 Απριλίου 2012, <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63638394>.

7. Ό.π.

τες και τις φιλοδοξίες μιας σύγχρονης *Polizeiwissenschaft*.⁸ Ο εν λόγω υπουργός Υγείας, άλλωστε, δεν πρωτοτύπησε. Έκανε χρήση μιας προσφιλούς του διατύπωσης, μιας και με παρόμοιο πολεμικό τρόπο είχε αναφερθεί τον Νοέμβριο του 2011 σε ζήτημα που είχε ανακύψει αναφορικά με αλλοδαπές οροθετικές ιερόδουλες, οι οποίες, όπως τόνισε χαρακτηριστικά, συνιστούσαν απειλή για την ελληνική οικογένεια.⁹ Αντίστοιχα, αρκετούς μήνες νωρίτερα, είχε παρουσιάσει ως «βόμβα λοιμώ-

8. Δέκα μέρες μετά από την επίμαχη αυτή συνέντευξη δημοσιεύεται με την υπογραφή των δύο υπουργών ο Νόμος 4075/2012, το 59^ο άρθρο του οποίου προσφέρει μια ενδεικτική εικόνα πάνω στις δυνατότητες της διαπλοκής των αστυνομικών με τους υγειονομικούς μηχανισμούς. Το εν λόγω άρθρο έρχεται, συν τοις άλλοις, να αντικαταστήσει την περίπτωση δ' της παραγράφου 1 του άρθρου 76 του Ν. 3386/2005, σύμφωνα με την οποία η διοικητική απέλαση αλλοδαπού επιτρεπόταν εφόσον: «(...) δ. Η παρουσία του στο ελληνικό έδαφος είναι επικίνδυνη για τη δημόσια υγεία και αρνείται να συμμορφωθεί προς τα μέτρα που καθορίζονται από τις ιατρικές αρχές για την προστασία της, αν και του έχει παρασχεθεί η απαραίτητη πληροφόρηση». Το άρθρο 59 του Ν. 4075/2012 αντικαθιστά, πλέον, αυτή την περίπτωση ως εξής: «Η διοικητική απέλαση αλλοδαπού επιτρέπεται εφόσον: (...) δ. Η παρουσία του στο ελληνικό έδαφος συνιστά κίνδυνο για τη δημόσια υγεία, επειδή πάσχει από λοιμώδεις νόσους ή ανήκει σε ομάδες ευάλωτες σε λοιμώδεις ασθένειες, ιδίως λόγω της κατάστασης της δημόσιας υγείας στη χώρα προέλευσής τους ή της χρήσης ενδοφλέβιων μη σύννομων ουσιών ή του ότι είναι εκδιδόμενο πρόσωπο (...), ή του ότι διαμένει υπό συνθήκες που δεν πληρούν τους στοιχειώδεις κανόνες υγιεινής, όπως τα θέματα αυτά καθορίζονται από υγειονομικές διατάξεις». Σε πέντε γραμμές, λοιπόν, διατυπωμένο με άριστη ευκρίνεια και με όρους δημόσιας τάξης, το νέο κρατικό δόγμα για τη δημόσια υγεία. Είναι εύλογο πως ζητήματα όπως προσδιορισμός της υγείας, εννοιολόγηση της διχοτομίας κανονικό/παθολογικό, ταξικές διαστάσεις της αρρώστιας, ποινικοποίηση της ασθένειας, αλλά και ποινικοποίηση συγκεκριμένων μορφών ζωής, δεν θα μπορούσαν να στριμωχτούν σε αυτές τις πέντε γραμμές. Και ακριβώς αυτή η ακραία έλλειψη νοηματικού χώρου είναι που ανοίγει το δρόμο για την επέλαση του νέου ολοκληρωτισμού.

9. Δήλωνε τότε ο υπουργός Υγείας: «Το θέμα των μολυσμένων με τον ιό HIV ιερόδουλων της Αθήνας είναι μια απασφαλισμένη υγειονομική βόμβα που απειλεί την ελληνική οικογένεια», Πηγή <http://www.tsantiri.gr/ygeia/loverdos-i-igionomiki-vomva-tou-aids-xefige-apo-ta-gketo-ton-metanaston.html>. Στο θέμα επανήλθε ακόμη επιθετικότερο το δίδυμο Λοβέρδου-Χρυσόχοιδη, παραμονές της εκλογικής αναμέτρησης της 6^{ης} Μαΐου 2012. Έπειτα από μια ευρεία αστυνομικο-υγειονομική επιχείρηση σε «πιάτσες» ιερόδουλων του κέντρου της Αθήνας, και σε μια ύστατη προσπάθεια να επιδείξει προσωπικό έργο έστω και τελευταία στιγμή, διεκδικώντας πολιτική υπεραξία από το πάντρεμα της δημόσιας υγείας με τη δημόσια τάξη, προχώρησε στη σύλληψη 29 οροθετικών εκδιδόμενων, ασκώντας ποινική δίωξη εναντίον τους με την κατηγορία της βαριάς σκοπούμενης σωματικής βλάβης και της παράβασης του νόμου περί εκδιδόμενων γυναικών. Η μιντιακή αυτή επιχείρηση, αφού εξασφάλισε πρώτα επιστημονική σοβαρόφάνεια από την κάλυψη που της προσέφερε απλόχερα το ΚΕΕΛΠΝΟ, συνοδεύτηκε από τη δημοσίευση των φωτογραφιών τους και των προσωπικών τους δεδομένων και ολοκληρώθηκε με την προφυλάκιση 26 εξ αυτών (βλ. ενημερωτικά τον διαδικτυακό τόπο <http://diokomenesorothetikes.wordpress.com/>). Δεν είναι σκοπός του παρόντος άρθρου να σχολιάσουμε το ακατανόητο της κατηγορίας περί σκοπούμενης σωματικής βλάβης, γνωρίζοντας πως η αμειβόμενη σεξουαλική επαφή χωρίς προφυλάξεις ενθαρρύνεται ή επιβάλλεται από τους ίδιους τους πελάτες, οι οποίοι μέσα στον παραλογισμό της συγκεκριμένης υπόθεσης παρουσιάζονταν ως αθώα θύματα. Αυτό που απλώς θέλει να επιδείξει η χρήση του εν λόγω παραδείγματος είναι πως οι εκκλήσεις και εξαγγελίες του Λοβέρδου, ήδη από τις αρχές του προηγούμενου χρόνου, ετοίμαζαν μεθοδικά ένα έδαφος αστυνομικής επέμβασης για την ακρίβεια, το κατασκεύασαν. Βλ. ενδεικτικά το άρθρο της Παναγιώτας Καρλατήρα με τίτλο «“Υγειονομική βόμβα” οι μολυσμένες με AIDS πόρνες», εφη-

ξων» το Μέγαρο Υπατία, ένα κτίριο στο κέντρο της Αθήνας στο οποίο στεγαζόνταν προσωρινά 300 μετανάστες κυρίως από χώρες του Maghreb, οι οποίοι, διεκδικώντας ύστερα από μακρά παραμονή τους στην Ελλάδα νόμιμα έγγραφα, είχαν ξεκινήσει απεργία πείνας από τα τέλη του Ιανουαρίου του 2010.¹⁰

Η χρήση ενός τέτοιου υγειονομικού λόγου από τα εν λόγω θεσμικά πρόσωπα δεν είναι, όμως, καθόλου τυχαία. Αξιοποιώντας την πολιτική κληρονομιά των ενίοτε διαδεδομένων θεωριών του εκφυλισμού¹¹ και ποντάροντας στην προώθηση ενός αυστηρότερου δόγματος ασφαλείας μπροστά στον κίνδυνο της κοινωνικής απορρύθμισης που επιφέρει η οικονομική κρίση,¹² επιχειρούν να ανατροφοδοτήσουν τους μηχανισμούς της εθνικής νοηματοδότησης στη βάση μιας αφηρημένης δημόσιας απειλής, αξιοποιώντας, όμως, τα πολύ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και τις δυναμικές γνώριμων στερεοτυπικών προσεγγίσεων. Είναι αδιαμφισβήτητη, άλλωστε, ιστορικά η σημασία του υγειονομικού λόγου για τις ανάγκες αυτοαντίληψης και αναπαράστασης του «αδιαίρετου και υγιούς» εθνικού σώματος, καθώς και η αξία που πάντοτε διατηρούσε αναφορικά με τη νομιμοποίηση πολιτικών ελέγχου και τεχνικών ασφαλείας.¹³ Μέσα σε τούτο το νοηματικό περιβάλλον είναι που οφείλει κανείς να αναζητήσει κάποιες βασικές ερμηνείες της έξαρσης του ρατσιστικού φαινομένου που παρατηρείται σε πανελλαδικό επίπεδο κυρίως μέσα στο 2012. Οι υγειονομικές μεταφορές και η είσοδος της νοσολογίας στους κύκλους της πολιτικής παραγωγής συνιστούν το απόλυτο πεδίο νομιμοποίησης της βίας, όπως εξηγεί η Susan Sontag αναφορικά με τις πολεμικές μεταφορές του καρκίνου,¹⁴ ασχέτως αν ο άξονας εκδήλωσης αυτής της βίας αναπτύσσεται κάθετα (βλ. κράτος) ή

μερίδα *Πρώτο Θέμα*, Τρίτη 1 Μαΐου 2012, <http://www.protothema.gr/greece/article/?aid=194015>, και το άρθρο του Α. Νταρζάνου με τίτλο «“Υγειονομικός πανικός”, η αιχμή της προεκλογικής εκστρατείας του ΠΑΣΟΚ», εφημερίδα *Η Αυγή*, Κυριακή 6 Μαΐου 2012, <http://www.avgi.gr/ArticleActionshow.action?articleID=686722>.

10. Πηγή <http://www.healthview.gr/node/29226>.

11. Βλ. Το κεφάλαιο *Thanatopolitics (The Cycle of Genos)*, στο Esposito Roberto, *Bios: Biopolitics and Philosophy*, μτφρ. Campbell Timothy, University of Minnesota Press, Μινεάπολις - Λονδίνο 2008, σελ. 110-145, και το κεφάλαιο «Πολιτική, δηλαδή να δίνεις μορφή στη ζωή ενός λαού», στο Agamben, *Homo Sacer*, ό.π., σελ. 225-238.

12. Όπως υποστηρίζει ο Paul Gilroy αναφορικά με τη διαπλοκή πολιτικών δημόσιας τάξης, ρατσιστικών χρήσεων και συνθηκών κρίσης, «Η ισχύς του νόμου και η διατήρηση της δημόσιας τάξης έχουν εμφανιστεί με μορφές που εμπεριέχουν μια ρατσιστική έκκληση στο όνομα του “Βρετανικού Έθνους” και έχουν γίνει αναπόσπαστο μέρος της διατήρησης της λαϊκής υποστήριξης για την κυβέρνηση σε συνθήκες κρίσης». Βλ. Gilroy Paul, “The Myth of Black Criminality”, στο M. Eve and D. Musson (επιμ.), *The Socialist Register*, τόμ. 19, 1982, σελ. 47.

13. Βλ. ενδεικτικά Bashford Alison, *Global biopolitics and the history of world health*, History of the human sciences, SAGE Publications, Vol. 19, No. 1, Λονδίνο 2006, και την εισαγωγή με τίτλο “Lines of hygiene, boundaries of rule”, στο Bashford Alison, *Imperial Hygiene: a Critical History of Colonialism, Nationalism and Public Health*, Palgrave, Λονδίνο 2004, σελ. 1-13.

14. Σόντακ Σουζάν, *Η Νόσος ως Μεταφορά – Το AIDS και οι Μεταφορές του*, μτφρ. Λυκιαρδόπουλος Γεράσιμος - Ροζάνης Στέφανος, ύψιλον/βιβλία, Αθήνα 1993, σελ. 90.

οριζόντια (βλ. κοινωνία). Και έχουν τη μοναδική ικανότητα να εργάζονται παράλληλα σε δύο διαφορετικά επίπεδα: τόσο σε φυσικό-υλικό επίπεδο, εκεί όπου η νόσος εμφανίζεται και κατοικεί, εκεί που κανείς μπορεί να παρατηρήσει τις υλικότητες της και τις μεταδοσιμότητές της, και εκεί που εγγράφονται τα υλικά αποτελέσματα των ιστορικά δοκιμασμένων τεχνικών αποκλεισμού και ελέγχου. Όσο και σε συμβολικό-πολιτικό επίπεδο, στην καρδιά του οποίου, αξιοποιώντας κανείς τα αδιάσειστα τεκμήρια που κουβαλάει μαζί της η κλινική εικόνα της νόσου, μπορεί να εισάγει δικαιωματικά τη βαριά της «αλήθεια», προσδίδοντας ουσιακό περιεχόμενο στις μορφές της πολιτικής και διατυπώνοντάς τις, επομένως, με το γνωστό καταστροφικό συντακτικό της έκτακτης ανάγκης.

Η εν λόγω νομιμοποίηση και συλλογικοποίηση της ρατσιστικής βίας, η οποία μέχρι τότε εκδηλωνόταν κυρίως μέσα από αμέτρητες τόσο θεσμικές όσο και μοριακές πρακτικές εκμετάλλευσης και αποκλεισμού του Άλλου, εν πολλοίς όμως εξατομικευμένες, «ενοχοποιημένες» και υπόρρητες, είναι μόνο ένα από τα αποτελέσματα της πολεμικής χροιάς που επέλεξαν να προσδώσουν οι διαχειριστές της κοινής γνώμης σε εκείνη την προεκλογική κούρσα. Οι συνθήκες είχαν ωριμάσει, λοιπόν, γι' αυτό το ιδιότυπο *come out*, και τεράστιο μέρος των Ελλήνων και των Ελληνίδων συσπειρώθηκε γύρω από ένα και μόνο στόχο: να υποτιμήσει ακόμη περισσότερο την ήδη υποτιμημένη ζωή των μεταναστριών/τών, αποδίδοντάς τους ευθύνες για διαστάσεις της κρίσης που έθιγαν την άλλοτε λίγο-πολύ ευημερούσα καθημερινότητά τους και κηρύσσοντας έναν κυριολεκτικό πόλεμο απέναντι τους.¹⁵ Η συσπείρωση αυτή, όμως, φαίνεται να συνιστά ένα απλό παραπροϊόν αυτής της πολεμικής διαχείρισης. Γιατί το πραγματικό πεδίο το οποίο καλλιέργησε αυτή η τόσο μεθοδική και συστηματική παραγωγή νοημάτων που προαναφέραμε εντοπίζεται στις επιχειρήσεις μέσα από τις οποίες το κράτος προσπαθεί να επιβάλει το νέο του δόγμα περί δημόσιας τάξης, αποκορύφωμα του οποίου συνιστά η μεγαλύτερη ίσως επιχείρηση στην ιστορία της ελληνικής αστυνομίας με την κωδική ονομασία *Ξένιος Ζευς*.¹⁶

«Η χώρα χάνεται. Από την κάθοδο των Δωριέων, 4.000 χρόνια πριν, ουδέποτε η χώρα δεν δέχθηκε τόσο μεγάλης έκτασης εισβολή [...] *Πρόκειται για βόμβα στα θεμέλια της κοινωνίας και του κράτους*». ¹⁷ Αυτές τις όχι τυχαίες δηλώσεις επέλεξε

15. Βλ. ενδεικτικά την έκθεση του Human Rights Watch με τον τίτλο “Hate on the Streets – Xenophobic Violence in Greece”, αναφορικά με τη ρατσιστική βία στην Ελλάδα, διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο http://www.hrwnews.org/distribute/hrw_greece_migrants.pdf.

16. Έχουν γραφτεί ήδη πολλά για την ειρωνεία που κυοφορεί η ονοματοθεσία αυτής της επιχείρησης. Ο Ξένιος Ζευς ήταν ο θεός της φιλοξενίας στην αρχαία Ελλάδα και μόνο ως άστοχη και προκλητική θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η επιλογή του συγκεκριμένου ονόματος. Στο ίδιο ακριβώς πλαίσιο ορολογικής παραχάραξης εντάσσεται και η χρήση του όρου *κέντρο φιλοξενίας* για την περιγραφή των στρατοπέδων κράτησης προσφύγων και μεταναστών χωρίς χαρτιά.

17. Εφημερίδα *Το Βήμα*, Δευτέρα 6 Αυγούστου 2012, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=469853>.

για να ανακοινώσει την έναρξη της εν λόγω επιχείρησης ο νυν υπουργός Προστασίας του Πολίτη Νίκος Δένδιας, επιχειρώντας να ιστορικοποιήσει (ατυχώς, αλλά αυτό δεν θα το αναπτύξουμε παραπάνω¹⁸) την ανάγνωση της κατάστασης, ώστε να προσδώσει κύρος στις επιλογές του και κάνοντας χρήση εμφανώς πολεμικών εκφράσεων για να νομιμοποιήσει την ίδια την επιχείρηση. Ο οριακός τόνος που χαρακτηρίζει τις δηλώσεις του δεν αφήνει πολλά περιθώρια. «Η επίλυση του μεταναστευτικού είναι πρόκληση εθνικού μεγέθους. Είμαστε στα όρια της κατάρρευσης. Αν δεν δημιουργήσουμε ένα συνολικό δίκτυο διαχείρισης της παράνομης μετανάστευσης θα καταρρεύσουμε», τόνιζε ο υπουργός σε εκείνη τη συνέντευξη τύπου και προσέθετε: «Κινδυνεύουμε με πλήρη αλλοίωση της κοινωνίας, το μεταναστευτικό ίσως είναι μεγαλύτερο πρόβλημα και από το οικονομικό». ¹⁹ Ο Δένδιας παραλαμβάνει, λοιπόν, τις νοηματικές κατασκευές των προηγούμενων και προσθέτει ένα ακόμα επεισόδιο, παράγοντας το γονιμότερο ίσως εννοιολογικό έδαφος πάνω στο οποίο μια τέτοιου τύπου επιχείρηση να φαντάζει, πλέον, σχεδόν αυταπόδεικτη.

Πρόκειται για μια ιδεολογική νίκη του κράτους σε μια δύσκολη γι' αυτό συγκυρία, η οποία του επιτρέπει να διοχετεύσει τις δυναμικές της κρίσης σε κατευθύνσεις τέτοιες που θα του εξασφαλίσουν πώς μέσα από αυτή την απαιτούμενη και δύσκολη «αναρρωτική» διαδρομή θα βγει πιο ενισχυμένο και πιο θωρακισμένο. Η ιδεολογική αυτή δεξιοτεχνία, κατά ειρωνικό τρόπο, αξιοποιεί υποδειγματικά τις δυνατότητες αυτού που ο Michel Foucault ονόμασε *προβληματοποίηση*. Σύμφωνα με τον γάλλο φιλόσοφο «η προβληματοποίηση... αναπτύσσει τις συνθήκες στις οποίες μπορούν να δοθούν πιθανές απαντήσεις· καθορίζει τα στοιχεία που θα αποτελέσουν αυτό στο οποίο επιχειρούν να απαντήσουν οι διαφορετικές λύσεις». ²⁰ Αυτό αποτελεί, όπως υποστηρίζει, το ειδικό έργο της σκέψης. ²¹ Καθίσταται σαφές, λοιπόν, πως αν κάτι διακυβεύεται μέσα σε αυτή τη διαδικασία, αυτό είναι το πώς εισέρχονται στο πεδίο της σκέψης, και επομένως νοηματοδοτούνται, φυσικά χαρακτηριστικά, περιοχές δράσης και σύνολα συμπεριφορών, δίνοντας μορφή σε ένα νέο αντικείμενο στοχασμού. Και φαίνεται να ενεργοποιείται μια εκ πρώτης όψews παράδοξη αντιστροφή, σύμφωνα με την οποία αυτό που προηγείται είναι η κατασκευή του ίδιου του αντικειμένου, πάνω στο οποίο οφείλουν στη συνέχεια να προταθούν και να δοκιμασθούν λύσεις. Οι εν λόγω πολεμικές ιαχές, υπομονετικά από τις αρχές του 2011, ένα τέτοιο αντικείμενο σκέψης (επανα)κατασκεύαζαν. Και ο

18. Βλ. ενδεικτικά το άρθρο του Κλέαρχου Τσαουσίδη «Ο Ανιστόρητος Άξενος Δένδιας» στην εφημερίδα *Η Αυγή*, 9 Αυγούστου 2012, http://entefktirio.blogspot.gr/2012/08/blog-post_9.html.

19. Βλ. ξανά <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=469853>.

20. Φουκό Μισέλ, «Πολεμική, πολιτική και προβληματοποιήσεις», στο *Εξουσία, Γνώση, Ηθική*, μτφρ. Σαρίκας Ζήσης, Ύψιλον, Αθήνα 1987, σελ. 140.

21. Ό.π.

τρόπος με τον οποίο κατασκευάστηκε, εν τέλει, έκανε τη βία, την απαγόρευση και τον αποκλεισμό να μοιάζουν αυτονόητα. Με άλλα λόγια, το πρόβλημα κατασκευάστηκε, βήμα βήμα, από κοινού με τη λύση του.

Πλάι στη σημασία της προβληματοποίησης, μια ακόμη φουκωική έννοια μας βοηθάει να κατανοήσουμε το μεθοδολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο σχεδιάζεται το νέο δόγμα δημόσιας ασφάλειας. Ο Φουκώ, μιλώντας συγκεκριμένα για την ανάδυση των μηχανισμών ασφαλείας κατά το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, κάνει χρήση του όρου *milieu*, σκιαγραφώντας με αυτόν τον τρόπο ένα περιβάλλον, ετυμολογικά μιλώντας, που συντίθεται από ένα σύνολο φυσικών και τεχνητών στοιχείων, από σειρές συμβάντων και επομένως από πιθανότητες τέτοιων συμβάντων, και μέσα στο οποίο «κυκλοφορούν» αιτίες και αποτελέσματα. Βασικό σκοπό των μηχανισμών ασφαλείας μέσα σε αυτό το αρκετά γενικό σχήμα, σύμφωνα πάντα με τον Φουκώ, αποτελεί η διαχείριση αυτής της αιτιακής σχέσης με απώτερο στόχο των έλεγχου των φαινομένων που συγκροτούν το εν λόγω περιβάλλον. Αυτό, λοιπόν, που μας ενδιαφέρει εν προκειμένω είναι πως η έννοια του *milieu* ανοίγει, πρώτα απ' όλα, ένα πεδίο επέμβασης και ως τέτοιο οφείλει να προβληματοποιηθεί εξ αρχής. Ο Φουκώ γράφει χαρακτηριστικά: «Τέλος, το *milieu* εμφανίζεται ως ένα πεδίο επέμβασης στο οποίο (...) κάποιος επιχειρεί να επιδράσει συγκεκριμένα πάνω σε έναν πληθυσμό. Εννοώ μια πολλαπλότητα ατόμων τα οποία (...) θεμελιωδώς και ουσιαστικά υπάρχουν μονάχα βιολογικά προσδιορισμένα από την υλικότητα μέσα στην οποία ζουν».²² Αν εκτρέπαμε και επεκτείναμε, για λίγο, τη σημασία αυτού του ζωτικού αλυσοδέματος από την κυριολεκτική βιολογική διάσταση την οποία επισημαίνει ο Φουκώ, θα υποστηρίζαμε πως οι επίμαχες αστυνομικές επιχειρήσεις, ως επιχειρήσεις-ενάντια-στον-δημόσιο-χώρο, αμφισβητούν την ίδια την κοινωνική ύπαρξη των μεταναστών/ριών, επεμβαίνοντας ακριβώς στην υλικότητα μέσα στην οποία αυτή η τελευταία αποκτά το πλήρες νόημά της, δηλαδή στον δημόσιο χώρο. Μόνο με αυτόν τον τρόπο μπορούν να γίνουν αντιληπτές οι συνθήκες άτυπης απαγόρευσης κυκλοφορίας που η αστυνομική επιχείρηση «Ξένιος Ζευς» έχει επιβάλει τους τελευταίους μήνες στους/στις μετανάστες/ριες χωρίς χαρτιά.

Κλείνοντας αυτή την ορολογική παρέκβαση αξίζει, λοιπόν, να συγκρατήσουμε πως επιχειρήσεις τέτοιου τύπου δεν μπορούν να ιδωθούν ανεξάρτητα από τις πυρετώδεις νοηματικές διεργασίες που προηγούνται, και τις οποίες μόνο σχηματικά εκθέσαμε παραπάνω. Και όσο σχολαστικότερες είναι αυτές οι διεργασίες τόσο πιο ολοκληρωτικά και ταυτόχρονα νομιμοποιημένα θα είναι τα υλικά τους αποτελέσματα. Η επιχείρηση «Ξένιος Ζευς» ξεκίνησε στις 4 Αυγούστου 2012 (και συνεχίζεται μέχρι σήμερα), δίνοντας έμφαση στις αθρόες προσαγωγές και συλλήψεις μεταναστών/ριών κυρίως σε περιοχές του κέντρου της Αθήνας και στην εντατικο-

22. Foucault Michel, *Security, Territory, Population – Lectures at the College de France 1977-78*, μτφρ. Graham Burchell, Palgrave Macmillan, Νέα Υόρκη 2007, σελ. 21.

ποίηση των ελέγχων κατά μήκος της συνοριακής γραμμής που χωρίζει την Ελλάδα από τη γειτονική Τουρκία, από κοινού με κλιμάκια της FRONTEX.²³ Πλάι στις καθημερινές προσωπικές επιθέσεις και τα σποραδικά πογκρόμ που ξεσπούν, λοιπόν, σε γειτονίες με έντονη την παρουσία του μεταναστευτικού στοιχείου, η επιχείρηση «Ξένιος Ζευς» έρχεται να οριστικοποιήσει με τον πιο ρητό τρόπο τις αλλαγές που επισυμβαίνουν σήμερα αναφορικά με τις λειτουργίες του δημόσιου χώρου. Οι συνθήκες απαγόρευσης που ουσιαστικά επιβάλλουν στην παρουσία του μεταναστευτικού υποκειμένου αυτές οι ξενοφοβικές πολιτικές είναι, πλέον, ένα δομικό στοιχείο στην παραγωγή του νέου δημόσιου χώρου. 84792 προσαγωγές μεταναστών/ριών, 4811 συλλήψεις ατόμων που δεν πληρούσαν τις νόμιμες προϋποθέσεις παραμονής στη χώρα, 528 έρευνες σε κατοικίες όπου διέμεναν μετανάστες/ριες παρουσία εισαγγελέα, είναι μόνο μερικά από τα αποτελέσματα αυτής της τεράστιας αστυνομικής επιχείρησης στις κεντρικές γειτονίες της Αθήνας.²⁴ Πρόκειται, ουσιαστικά, για μια συστηματική επιχείρηση εκτοπισμού πληθυσμών στη βάση φυλετικών κριτηρίων, αλλά και με σαφή ταξικά χαρακτηριστικά.

Πέρα, όμως, από την αυτονόητη σημασία των πολεμικών μεταφορικών χρήσεων, που προαναφέραμε, για τη νομιμοποίηση αυταρχικότερων πολιτικών δημόσιας τάξης, αξίζει να σταθούμε για λίγο σε δύο άλλα σημεία τα οποία φαίνεται να καταλαμβάνουν κεντρικές θέσεις στην παραγωγή αυτού του λόγου και τα οποία συνεργάζονται παραδειγματικά. Καταρχάς, μια ενδεικτική μόνο επαφή με τη σχετική αρθρογραφία καθιστά σαφές πως ο λόγος που παράγεται σήμερα πάνω στο φαινόμενο της μετανάστευσης διαπλέκεται ολόενα και συχνότερα με τη συζήτηση σχετικά με την εγκληματικότητα και άρα με ζητήματα δημόσιας ασφάλειας. Οι εκκλήσεις του Δένδια για άμεση λήψη μέτρων αναφορικά με τη διαχείριση αυτού που αποκαλεί «παράνομη μετανάστευση» και ο καταστροφολογικός τόνος με τον οποίο διατυπώνει την παρουσία των μεταναστών στην ενδοχώρα είναι χαρακτηριστικά δείγματα της σύνδεσης ανάμεσα στη μετανάστευση και την εθνική ασφάλεια. Η σχέση αυτή, όμως, δεν συνιστά ελληνική πρωτοτυπία. Ο Stephen Graham υποστηρίζει πως «Σε όλα τα δυτικά έθνη, οι μετα-αποικιακές μεταναστευτικές κοινότητες και οι γειτονίες τους είναι που αποτελούν τους βασικούς στόχους των νέων, εσωτερικών και συχνά έντονα φυλετικοποιημένων πολιτικών ασφαλείας».²⁵

23. Για τα αποτελέσματα των ενισχυμένων συνοριακών ελέγχων, βλ. το δελτίο τύπου της Ελληνικής Αστυνομίας της 6^{ης} Φεβρουαρίου 2013, σχετικά με την αποτίμηση της επιχείρησης από την ημέρα εφαρμογής της, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27..%27&perform=view&id=24518&Itemid=1058&lang=.

24. Βλ. τα δελτία τύπου της Ελληνικής Αστυνομίας μέχρι και εκείνο της 23^{ης} Φεβρουαρίου 2013, το οποίο είναι και το τελευταίο στο οποίο αναφέρονται αναλυτικά οι προσαγωγές.

25. Graham Stephen, "Foucault's Boomerang – The New Military Urbanism", στο Sørensen Stilhoff Jens και Söderbaum Fredrik (επιμ.), *The End of the Development Security Nexus? The Rise of Global Disaster Management*, Development Dialogue, No. 58, Ουψάλα, Απρίλιος 2012, σελ. 40.

Ο Γκρέιαμ ασχολείται, εν προκειμένω, κυρίως με τους τρόπους με τους οποίους ο σύγχρονος νεοσυντηρητικός λόγος συνδέει το μεταναστευτικό φαινόμενο με τα παγκόσμια δίκτυα τρομοκρατίας και τονίζει πως «Τέτοια είναι, σήμερα, η σύνδεση της τρομοκρατίας με τη μετανάστευση μέσα στους κόλπους της δεξιάς, που απλές μεταναστευτικές κινήσεις νοούνται, πλέον, συχνά ως *πράξεις πολέμου* στα πλαίσια του σύγχρονου στρατιωτικού δόγματος».²⁶ Η διαφορά την οποία θα μπορούσε να εντοπίσει κανείς στο ελληνικό παράδειγμα προκύπτει από το ίδιο το περιεχόμενο των συνδέσεων. Γιατί η συντηρητική και ακροδεξιά ρητορική στην Ελλάδα, αν και κάνει ευρεία χρήση των ίδιων οριενταλιστικών εργαλείων,²⁷ δεν βλέπει (ακόμη τουλάχιστον) δίκτυα τρομοκρατών πίσω από τις μεταναστευτικές κοινότητες αλλά πιο αρχετυπικούς «φυσικούς κινδύνους» και πιο χοντροκομμένες «πολιτισμικές απειλές» απέναντι στην ομαλή λειτουργία του εθνικού σώματος, στοιχία που η ρητορική αυτή κρίνει πως μπορεί να πιστοποιεί μέσα από τα αμφιλεγόμενα πορίσματα του εγκληματολογικού λόγου. Αλλά ακόμα και έτσι δεν παύει να τίθεται ζήτημα εθνικής ασφάλειας. Η «εισβολή» την οποία επικαλείται ο υπουργός σημαίνει αυτομάτως πράξη και άρα κήρυξη πολέμου.

Μέσα ακριβώς σε αυτή την αγωνία να εξασφαλιστούν οι απαραίτητες εννοιολογικές συνδέσεις που φροντίζουν έτσι ώστε το φαινόμενο της μετανάστευσης να μπορεί να διατυπώνεται με τη βαρύτητα μιας *casus belli*, μπορούμε να διακρίνουμε ένα δεύτερο σημείο που διατηρεί τη δική του ξεχωριστή σημασία και υποδεικνύει μια ενδεικτική προοπτική ανάγνωσης και κατανόησης των σύγχρονων αστικών φαινομένων. Γιατί αυτές οι υποθετικές πολεμικές πράξεις δεν λαμβάνουν χώρα εν κενώ. Και ένα από τα ζητούμενα στις επίμαχες μεταφορικές χρήσεις και καταχρήσεις του πολέμου είναι να προβληματοποιηθούν με συγκεκριμένους τρόπους ακριβώς οι τόποι αυτών των πράξεων να προβληματοποιηθούν, με άλλα λόγια, τα αστικά περιβάλλοντα ως δυνάμει πεδία στρατιωτικών επιχειρήσεων. Το φαινόμενο της μετανάστευσης ως εγγενώς εμπλεκόμενο στην παραγωγή των σύγχρονων αστικών φαινομένων, νοηματοδοτεί εκ νέου τις λειτουργίες της πόλης μέσα από τις σημειολογικές δυναμικές με τις οποίες το επιφορτίζουν, όπως είδαμε, άλλοτε το περιβάλλον της εγκληματολογίας και άλλοτε ο στρατιωτικός κλάδος. Οι δυτικές μητροπόλεις, ως κόμβοι και ως βασικοί προορισμοί των μεταναστευτικών ροών, συνιστούν, με άλλα λόγια, κάποια από τα κρίσιμα εργαστήρια δοκιμών για τις νέες πολιτικές ασφαλείας. Και οι λόγοι που επιβάλλουν μια τέτοια εργαστηριακή χρήση παρέχονται απλόχερα από τις θεωρητικές συζητήσεις και έρευνες των στρατιωτικών *think tanks*.

26. Ό.π.

27. Για μια σύντομη περιδιάβαση στον παραμορφωτικό λόγο του σύγχρονου οριενταλισμού, βλ. Qureshi Emran & Sells Michael A., "Introduction: Constructing the Muslim Enemy" στο Qureshi Emran & Sells Michael A., (επιμ.), *The New Crusades – Constructing the Muslim Enemy*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη, σελ. 1-47.

Η αντίληψη των πόλεων ως πεδίων που χρήζουν αστυνομικής ή στρατιωτικής επέμβασης προϋποθέτει μία ολόκληρη αντι-αστική παράδοση, κάποιες σύγχρονες καταβολές της οποίας θα λέγαμε πως εκφράζονται παραδειγματικά ήδη μέσα από τη διχοτομία *Gesellschaft / Gemeinschaft*, όπως αυτή διατυπώνεται κατά την πρώιμη φάση της κοινωνιολογίας του αστικού χώρου.²⁸ Η «ανεξέλεγκτη» αστική εξάπλωση και η ταχεία δημογραφική ανάπτυξη κυρίως από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα και έπειτα,²⁹ συγκεκριμένοι γεω-πολιτικο-οικονομικοί μετασχηματισμοί σε παγκόσμια κλίμακα, και η εντατικοποίηση των μεταναστευτικών ροών που συνεπάγονται και αυτοί οι μετασχηματισμοί, είναι μόνο κάποια από τα στοιχεία που επικαιροποίησαν τις αντι-αστικές αυτές προσεγγίσεις³⁰ με τέτοιο τρόπο, ώστε ο στρατιωτικός κλάδος και η βιομηχανία της ασφάλειας να υπεισέρχονται, πλέον, ως βασικοί ρυθμιστές των αστικών φαινομένων.³¹ Μέσα στο λόγο που παράγει αυτή η επικαιροποίηση εξέχουσα θέση κατέχουν τα *slums* των αναπτυσσόμενων πόλεων³² και οι αποκαλούμενες *global South cities*, παραδείγματα που χρησιμοποιούνται ως αρνητικοί ιδεότυποι για να προβληματοποιηθεί, στη συνέχεια, με αντίστοιχους τρόπους κάθε αστικός σχηματισμός. Και τα στρατιωτικά εγχειρίδια κάνουν σαφές πως η πολύτιμη τεχνογνωσία που παράγεται σε αυτά τα εργαστήρια στρατιωτικού πειραματισμού εισάγεται όλο και συχνότερα σε επίλεκτα πεδία αυτού που αποκαλούμε «πρώτο κόσμο»,³³ ήτοι στις «υποβαθμισμένες» συνοικίες των δυτικών μητροπόλεων όπως τα γαλλικά *banlieues*, περιπτώσεις που ο Γκρέιαμ αποκαλεί *internal colonies*.³⁴

28. Βλ. σχετικά Stevenson Deborah, *Πόλεις και Αστικοί Πολιτισμοί*, μτφρ. Ιουλία Πεντάζου, Κριτική, Αθήνα 2007, σελ. 28-29, 48-50, 61-62.

29. Βλ. Hoffman Bruce & Taw Jennifer, *The Urbanization of Insurgency*, RAND Corporation, Σάντα Μόνικα, 1994.

30. Για την ιδιαίτερη μορφή που παίρνει σήμερα η αντι-αστική αυτή ρητορική στην Ελλάδα, βλ. Vradis Antonis, *The Right against the city*, διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο <http://antipodefoundation.org/2012/10/01/intervention-the-right-against-the-city/>.

31. Για τη διαπλοκή αντι-αστικών προσεγγίσεων και στρατιωτικού κλάδου, βλ. το κεφάλαιο “Manichaeic Worlds”, στο Graham Stephen, *Cities Under Siege – The New Military Urbanism*, Verso, Λονδίνο – Νέα Υόρκη 2010, σελ. 36-59.

32. Θα πρέπει, εδώ, να επισημάνουμε πως τα *slums* διατηρούν τη δική τους ιδιαίτερη σχέση με το φαινόμενο της εξαναγκασμένης μετανάστευσης, ως τόποι που φιλοξενούν σήμερα ένα μεγάλο μέρος των προσφυγικών πληθυσμών παγκοσμίως. Οι Sørensen και Söderbaum αναφερόμενοι στην αύξηση του αριθμού των προσφύγων κατά την τελευταία δεκαετία, γράφουν σχετικά: «Περίπου το 80% αυτών των προσφύγων βρίσκονται σε αναπτυσσόμενες χώρες και πολλοί προσφυγικοί καταυλισμοί εμφανίζονται σε *slum cities*. Βλ. Sørensen Stilhoff Jens και Söderbaum Fredrik, “Introduction – The End of the Development-Security Nexus?”, στο Sørensen και Söderbaum, *ό.π.*, σελ. 9.

33. Βλ. χαρακτηριστικά την προσέγγιση του θεωρητικού των αστικών επιχειρήσεων Russell W. Glenn αναφορικά με τις παραχές στο Λος Άντζελες το 1992, στο Glenn W. Russell, *Managing Complexity During Military Urban Operations: Visualizing the Elephant*, RAND Corporation, DB-430-A, Σάντα Μόνικα 2004, σελ. 23-24.

34. Βλ. το κεφάλαιο “The New Military Urbanism”, στο Graham, *Cities Under Siege*, *ό.π.*, σελ. 86.

Ο καθηγητής Υποθέσεων Εθνικής Ασφάλειας στο Naval War College των ΗΠΑ Richard Norton, για παράδειγμα, στο κείμενό του με τον χαρακτηριστικό τίτλο “Feral Cities” προσφέρει μια ενδεικτική εικόνα για το πώς προσλαμβάνονται οι σύγχρονοι αστικοί σχηματισμοί μέσα από τα εργαλεία που παρέχει ο κλάδος των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Και προτείνει μια σειρά δεικτών, δεικτών «αστικής υγείας», μέσω των οποίων μπορεί κανείς να αναπαραστήσει και να αξιολογήσει τις λειτουργίες μιας πόλης.³⁵ Η φασματική ανάλυση που περιγράφει καθιστά σαφές πως μπορεί να αφορά ακόμη και αστικούς σχηματισμούς που φαινομενικά λειτουργούν «εύρυθμα» και που, ως εκ τούτου, διατηρούν τεράστιες αποστάσεις από τους παραπάνω αρνητικούς ιδεότυπους, χωρίς παρ’ όλα αυτά να αποκλείονται οι πιθανές τους συνδέσεις με στρατιωτικές εφαρμογές και πολιτικές ασφαλείας. Και ο αμερικανός απόστρατος αντισυνταγματάρχης Ralph Peters, στο άρθρο του με τον επίσης χαρακτηριστικό τίτλο “Our Soldiers, Their Cities”, εξηγεί: «Σε έναν κόσμο ανεξέλεγκτης αστικοποίησης, δεν θα μπορέσουμε να αποφύγουμε αστικές επιχειρήσεις που δεν θα υπολείπονται σε τίποτα ενός πολέμου ή ακόμη και μιας πλήρους κλίμακας αστικής μάχης».³⁶ Φθάνει μάλιστα στο σημείο να χαρακτηρίσει τις πόλεις ως τα μεταμοντέρνα ισοδύναμα της ζούγκλας και του βουνού, περιγράφοντας μ’ αυτό τον τρόπο τις επιχειρησιακές δυσκολίες που συνεπάγεται το σύγχρονο αστικό έδαφος και άρα την ανάγκη να προβληματιστεί το τελευταίο εκ νέου μέσα από τα νέα δεδομένα που επιβάλλει το σύγχρονο δόγμα ασφάλειας.³⁷ Δεν θα επεκταθούμε, όμως, περισσότερο στην πλούσια φιλολογία που παράγεται αναφορικά με τη σχέση των σύγχρονων πόλεων και των τεχνικών και τεχνολογιών του πολέμου. Ας κρατήσουμε μόνο ως δεδομένο το ξεχωριστό ενδιαφέρον που δείχνει ο στρατιωτικός κλάδος, σήμερα, για τα αστικά φαινόμενα, το οποίο σαφώς υποδεικνύει προοπτικές ερμηνείας και για τα φαινόμενα που λαμβάνουν χώρα στην έκταση του αθηναϊκού παραδείγματος. Και όσο η κρίση βαθαίνει τόσο πιο επιβεβλημένη θα κρίνεται μια τέτοια αστική ανάγνωση.

Οι δομικές διακρίσεις και ανισότητες που χαρακτηρίζουν μεγάλο μέρος των υλικών και κοινωνικών διαδικασιών που συγκροτούν τις σύγχρονες μητροπόλεις συνιστούν, σήμερα, αφενός έδαφος ατομικών και συλλογικών διεκδικήσεων αφετέρου πεδίο ανάπτυξης πρακτικών επιβίωσης πέρα από τα όρια της αστικής νομιμότητας. Μπροστά στο άγχος που παράγει, λοιπόν, η πραγματικότητα αυτών των μορφών ζωής, η κυριαρχία πασχίζει να ελέγξει και να κατευθύνει τις δυναμικές των αστικών φαινομένων, επιβάλλοντας αυστηρότερα δόγματα δημόσιας ασφάλειας και επιστρατεύοντας όλο και συχνότερα το σχήμα της έκτακτης ανά-

35. Norton Richard, “Feral Cities”, *Naval War College Review*, Φθινόπωρο 2003.

36. Peters Ralph, “Our Soldiers, Their Cities”, *Parameters*, US Army War College Quarterly 26:1, 1996, σελ. 43.

37. Ο.π.

γκης (έκτακτα διατάγματα και αποφάσεις, συνεχείς παραβιάσεις δικαιωμάτων στο όνομα της ασφάλειας, ποινικοποίηση των κοινωνικών διεκδικήσεων, στρατόπεδα κράτησης προσφύγων/μεταναστών, κτλ) για να εξασφαλίσει την ίδια της την αυτοσυντήρηση.³⁸ Και θα τολμούσαμε να υποστηρίξουμε πως αυτό το ποινικοστρατιωτικο-αστυνομικό πλέγμα ανατροφοδοτεί, επιπλέον, και μια αγορά για τον ανερχόμενο κλάδο των υπηρεσιών ασφαλείας, αναπτύσσοντας έτσι μια βιομηχανία με τους δικούς της επικερδείς κύκλους εργασιών. Και όπως κάθε άλλη βιομηχανία που σέβεται τον εαυτό της, έτσι και αυτή έχει ανάγκη από εργαστήρια πειραματισμού, καινοτόμες ιδέες και πεδία δοκιμών.³⁹ Στοιχεία που προσφέρονται απλόχερα, σήμερα, μέσα σε αυτό το περιβάλλον που ο Loic Wacquant αποκαλεί *αστική οριακότητα* (*urban marginality*). Επιλέγοντας τις στρατιωτικοποιημένες γειτονιές των ΗΠΑ και της Βραζιλίας ως σημαίνουσες τοπογραφίες αυτών των αστικών «ορίων», γράφει ενδεικτικά: «Στιγματισμένες υποβαθμισμένες γειτονιές και στις δύο χώρες έχουν μετατραπεί σε πρωταρχικούς στόχους σφοδρής αστυνομικής δράσης και σε ζωτικά πεδία καινοτομιών και επιδείξεων επιθετικής επιβολής του νόμου, μέσω των οποίων το κράτος επανεπιβεβαιώνει τελετουργικά την ικανότητά του για δράση».⁴⁰ Η βιομηχανία της ασφάλειας έχει ανάγκη, λοιπόν, τέτοια εργαστήρια εξαίρεσης.⁴¹ Και στο παράδειγμα της Αθήνας, σήμερα, οι εργαστηριακές αυτές ασκήσεις καταλαμβάνουν ολοένα και μεγαλύτερο μέρος του δημόσιου χώρου. «Ο νόμος», εν τέλει, «θα επιστρέψει στις πόλεις», σύμφωνα με τη δέσμευση του Σαμαρά, ακόμη και αν αυτό σημαίνει πως θα επιστρέψει με τη σκοτεινή μορφή της αναστολής του.

(Θερμές ευχαριστίες στον Αντώνη Βραδή για τις μεταφραστικές του επισημάνσεις.)

Αθήνα, Φεβρουάριος 2013

38. Για μια σύνοψη των κοινωνικών διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα μέσα στο ζοφερό τοπίο της κρίσης και για το πώς αυτές διαπλέκονται αφενός με τις σύγχρονες πολιτικές δημόσιας τάξης αφετέρου με τις αστικές υλικότητες του αθηναϊκού παραδείγματος, βλ. Dalakoglou Dimitris, “The Crisis Before the ‘Crisis’: Violence and Neoliberalisation in Athens”, *Social Justice*, Vol.39 (1), 2013.

39. Εδώ, ίσως να αμφισβητούσαμε για λίγο τον γάλλο μαθηματικό Poincaré, ο οποίος κάποτε υποστήριξε πως «ο πόλεμος είναι πειραματική επιστήμη στην οποία δεν είναι δυνατόν να διεξαχθούν πειράματα». Παρατίθεται στο Κονδύλης Παναγιώτης, *Θεωρία του Πολέμου*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σελ. 382.

40. Wacquant Loic, “The Militarization of Urban Marginality: Lessons from the Brazilian Metropolis”, *International Political Sociology* (2008) 2, σελ. 66.

41. Για μια εκτενή ανάλυση της έννοιας της κατάστασης εξαίρεσης, βλ. Agamben, *Κατάσταση εξαίρεσης*, ό.π.

In Memoriam...:

Το παρόν άρθρο επιχείρησε να προσθέσει μερικά ακόμα σχόλια πάνω στην παραγωγή αυτών-που-δε-χωρούν, πάνω στους τόπους και τους τρόπους τους και στη στρατιωτική τους διαχείριση. Αυτών που δε χωρούν συμβολικά και ως εκ τούτου διψούν για λίγο φυσικό χώρο. Και απολογείται που επανέλαβε κουραστικά πως η παραγωγή τους φέρει τα δικά της χωρικά σημάδια. Λίγο πριν ολοκληρωθούν, λοιπόν, αυτές οι γραμμές, ένας φίλος που ήξερε καλά να τα διαβάσει αποφάσισε να φύγει απ' αυτόν τον δύσκολο κόσμο. Ο Γιώργος, ως ανοιχτά gay μέσα σε ένα ασφυχτικό ετεροκανονικό περιβάλλον, γνώριζε αναμφισβήτητα το τι σημαίνει να κουβαλάς ολόψυχα τη “διαφορά” σου και να τη μοιράζεσαι σε κάθε σου κίνηση, σε κάθε σου λέξη. Μια διαφορά που μόνο ως σώμα θα μπορούσε να τη νιώσει. Ως εκείνο τον απόλυτα ιδιωτικό του χώρο σε απόλυτα δημόσια έκθεση. Και κάποτε αποφάσισε αυτά τα περίεργα νοήματα να τα κάνει σπουδή. Σπουδή πάνω στο σώμα. Γνωρίζοντας πως το δικό του έκρυβε και ένα βαρύ μυστικό. Η αρρώστια τον επισκέφτηκε από νωρίς και απαίτησε να μοιραστούν αυτό το σώμα. Συγκατοικούσαν, λοιπόν, για πολλά χρόνια, με την αρρώστια να παραμένει σιωπηλή, κλεισμένη στη σωματική της γωνιά, μα πάντα εκεί, απειλητική και απόκρυφη. Μια μέρα εκείνη ξέσπασε και αυτό το σώμα αποδείχθηκε λίγο και για τους δύο. Και ο Γιώργος όλο και της έκανε τα χατίρια. Ως που στο τέλος κουράστηκε να συγκατοικεί, παραχωρώντας της όλο του το σώμα και όλη του την ψυχή. Σκληρή φυγή. Δεν την έλεγες στιγμή. Ήταν δευτερόλεπτα, λεπτά και ώρες. Ώρες πολλές. Μια επιτελεστική, θαρρείς, απόσυρση. Επανάληψη βασανιστική που γεννούσε τον δικό της χρόνο. Περνούσαν μέρες, λοιπόν, και τον Γιώργο δεν τον έβρισκες. Οι συναναστροφές του έπεφταν βαριές. Και αυτός αποτραβήχτηκε για να τον ξεχάσουν. Ως που μια μέρα έφυγε για τα καλά.

Σε πείσμα μια ολόκληρης παράδοσης επικηδείων που γυρεύουν αξιοπρέπειες, ψηλά-τα-κεφάλια και παλικαριές, ο μικρός αυτός επίλογος θέλησε να σφιχταγκαλιάσει την επιθυμία του Γιώργου να φύγει και να μην παλέψει άλλο. Επιθυμία “μη-κανονική” όσο μη-κανονικές ήταν και οι ζωηρές διαδρομές στην υπόλοιπη ζωή του. Παράλογη μέσα στην κουλτούρα της ισχύος που παρήγαν τόσο αγχωμένα οι αρρενωπότερες γύρω του. Και αινιγματική όσο αινιγματική ήταν και η σωματική του “αλήθεια”. Γιατί μέσα από το ομιχλώδες τοπίο της φαινομενικής του αδυναμίας μπορούσες παραδόξως να διακρίνεις την περίεργη φιγούρα μιας αχαρτογράφητης δύναμης και μια ανομολόγητη στράτευση για αυτόν τον δύσκολο τρόπο του τέλους. Και ήταν αυτή η αντινομία που προκαλούσε την κατανόηση για όλες εμάς που παρατηρούσαμε το αργό του σβήσιμο. Πλάι, λοιπόν, σε μια τοπολογία της δύναμης, η επιθυμία του αυτή γέννησε μια αμηχανία μα και έναν προνομιακό τόπο στοχασμού για εκείνες που μείναμε πίσω καταδικασμένες να αναμετρούμαστε διαρκώς με τα δικά μας πεπερασμένα όρια, με τα δικά μας σωματικά και ψυχικά σκοτάδια.

Στον πιο αντι-ακαδημαϊκό, λοιπόν, εκ των ακαδημαϊκών.
Καλή αντάμωση.

Φασισμός και κουλτούρα - ένα παράδειγμα απάντησης

Τα λάφουρα συνοδεύουν, όπως συνέβαινε πάντοτε, τη θριαμβευτική πομπή. Ονομάζονται όλα αυτά πολιτιστική κληρονομιά, και στο πρόσωπο του ιστορικού υλιστή θα συναντήσουν έναν αποστασιοποιημένο παρατηρητή. Γιατί, χωρίς εξαίρεση, οτιδήποτε εξετάζει από αυτά έχει μια καταγωγή που δεν μπορεί να τη σκεφτεί δίχως φρίκη. Χρωστάνε την ύπαρξή τους όχι μόνο στον κόπο των μεγαλοφυών που τα δημιούργησαν, αλλά και στην ανώνυμη βαριά δουλική εργασία των συγχρόνων τους. Δεν έχει υπάρξει ποτέ τεκμήριο πολιτισμού που να μην είναι ταυτόχρονα τεκμήριο βαρβαρότητας. Κι όπως ένα τέτοιο τεκμήριο δεν στερείται βαρβαρότητας, το ίδιο ισχύει και για τη διαδικασία μεταβίβασης, με την οποία πέφτει από το ένα χέρι στο άλλο.

Βάλτερ Μπένγκιαμιν, *Θέσεις για την φιλοσοφία της ιστορίας*. Θέση VII.

Ο μεσοπολεμικός φασισμός, είτε πήρε τη μορφή του εθνικοσοσιαλισμού στη Γερμανία είτε του φασισμού στην Ιταλία, υπήρξε μία από τις βασικές απαντήσεις της κυριαρχίας τόσο στην οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1920, όσο και στις μαζικές κινητοποιήσεις της εργατικής τάξης που, εμπνευσμένη από αυτό που η ίδια έβλεπε ως ευκαιρία της Ρωσικής Επανάστασης, πίστευε στον καταλυτικό της ρόλο για το τέλος του καπιταλισμού. Με σαφείς διαφοροποιήσεις στον τρόπο που η κουλτούρα χρησιμοποιήθηκε από τα ολοκληρωτικά καθεστώτα του Βερολίνου και της Ρώμης, ωστόσο ήταν ξεκάθαρο ότι πρόθεση των δικτατόρων δεν ήταν απλώς να διαχειριστούν την οικονομία και τις σχέσεις των τάξεων μεταξύ τους, αλλά και να μεταβάλουν ολοκληρωτικά τον τρόπο ύπαρξης. Όπως χαρακτηριστικά σημείωνε ο Γιόζεφ Γκέμπελς: «Η επανάστασή μας ήταν μια γενική επανάσταση. Αγκάλιασε και αναμόρφωσε ριζικά όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής. Άλλαξε εντελώς τις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους, τις σχέσεις των ανθρώπων με το κράτος καθώς και τις σχέσεις που αναφέρονται σε καθαρά υπαρξιακά προβλήματα». Ο Μουσολίνι θα κρατήσει μια θετική στάση απέναντι στην πρωτοποριακή τέχνη – είναι γνωστή η υποστηρικτική του από την ηγετική μορφή του Φουτουρισμού, τον Τομάζο Μαρινέτι.¹ Αντίθε-

1. Στο Λιονέλ Ρισάρ, *Ναζισμός και Κουλτούρα*, μτφρ. Λόισκα Αβαγιανού, Αστάρτη 1999, σ. 19.

τα στη Γερμανία η τέχνη θα στραφεί στην πομπώδη και κιτς αφηγηματική τέχνη του τέλους του 19ου αιώνα για να βρει σύμβολα και αλληγορίες για να επικοινωνήσει τα μηνύματά της. Το κατά πόσο αυτό οφείλεται στις προσωπικές προτιμήσεις του Φύρερ ή σε μια πιο επεξεργασμένη αισθητική θεωρία είναι ακόμη ανοιχτό. Πάντως, με την περίφημη έκθεση της Εκφυλισμένης Τέχνης που διοργάνωσαν το 1937, οι ναζί έδειξαν εξ αρχής τον εχθρό: όχι μόνο τα κινήματα της μοντέρνας τέχνης που είχαν σαφείς πολιτικές αναφορές, αλλά ακόμα και καλλιτέχνες ή μορφές τέχνης που διατηρούσαν μια σχετική ουδετερότητα. Το μήνυμα ήταν ξεκάθαρο: σε ένα κράτος εκτάκτου ανάγκης καμιά συμπεριφορά δεν ήταν χωρίς πρόσημο.

Στις 10 Μαΐου του 1933, σε μια άλλη συμβολική και σκηνοθετημένη πράξη, θα καούν τα βιβλία των συγγραφέων που οι ναζί λίγες ημέρες αργότερα θα απαγορεύσουν στην Γερμανία. Η όλη σκηνοθεσία ουσιαστικά αντέγραφε μια αντίστοιχη πράξη των νεαρών φοιτητών της Ιένας το 1817 που είχαν κάψει κείμενα συγγραφέων που εναντιώνονταν στην εθνική απελευθέρωση. Με τις κινήσεις τους αυτές οι ναζί αναδεικνυαν τον σημαντικό ρόλο που θεωρούσαν ότι έπαιζε η κουλτούρα και η τέχνη σε μια κοινωνία. Ήταν συχνές εξάλλου οι αναφορές για τον ίδιο τον Φύρερ ως τον υπέρτατο καλλιτέχνη που σαν ένας άλλος γλύπτης σμίλευε την γερμανική κοινωνία, το υπέρτατο έργο τέχνης.

Η μοντερνικότητα που πρότεινε ο φασισμός στο επίπεδο της κουλτούρας ήταν ένα περίεργο αμάλγαμα ελιτισμού και λαϊκότητας. Από τη μια, στην Ιταλία ο Μπενεντέτο Κρότσε, που σε ένα αρχικό στάδιο φλέρταρε με τους φασίστες του Μουσολίνι, υποστήριζε ότι η υψηλή κουλτούρα θα έπρεπε να προστατευτεί από την δημοκρατία και από τους κινδύνους που προέκυπταν από την υποχρεωτική εκπαίδευση. Από την άλλη, οι ταγοί των καθεστώτων χρησιμοποιούσαν εύληπτα σύμβολα για να μετατρέψουν την τέχνη σε προπαγάνδα. Η σύνδεση τέχνης και ηθικής ήταν σχεδόν αυτονόητη για μια κοινωνία, την γερμανική, που γαλουχήθηκε με την περίφημη αισθητική αγωγή του Σίλερ. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, το αισθητικό κάλλος και η τέχνη μπορούσαν να παίξουν ιδιαίτερο ρόλο στην πρόοδο της ανθρωπότητας. Η ιστορία θα διαψεύσει τις προσδοκίες αυτές με τον πιο βάρβαρο τρόπο. Όπως σημειώνει και ο George Steiner: «Τώρα πια γνωρίζουμε πως το βράδυ μπορεί κανείς να διαβάσει Γκαίτε ή Ρίλκε, να παίξει Μπαχ ή Σούμπερτ και την επομένη να συνεχίζει άνετα το φριχτό του έργο σ' ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης».²

Μέσα από τους προπαγανδιστικούς μηχανισμούς που προωθούσαν τα ολοκληρωτικά καθεστώτα θα γίνει ακόμη πιο ξεκάθαρη η δυναμική και ο ρόλος που μπορεί να παίξει η κουλτούρα στην διαμόρφωση της κοινωνίας. Ο έλεγχος που θα ασκήσει η ναζιστική Γερμανία στον κινηματογράφο μέσα από την UFA (το βασικό κινηματογραφικό στούντιο) θα αναδείξει τη σημασία της εικόνας. Ο φωτεινότερος ίσως ερμηνευτής αυτής της σύνδεσης, ο Walter Benjamin, θα προειδοποιή-

2. Ό.π., σ. 23.

σει τους συγχρόνους του για την αισθητικοποίηση της πολιτικής που προωθούσε ο ναζισμός. Η αυτοκτονία του θα υπάρξει η καταλυτική πράξη αντίδρασης για μια ομάδα γερμανόφωνων διανοητών, της σημαντικότερης ίσως που είχε αναδείξει η “πεφωτισμένη” Ευρώπη, για την οποία οι βασικές διέξοδοι ήταν η σιωπή, ο αναχωρητισμός και η καταδίκη της μαζικής κουλτούρας.

Με τον Ψυχρό Πόλεμο θα υπάρξει και πάλι μια ξεκάθαρη διάταξη στρατοπέδων. Την θέση των παλιότερων ναζί, ιδιαίτερα στην σκέψη πολλών ιστορικών και φιλοσόφων που θα συνδέσουν στον άξονα του ολοκληρωτισμού τον σταλινισμό με τον εθνικοσοσιαλισμό, θα πάρουν οι κομμουνιστές, οι χώρες που ήταν πίσω από το σιδηρούν παραπέτασμα, σύμφωνα με την διάσημη πλέον φράση του Τσόρτσιλ. Από την άλλη βρισκόταν η “ελεύθερη” Ευρώπη και οι ΗΠΑ. Γι’ ακόμη μία φορά η αντιπαράθεση θα τεθεί και στο επίπεδο της τέχνης και του πολιτισμού, με τα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα να χρησιμοποιούν όλα τα βέλη που είχαν στην φαρέτρα τους. Μέσα σε αυτό το κλίμα μια αριστερόστροφη ιστορία της τέχνης θα κάνει την εμφάνισή της στην Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ενδυναμωμένη από τα κινήματα ενάντια στον πόλεμο του Βιετνάμ και από την φιλελεύθερη πνοή που πνέει στα πανεπιστήμια και στους διανοούμενους, η κοινωνική αυτή ιστορία της τέχνης θα προσπαθήσει να ξεφύγει από την περιφερειακή θέση που κατείχε. Χρησιμοποιώντας μια κριτική ανάλυση της βασικής μαρξιστικής θέσης της αντανάκλασης, και επηρεασμένη από την κυρίαρχη πολιτική συζήτηση στις δεκαετίες του 1970 και 1980 για τις ταυτότητες, η νέα αυτή ιστορία της τέχνης θα επιχειρήσει να παρουσιάσει ένα άλλο επιστημονικό παράδειγμα και μια διαφορετική αφήγηση. Στην Γερμανία την δεκαετία του 1980 θα αναπτυχθεί παράλληλα και μια συζήτηση ανάμεσα σε ιστορικούς και φιλοσόφους που θα ανοίξει και πάλι τις πληγές του ναζιστικού παρελθόντος, πληγές που το επίσημο γερμανικό κράτος, τουλάχιστον σε επίπεδο ρητορείας, προσπαθούσε να επουλώσει. Κορυφαία στιγμή αυτής της συζήτησης ήταν η τάση του αναθεωρητισμού με κομβική μορφή τον ιστορικό και φιλόσοφο Ernst Nolte. Βασικό στοιχείο της σκέψης του Νόλτε ήταν ότι ο εθνικοσοσιαλισμός ήταν ένα αντι-κίνημα, ένα κίνημα δηλαδή αντίθετο στην μοντερνικότητα και τον κομμουνισμό. Νομιμοποιούσε με αυτόν τον τρόπο την επιλογή της γερμανικής άρχουσας τάξης να στραφεί στον Χίτλερ ως μια “λογική” απάντηση στον κίνδυνο που ένιωσε η τάξη αυτή από την άνοδο του κομμουνιστικού κινήματος και στην Γερμανία. Ωστόσο, όπως έχει δείξει ο Jeffrey Herf στο βιβλίο του Αντιδραστικός Μοντερνισμός αλλά και ο Zeev Sternhell στο Αντιδιαφωτισμός, ο ναζισμός, αλλά και ο φασισμός, δεν ήταν ένα αντι-μοντερνιστικό κίνημα αλλά μια διαφορετική εκδοχή της μοντερνικότητας. Για τον Χερφ: «Ο Τόμας Μαν συνέλαβε την ουσία του αντιδραστικού μοντερνισμού όταν έγραψε ότι “η πραγματικά ιδιαίτερη και επικίνδυνη πλευρά του εθνικοσοσιαλισμού ήταν η μίξη μιας ρωμαλέας νεωτερικότητας και μιας θετικής στάσης απέναντι στην πρόοδο, με τα όνειρα του παρελθό-

ντος: ένας ρομαντισμός υψηλής τεχνολογίας».³ Στο ίδιο πλαίσιο και ο Στέρνχελ θα υποστηρίξει, σε αρκετά σημεία στο βιβλίο του: «Το πνευματικό, πολιτιστικό και πολιτικό κίνημα που συνδέεται με την εξέγερση ενάντια στον Διαφωτισμό, δεν συνιστά μια αντεπανάσταση αλλά μια άλλη επανάσταση· με αυτό γεννιέται όχι μια αντι-νεωτερικότητα αλλά μια άλλη νεωτερικότητα βασισμένη στη λατρεία όλων όσων διακρίνουν και χωρίζουν τους ανθρώπους».⁴

Ο ναζισμός, ιδιαίτερα, ήταν ένα ιδιότυπο κράμα ορθολογισμού και ανορθολογισμού, με την πρωτοφανή ανάδειξη της κάστας των μηχανικών από την μια και τις ιδεοληψίες για την Θούλη και την Κούφια Γη από την άλλη. Η συζήτηση αυτή θα πλαισιωθεί και από ζητήματα σχετικά με την μοναδικότητα του Ολοκαυτώματος και των τακτικών που χρησιμοποιούσε η ναζιστική πολεμική μηχανή, αλλά και με τον ρόλο που θα μπορούσε να παίξει η Γερμανία ως ατμομηχανή της Ευρώπης. Ο Νόλτε τόνιζε ότι οι μηχανισμοί που χρησιμοποίησαν οι ναζί δεν ήταν μοναδικοί, αλλά εδράζονταν σε τακτικές που είχαν χρησιμοποιήσει και άλλα κράτη παλαιότερα. Είναι γνωστό εξάλλου ότι ο ευγονισμός στις αρχές του 20ού αιώνα υποστηριζόταν ακόμη και από σοσιαλιστές, ενώ τα στρατόπεδα συγκεντρώσεων χρησιμοποιήθηκαν τόσο από τους Άγγλους, στον πόλεμο των Μπόερς, όσο και από τους Αμερικανούς. Ωστόσο στη ναζιστική Γερμανία θα οργανωθεί για πρώτη φορά ένας ολοκληρωτικός μηχανισμός εξόντωσης, που όχι μόνο δεν ήταν στην περιφέρεια αλλά βρισκόταν στην καρδιά του καπιταλιστικού κτήνους, ένα βιοπολιτικό εργοστάσιο θανάτου που αποτελούσε ένα παράδειγμα οργάνωσης μιας καπιταλιστικής επιχείρησης.

Η ίδια συζήτηση, που ακροθιγώς και γενικευτικά θίγεται εδώ, θα μεταφερθεί και στα καθ' ημάς, πριν από την εμφάνιση στο φως της ναζιστικής συμμορίας, μέσα από τα βιβλία αναθεωρητών ελλήνων ιστορικών που θα θεωρήσουν τη βία των ταγματασφαλιτών στον εμφύλιο ως μια δικαιολογημένη αντίδραση στη βία της αριστεράς. Η συζήτηση αυτή για τον ελληνικό εμφύλιο σύντομα θα ξεφύγει από την απλή αντιπαράθεση αριστερών και δεξιών ιστορικών και μετά από την εξέγερση του 2008, αλλά και την ανάδειξη της συμμορίας σε πολιτικό παίκτη από το εγχώριο πολιτικό, παρακρατικό και μιντιακό σύστημα, θα διαχυθεί στους μηχανισμούς διαμόρφωσης της κοινής γνώμης μέσα από τη γνωστή συζήτηση περί των δύο άκρων. Όπως ο Νόλτε νομιμοποιούσε τη ναζιστική θηριωδία ως απάντηση στον κομμουνισμό, οι σύγχρονοι αναθεωρητές, που μετά τον Ιούνιο γίνανε επίσημη κρατική αφήγηση, θεώρησαν την άνοδο της ρατσιστικής και ακροδεξι-άς βίας ως την απολύτως δικαιολογημένη απάντηση σε μια μακρά περίοδο αριστερής τρομοκρατίας. Στο πλαίσιο αυτό η συζήτηση θα αναζωπυρωθεί μετά τη

3. Jeffrey Herf, Αντιδραστικός Μοντερνισμός. Τεχνολογία, κουλτούρα και πολιτική στη Βαϊμάρη και το Γ' Ράιχ, μτφρ. Παρασκευάς Ματάλας, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 1996, σ. 3.

4. Zeev Sternhell, Ο Αντι-διαφωτισμός, μτφρ Άννα Καρακατσούλη, Πόλις 2009, σ. 19.

δημοσίευση του βιβλίου του Heinrich Winkler, Βαϊμάρη: Η ανάπηρη Δημοκρατία, που θα δώσει, υποτίθεται, ιστορικά επιχειρήματα σε όσους υποστήριζαν ότι η Ελληνική Δημοκρατία κινδύνευε από την δραστηριότητα των δύο άκρων.⁵ Ο Χρήστος Χατζηιωσήφ, σε ένα ενδιαφέρον κείμενό του θα καταδείξει τις σκοπιμότητες του βιβλίου του Βίνκλερ και θα υπενθυμίσει ότι δεν ήταν η “ακραία” κομμουνιστική αριστερά, αλλά οι μετριοπαθείς αυτοί που ουσιαστικά έστρωσαν τον δρόμο στον Χίτλερ.⁶

Για να επανέλθουμε στην συζήτηση της δεκαετίας του 1980 στην Γερμανία, και στον ρόλο που μπορεί να παίξει η κουλτούρα στην ανάδειξη και ισχυροποίηση της φασιστικής ιδεολογίας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα κείμενο ενός μαρξιστή ιστορικού τέχνης, του Ο.Κ. Werckmeister. Ο Βερκμείστερ, αφού ολοκληρώσει το διδακτορικό του στη Γερμανία το 1971 θα πάει στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Λος Άντζελες. Από τα πρώτα του γραπτά, που αφορούν την μεσαιωνική περίοδο, θα θέσει ως άξονα κριτικής το ζήτημα της ιδεολογίας μέσα από μια μαρξιστική οπτική. Το 1982 θα δημοσιεύσει το άρθρο του “Radical Art History” στο περιοδικό Art Journal, που απευθυνόταν σε ιστορικούς της τέχνης.⁷ Μέσα από αυτό ο Βερκμείστερ καλούσε για μια πολιτική ιστορία της τέχνης που δεν θα είχε στόχο την θεωρητικολογική της περιδίνηση, αλλά την πολιτική της στόχευση. Μιλά σε μια εποχή που στο πλαίσιο της κυρίαρχης αντίληψης, που είναι ο μεταμοντερνισμός, οι μαρξιστές ιστορικοί της τέχνης αρχίζουν να στομώνουν τα κριτικά τους όπλα ομφαλοσκοπώντας πάνω σε καθαρά θεωρητικά ζητήματα, χωρίς να τα συνδέουν με την πολιτική πραγματικότητα. Από αυτήν την άποψη, το κείμενο μπορεί να μην είναι ό,τι σημαντικότερο υπάρχει σχετικά με την μαρξιστική ή κοινωνική ιστορία της τέχνης, αλλά αναδεικνύει ένα ιδιαίτερο ήθος και μια αδιαφορία για οποιαδήποτε κατηγορία ότι συνδέει την τέχνη με μια ξεκάθαρη πολιτική στρατηγική. Βασικός στόχος του κειμένου ήταν να αναδείξει τις ιδεολογικές ορίζουσες πίσω από φαινομενικά πολιτικά ουδέτερες θεσμικές κινήσεις ή επισημονικά κείμενα στο πεδίο της τέχνης στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Όπως γράφει χαρακτηριστικά ο ίδιος, ασκώντας κριτική σε μια προηγούμενη γενιά μαρξιστών ιστορικών της τέχνης που δεν κάναν το αποφασιστικό βήμα.

5. Heinrich Winkler, Βαϊμάρη: Η ανάπηρη Δημοκρατία, 1918-1933, μτφρ. Άντζη Σαλαμπάση, Πόλις 2011.

6. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά στο κείμενό του «Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης και η απειλή των “άκρων”»: Το ατελέσφορο των ιστορικών “αναλογιών”»: «Την ανάθεση της εξουσίας στον Χίτλερ την είχε εισηγηθεί μια ομάδα επιχειρηματιών με επιστολή τους προς τον Χίντεμπουργκ, και με την πρόταση αυτή συμφώνησαν όλα τα αστικά κόμματα εκτός από το Κόμμα του Κέντρου». Στο Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης και οι σημερινές «αναβιώσεις» της, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς - Νήσος 2012.

7. Ο. Κ. Werckmeister, “Radical Art History”, Art Journal, τόμ.. 42, αρ. 4, Χειμώνας 1982.

«Συνεπώς, εξοπλισμένοι με την έννοια της κριτικής της ιδεολογίας, οι νέοι μαρξιστές ιστορικοί της τέχνης στις αρχές της δεκαετίας του 1970 αποκήρυξαν ως απατηλό τον ισχυρισμό της κυρίαρχης ιστορίας της τέχνης για την επιστημονική της αντικειμενικότητα. Επιχείρησαν να δείξουν πως αυτή προβάλει, είτε με έναν απλοϊκό είτε με έναν κυνικό τρόπο, σύγχρονα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα στην τέχνη του παρελθόντος. Χαρακτήρισαν αυτά τα ζητήματα ως αστικές, καπιταλιστικές ή δυνητικά φασιστικές ιδεολογίες, ωστόσο σταμάτησαν απότομα πριν βγάλουν κάποια πολιτικά συμπεράσματα. Παρ' όλο που ανεπιφύλακτα αποδοκίμασαν μια κυρίαρχη πολιτική κατάσταση, κανένας από αυτούς δεν οριοθέτησε έναν συγκεκριμένο πολιτικό στόχο. Απλώς επέμειναν σε μια καλύτερη, περισσότερο κριτική επιστήμη, που, κατά την άποψή τους, εύλογα θα οδηγούσε στην χειραφέτηση της κοινωνικής συνείδησης από τις συντηρητικές ιδεολογίες... Ωστόσο, η θεωρία του Μαρξ για την κοινωνία και την ιστορία δεν επινοήθηκε με στόχο να προσφέρει μια επαρκέστερη κατανόηση του πολιτισμού. Δημιουργήθηκε για να χρησιμεύσει ως όργανο πολιτικής πρακτικής».

Αναδεικνύοντας τις ομοιότητες ανάμεσα στις πολιτικές εξελίξεις στην Γερμανία του 1980 και στην περίοδο της Βαϊμάρης, καθώς και την συνέχεια σε επίπεδο στελεχών, τόσο διοίκησης όσο και ακαδημαϊκό, ανάμεσα στην ναζιστική Γερμανία και αυτή της δεκαετίας του 1980, επικαιροποιεί μια συζήτηση που είχε ήδη ανοίξει στον μεσοπόλεμο σχετικά με τη φύση του καπιταλισμού και τη σχέση του με τον πόλεμο. Επικεντρώνοντας την κριτική του στην έκθεση «Οι Εικόνες του Ανθρώπου στη Δύση», μια κρατική έκθεση, αναδεικνύει τις σιωπές των υπευθύνων ιστορικών της τέχνης που αποσιωπούν τις πολιτικές προθέσεις των καλλιτεχνών των οποίων τα έργα παρουσιάζονταν στην έκθεση. Έχοντας ως παραδείγματα τα έργα των Otto Dix και Käthe Kollwitz, δύο καλλιτεχνών που είχαν συνταχθεί με το αντιπολεμικό κίνημα του μεσοπολέμου, ο Βερκμάιστερ δείχνει πως οι υπεύθυνοι της έκθεσης, τοποθετώντας τους καλλιτέχνες εκτός του πολιτικού και ιστορικού πλαισίου της εποχής τους, μετατρέπουν μια μαχητική αντιπολεμική δήλωση των καλλιτεχνών απέναντι σε ένα συγκεκριμένο καθεστώς, την милитарιστική Γερμανία του μεσοπολέμου που ετοιμάζεται για πόλεμο, σε μια γενικόλογη αντιπολεμική κίνηση. Οι διοργανωτές της έκθεσης μιλάν για έναν πολιτισμό

«που επιτρέπει στους καλλιτέχνες να εκφράσουν προσωπικές απόψεις, αλλά όχι και να αναπαραστήσουν μεγαλύτερες πολιτικές δυνάμεις αντίστασης, για να αφήσουμε το γεγονός του να γίνουν οι ίδιοι πολιτικά ενεργοί. Στην περίπτωση αυτών των καλλιτεχνών, το να αποτυπώσουμε με ορθό τρόπο τα δεδομένα που αφορούν την ιστορία της τέχνης σημαίνει να αποκαλύψουμε την ιδιαίτερη ιδεολογία η οποία τα συσκότισε».

Ποια ήταν όμως αυτή η ιδεολογία;

«Στις 6 Μαΐου του 1980, ακριβώς δύο μήνες πριν τα εγκαίνια της έκθεσης “Εικόνες του Ανθρώπου” στο Βερολίνο, ειδικά τμήματα των τριών σωμάτων του Ομοσπονδιακού Γερμανικού Στρατού, του Bundeswehr, συγκεντρώθηκαν στο αθλητικό στάδιο της Βρέμης για να κάνουν μια περίτεχνη τελετή ορκωμοσίας στην οποία οι στρατιώτες έπρεπε να διατρανώσουν το χρέος τους στην υπεράσπιση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας. Η Επιτροπή του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος της πόλης είχε προειδοποιήσει ενάντια σε αυτή την «αχρείαστα φιλοπόλεμη» και με απαρχαιωμένες επιστημονικές τελετή, και σύντομα την πλαισίωσαν οι Νέοι Δημοκράτες, περιβαλλοντιστές, κομμουνιστές όλων των πεποιθήσεων, σύνδεσμοι αντιρρησιών συνείδησης, η Προτεστάντική Λίγκα των Νέων, και μια ομάδα προτεστάντων κληρικών. Αυτός ο ευρύς συνασπισμός επανέφερε στην μνήμη το δυναμικό λαϊκό μέτωπο το οποίο, οδηγημένο από τους Σοσιαλδημοκράτες, είχε αντισταθεί στον αναζωπυρωμένο μιλιταρισμό κατά την Δημοκρατία της Βαϊμάρης. Παρ’ όλα αυτά οι Ομοσπονδιακές αρχές ακολούθησαν το σχέδιο τους. Ο Ομοσπονδιακός Πρόεδρος Κάρσενς, ο Υπουργός Άμυνας Άπερ, και ο Γενικός Επιθεωρητής Μπραντ πήγαν στο στάδιο για να επιθεωρήσουν τα στρατεύματα. Αλλά έξω από το στάδιο, στους δρόμους, περισσότεροι από δέκα χιλιάδες διαδηλωτές ήταν εκεί για να διαμαρτυρηθούν, πυρπολώντας στρατιωτικά οχήματα και επιτιθέμενοι στις μονάδες αποκατάστασης τάξης που είχαν συγκεντρωθεί σε πλήρη δύναμη. Στις οδομαχίες που διήρκησαν αρκετές ώρες αναριθμητοί διαδηλωτές και 257 αστυνομικοί τραυματίστηκαν. Στην πιο βίαιη εξέγερση στην Ομοσπονδιακή Γερμανία, από την εξέγερση των φοιτητών στην δεκαετία του 1960, στρατιωτικά ελικόπτερα φυγάδευσαν τον Ομοσπονδιακό Πρόεδρο και τον Υπουργό Άμυνας από το γήπεδο και την πόλη.»

Ο Βερκμπίστερ θα συσχετίσει με τον πιο πειστικό τρόπο τα δύο γεγονότα, δείχνοντας πως μια φαινομενικά ουδέτερη έκθεση χρησιμοποιήθηκε από το μιλιταριστικό καθεστώς της ΟΔΓ, δημιουργώντας συνειρμούς με το μεσοπολεμικό πολιτικό σύστημα της Γερμανίας.

«Ήταν άραγε σύμπτωση το γεγονός ότι σε μια στιγμή που η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση έπρεπε να αποκρούσει μια πολύ σημαντική αντιπολεμική διαδήλωση, οργανωμένη εν μέρει από μέλη του δικού της κόμματος, οι επιμελητές της έκθεσης που αντιπροσώπευε τα πρώην Πρωσικά Μουσεία της Τέχνης, τώρα υπό την αιγίδα αυτής της ίδιας κυβέρνησης, συστηματικά αφαιρούσαν οποιαδήποτε μνήμη της ιστορικής παράδοσης του αντιπολεμικού κινήματος

στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης; Εξάλλου, η έκθεση μπορεί να είχε ετοιμαστεί πριν από αυτά τα γεγονότα. Ωστόσο, αυτή η σύμπτωση λέει αρκετά, καθώς δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι ο επιδιωκόμενος σκοπός της έκθεσης ήταν να πείσει τους θεατές ότι είναι αναμενόμενο για τους καλλιτέχνες να εκφράζουν την προσωπική τους απέχθεια για τον πόλεμο, την οποία ο καθένας μπορεί να μοιραστεί, εννοώντας τον πόλεμο ως μια μόνιμη ανθρώπινη κατάσταση για την οποία μπορούμε να θρηνούμε αλλά δεν μπορούμε να την αλλάξουμε, και σίγουρα όχι με πολιτική δράση. Ήταν οι επίσημοι ιστορικοί της τέχνης του Δυτικού Βερολίνου, που προπαγάνδισαν αυτήν την άποψη θολώνοντας τα στοιχεία που είχαν να κάνουν με το ιστορικό πλαίσιο, κάτι περισσότερο από δουλοπρεπείς υπηρέτες; Είχαν διοριστεί στις θέσεις τους επειδή οι απόψεις τους ταίριαζαν στην κυβέρνηση; Μια απάντηση είναι σίγουρη: η προσπάθεια των ριζοσπαστών ιστορικών της τέχνης να σπάσουν τις ιδεολογικές τους στρεβλώσεις ισοδυναμεί με μια πολιτική πρόκληση και πρέπει να προωθηθεί ως τέτοια, άμεσα, ακόμη και πριν οι σύνθετες πολιτικά και θεωρητικά διευκρινίσεις, τις οποίες χρειάζεται σήμερα μια ριζοσπαστική τοποθέτηση, για την επιστήμη της ιστορίας της τέχνης ξεκαθαριστούν.»

Ο Βερκμάιστερ θα επιμείνει να συνεχίζει την συζήτηση αυτή, και μετά από τα γεγονότα του 1989 και την υπερίσχυση του νεοφιλελευθερισμού, όταν η αριστερά θα βιώσει μια ήττα και πολλοί ριζοσπάστες ιστορικοί της τέχνης θα στραφούν είτε στην ψυχανάλυση, κυρίως μέσα από τον Λακάν, είτε σε σημειολογικές αναλύσεις. Ο Βερκμάιστερ θα εξακολουθήσει μέσα από τα κείμενα και την διδασκαλία του να μιλά για την ιστορία, σε μια περίοδο που αυτάρεσκα πίστευε ότι η ιστορία έχει τελειώσει, και για την αριστερά, σε ένα ακαδημαϊκό περιβάλλον που είχε πετάξει και το μωρό μαζί με την σκάφη. Η σύγχρονη ανάδυση του φασιστικού παραδείγματος, όχι μόνο στην Ελλάδα της κρίσης, αλλά και στην Αυστρία, την Ουγγαρία, την Ιταλία ή την Γαλλία, επαναφέρει και ξανακάνει πιο επίκαιρη την συζήτηση για την σχέση της κουλτούρας, της ιδεολογίας και του φασισμού. Γιατί το επίδικο γι' ακόμη μια φορά είναι η ίδια η ζωή. Ο Emmanuel Levinas θα τελειώσει το άρθρο του «Μερικές σκέψεις για τη φιλοσοφία του χιτλερισμού», γραμμένο μέσα στην σκοτεινή περιδίνηση του 1934, λέγοντας ότι «εδώ δεν διακυβεύεται αυτό ή εκείνο το δόγμα της δημοκρατίας ή του κοινοβουλευτισμού, του δικτατορικού καθεστώτος ή της θρησκευτικής πολιτικής. Διακυβεύεται η ίδια η ανθρωπινότητα του ανθρώπου». ⁸ Όσο και αν σήμερα μια παρόμοια προειδοποίηση ακούγεται υπερβολική, τα νέα στρατόπεδα συγκέντρωσης, με πρώτα θύματα τους μετανάστες, κάνουν ορατό ακόμη και στους πιο αφελείς το μέλλον και τον εκβιασμό που έρχεται.

8. Emmanuel Levinas, Μερικές σκέψεις για τη φιλοσοφία του χιτλερισμού, Ελευθεριακή Κουλτούρα 2013, σ. 28.

Βιβλιογραφία

- Ντανιέλ Γκερέν, Πάνω στο Φασισμό. 1. Η Φαιά Πανούκλα, μτφρ. Μπάμπης Λυκούδης, Κείμενα 1971.
- Λιονέλ Ρισάρ, Ναζισμός και Κουλτούρα, μτφρ. Λόισκα Αβαγιανού, Αστάρτη 1999.
- Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης και η απειλή των “άκρων”»: Το ατελέσφορο των ιστορικών “αναλογιών”» στο Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης και οι σημερινές «αναβιώσεις» της, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς – Νήσος 2012.
- Sergio Bologna, Ναζισμός και Εργατική τάξη. Κρίση, κράτος πρόνοιας και αντιφασιστική βία στη Γερμανία του Μεσοπολέμου, Antifa scripta 2011.
- Johann Charoutot, Ο Εθνικοσοσιαλισμός και η αρχαιότητα, μτφρ. Γιώργος Καράμπελας, Πόλις 2012.
- Jeffrey Herf, Αντιδραστικός Μοντερνισμός. Τεχνολογία, κουλτούρα και πολιτική στη Βαϊμάρη και το Γ' Ράιχ, μτφρ. Παρασκευάς Ματάλας, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 1996.
- Emmanuel Levinas, Μερικές σκέψεις για τη φιλοσοφία του χιτλερισμού, Ελευθεριακή Κουλτούρα 2013.
- Zeev Sternhell, Ο Αντι-διαφωτισμός, μτφρ Άννα Καρακατσούλη, Πόλις 2009.
- John Weiss, Συντηρητισμός και Ριζοσπαστική Δεξιά, Παραδοσιοκρατία, Αντίδραση και Αντεπανάσταση στην Ευρώπη, 1770-1945, μτφρ. Σπύρος Μαρκέτος, Θύραθεν 2009.
- O. K. Werckmeister, “Radical Art History”, Art Journal, τόμ. 42, αρ. 4, Χειμώνας 1982.
- O. K. Werckmeister, “From a better History to a better Politics”, The Art Bulletin, 77.3, 1995.
- Heinrich Winkler, Βαϊμάρη: Η ανάπηρη Δημοκρατία, 1918-1933, μτφρ. Άντζη Σαλταμπάση, Πόλις 2011.

Ο οργανωμένος φασισμός στη Σερβία - από τις απαρχές του ως σήμερα

Η ανάδυση του οργανωμένου φασισμού στη Σερβία

Παρ' όλο που η Σερβία (όπως και ολόκληρη η πρώην Γιουγκοσλαβία) ήταν ανέκαθεν χώρα συντηρητική και αυταρχική, νομίζω ότι θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο φασισμός με τη στενή του έννοια αποτέλεσε κίνημα σχετικά μικρό και ασήμαντο. Πολύ νωρίς εμφανίστηκαν πρωτοφασιστικές οργανώσεις, όπως το συνωμοτικό Μαύρο Χέρι κατά την περίοδο πριν το 1918, ή διάφορες φασιστοειδείς ομάδες της δεκαετίας του 1920 (η ORJUNA κ. ά.).

Οι πρώτες ομάδες που προσδιορίζονταν ιδεολογικά ως σαφώς φασιστικές στη Σερβία και τη Γιουγκοσλαβία εμφανίστηκαν στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1930, χωρίς να προσμετρώμε σε αυτές τους κροάτες Ustašas (τους ουστάσι) που είναι άλλη συζήτηση και δεν θα εξετάσουμε εδώ. Οι μικρότερες αυτές ομάδες συνενώθηκαν το 1935 υπό τη σκέπη του Γιουγκοσλαβικού Εθνικού Κινήματος Zbor (που σημαίνει συλλαλητήριο), με ηγέτη τον σέρβο δικηγόρο Dimitrije Ljotić. Το Zbor ήταν οργάνωση αντιδημοκρατική, αντικομμουνιστική και αντισημιτική που διακήρυττε την ιδέα ενός γιουγκοσλαβικού έθνους ενιαίου, που θα αποτελείτο από τρία «γένη», τους Σέρβους, τους Κροάτες και τους Σλοβένους (οι Μακεδόνες, Μαυροβούνιοι και Βόσνιοι δεν αναγνωρίζονταν ως εθνοτικές ομάδες). Υποστήριζαν την ίδρυση ενός κράτους ενιαίου, κορπορατιστικού και μοναρχικού, υπό την ηγεμονία της Σερβίας.

Όπως είθισται στη φασιστική πρακτική, το Zbor χρησιμοποίησε πολλές από τις ιδέες που κατάγονταν από το σοσιαλιστικό κίνημα και τις μετέτρεψε σε εργαλεία της φασιστικής ιδεολογίας, δηλαδή διέστρεψε εντελώς το αρχικό τους περιεχόμενο. Τον 19ο αιώνα είχε αναπτυχθεί ένα κίνημα γύρω από το πρόσωπο του νεαρού σοσιαλιστή Svetozar Marković. Είναι ενδιαφέρον ότι ο πατέρας του Λιότιτς υπήρξε οπαδός του Μάρκοβιτς καθώς και πρώτος μεταφραστής του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου* στα σερβικά.

Οι ιδέες του Μάρκοβιτς ήταν πραγματικά αντιεθνικιστικές: Μιλούσε για τους κινδύνους των μεγαλοϊδεατικών βλέψεων της σερβικής άρχουσας τάξης που επιθυμούσε τη δημιουργία μίας «Μεγάλης Σερβίας» και επέμενε ότι έπρεπε να καταστραφούν τα βαλκανικά κράτη με κοινωνική επανάσταση, γιατί καταπίεζαν

τους λαούς των Βαλκανίων. Στόχος της κοινωνικής επανάστασης θα ήταν να δημιουργηθεί μία βαλκανική ομοσπονδία, είτε ως ομοσπονδία κοινοτήτων (με την έννοια της κομμούνας) είτε ως ομοσπονδία κρατών, ανάλογα με το τι θα αποφάσιζε ο λαός. Ο Μάρκοβιτς, όπως και άλλοι σέρβοι σοσιαλιστές, απέρριπτε εντελώς την ιδέα ότι ο καπιταλισμός είναι αναγκαίο στάδιο μετάβασης στον κομμουνισμό στη Σερβία. Σύμφωνα με τους πρώιμους σέρβους σοσιαλιστές, η μετάβαση στον κομμουνισμό θα ολοκληρωνόταν με επιτυχία αν περνούσε μέσα από τη χρήση παραδοσιακών αγροτικών θεσμών του σερβικού λαού. Ένας από αυτούς τους παραδοσιακούς θεσμούς ήταν η Zadruga, ένα είδος κολλεκτίβας η οποία συνήθως είχε οικογενειακή βάση, αλλά περιλάμβανε και μέλη εκτός οικογένειας. Οι συνεταιρισμοί αυτοί ενίοτε συγκροτούσαν ευρύτερες ομοσπονδιακές δομές.

Ενώ οι σοσιαλιστές ποτέ δεν εξιδανίκευαν θεσμούς όπως η παραδοσιακή Zadruga, θεωρώντας απλά ότι αποτελούν ενδεχομένως σημεία εκκίνησης για την οικοδόμηση μιας νέας κοινωνίας, το Zbor είδε στις Zadrugas το πρότυπο μιας νέας αυταρχικής και πατριαρχικής κοινωνίας, το θεμέλιο ενός «οργανικού» κράτους. Στο οργανικό αυτό κράτος, ο καθένας θα ήταν οργανωμένος στον επαγγελματικό του τομέα (κορπορατισμός), ως οργανικό μέλος του σώματος της κρατικής κοινωνίας, και ο άνδρας-ηγέτης κάθε οικογένειας θα ήταν μέσα στην οικογένεια ό,τι ο βασιλιάς στο κράτος και αντίστοιχα ο θεός στους ουρανούς.

Το Zbor ήταν καλά οργανωμένο, με πολύ στενές σχέσεις με την ορθόδοξη Εκκλησία. Η νεολαία του ήταν βίαιη και το φοιτητικό του τμήμα συχνά συγκρουόταν με κομμουνιστές και αντιφασίστες φοιτητές στο πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου. Ποτέ ωστόσο δεν κατάφερε να γίνει ευρύ λαϊκό κίνημα, και τα εκλογικά του ποσοστά ποτέ δεν ξεπέρασαν το 1%.

Ανταγωνιστής του Zbor υπήρξε ο Milan Stojadinović, πρωθυπουργός της Γιουγκοσλαβίας από το 1935 ως το 1939. Ο Στογιαντίνοβιτς υπήρξε ο ηγέτης του παλιού Ριζοσπαστικού Κόμματος και κατά τη διάρκεια της θητείας του επεδίωξε να τονώσει τη φασιστική τάση στο κόμμα του. Ενδιαφερόταν περισσότερο για τη μίμηση επιφανειακών στοιχείων των φασιστικών καθεστώτων, χωρίς να κόπτεται για τις ιδεολογικές λεπτομέρειες του φασισμού, και εισήγαγε για παράδειγμα το ένστολο τμήμα του Ριζοσπαστικού Κόμματος, τους «γκριζοχίτωνες» [αντίστοιχο με τους ναζί Gryshemde της Νότιας Αφρικής τις δεκαετίες 1930 και 1940].

Ο Λιότιτς και οι οπαδοί του υποτιμούσαν τον Στογιαντίνοβιτς, τον θεωρούσαν κατώτερό τους, απομίμηση φασίστα, ή «μαθητευόμενο», όπως τον αποκαλούσαν. Ταυτόχρονα θεωρούσαν τους εαυτούς τους αυθεντικό σερβικό και Γιουγκοσλαβικό κίνημα. Έχει ενδιαφέρον ότι το Ριζοσπαστικό Κόμμα πρωτοιδρύθηκε το 1880 από τους οπαδούς του Svetozar Marković (μετά το θάνατό του), όταν «συνειδητοποίησαν ότι η καθυστερημένη Σερβία χρειάζεται ένα πιο μετριοπαθές δημοκρατικό και σοσιαλιστικό κίνημα». Το κίνημα αυτό θα βοήθούσε τη Σερβία να οργανω-

θεί σε σύγχρονη βιομηχανική καπιταλιστική χώρα. Αυτή η θέση αποτελούσε ξεκάθαρη ρήξη με τις πρώην κυρίαρχες θέσεις των σοσιαλιστών που ήταν επηρεασμένες από τους ρώσους ναρόντικους. Κάποιοι από τους ιδρυτές του Ριζοσπαστικού Κόμματος εξηγούσαν με καθαρά μαρξιστικό σκεπτικό τη ρεφορμιστική τους στροφή.

Ένας από αυτούς που παρέμειναν πιστοί στις ιδέες του Μάρκοβιτς ήταν ο επαναστάτης σοσιαλιστής Mita Cenić. Ορκισμένος εχθρός του Ριζοσπαστικού Κόμματος, προέβλεψε ότι το Κόμμα σύντομα θα μεταλλάσσόταν από ρεφορμιστικό σε συντηρητικό και τελικά σε αντιδραστικό. (Η προφητεία του επαληθεύτηκε, σε βαθμό μάλιστα που τη δεκαετία του 1930 το Ριζοσπαστικό Κόμμα είχε γίνει πλέον φιλοφασιστικό.)

Την εποχή αυτή δρούσαν και ορισμένες παραστρατιωτικές εθνικιστικές αντιδραστικές οργανώσεις στη Γιουγκοσλαβία, κυρίως αυτές των λιγοστών ακόμη τσέτνικς (Četnici). Οι τσέτνικς (ή κόμιτας, όπως λέγονταν κατά την πρώιμη αυτή περίοδο) ήταν παραστρατιωτικές μονάδες που οργάνωναν και προμήθευαν με όπλα το σερβικό κράτος και χρησιμοποιήθηκαν κατά την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα για ανταρτοπόλεμο στις περιοχές του μελλοντικού γιουγκοσλαβικού κράτους που ήταν ακόμη υπό την κατοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπως π.χ. η Μακεδονία την οποία οι σέρβοι εθνικιστές θεωρούσαν σερβική. Στην προγιουγκοσλαβική περίοδο οι μονάδες αυτές δεν χρησιμοποιήθηκαν μόνο γι' αυτόν το σκοπό, χρησιμοποιούνταν και μέσα στη Σερβία για να πατάξουν τα κινήματα των νέων εργατών, του αναπτυσσόμενου τότε προλεταριάτου της Σερβίας.

Οι συγκρούσεις με τους εργάτες ήταν συχνό φαινόμενο: Το 1906, για παράδειγμα, όταν μια μαζική εργατική διαδήλωση στο Βελιγράδι συναντήθηκε στο δρόμο με ομάδα τσέτνικς υπό τον Kosta Pećanac, μερικές χιλιάδες εργάτες σχεδόν λυγνίστηκαν τους τσέτνικς. Οι τσέτνικς απάντησαν πυροβολώντας και τραυματίζοντας μερικούς από τους εργάτες. Οι εργάτες εξοργίστηκαν, επενέβη η στρατιωτική αστυνομία και τελικά οι ηγέτες του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος κατάφεραν να κατευνάσουν τους εργάτες. Ένας επαναστάτης συνδικαλιστής κατέληξε να κατηγορείται ότι άνοιξε πυρά εναντίον των τσέτνικς και αναγκάστηκε να εγκαταλείψει για ένα διάστημα τη χώρα για να αποφύγει την καταδίκη. Κατά την περίοδο της Γιουγκοσλαβικής Μοναρχίας ορισμένες εθνικιστικές οργανώσεις των τσέτνικς εξακολουθούσαν να υπάρχουν ως νόμιμες πατριωτικές οργανώσεις, μία από αυτές με επικεφαλής τον Κόστα Πετσάνατς.

Σερβικές φασιστικές ομάδες κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο

Μετά τη γερμανική εισβολή του 1941, η Γιουγκοσλαβία μοιράστηκε σε ζώνες κατοχής (γερμανική, ιταλική, ουγγρική, βουλγαρική). Ορισμένες περιοχές του πρώην

Τσέτνικς και ναζί στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

κράτους προσαρτήθηκαν σε χώρες του Άξονα, άλλες αποτέλεσαν μέρος των νεοϊδρυθέντων κρατών με κυβερνήσεις συνεργατών. Ένα από αυτά τα κράτη-μαριονέτες ήταν και το (εδαφικά συρρικνωμένο) σερβικό κράτος υπό τον Milan Nedić.

Ο Νέντιτς, στρατηγός του γιουγκοσλαβικού στρατού, ήταν ο υποτιθέμενος αρχηγός του «γερμανικού» αυτού κράτους. Όλα σχεδόν τα σημαντικά κυβερνητικά αξιώματα στη «Νέα Σερβία» καταλήφθηκαν από ανθρώπους που προέρχονταν είτε από το Zbor του Λιότιτς, είτε από την ομάδα του Στογιαντίνοβιτς. Ορισμένες θέσεις μάλιστα (ειδικά εκείνες που συνδέονταν με την προπαγάνδα) καταλήφθηκαν από μέλη μίας μικρής και εντελώς περιθωριακής ομάδας ιδεολόγων εθνικοσοσιαλιστών που είχε δημιουργηθεί ένα μόλις έτος πριν τη γερμανική κατοχή. Η επίσημη ιδεολογία του κράτους ήταν φασιστική και περιστρεφόταν γύρω από τη σπουδαιότητα της σκληρής δουλειάς, την τάξη και την ασφάλεια (και γενικά όλα τα στοιχεία της ιδεολογίας του Zbor, που τώρα συνέχιζε την πορεία του ως Σερβικό Εθνικό Κίνημα Zbor). Η κρατική προπαγάνδα ήταν βέβαια ακραία αντικομμουνιστική και στρεφόταν κυρίως εναντίον του πρόσφατα ιδρυμένου κινήματος αντίστασης των Παρτιζάνων (υπό την ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος της Γιουγκοσλαβίας), εχθρού τον οποίο κατηγορούσε για όλα τα δεινά της χώρας.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου δημιουργήθηκε κι ένα ακόμα κίνημα που αυτοαποκαλείτο «αντιστασιακό». Επισήμως λεγόταν Γιουγκοσλαβικός Στρατός της Πατρίδας και ηγέτης του ήταν ένας άλλος πρώην αξιωματικός του γιουγκοσλαβικού

Μαχητές του Τάγματος Σέρβων Εθελοντών (η επιγραφή λέει «θάνατος στην κομμούνια»).

στρατού, ο Draža Mihailović. Η οργάνωση αυτή έμεινε γνωστή ως οι τσέτνικς και δήλωναν την πίστη τους στην εξόριστη γιουγκοσλαβική κυβέρνηση του Λονδίνου. Οι τσέτνικς του Μιχαϊλοβιτς ήταν μία σερβική εθνικιστική οργάνωση που στόχο είχε την εγκαθίδρυση μιας γιουγκοσλαβικής μοναρχίας με επικεφαλής τη Μεγάλη Σερβία, η οποία θα περιελάμβανε τη Μακεδονία, τη Βοσνία, το Κοσσυφοπέδιο, το Μαυροβούνιο, τη Δαλματία κ.ά.).

Στην πραγματικότητα, αντιστασιακοί υπήρξαν οι τσέτνικς μόνο για ένα πολύ μικρό διάστημα στην αρχή του πολέμου. Σύντομα έπαψαν να ενοχλούν τους κατακτητές και άρχισαν να συνεργάζονται όλο και περισσότερο με τις δυνάμεις του Άξονα εναντίον των παρτιζάνων, τους οποίους θεωρούσαν τους χειρότερους εχθρούς τους. Γι' αυτό και οι δυτικοί σύμμαχοι σύντομα ήραν την υποστήριξή τους προς το κίνημα των τσέτνικς και έστρεψαν την εύνοιά τους προς τους παρτιζάνους, οι οποίοι σταδιακά εξελίχθηκαν στο μεγαλύτερο και ισχυρότερο αντιστασιακό κίνημα στην Ευρώπη.

Η δωσιλογική σερβική κυβέρνηση είχε κι αυτή ορισμένα ένοπλα κλιμάκια τα οποία χρησιμοποιούσε κυρίως εναντίον των παρτιζάνων. Ένα από αυτά ήταν τα Σερβικά Εθελοντικά Σώματα που αποτελούσαν τον στρατιωτικό βραχίονα του Ζβορ έχοντας στις τάξεις τους μερικές χιλιάδες μαχητές, ίσως τους πιο υπολογί-

σιμους αντικομμουνιστές που διέθετε το κράτος-μαριονέτα. Δεν εντάχθηκαν όλες οι προπολεμικές οργανώσεις των τσέτνικς στο κίνημα του Ντράζα Μιχαϊλοβιτς. Ο Κόστα Πετσάνατς και οι οπαδοί του, για παράδειγμα, συμμετείχαν στην κυβέρνηση των δωσίλογων κι έμειναν γνωστοί ως «οι νόμιμοι τσέτνικς». Μέχρι το τέλος του πολέμου, πάντως, διάφορες ομάδες του καθεστώτος (συμπεριλαμβανομένων και των ένοπλων μονάδων των οπαδών του Λιότιτς) είχαν πλέον πλήρως ενσωματωθεί στους τσέτνικς σε μια απέλπιδα προσπάθεια να εμφανιστούν νομιμοποιημένοι στα μάτια των συμμάχων.

Ο Μίλαν Νέντις ευλογείται από ιερέα.

Στο τέλος του πολέμου όλες αυτές οι ομάδες (και πολλοί ακόμη δωσίλογοι από άλλες περιοχές της χώρας) συνενώθηκαν σε μια απελπισμένη προσπάθεια να σωθούν. Πολλοί από αυτούς δεν τα κατάφεραν, κάποιοι όμως κατέφυγαν στη Δύση, όπου και δημιούργησαν νέες συσσωματώσεις.

Οι Λιότιτς σκοτώθηκε σε αυτοκινητικό δυστύχημα στο τέλος του πολέμου, ενώ οι δωσιλογικές δυνάμεις προσπαθούσαν να ανασυνταχθούν στη Σλοβενία. Ο αδελφός του Λιότιτς ορίστηκε νέος αρχηγός του Ζβορ στην εξόριστη κοινότητα του Μονάχου. Το 1974 βρέθηκε στραγγαλισμένος με γραβάτα στην μπανιέρα του, έργο πράκτορα της UDBA, της γιουγκοσλαβικής μυστικής αστυνομίας. Η έδρα της οργάνωσης μεταφέρθηκε τότε στο Μπέρμινγκχαμ της Αγγλίας, όπου και βρίσκεται ακόμη, υπό την «προεδρία» του Nikola Ljotić, γιου του Dimitrije. Σημαντικός προορισμός της διασποράς του Ζβορ υπήρξε και η σερβική μονή Χιλανδαρίου στο Άγιο Όρος, όπου πέντε από τους πρεσβύτερους μοναχούς ήταν μαχητές του Σώματος Σέρβων Εθελοντών του Λιότιτς.

Οι φασιστικές ιδέες την εποχή του Τίτο

Επί Τίτο κανείς δεν διακήρυττε ανοιχτά τις φασιστικές του ιδέες. Υπήρχε ωστόσο ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 ένας μικρός κύκλος νέων που δήλωναν αντικομμουνιστές και δρούσαν αντιδραστικά μεν, αλλά με συγκαλυμμένο και απολιτικό τρόπο. Οι νέοι αυτοί ήταν κυρίως οι γιοι και οι κόρες των αστών του προπολεμικού Βελιγραδίου, που σιχαίνονταν «τους χωριάτες κομμουνιστές που κατέβηκαν από τα βουνά και γέμισαν τον τόπο». Η δράση τους περιοριζόταν κυρί-

ως σε πάρτυ σε διαμερίσματα του Βελιγραδίου, ενίοτε όμως μελετούσαν και κάποιο αντικομμουνιστικό κείμενο, όπως π.χ. έργα του Ernst Jünger που τύχαινε να βρουνε μαζί με την κριτική που του ασκούσαν οι μαρξιστές. Μία από τις γνωστότερες τέτοιες ομάδες ήταν η καλλιτεχνική οργάνωση Mediala, που δημιουργήθηκε το 1953.

Τη δεκαετία του '90, πολλά από τα μέλη της ομάδας αυτής άρχισαν να εκφράζονται ανοιχτά ως εθνικιστές, αντικομμουνιστές, φιλομοναρχικοί και φασίστες. Σε τέτοιους κύκλους διαμόρφωσε τις απόψεις του και ο ζωγράφος Dragoš Kalajić, ο οποίος τη δεκαετία του 1990 εξελίχθηκε σε ηγέτη του κύκλου φασιστών διανοουμένων που έμεινε γνωστός ως η Σερβική Νέα Δεξιά. Στη δεκαετία του 1960 είχε σπουδάσει τέχνη στη Ρώμη, όπου γνωρίστηκε με φασιστικούς κύκλους και προσωπικά με τον Julius Evola, τον «Μαρκούζε του νεοφασισμού», όπως τον αποκαλούσαν οι οπαδοί του.

Η επανεμφάνιση του φασισμού μετά το 1989

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, ο Slobodan Milošević, ηγέτης της Λίγκας των Κομμουνιστών της Σερβίας (του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σερβίας που το 1990, με την επιστροφή του πολυκομματικού συστήματος, μετονομάστηκε σε Σοσιαλιστικό Κόμμα της Σερβίας – SPS), άρχισε να χρησιμοποιεί τον εθνικισμό με απώτερο στόχο την εξουσία σε ολόκληρη τη Γιουγκοσλαβία και τη φιλοδοξία να γίνει ο νέος Τίτο. Ο ίδιος ποτέ δεν ένωσε σέρβος εθνικιστής και επισήμως μιλούσε πάντοτε υπέρ της Γιουγκοσλαβίας γενικά. Η πολιτική του ωστόσο νομιμοποίησε τον εθνικισμό, και στις αρχές του 1990 αναδύθηκαν οργανώσεις ανοιχτά εθνικιστικές και ακροδεξιές.

Μία από τις οργανώσεις αυτές ήταν και το Σερβικό Ριζοσπαστικό Κόμμα (SRS), που πήρε το όνομά του από το προπολεμικό Ριζοσπαστικό Κόμμα. Το SRS ιδρύθηκε το 1991 και αποτελούσε συνένωση του Κινήματος των Τσένικς του Vojislav Šešelj και της ομάδας του Tomislav Nikolić. Οι δύο ηγέτες αποτέλεσαν τον πρώτο και τον δεύτερο στην ιεραρχία του κόμματος μέχρι και το 2008. Τρίτος ήταν ο Aleksandar Vučić. Το SRS εμφανιζόταν ως σερβική σοβινιστική οργάνωση με όραμα τη Μεγάλη Σερβία και την εθνοκάθαρση όλων των περιοχών της Γιουγκοσλαβίας που θεωρούνταν ιστορικά σερβικές. Αντίθετα με τον Μιλόσεβιτς, το SRS υποστήριζε την αναθεωρητική θέση ότι οι πραγματικοί ήρωες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ήταν οι τσένικς. Ωστόσο, αν και η ρητορική του Μιλόσεβιτς συγκρουόταν συχνά με αυτή του SRS, ήταν πασιφανές ότι για τον Μιλόσεβιτς το SRS ήταν το «αγαπημένο του κόμμα της αντιπολίτευσης». Εξάλλου το SRS στήριξε το καθεστώς Μιλόσεβιτς σε κάθε κρίσιμη στιγμή, μέχρι που εντάχθηκε και στην κυβέρνηση συνασπισμού προς το τέλος της πολιτικής του πορείας.

Το SRS είχε δικές του παραστρατιωτικές ομάδες, που συμμετείχαν στους πολέμους της Γιουγκοσλαβίας, και θεωρούσε πολιτικό του σύμμαχο το Εθνικό Μέτωπο του Jean-Marie Le Pen. Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1990 ο Λε Πεν μίλησε μάλιστα και σε συλλαλητήριο του SRS στο Βελιγράδι, παρά το γεγονός ότι λίγα χρόνια πριν το Εθνικό Μέτωπο είχε στείλει εθελοντές να πολεμήσουν στο πλευρό των Κροατών! Το SRS ποτέ δεν συμμετείχε σε αντιπολιτευτικούς συνασπισμούς (η υπόλοιπη αντιπολίτευση, αυτή που τελικά έριξε τον Μιλόσεβιτς, ήταν κι αυτή εθνικιστική, είχε όμως, αντίθετα με το SRS, φιλοδυτικό προσανατολισμό). Επιπλέον, ποτέ δεν κάλεσε σε μαζικές κινητοποιήσεις εναντίον του Μιλόσεβιτς. Φημολογείται ότι το ίδιο το SRS είχε επινοηθεί από το σερβικό τμήμα της UDBA.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 έκανε την εμφάνισή της η λεγόμενη Σερβική Νέα Δεξιά, μια ανεπίσημη ομάδα διανοουμένων με ιδεολογικό καθοδηγητή τον Dragoš Kalajić. Στόχος της ομάδας ήταν η διάδοση των νεοφασιστικών ρευμάτων, όπως η Γαλλική Νέα Δεξιά του Alain de Benoist ή το Ρωσικό Ευρασιατικό Κίνημα του Alexander Dugin. Ιδεολογικές αναφορές της ομάδας αυτής ήταν οι στοχαστές της αποκαλούμενης «συντηρητικής επανάστασης», όπως ο Ερνστ Γύνγκερ και ο Τζούλιους Έβολα, με άλλα λόγια κοινοί φασίστες, που είχαν όμως κάπως διαφοροποιηθεί από τις επίσημες φασιστικές θέσεις τον καιρό που αυτές κυριαρχούσαν στην Ιταλία και τη Γερμανία και ως εκ τούτου θεωρούνταν τώρα κάτι σαν αντιρρησίες και αντικομμφορμιστές. Παρ' όλο που ένα από τα σημαντικότερα μέλη της ομάδας αυτής, ο Dragoš Bokač (επαγγελματίας κινηματογραφιστής) είχε διατελέσει αρχηγός παραστρατιωτικού τάγματος στον πόλεμο, των Λευκών Αετών (που είχαν το ίδιο όνομα με την οργάνωση της νεολαίας του Zbor), οι δραστηριότητες της ομάδας αυτής περιορίστηκαν κυρίως στο επίπεδο της προπαγάνδας. Έγραφαν, μετέφραζαν και εξέδιδαν βιβλία και περιοδικά, κάτι που συνεχίστηκε και μετά το 2000, με την ίδρυση του εκδοτικού οίκου Ukronija. Κρίσιμη υπήρξε η επιρροή του ρώσου νεοφασίστα Αλεξάντερ Ντούγκιν, που πέρασε από το περιθώριο στην επίσημη πολιτική ζωή της Ρωσίας με την άνοδο στην εξουσία της κυβέρνησης Πούτιν.

Τη δεκαετία του 1990 εμφανίστηκαν οι πρώτες ομάδες νεοναζί σκινς και το 1995 ιδρύθηκε το Blood and Honor-Σερβικό Τμήμα που υπάρχει ακόμη και χαίρει μεγάλης εκτίμησης μεταξύ των φασιστών διεθνώς λόγω της δολοφονικής του δράσης. Την ίδια περίοδο οι νεοναζί του σερβικού B&H έγιναν γνωστοί για τις επιθέσεις τους εναντίον των Ρομά. Το 1997 σκότωσαν στο ξύλο τον 13χρονοτσιγγάνο Duško Jovanović.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 εμφανίστηκε η ομάδα Obraz, που υπάρχει ακόμη, αλλά με πολύ λιγότερα μέλη από τότε. Ηγέτης της ήταν ο Nebojša Krstić που προερχόταν από κύκλους της Σερβικής Νέας Δεξιάς. Ο Κρίστιτς παρίστανε τον νέο Λιότιτς ακόμη και στις πόζες που έπαιρνε για να φωτογραφηθεί. Το 2001 σκοτώθηκε, όπως ακριβώς και ο Λιότιτς, σε αυτοκινητικό δυστύχημα. (Δεν μπορεί κανείς παρά να θαυμάσει τη συνέπειά του στη μίμηση του προτύπου του.)

Αναμνηστικές πλάκες για τον δολοφονημένο από τους φασίστες Ρομά έφηβο Ντούσαν Γιοβάνοβιτς.

Η ιδεολογία της ομάδας ήταν επηρεασμένη από το Zbor και είχε παρόμοιες επαφές με αντίστοιχες ομάδες στην Ευρώπη και κυρίως στη Ρωσία. Η Obraz είναι ο βασικός οργανωτικός μοχλός της βίας ενάντια στις διαδηλώσεις αμφι-, ομοφυλόφιλης και διαφυλικής υπερηφάνειας (LGBT Pride Parade) στο Βελιγράδι και έχει ασκήσει αρκετή επιρροή σε κύκλους οπαδών ποδοσφαιρικών ομάδων. Αυτοί οι οπαδοί έχουν συνήθως εθνικιστικό προσανατολισμό και από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 αποτελούν τη δύναμη κρούσης του εθνικισμού στη Σερβία. Πολλοί από τους χούλιγκανς πολέμησαν στους γιουγκοσλαβικούς πολέμους και από το 2000 ευθύνονται για τις πιο βίαιες εθνικιστικές διαδηλώσεις.

Η Obraz και οι νεοναζί είναι οι μόνες οργανώσεις που το κράτος αποκαλεί φασιστικές. Μεταξύ των εθνικιστών κυκλοφορούσε για καιρό η φήμη ότι η Obraz ήταν δημιούργημα της KOS (της στρατιωτικής αντικατασκοπείας) στα τέλη της θητείας του Μίλόσεβιτς, με στόχο να αποτελέσει το αντιφασιστικό αντίβαρο στο κίνημα Otpor, που ήταν εναντίον του Μίλόσεβιτς και με το βλέμμα στραμμένο προς τη Δύση.

Την τελευταία δεκαετία δημιουργήθηκαν κι άλλες ομάδες νεοναζί, ενίοτε με προφίλ μετριοπαθές και βιτρίνα νομιμότητας. Ο Goran Davidović, ναζιστής που

προσπάθησε να στήσει μια επίσημη πολιτική οργάνωση, είχε τόσες νομικές εκκρεμότητες λόγω της βίαιης δράσης του, που αναγκάστηκε τελικά να διαφύγει στην Ιταλία. (Κάποια στιγμή, η ομάδα νεοναζί Nacionalni Stroj προσπάθησε να οργανώσει διαδηλώσεις, αλλά το μόνο που κατάφερε ήταν να προκαλέσει αντιφασιστικές συγκεντρώσεις.)

Μετά το 2000 ιδρύθηκαν κι άλλες ομάδες παρόμοιες με την Obratz, όπως η Naši ή η 1389. Μία απ' αυτές, η Dveri, που ιδρύθηκε από οπαδούς του Λιότιτς και βρίσκεται πολύ κοντά στην ορθόδοξη Εκκλησία, προσπάθησε πρόσφατα να παρουσιάσει ένα προφίλ μετριοπαθούς συντηρητικού κόμματος και να κατέβει στις εκλογές. Τα ποσοστά τους άγγιξαν το 4% (που και πάλι δεν αρκούσε για να μπουν στη Βουλή), αλλά έκτοτε φαίνεται να φθίνει η πολιτική τους ακτινοβολία. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα του χαρακτήρα της Dveri, θεωρούν τους εαυτούς τους «μετριοπαθείς» επειδή δεν υποστηρίζουν επισήμως τη βία ενάντια στο LGBT Pride του Βελιγραδίου, αλλά οργανώνουν τη δική τους διαδήλωση «Οικογενειακής Υπερηφάνειας».

Τελευταία εμφανίστηκε και η λεγόμενη Srbska akcija (Σερβική Δράση), με ιδεολογικές θέσεις από τη μια μεταξύ Zbor και Obratz και από την άλλη πιο απροκάλυπτα νεοναζιστικές. Πρόκειται για κάτι σαν ορθόδοξους εθνικοσοσιαλιστές. Η ομάδα έχει συνάψει σχέσεις με την εν Ελλάδι Χρυσή Αυγή και πρόσφατα επισκέφθηκε τους ηγέτες της Χ.Α. στη Θεσσαλονίκη.

Μετά το 2000 το SRS έγινε το ισχυρότερο κόμμα στη Σερβία. Σε κάθε εκλογές κέρδιζαν τις περισσότερες ψήφους, αλλά ποτέ δεν συμμετείχαν στην κυβέρνηση γιατί τα περισσότερα κόμματα συνασπίζονταν εναντίον τους. Ο ηγέτης τους Σέσελι πήγε εθελοντικά στη Χάγη το 2003 για να δικαστεί για εγκλήματα πολέμου (η δίκη όπου να 'ναι ολοκληρώνεται) και αρχηγοί έμειναν τώρα ο Νίκολιτς και ο Βούτσιτς.

Στις εκλογές του 2008 ηγήθηκαν του κόμματος για τελευταία φορά. Κατά τη διάρκεια της ακραία εθνικιστικής, αντιδυτικής προεκλογικής τους καμπάνιας, επισκέφθηκε τη Σερβία ο Αλεξάντερ Ντούγκιν και συναντήθηκε με τον Νίκολιτς. Σε συνέντευξη στο Geopolitika (Γεωπολιτική), περιοδικό της Σερβικής Νέας Δεξιάς, ο Ντούγκιν είπε ότι ήλπιζε στις εκλογές να ξαναπάρουν την εξουσία οι πατριωτικές δυνάμεις και ότι η Σερβία θα εκπληρώσει για μια ακόμη φορά τον ιστορικό της ρόλο και θα ξεκινήσει έναν νέο παγκόσμιο πόλεμο, από τον οποίο η Ρωσία θα εξέλθει ξανά νικήτρια υπερδύναμη.

Στις εκλογές αυτές το SRS δεν έλαβε τις ψήφους που υπολόγιζε, ο Νίκολιτς και ο Βούτσιτς αποχώρησαν από το κόμμα και ίδρυσαν το SNS (Σερβικό Προοδευτικό Κόμμα). Το κόμμα αυτό προβάλλει θέσεις εκσυγχρονιστικές και φιλοευρωπαϊκές, ο Νίκολιτς μάλιστα δήλωσε ότι θα συμμετάσχει στο LGBT Parade το 2013! Να σημειώσουμε, ωστόσο, ότι ταυτόχρονα με την μετριοπαθή του στροφή, ο Νίκολιτς υπέγραψε και συμφωνία συνεργασίας με το φασιστικό FPÖ της Αυστρίας.

Στις εκλογές του 2012 το SNS κέρδισε τις περισσότερες ψήφους και ανέλαβε τη σερβική κυβέρνηση σε συνεργασία με το SPS (το κόμμα που είχε ιδρύσει ο Μιλόσεβιτς), το οποίο κι αυτό έχει «αναμορφωθεί» κι έχει γίνει φιλοευρωπαϊκό. Ο Νίκολιτς είναι αυτή τη στιγμή πρόεδρος της χώρας, ο Βούτσιτς είναι υπουργός άμυνας και αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, επικεφαλής των μυστικών υπηρεσιών και της αντικατασκοπείας, ενώ πρωθυπουργός είναι ο Dačić του SPS.

Στις ίδιες εκλογές, το SRS, όπως και το άλλο ακροδεξιό κόμμα, το Dveri, δεν κατάφεραν να μπουν στη βουλή. Αμέσως μετά, οι εξωκοινοβουλευτικοί φασίστες των ομάδων όπως η Obratz, το 1389, το Naši, τμήματα του SRS και κάποιες ακόμη νεοναζιστικές οργανώσεις συνασπίστηκαν για να εναντιωθούν στις κυβερνητικές διαπραγματεύσεις για το θέμα του Κοσσυφοπέδιου. Στις πρόσφατες διαδηλώσεις δεν κατάφεραν όμως να συγκεντρώσουν πάνω από 1.500 άτομα, πολύ λιγότερα δηλαδή από τις προηγούμενες χρονιές (αν σκεφτεί κανείς μάλιστα ότι το 2010, στην αντιδιαδήλωση ενάντια στο μοναδικό μέχρι στιγμής Pride Parade που διοργανώθηκε, συμμετείχαν 5.000 φασίστες, κυρίως οπαδοί ποδοσφαιρικών ομάδων).

Τη δεκαετία του 1990 η κυρίαρχη ιδεολογία του καθεστώτος Μιλόσεβιτς διακήρυττε την ενότητα των «πατριωτικών» δυνάμεων εναντίον της Δύσης και ενάντιον των πρακτόρων της Δύσης στο εσωτερικό της Σερβίας (δηλαδή της φιλοευρωπαϊκής αντιπολίτευσης). Οι «πατριωτικές» δυνάμεις αποτελούνταν από τη λαϊκιστική και εθνικιστική αριστερά του SPS (κόμματος καταστατικά αντι-τσέτνικ) και την αναθεωρητική και φιλο-τσέτνικ ακροδεξιά του SRS (κόμματος καταστατικά αντικομμουνιστικού). Ο σχηματισμός αυτός αποτελούσε απευθείας αντανάκλαση της ρωσικής αντιπολίτευσης στον Γιέλτσιν την ίδια εποχή, η οποία συνένωνε υπό την ίδια σκέπη το επανασταλινοποιημένο Κομμουνιστικό Κόμμα και τους ακραίους εθνικιστές και νεοφασίστες. Ένας από τους τελευταίους, μάλιστα, ο Αλεξάντερ Ντούγκιν, συνέγραψε μέρος του επίσημου πολιτικού προγράμματος του Κομμουνιστικού Κόμματος.

Στην πραγματικότητα, η αντιπολίτευση στον Μιλόσεβιτς ήταν εθνικιστική και φιλο-τσέτνικ (όσο κι αν αυτοπαρουσιαζόταν ως δημοκρατική και αντιαυταρχική), ήταν όμως και πολύ πιο νεοφιλελεύθερη από τον Μιλόσεβιτς. Αν τη δεκαετία του 1990 νομιμοποιήθηκαν και θεσμοποιήθηκαν ο εθνικισμός και οι συναφείς συντηρητικές και αντιδραστικές ιδεολογίες και δρομολογήθηκε η μετάβαση από τον παλιό κρατικό καπιταλισμό στον νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό, τη δεκαετία του 2000 οι εθνικιστικές αξίες και τα νεοφιλελεύθερα χαρακτηριστικά παγιώθηκαν με τον πιο στέρεο τρόπο.

Η διαδικασία ξεκίνησε με τους γιουγκοσλαβικούς πολέμους επί Μιλόσεβιτς, ο ίδιος ωστόσο υπήρξε τέκνο του παλιού καθεστώτος του κρατικού καπιταλισμού του Κομμουνιστικού Κόμματος. Κατά τη διάρκεια της θητείας του, το κράτος ονομαζόταν ακόμη Γιουγκοσλαβία, χρησιμοποιούσε ακόμη τον παλιό εθνικό ύμνο, η

Εκκλησία, παρ' ότι ισχυρή, ήταν υποταγμένη στο κράτος, και στο σχολικό μάθημα της ιστορίας τα παιδιά μάθαιναν ότι οι τσέτνικς στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν προδότες. Η ιδιωτικοποίηση λοιπόν μπορεί να ξεκίνησε τότε, επιβραδύνθηκε ωστόσο σημαντικά και πολλοί από τους θεσμούς του παλιού κρατικοκαπιταλιστικού καθεστώτος εξακολουθούσαν να λειτουργούν. Έτσι διατηρούσε και ο Μιλόσεβιτς τη δημοτικότητά του στην εργατική τάξη. Μετά το 2000, όμως, όταν η πρώτη αντιπολίτευση στον Μιλόσεβιτς ήρθε στην εξουσία, άρχισε η ολομέτωπη οικονομική επίθεση και η ολοσχερής καταστροφή, που συνοδεύτηκαν βέβαια και από την προώθηση και την ευρύτατη εξάπλωση των συντηρητικών και αυταρχικών αξιών. Η Εκκλησία ισχυροποιήθηκε, ο αναθεωρητισμός έγινε επίσημη πολιτική του κράτους και οι τσέτνικς με τους συμμάχους τους αποκαταστάθηκαν ιστορικά και από προδότες έγιναν ήρωες. Τελικά, το καθεστώς του Μιλόσεβιτς και το καθεστώς της αντιπολίτευσης που ακολούθησε, δεν ήταν παρά δύο διαδοχικές φάσεις μιας ενιαίας διαδικασίας.

Αντιφασισμός

Αυτήν τη στιγμή στη Σερβία υπάρχουν αρκετές αριστερές και αναρχικές αντιφασιστικές ομάδες. Η ομάδα με τη μεγαλύτερη διάρκεια και συνέχεια στην αντιμετώπιση του φασισμού είναι η Αντιφασιστική Δράση του Νόβι Σαντ (AFANS). Εδώ και δέκα χρόνια οργανώνει ετήσια αντιφασιστική συναυλία. Η πιο δραστήρια ομάδα αυτήν την εποχή, ειδικά στο επίπεδο της αντιπληροφόρησης, είναι η Αντιφασιστική Δράση της Νις (AFANi).

Επίσης, από το 2008 διοργανώνεται το Αντιφασιστικό Φεστιβάλ του Ζρένιανιν (ZAF), ενώ στο Βελιγράδι έχουν δραστηριοποιηθεί διάφορες ομάδες, όπως η (βραχύβια) Αναρχική Πρωτοβουλία Βελιγραδίου (BAFI), η Antifa εν Δράσει, η Antifa Βελιγραδίου κ.ά., που οργανώνουν από άμεσες δράσεις και αντιπληροφόρηση μέχρι πορείες και αντιδιαδηλώσεις σε συγκεντρώσεις φασιστών. Αντιφασιστική δραστηριότητα υπάρχει και σε άλλες πόλεις, όπως στο Σόμπορ και το Κράλιεβο, όπου και οι αντίστοιχες ομάδες.

Τρεις αξιόλογες αντιφασιστικές διαδηλώσεις έχουν γίνει στη Σερβία, μία στο Νόβι Σαντ το 2007 και δύο στο Βελιγράδι (2008, 2009). Στις δύο από τις τρεις περιπτώσεις, ωστόσο, οι αντιφασιστικές ομάδες ένωσαν τις δυνάμεις τους με φιλελεύθερες οργανώσεις, ειδικά στο Νόβι Σαντ. Και οι τρεις αποτελούσαν αντιδιαδηλώσεις σε συγκεντρώσεις φασιστών. Πολλές ακόμη δράσεις και πορείες έχουν οργανωθεί τα τελευταία χρόνια, που δεν αναγγέλθηκαν επισήμως ως αντιφασιστικές, αλλά είχαν καθαρά αντιφασιστικό χαρακτήρα, όπως π.χ. οι πορείες αλληλεγγύης στους Ρομά, οι οικισμοί των οποίων δέχονταν επίθεση από τις δημοτικές αρχές του Βελιγραδίου, ή οι δράσεις αλληλεγγύης προς την κοινότητα των LGBT,

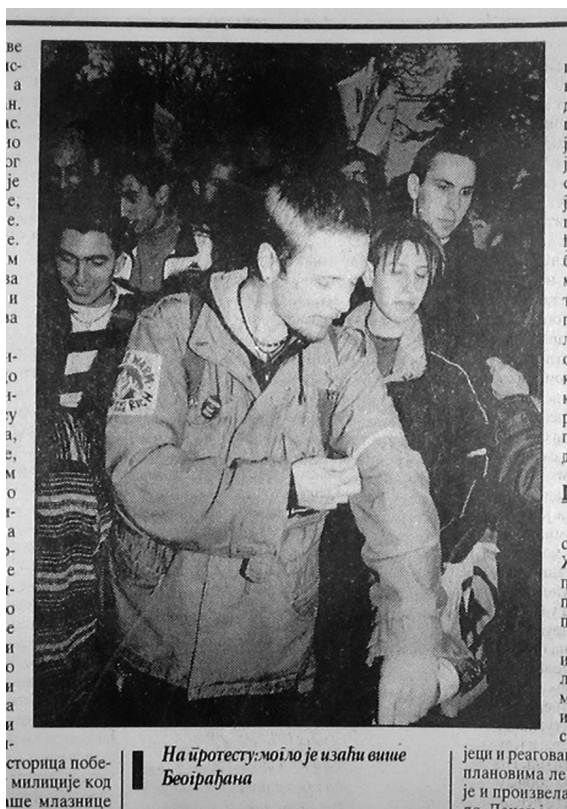
ή οι πορείες διαμαρτυρίας ενάντια στη δικαστική αποκατάσταση των τσέτνικς (όλες στο Βελιγράδι).

Οι απαρχές του σύγχρονου αντιφασιστικού κινήματος στη Σερβία ανάγονται στις κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας για τη δολοφονία του 13χρονου Γιobάνοβιτς το 1997 που αναφέραμε παραπάνω. Στο Βελιγράδι, η μόνη οργανωμένη ομάδα που συμμετείχε στην κινητοποίηση μαζί με μερικές χιλιάδες Ρομά ήταν οι πανκς του Βελιγραδίου. Αυτό προκάλεσε έκπληξη στη Ρομά κοινότητα, η οποία κάποια στιγμή άρχισε εν χορώ να αναφωνεί ενθουσιασμένη: «ΠΑΝΚΣ! ΠΑΝΚΣ! ΠΑΝΚΣ!»

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της αντιφασιστικής οργάνωσης στη Σερβία είναι βέβαια η τεράστια ασυμμετρία στους αριθμούς, αλλά και στα κοινωνικά χαρακτηριστικά μεταξύ ναζί και αντιφασιστών, ειδικά στο Βελιγράδι. Στο Βελιγράδι, για παράδειγμα, από τη μία είναι οι μερικές χιλιάδες βίαιοι χούλιγκανς του ποδοσφαίρου: στην πλειοψηφία τους είναι εθνικιστές, ορισμένοι μάλιστα συνδέονται με νεοναζιστικές ομάδες ή με το οργανωμένο έγκλημα, οπλοφορούν και κάποιοι από αυτούς έχουν εμπειρία πολέμου. Από την άλλη, είναι οι αριστεροί και οι αναρχικοί, πολύ λιγότεροι σε αριθμό, σε μεγάλο βαθμό φοιτητές του πανεπιστημίου του Βελιγραδίου, με μικρή υποδομή και περιορισμένες δυνατότητες να αντιμετωπίσουν μια κοινωνία υπερεθνικιστική.

Για την πολιτική κουλτούρα της Σερβίας

Μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο οι εκφραστές του φασισμού και της Δεξιάς στη Σερβία ήταν είτε εξόριστοι είτε νεκροί. Το οικονομικό σύστημα ήταν κρατικοκα-

сторница побе-
милиције код
ше млазнице

На њротесту: мојло је изаћи више
Београђана

јеци и реагован
плановима лег
је и произвела
по Пенке ја...

Αναρχοπάνκς στη Σερβία μετά τις διαμαρτυρίες που ακολούθησαν τη δολοφονία του Γιobάνοβιτς το 1997.

πιταλιστικό υπό την ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος. Το σύστημα αυτό παρείχε καλύτερες συνθήκες για την εργατική τάξη σε σύγκριση με το προηγούμενο σύστημα. Η θέση των γυναικών βελτιώθηκε ραγδαία και η κοινωνία εν γένει έγινε συνολικά πιο αισιόδοξη, με την έννοια ότι αντιλαμβάνονταν τις αλλαγές ως αλλαγές προς το καλύτερο.

Οι υπηρεσίες που προσέφερε το κράτος δεν ήταν μόνο κοινωνικού χαρακτήρα, όπως η υγειονομική περίθαλψη, η πρόνοια, οι συντάξεις, αλλά και πολιτιστικού. Σ' ολόκληρη τη χώρα χτίστηκαν πολιτιστικά κέντρα νεολαίας. Έτσι, όταν η Γιουγκοσλαβία διέρρηξε τους δεσμούς της με το ανατολικό μπλοκ, εισήγαγε μια περισσότερο φιλελεύθερη πολιτιστική πολιτική.

Υπήρχε ανοχή στο δυτικότροπο στυλ, στη τζαζ, στο ροκ, το σινεμά, μέχρι που ενθαρρύνονταν κιόλας. Ακόμη όμως και γι' αυτήν την ενθάρρυνση, το πλαίσιο το παρείχε το κράτος και οι θεσμοί του. Οι μπάντες έκαναν πρόβες σε κτίρια της κυβέρνησης, οι παραγωγές των δίσκων τους γίνονταν σε δισκογραφικές που ανήκαν στην κυβέρνηση.

Το μοναδικό συνδικάτο εργατών ήταν μέρος της κρατικής γραφειοκρατίας και δεν αποτελούσε με κανέναν τρόπο αυτόνομη οργάνωση. Από τις αρχές της δεκαετίας του '50 οι απεργίες των εργατών ήταν πολλές αλλά απομονωμένες. Η κρατική καταστολή των απεργιών από την άλλη δεν ήταν βάνουση: Για ένα καθεστώς που διακήρυντε υποτίθεται την «εργατική αυτοδιαχείριση» ήταν ντροπή να έχει απεργούς εργάτες. Η τακτική λοιπόν ήταν να ικανοποιείται άμεσα μέρος των αιτημάτων (που άλλωστε αφορούσαν συνήθως μισθούς και συνθήκες εργασίας), ώστε να ωθούνται οι εργάτες να λήξουν την απεργία γρήγορα. Σε αυτές τις περιπτώσεις το επίσημο συνδικάτο παρέμενε συνήθως τελείως αδρανές και ούτε υποστήριζε τους εργάτες ούτε ήταν εναντίον τους. Επίσης, οι απεργίες δεν ήταν επισήμως ούτε νόμιμες ούτε παράνομες.

Υπήρχαν και αριστεροί αντιφρονούντες. Η πρώτη τέτοια ομάδα ήταν η μαρξιστική-ουμανιστική ομάδα Praxis που ιδρύθηκε τη δεκαετία του '50. Η ομάδα αυτή οργάνωνε ετήσιες συναντήσεις φιλοσοφίας και πάλι σε υποδομές που παρείχε το κράτος. Τα μέλη της ομάδας άρχισαν να γίνονται ενοχλητικά για το καθεστώς το '68 όταν άρχισαν να υποστηρίζουν τις φοιτητικές κινητοποιήσεις στο Βελιγράδι που απαιτούσαν μεγαλύτερη κοινωνική ισότητα.

Έξι μέλη της ομάδας Praxis, καθηγητές της Φιλοσοφικής, παύθηκαν από τη θέση τους το 1975, αλλά το κράτος ίδρυσε ένα νέο ινστιτούτο όπου τους έβαλε να δουλεύουν, όχι ως δασκάλους πια, αλλά ως ερευνητές. Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις σταμάτησαν όταν το κράτος κατάφερε να απομονώσει τα πιο ριζοσπαστικά στοιχεία και να υποστηρίξει τα πιο μετριοπαθή. Η διαμαρτυρία έληξε με τον Σύτροφο Τίτο να χορεύει μαζί με τους φοιτητές στο δρόμο.

Τη δεκαετία του '80 εμφανίστηκαν περισσότερες πολιτικές δραστηριότητες και περισσότερες προσπάθειες οργάνωσης και διασύνδεσης των αγώνων σ' ολόκληρη

τη χώρα. Υπήρξαν προσπάθειες ίδρυσης νέων σωματείων και συνδικάτων σε επίπεδο Γιουγκοσλαβίας, αλλά ταυτόχρονα εντάθηκε και η καταστολή. Κάποια από τα ριζοσπαστικότερα στοιχεία της δεκαετίας του '60 (όπως οι τροτσκιστές) υπέστησαν την εντονότερη καταστολή, μέχρι που το 1984, τέσσερα χρόνια μετά τον θάνατο του Τίτο, έξι απ' αυτούς συνελήφθησαν (αυτοί ήταν οι πρώτοι «6 του Βελιγραδίου») και κατηγορήθηκαν για αντεπαναστατική δράση.

Κατά τη διάρκεια λοιπόν της περιόδου του κρατικού καπιταλισμού στη Γιουγκοσλαβία δεν υπήρχε σχεδόν καθόλου αυτονομία ή αυτοδιαχείριση. Με αυτό δεν εννοώ μόνο ότι δεν υπήρχε ριζοσπαστική πολιτική δραστηριότητα, αλλά ούτε καν «κανονική» συνδικαλιστική δράση ή πολιτιστική παρέμβαση, ή έστω ανάπτυξη κάποιας αντικουλτούρας, αφού όλ' αυτά ήταν αφομοιωμένα με τον έναν ή τον άλλον τρόπο από το κράτος. Δηλαδή αν κάτι προέκυπτε που ήταν περισσότερο αυτόνομο, ειδικά από πολιτική άποψη, φρόντιζαν αμέσως να μας υπενθυμίζουν ότι ζούμε σε κράτος μπολσεβίκικο, με την καταστολή του και με τα όλα του.

Στα τέλη του '80, όταν άρχισαν να καταρρέουν τα κρατικά-καπιταλιστικά καθεστώτα, ένα μέρος της κυρίαρχης τάξης των γραφειοκρατών άρχισε να παίζει το χαρτί του εθνικισμού. Η παλιά ιδεολογία μπορεί να είχε πεθάνει, ο λαϊκιστικός εθνικισμός όμως μπορούσε να ρετουσαριστεί και να τους κρατήσει στην εξουσία. Ο Μιλόσεβιτς συνδύασε με επιτυχία τη στρατηγική αυτή με αριστερό λαϊκισμό (δικαηρύττοντας τον «αγώνα ενάντια στους κίβδηλους γραφειοκράτες κομμουνιστές και την επιστροφή στις αληθινές σοσιαλιστικές αρχές») και κατάφερε να διοχετεύσει και να αφομοιώσει μέρος της οργής του νέου εργατικού κινήματος.

Ο πληθυσμός είχε εξασκηθεί να εμπιστεύεται την κυβέρνηση και ο Μιλόσεβιτς σύντομα απέκτησε μεγάλη δημοτικότητα. Παρ' όλες τις διαμαρτυρίες και τις αντιρρήσεις προς το πρόσωπό του, η αντιπολίτευση ήταν σε μεγάλο βαθμό εθνικιστική και αυταρχική. Οι περισσότεροι είχαν μάθει να ακολουθούν κάποιον ηγέτη κι έτσι κάποιοι ακολούθησαν τον Μιλόσεβιτς, ενώ άλλοι κάποιον από τους αντιπολιτευόμενους.

Ακόμη και κάποια από τα μέλη της ομάδας Praxis, για παράδειγμα, έγιναν εθνικιστές. Ένας από αυτούς μάλιστα συνέγραψε το πολιτικό πρόγραμμα του κόμματος του Μιλόσεβιτς, άλλοι ίδρυσαν το φιλοκαπιταλιστικό αντιπολιτευόμενο Δημοκρατικό Κόμμα. Κάποιοι από τους πρώην αριστερούς αντιφρονούντες παρέμειναν πιστοί στις αντιεθνικιστικές τους αρχές, ενώ οι περισσότεροι έγιναν φιλελεύθεροι ή σοσιαλδημοκράτες.

Η οργανωμένη αντίσταση στον Μιλόσεβιτς ήταν έντονη τη δεκαετία του 1990, συχνά μάλιστα εκφραζόταν με μαζικές καθημερινές διαδηλώσεις. Οργανωτές όμως ήταν συνήθως τα ιεραρχικά και εθνικιστικά κόμματα, με τους δικούς τους αρχηγούς και τα δικά τους ιερατεία. Κατηγορούσαν τον Μιλόσεβιτς, όχι γιατί ξεκίνησε τους πολέμους, αλλά γιατί τους έχασε.

Όταν η αντιπολίτευση αυτή ήρθε στην εξουσία το 2000, η οικονομική κατάρρευση προχώρησε, και κατά συνέπεια άρχισε να βαθαίνει ο κυνισμός και η απελπισία του πληθυσμού. Κάποιοι ακολούθησαν τον Μιλόσεβιτς που είχε ξεκινήσει και είχε χάσει όλους τους πολέμους, κάποιοι ακολούθησαν την αντιπολίτευση που ενέτεινε την οικονομική καταστροφή του 2000.

Πολλές ελπίδες είχαν θρυμματιστεί. Δεν υπήρχε κουλτούρα αυτοδιαχείρισης και αυτόνομης οργάνωσης στις εργατικές τάξεις που να μπορεί να αντισταθεί στη μετατόπιση της κυρίαρχης ιδεολογίας προς τον νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και σήμερα η δομή των συνδικάτων είναι σχεδόν όπως ήταν και στην εποχή του Τίτο. Επιπλέον, επειδή ο Μιλόσεβιτς θεωρήθηκε από πολλούς η συνέχεια του κατ' όνομα «κομμουνιστικού» καθεστώτος, πολλοί αντιφρονούντες νέοι στράφηκαν στη δεξιά και την αντίδραση.

Ξένα Καλαϊτζίδου

Οι τίγρεις της Βεγγάλης¹

1.

Μια μέρα έφυγα.

Από τότε έγινα Μόγλης εθελοντής ανάμεσα στις τίγρεις.
Βγάλαμε παρατσούκλια, Μπαμπά, Αδέλφια και λοιπά –
η ώρα περνάει γρήγορα στη ζούγκλα.

Ακούγοντας τις σειρήνες των κυνηγών
οι τίγρεις της Βεγγάλης μαζεύονται γύρω από τη φωτιά μου.
Την αγκαλιάζουν χωρίς να ξέρω πότε θα ορμήσουν.
Η ομορφιά τους διαταράσσει τη συναίνεση
κι η οργή τους στήνει ενέδρα στην υποταγή.

2.

Και μια μέρα πιάσανε μια τίγρη
και την έκλεισαν σε ένα κλουβί.

Είμαι δεμένη με το κλουβί
με ένα καλώδιο τηλεφώνου.

Μετά βίας ξημερώνει.

Θα δαγκώνουμε τα κλουβιά τους
μέχρι να βγούμε ή να πεθάνουμε
αλλά δε θα χορέψουμε στο τσίρκο τους.

3.

Το ξέρω οι τίγρεις δεν τρίβονται στα πόδια
ούτε πίνουν γάλα απ' το πιατάκι.
Αλλά αυτή τη φορά σου ζητάω κάτι αδύνατο
γιατί έκανα κι εγώ ένα τέτοιο.

Δεν φανταζόμουν ποτέ τους μαυρισμένους τοίχους
αυτής της τρύπας όπου ζούμε σαν ποντίκια
και περιμένουμε
γεμίζοντας τα φυσίγγια των καρδιών μας με αηδία
και το μυαλό με ουρανό.

---

1. Γράφτηκε το 2011, για την απεργία πείνας των 300 μεταναστών. Ποιήματα της έχουν δημοσιευτεί σε λογοτεχνικά περιοδικά, όπως το ENEKEN. Προσωπικός της ιστότοπος <http://users.auth.gr/xkalaitz/>

Ρίξε με λοιπόν στη ζωή σαν να ήταν ταινία
απ' αυτές που βλέπαμε μικροί,
με ανάλαφρες χορεύτριες των ναών και χρυσά χωράφια.
Κάνε με να κλάψω
σαν να σκάβεις πηγάδι στην έρημο.
Κάνε κάτι που δεν έκαναν οι άλλοι
για την ελευθερία που τόσο πιο πολύ ποθούμε
όσο σβήνει.

Η ομορφιά μας

Μια βόλτα απ' το γραφείο
περιμένει έτσι αγγαρεία –
δεν έχει δουλειά ούτε θα έχει,
μόνο ένα χαμόγελο
σαν αμερικάνικο μιούζικαλ.
Σαν το σοκολατάκι της γιαγιάς
που είπε «Γλυκαθείτε»
αλλά δεν κατεβάζει το νοίκιο.
Κι αυτοί οι δρόμοι
γεμίζουν μόνο ουρές,
παγωμένα πρόσωπα και τρέλα –
όπως τα έζησα.
Χωρίς όμως καμμένα παραπετάσματα.
Όλα τα είδαμε πια
κι η διαστροφή των πρωτοσέλιδων
κόβει την ανάσα σαν δακρυγόνο.
Η νεκρή τους φύση χωρίς εμάς
κι οι καλλιτέχνες τους,
μπογιατζήδες του φασισμού,
να φορούν και να χλευάζουν την άρνησή μας.
Στα τσακίδια!
Τα έργα της εμετικής τους τέχνης,
τα ερείπια που αφήνουν στο πέρασμά τους.
Ως εδώ το γλέντι σας κουφάλες.
η ομορφιά ανήκει στους ζωντανούς.
Στοιβάζεται οργισμένη στον ΟΑΕΔ
και τραβάει τον πάγκο από τους μπάτσους,
απαγορεύει τις απολύσεις
με το λαρύγγι σταθερά στο ίδιο σύνθημα.
Γεμίζει τις πλατείες με φωνή.
Δεν μετριέται, δεν χαρατσώνεται, δεν σωμαίνει.
Ήρθε να καταλάβει το θράσος σας.

χωρίς χαρτιά

Ιστορίες μεταναστών (πριν από την κρίση)

I.

Είμαι ο Χεμίν. Θα σας πω δύο ιστορίες, αληθινές, για δύο φίλους μου.

ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΙΑΤΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Είμαι Κυριακή, καλοκαίρι του 2006, στα Μάλλια της Κρήτης. Χτυπάει το κινητό, ο Ριζγκάρ το σηκώνει, ακούει το αφεντικό να του λέει: «Ελα να δουλέψεις!» Ήταν έξι η ώρα το πρωί και ο Ριζγκάρ δεν είχε κοιμηθεί όλη νύχτα. Μπορεί και να ήταν ακόμη ζαλισμένος από το ποτό. «Μα είναι Κυριακή. Δεν δουλεύουμε την Κυριακή», απαντάει. Το αφεντικό επέμενε: «Ελα να τελειώσουμε με τη σκεπή, να βάλουμε τα κεραμίδια». Όχι δεν μπορούσε να πει. Πήρε λοιπόν ο Ριζγκάρ το αυτοκίνητο να πάει στη δουλειά. Μέχρι εδώ ξέρουμε τι συνέβη από έναν φίλο που έμεινε σπίτι του.

Ο δρόμος είχε πολλές στροφές και ο Ριζγκάρ αποκοιμήθηκε πάνω στο τιμόνι. Το αυτοκίνητο βγήκε από το δρόμο, έκανε μια τούμπα στον αέρα κι έπεσε στο δρόμο ανάποδα, με τις ρόδες προς τα πάνω. Ο Ριζγκάρ μισός έξω μισός μέσα, ο θώρακάς του πλακωμένος. Μία κυρία στο αυτοκίνητο που ερχόταν πίσω του, βλέποντας τι γίνεται, σταμάτησε και τηλεφώνησε στην αστυνομία. Η αστυνομία ήρθε. Τον παρακολουθούσε για ώρα να χαροπαλεύει χωρίς να κάνει τίποτε. Όταν έφτασε τελικά το ασθενοφόρο, ο Ριζγκάρ δεν είχε ακόμη πεθάνει. Ως εδώ αυτά τα λέει η κυρία. Τον πήγαν στο νοσοκομείο. Μάθαμε ότι κάποια στιγμή ξεψύχησε. Πα να μεταφερθεί το πτώμα του στο Ιράκ, μετανάστες από διάφορες πόλεις μάζεψαν 5.000 ευρώ. Όταν έφτασε στο Ιράκ, η οικογένειά του είδε ότι κάποιοι είχαν ανοίξει τον νεκρό και του είχαν πάρει όλα τα όργανα.

ΔΩΡΕΑΝ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΤΑ ΛΑΘΟΣ

Στην Αθήνα, Σεπτέμβριο του 2010, βλέπω στο λεωφορείο τον Αράμ. Τρόμαξα να τον γνωρίσω, τον ήξερα μικρό παιδί στο Ιράκ και τώρα ήταν ολόκληρος άντρας με μούσια και κυριλέ ρούχα. «Τι έγινε; Τι ήρθες να κάνεις τώρα στην Ελλά-

δα;» τον ρωτάω. «Καλύτερα δεν είναι στο Κουρδιστάν;» Μου χαμογελάει. «Δεν ήρθα τώρα με την κρίση», μου απαντά. «Το 2005 ήρθα, με άλλους δώδεκα.» Και μου λέει την ιστορία του.

Το ταξίδι τους είχε πάει καλά. Είχαν έρθει ως τον Έβρο με τα πόδια κι από κει με αυτοκίνητο. Ο διακινητής τους πήρε από την Ομόνοια. Πέρασε μια μέρα, περίμεναν στο σπίτι του διακινητή να τους βγάλει έξω να δοκιμάσουν την τύχη τους. Αντί γι' αυτόν, ήρθε η αστυνομία, τους συνέλαβε και τους δεκατρείς και τους έκλεισε με συνοπτικές διαδικασίες στη φυλακή. Έκατσαν μέσα πέντε χρόνια. Γνώρισαν κόσμο, μάθανε να μιλάνε τη γλώσσα. Ούτε έναν καφέ δεν ήπιαν έξω από τα σίδηρα και ξέρουν να γράφουν ελληνικά καλύτερα κι από άλλους που είναι εδώ είκοσι χρόνια.

Το 2010 έγινε τελικά το δικαστήριο. Τους αθώωσε όλους, ο δικαστής τους είπε μάλιστα και συγγνώμη, η αστυνομία, λέει, είχε κάνει λάθος, τους είχε πάρει για σπείρα μαφιόζων. «Να σας προσφέρουμε ροζ κάρτα;» πρότεινε ο εισαγγελέας. «Να φύγουμε. Αφήστε μας να φύγουμε!» απάντησαν. Ο Αράμ έμαθα πως είναι στην Ολλανδία, πήγε να βρει τον αδελφό του.

II.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

όπως το διηγήθηκε στην Ελίρα Σκεύη

Ήρθα στην Κέρκυρα το 1994 μαζί με τον άντρα μου για να εγκατασταθούμε σε σπίτι και να βρούμε δουλειά. Τα παιδιά μου ήρθαν ύστερα από δύο μήνες μαζί με τη μητέρα μου. Ζούσαμε όλοι μαζί (τρεις οικογένειες - συγγενείς) σε μια μονοκατοικία, όπου κάθε οικογένεια νοίκιαζε και από ένα δωμάτιο. Ήρθαμε με βίζα.

Στην αρχή δούλεψα λάντζα σε ένα εστιατόριο, από τις 6 το απόγευμα μέχρι τη 1 το βράδυ, χωρίς ένσημα, δώρα κτλ γιατί δεν γνωρίζαμε καθόλου ότι αυτά υπάρχουν. Έπαιρνα 5.000 δρχ τη μέρα, που ήταν ελάχιστα αλλά εμάς, σε σύγκριση και με την Αλβανία, μας φαίνονταν πολλά, οπότε ήμασταν ικανοποιημένοι. Από εκεί έφυγα γιατί η αστυνομία έκανε εφόδους για να βρίσκει όσους δούλευαν παράνομα, και εμείς κρυβόμασταν παρ' όλο που είχαμε βίζα, γιατί νομίζαμε ότι εμείς κάναμε κάτι κακό και ότι αν μας έπιαναν θα μας έδιωχναν από τη χώρα. Τότε, όταν η αστυνομία έβγαινε, για λίγο κανείς δεν πήγαινε για δουλειά, ούτε ο άντρας μου. Ύστερα δούλεψα σε ένα σπίτι όπου φρόντιζα μια ηλικιωμένη κυρία για 100.000 δρχ το μήνα,

πάλι ανασφάλιστα, που όμως εμάς μας φαίνονταν πολλά λεφτά, και μετά με πήραν στο ξενοδοχείο όπου δούλεψα μέχρι το 2000 χωρίς ένσημα (τότε το νέο αφεντικό αποφάσισε να μας βάλει ένσημα). Μας πλήρωναν στο χέρι, ούτε αποδείξεις ούτε τίποτα. Μέχρι τότε, κάθε φορά που το ΙΚΑ ερχόταν με έκρυβαν στις αποθήκες και μου έλεγαν ότι αν με βρει το ΙΚΑ θα με διώξουν από τη χώρα και ότι με κρύβουν γιατί αυτοί δεν ήθελαν να φύγω αλλά ήθελαν να με κρατήσουν κοντά τους, το έκαναν δηλαδή για το καλό μου... Εμείς δεν γνωρίζαμε για ένσημα, δώρα, άδειες κτλ. Το αφεντικό δεν μας πλήρωνε παρά μόνο όταν εμείς του το θυμίζαμε, και μερικές φορές έλεγε «αν δεν σας αρέσει, να φύγετε». Τότε το άλλο αφεντικό έλεγε «θα του μιλήσω εγώ...», μας πλήρωναν και μετά πάλι τα ίδια.

Στη γειτονιά ακούγαμε τα «ήρθαν τα άγρια να διώξουν τα ήμερα» και είχαμε γείτονες που ήταν καχύποπτοι, αλλά είχαμε και γείτονες με τους οποίους είχαμε από την αρχή πολύ καλή σχέση και δεν είχαν ποτέ πρόβλημα.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα δημιουργούσαν πάντα η αστυνομία και οι υπάλληλοι στις υπηρεσίες που πηγαίναμε για τα χαρτιά. Αυτοί μας κοιτούσαν πάντα με μισό μάτι, μας έλεγαν «εδώ δεν είναι το χωριό σου» και αν άκουγαν κάποιον να μιλάει αλβανικά «εδώ δεν είναι Αλβανία» κτλ. Γενικά κοίταζαν συνεχώς πώς να σε μειώσουν και να σε κάνουν να νιώσεις ότι είσαι ανεπιθύμητος. Για τα χαρτιά δώσαμε πολλά λεφτά, έπρεπε να πηγαίνουμε στην Αλβανία για να παίρνουμε διάφορα πιστοποιητικά, και στην Ελλάδα πληρώναμε τα παράβολα. Στην αρχή τα χαρτιά ήταν για δύο χρόνια, μετά για τρία κτλ. Πολύ μεγαλύτερες δυσκολίες είχαν όσοι Αλβανοί δεν ήταν ομογενείς, που ανανέωναν τα χαρτιά τους πιο σύντομα, που πλήρωναν πολύ περισσότερα χρήματα, και είχαν και άλλες προϋποθέσεις για να τα ανανεώνουν, π.χ. έπρεπε να έχουν οπωσδήποτε ένσημα που φυσικά τα αγόραζαν, και πολλές φορές πλήρωναν και πολλά λεφτά σε δικηγόρους για να τους “τακτοποιούν” τα χαρτιά.

Ένας μεγάλος εξευτελισμός που μας έκανε η αστυνομία ήταν όταν ερχόμασταν με το καράβι από την Αλβανία. Τότε μας συμπεριφέρονταν σαν τα ζώα. Μάζευαν όλα τα διαβατήρια, υποτίθεται να τα ελέγξουν και μετά μας άφηναν μέσα στο καράβι μέχρι και 4 ώρες να περιμένουμε να τα ελέγξουν. Αυτοί κάθονταν και έπιναν καφέ και εμείς περιμέναμε. Ήταν ψυχολογικός πόλεμος και να μας κάνουν να αισθανόμαστε ξένοι. Ύστερα, αφού βγαίναμε από το καράβι, ό,τι φέρναμε από την Αλβανία –ειδικά τρόφιμα– τα παίρνανε και ή τα πετούσαν στη θάλασσα ή, τις περισσότερες φορές, έλεγαν ότι θα τα πετούσαν στα σκουπίδια, και τα έπαιρναν για τον εαυτό τους. Και μας άνοιγαν και όλες τις βαλίτσες και έβγαζαν τα πράγματα έξω. Μόνο τα τελευταία χρόνια αυτό με τις βαλίτσες έχει γίνει πιο τυπικό και πλέον δεν τις ανοίγουν ή τις ανοίγουν σε λίγες περιπτώσεις.

III.

ΑΥΤΟΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

1

Το να πεθάνεις περνώντας τον Έβρο είναι το πιο εύκολο πράγμα. Από το κρύο, την πείνα, τις σφαίρες, γλυτώνεις από το ένα, να 'σου το άλλο.

Εγώ πέρασα τον Φεβρουάριο του 2007 με τον αδερφό μου. Δεν υπήρχε περίπτωση να εγκαταλείψουμε ο ένας τον άλλον. Αν ήμασταν απλά γνωστοί δεν ξέρω τι θα είχε συμβεί. Πέντε μέρες εκεί, ξεχνάς τον έξω κόσμο. Αλλάζεις εντελώς. Βλέπεις όνειρα ότι τρως, παύεις να σκέφτεσαι λογικά, στα δύσκολα θέλεις να ρίξεις σε κάποιον το πταίξιμο, τον πιάνεις τον άλλον από το λαιμό.

2

Το ποτάμι βρωμούσε φρικτά. Πτώματα ζώων παντού. Θα πρέπει να είχε και πολλά ανθρώπινα. Είχαμε μόλις περάσει τα σύνορα με 120 χλμ. με κυριλέ αυτοκίνητο, το καρφώσαμε στο ποτάμι για να βουτήξουμε, οι Τούρκοι μας σημάδευαν και μας απειλούσαν, αλλά ξέραμε ότι δεν πυροβολούν αν έχεις ήδη μπει στο νερό. Δεν είσαι πια στη δικαιοδοσία τους. Θα πρέπει πάντως να μας πήραν για πολύ σοβαρούς γκάγκστερ ή τρομοκράτες.

3

Τα καλάμια είναι τρία μέτρα ψηλά, δεν βλέπεις τίποτε. Ανοίγεις δρόμο με τα χέρια και σε λίγο έχεις γδαρθεί κι έχεις ματώσει ως τους ώμους. Πάνω από μισή ώρα δεν αντέχεις, είναι κουραστικό, οπότε κάθε τόσο αλλάζαμε με τον αδελφό μου. Επίσης, κάνεις αναγκαστικά θόρυβο και δεν ακούς τι γίνεται γύρω. Όταν λοιπόν κάποια στιγμή αντιληφθήκαμε ότι κάποιοι βρίσκονται λίγα μέτρα παραπέρα, κάτσαμε για ώρες ακίνητοι στα γόνατα. Θα μας παίρναν για άγρια ζώα και θα μας ρίχναν αμέσως. Νομίζαμε ότι ήταν στρατιώτες. Όταν ξημέρωσε είδαμε από πού ερχόταν ο θόρυβος: Είχαμε πλησιάσει κάτι τεχνητά κανάλια γεμάτα κρισκράφτ απ' όπου οι κυνηγοί πυροβολούν ασταμάτητα. Δεν προλαβαίνεις να σκύψεις και, με το που βγαίνει το σκάφος, τα πουλιά πετάνε όλα μαζί, οι σφαίρες τα ακολουθούν κι αν τυχαίνει να βρίσκεσαι κοντά την έφαγες. Απορώ πώς βγήκαμε ζωντανοί. Κάτι κεραιές για τα πουλιά που συναντούσαμε κάθε τόσο τις καταστρέφαμε. Κάναμε κι εμείς λίγο σαμποτάζ στο κυνήγι.

4

Σε κάποια φάση συναντήσαμε τον μεγάλο παραπόταμο. Πετάξαμε κάτι πράγματα στο νερό, τα πήρε αμέσως το ρεύμα. Ήταν και παγωμένα όλα, δεν είχες και τρόπο

να πιαστείς να βγεις στη στεριά, ο αδελφός μου δεν κολυμπούσε και καλά, είπαμε να περιμένουμε. Κάτσαμε λοιπόν εκεί καμιά 15αριά ώρες ώσπου είδαμε να περνούν κάτι ψαράδες. «Έλα, έλα!», αρχίσαμε να τους φωνάζουμε. Ήταν η μοναδική ελληνική λέξη που ξέραμε. Βγάλαμε κι ανεμίζαμε ένα μάτσο δολάρια και τους γνέφαμε να μας περάσουν απέναντι, εκείνοι ένωναν τους καρπούς τους εννοώντας ότι αν μας έπαιρναν θα τους έκλειναν φυλακή.

5

Τα χέρια και τα πόδια μου είχαν παγώσει, ο αδελφός μου είχε αρρωστήσει, δεν μπορούσε να κάνει βήμα. Πεινούσαμε, μας είχε τελειώσει και το νερό. Οι μπάτσοι ευτυχώς δεν ενδιαφέρονται για τη φύση και τις φωτιές, οπότε ανάψαμε μια μεγάλη φωτιά να ζεσταθούμε. Ενώ πριν δεν έπρεπε να κοιμόμαστε πάνω από πέντε λεπτά ο καθένας για να μην παγώσουμε και μείνουμε στον τόπο, τώρα, αποκαμωμένοι, παραδοθήκαμε στη θέρμη που έβγαζαν οι φλόγες. Ξυπνήσαμε αμέσως με τα ρούχα και το δέρμα μας καμένα και ξεροψημένα.

6

Στην κατάσταση αυτή μας βρίσκει ένας στρατιώτης, μάλλον υψηλόβαθμος αν κρίνουμε από το αμάξι του. Κατεβάζει το παράθυρο, μας ρίχνει μια ματιά, το ξαναβάζει και φεύγει. Εντωμεταξύ δεν είχαμε βρει τίποτε να φάμε, είχαμε σκάψει όλη την περιοχή, γύρω κρανίου τόπος και στο βάθος κάτι σαν στρατόπεδο. Λίγο μετά έρχεται ένα πράσινο τζιπ με δύο φύλακες. Μας ρωτάνε: «Πακιστάν;» «Όχι, Τουρκία», απαντάμε. Απόρησαν και μας κοίταξαν σχεδόν φιλικά. Εγώ ήμουν έτοιμος να πηδήξω μέσα στο τζιπ, να μας πάνε κάπου με ζέστη, τροφή, κάτι τελοσπάντων. Προσπαθήσαμε να τους εξηγήσουμε ότι μας περιμένει ο αδελφός μας στη Θεσσαλονίκη. «Φύγε, φύγε», μας λένε. Πού να ξέραμε τι σημαίνει φύγε... Κατάλαβα όμως ότι δεν θα μας έπαιρναν.

7

Πέντε μέρες είχαν περάσει, κι όλο αυτό το διάστημα ο αδελφός μας περπατούσε πάνω-κάτω τα σύνορα για να μας παραλάβει. Οι μπαταρίες στα κινητά μας είχαν τελειώσει. Είχαμε προλάβει να του στείλουμε ένα τελευταίο μήνυμα: «Είμαστε σ' ένα μικρό νεκροταφείο με έλατα». Από καθαρή τύχη μας βρήκε.

8

Ο αδελφός μας ήξερε ότι έπρεπε να φτάσουμε Θεσσαλονίκη, να κάνουμε αίτηση πριν μας δει κανείς. Αν μας συλλάμβαναν στο δρόμο, θα μας στέλναν πίσω κατευθείαν. Εμάς βέβαια δεν μας ένοιαζε πια. Μόνο να τη βγάλουμε θέλαμε. Εγώ είχα περάσει ένα εξάμηνο στη Ρωσία με μείον 20 βαθμούς και είχα αντέξει στην παγωνιά. Ο αδελφός που είχε έρθει μαζί μου, όμως, κάποια στιγμή λιποθύμησε από την

αρρώστια και την εξάντληση και δεν σηκωνόταν. Τον κουβαλήσαμε σ' ένα καταφύγιο όπου πριν από μας είχαν κοιμηθεί σκυλιά, ποντίκια, άλλοι μετανάστες. Οι κουβέρτες γεμάτες βρώμικη και στερεά λάσπη. Δυσωδία απίστευτη. Τουλάχιστον είχε ζέστη. Ο αδελφός που μας παρέλαβε πήγε να πάρει νερό και μπουγάτσες. Δίνει στον μπουγκατσατζή 100δóλαρο, «πλαστό θα είναι, δεν σου δίνω τίποτε» έλεγε εκείνος. «Κράτα το και θα σου φέρω αύριο τα ευρώ» του έλεγε ο αδελφός μου. Με τα πολλά τον έπεισε. Έτσι και φάγαμε και κοιμηθήκαμε.

9

Την άλλη μέρα ξυπνήσαμε στεγνοί και ορεξάτοι, γεμάτοι ενέργεια για τα τελευταία 30 χιλιόμετρα ποδαρόδρομο. Βρήκαμε μια λίμνη να πλυθούμε, πού να καθαρίσουμε όμως, οι τρίχες μας είχαν καεί τελείως, ήμασταν και κατάμαυροι από τον πάγο και τη φωτιά μαζί.

10

Όταν μπήκαμε Αλεξανδρούπολη και είδα ανθρώπους σε καφετέριες να πίνουν και να μιλάνε, ένιωσα σαν να είχα περάσει όλη μου τη ζωή στη λάσπη και τις καλαμιές.

Για κανένα μήνα περιμέναμε κλεισμένοι στο σπίτι στη Θεσσαλονίκη, κάναμε την αίτησή μας και σιγά σιγά αρχίσαμε να βλέπουμε τι γίνεται.

Gene Heil!...

από τον πρώιμο βιοφασισμό προς ένα νέο γενετικό ολοκληρωτισμό

Βιοτεχνολογία, γενετική μηχανική, τεχνοεπιστήμη, ευγονική. Σύνθετες “ειδικές” λέξεις που είτε προέρχονται από ένα (όχι και τόσο) μακρινό και μακάβριο παρελθόν, είτε εισήχθησαν τις τελευταίες δεκαετίες μέσω τεχνολογικών επιτευγμάτων και των αντίστοιχων κοινωνικοπολιτικών τους αναλύσεων. Από τα χρόνια του μεσοπολέμου και τις ευγονικές παραδοχές για φυλετική ανωτερότητα μέχρι τις νεώτερες βιοτεχνολογικές διεκδικήσεις σχετικά με τις δυνατότητες ερμηνείας, βελτίωσης, κερδοσκοπίας και τελικά ελέγχου που προσφέρουν οι επιστήμες της ζωής, το κενό μεταξύ επιδιώξεων, παραδοχών και τακτικών δείχνει να είναι μικρό.

Παρέμβαση

Οι πρότερες αξιώσεις περί φυλετικής ανωτερότητας και διαχείρισης πληθυσμών αναλόγως καταγωγής και “κοινωνικής ποιότητας”, έδωσαν την θέση τους σε μια νεώτερη επικράτηση των βιολογικών επιστημών που αντιλαμβάνονται την γονιδιακή χειραγώγηση ως μέσο “βελτίωσης” και ελέγχου φυτών, ζώων ή μωρών, καταμετρώντας ωστόσο πολλά κοινά χαρακτηριστικά: Η εμπορική αξιολόγηση του τι είναι καλό και τι όχι, η μετατόπιση της κοινωνικής, ψυχολογικής εξήγησης συμπεριφορών και αιτιών στην σφαίρα της βιολογίας, εντέλει η εφαρμογή της Παρέμβασης, με ποικίλες εκφράσεις.

Από την “διαχείριση” ανεπιθύμητων πληθυσμών με φυλετικά και πολιτικά κριτήρια (όπως στο ναζιστικό καθεστώς – αλλά και πριν από αυτό σε ΗΠΑ, Καναδά, Βέλγιο, Σουηδία) ή οικονομικά για την νεοφιλελεύθερη αγορά, τις νεότερες ευγονικές τάσεις ελεγχόμενης ανθρώπινης αναπαραγωγής για “υγιέστερα και ομορφότερα” παιδιά -και τη χολυγουντιανή ταινία *Gattaca* να δραματοποιεί μία γεύση των προθέσεων της βιομηχανίας- την τροποποίηση του γονιδίου των φυτών με σκοπό την προσαρμογή σε εντατικοποιη-

μένα συστήματα γεωργικής παραγωγής, ελεγχόμενα μέσω εμπορικής νομοθεσίας και πατεντών, την φαρμακευτική αγωγή για την αντιμετώπιση και χειραγωγήση μη-αποδεκτών συμπεριφορών, όπως η χορήγηση του αμφεταμινοειδούς φαρμάκου Ritalin σε υπερκινητικούς ανήλικες, εμπίπτουν στο δόγμα της χειραγωγώσης, με τον επιστημονισμό να αναδύεται ως μια νέα ντετερμινιστική θρησκεία που ταυτόχρονα επεξηγεί, υπόσχεται και επιβάλλει την λύση της.

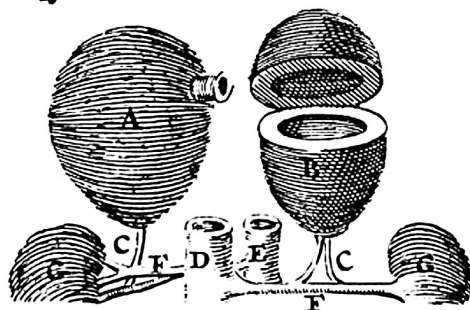
“...το να μιλάς σήμερα για ευγονισμό ή για κοινωνική υγιεινή ή για ανθρωπινή επιλογή παραπέμπει κατευθείαν στο πρόσφατο ναζιστικό παρελθόν... Αρκεί όμως να βρεις καινούριες λέξεις για να υποδηλώσεις τον ευγονισμό και να κλείσεις το κτήνος σε ένα μαντρί δικαιωμάτων, ώστε να χάσει τα νύχια του και να ξαναγίνει εξημερώσιμο από τη δημοκρατία, για να ξαναβρεί τη θέση του και να γίνει και πάλι το αναπόφευκτο υποζύγιο της προόδου”

Jaques Testard

Αν το πρώτο κύμα της ευγονικής στηριζόταν κυρίως στην επιβολή ευγονικών πολιτικών από το κράτος, το δεύτερό της κύμα στηρίζεται κατά βάση στην ελεύθερη αγορά: η νέα ευγονική αποτελεί μία καταναλωτική επιλογή. Διαφοροποιείται, επίσης, στο ζήτημα της «κληρονομιάς»: Ενώ το πρώτο κύμα της ευγονικής επεδίωκε τη διατήρηση και ενίσχυση ανθρώπινων φυλετικών χαρακτηριστικών, η νέα ευγονική προσβλέπει στον “εμπλουτισμό” με γενετικό υλικό από όλα τα έμβια όντα – ό,τι τα χρήματα κάποιου μπορούν να αγοράσουν. Αν μπορεί κανείς να έχει “ενισχυθεί” από γονίδια Ινδιάνων, Μαύρων ή και σκορπιών, ο φυλετικός ρατσισμός δεν έχει κανένα νόημα. Τη θέση του μπορεί να καταλάβει πλέον ένας, προφανώς ταξικός, υπερ-ρατσισμός που θα κατατάσσει τους ανθρώπους σε υπεράνθρωπους και υπάνθρωπους. Απαραίτητη, βέβαια, είναι η πίστη στην επιστήμη, τη νέα θρησκεία, η πίστη στην “άνωτερότητα” και την “κατώτερότητα”, και η παραδοχή ότι η απόκτησή τους είναι ζήτημα μιας “ορθολογικής”-επιστημονικής επέμβασης – η αποδοχή της αναγωγής στην ποσότητα...

Από εισήγηση για την Παλαιά και Νέα Ευγονική του δικτύου Κοινός Τόπος, 2009

Capfulae humane Rotundae

Λόγος

Κάθε φορά οι αξίες, οι στόχοι και τα συμφέροντα των θιασωτών της νέας “ενημερίας” καθορίζουν ποιος τύπος λόγου –επιστημονικού ή της αγοράς– θα επιστρατευτεί προκειμένου να πειστεί το ευρύ κοινό. Αν στα παλιότερα απολυταρχικά και μη καθεστώτα η ρητορική μίσους και εθνικής ανωτερότητας ή επιδίωξης της πρόοδου και καταπολέμησης της παρέκκλισης έφταναν για να τροφοδοτήσουν τη φάρετρα των επιχειρημάτων, το νεώτερο επιστημονικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα υιοθετεί μεθόδους και επίπεδα επιχειρηματολογίας που δημιουργούν εντυπώσεις, ενώ αποκρύπτουν την όποια πολυπλοκότητα και αβεβαιότητα.

Ακριβές καμπάνιες ενημέρωσης και δημοσίων σχέσεων, επιρροή σε κυβερνητικά κλιμάκια και επιστημονικά ιδρύματα. Ρητορικά τεχνάσματα και τεχνοκρατικές αναλύσεις διαποτισμένες από οπτιμισμό που να αποκλείουν τους μη-ειδικούς και να δίνουν την αίσθηση ότι η μοίρα του κόσμου και των επιθυμιών βρίσκεται στα χέρια ανθρώπων που ξέρουν τι κάνουν, ενώ στη πραγματικότητα απλά παράγουν από την προπαγάνδα άμεσο κέρδος για επίδοξους επιστήμονες-επιχειρηματίες υπό την εύνοια γιγάντων της –βιοτεχνολογικής και φαρμακευτικής– βιομηχανίας.

Λόμπι της Βιοτεχνολογίας και προπαγανδιστικός λόγος

Το κυριότερο λόμπι γκρουπ της Βιοτεχνολογίας στην Αμερικάνικη ήπειρο είναι ο Οργανισμός Βιομηχανιών της Βιοτεχνολογίας BIO ενώ στην Ευρώπη η βιομηχανία της βιοτεχνολογίας αντιπροσωπεύεται από τον EuroRaBio. Ουσιαστικά αυτό που επιδιώκουν τέτοιου είδους λόμπι είναι το να λειτουργήσουν ως το θεσμοθετημένο φερέφωνο των εταιρειών Βιοτεχνολογίας σε αποφάσεις και αναφορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και να κατευνάζει τους φόβους του κόσμου και των αγροτών με επιδέξια προπαγάνδα μέσω των Μ.Μ.Ε., συνεδρίων, αγρο-σεμιναρίων και πανεπιστημιακών διαλέξεων, όλα με προφάσεις επιστημοσύνης η οποία πηγάζει καθαρά από τα συμφέροντα 33 και μεροληπτικές έρευνες.

Αποκαλυπτικό για τον τρόπο δράσης και λόγου τους είναι το σκάνδαλο που είχε ξεσπάσει το 1997 όταν διέρρευσε η αναφορά κορυφαίας εταιρείας συμβούλων δημοσίων σχέσεων, η οποία είχε αναλάβει να σχεδιάσει την στρατηγική που έπρεπε να χαραχθεί ώστε να δημιουργηθεί μια αρεστή εικόνα για τα γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα στην Ευρώπη. Η ίδια εταιρεία ήταν αυτή που είχε ξελασπώσει την πολυεθνική εταιρεία χημικών μετά από την έκρηξη εργοστασίου της στην Ινδία που είχε προκαλέσει χιλιάδες θύματα. Οι οδηγίες που δίνονταν ήταν ξεκάθαρες: *“...Πρέπει να αποφεύγονται ανοιχτά debate στα Μ.Μ.Ε. σχετικά με τους κινδύνους των γ.τ.ο. γιατί είναι μάχες που εύκολα*

θα χαθούν ... Χρησιμοποιήστε πολιτικά πρόσωπα και έγκυρους δημοσιογράφους για να μεταφέρουν το μήνυμα και αποφεύγετε επίσης κατ' ιδίαν εμφανίσεις. Αυτό κάνει πιο έγκυρο το μήνυμα και δεν συνδέει την αξιοπιστία της πληροφορίας με τον χώρο των βιομηχανιών βιοτεχνολογίας και την επιδίωξη κέρδους ... Μέσω των Μ.Μ.Ε. πρέπει να παρέχουν υλικό με θετικά, ανθρώπινα μηνύματα που να γεννούν ελπίδα, ικανοποίηση, φροντίδα..."

Νόμος

Το βιοπολιτικό φαινόμενο της σύζευξης επιστήμης και πολιτικής προς όφελος των κυριαρχικών βλέψεων βρήκε την πλήρη έκφρασή του στο εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς. Όταν όμως σήμερα η προπαγάνδα και η δημιουργία μονοπωλίου της αγοράς δεν επαρκεί για την επίτευξη των εμπορικών στόχων, το επιστημονικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα εύκολα καταφεύγει σε συνταγές κρατικής επιβολής. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την πνευματική ιδιοκτησία σε έμβιο υλικό, γονίδια, σπόρους, φυλές ζώων και τεχνικές γονιμοποίησης, ακολουθούμενη από τη θεσμοθετημένη προστασία των σχετικών πατεντών με κυρώσεις που συνήθως βάλλουν τις πιο αδύναμες ομάδες, όπως τους μικρούς παραγωγούς για την επιβίωση ή τους εργάτες γης σε όλον τον κόσμο. Μπορεί να είναι όμως και η ευγονική πολιτική του κινεζικού κράτους για ένα παιδί ανά οικογένεια, ή η κοινωνική επιταγή της εξάμβλωσης του ανεπιθύμητου κοριτσιού στην Ινδία.

Order 81

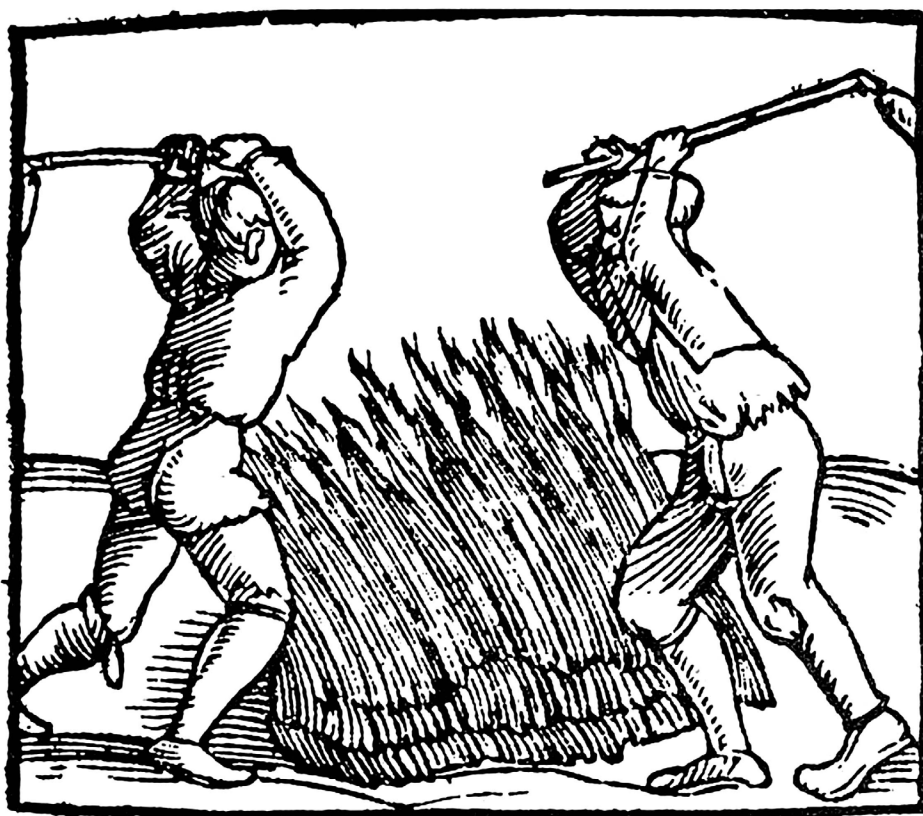
Η 81η από τις 100 διαταγές που επέβαλαν οι δυνάμεις κατοχής στο Ιράκ κατόπιν της «μετάβασης εξουσίας» σε ιρακινά χέρια. Αφορά τα θέματα «πατέντας, βιομηχανικού σχεδιασμού, κυστικών πληροφοριών, ολοκληρωμένων κυκλωμάτων και φυτικών ποικιλιών». Η διαταγή προβλέπει την απαγόρευση αποθήκευσης και μεταπώλησης από τους ιρακινούς αγρότες των νέων ποικιλιών φυτών που εισάγονται στο Ιράκ. Το γεγονός κάνει τους αγρότες δέσμιους σε νέες ποικιλίες, που πρέπει να προμηθεύονται κάθε χρόνο από μεγάλες σπόρο-παραγωγικές πολυεθνικές εταιρείες, οδηγώντας τους έτσι σε πλήρη εξάρτηση από αυτές.

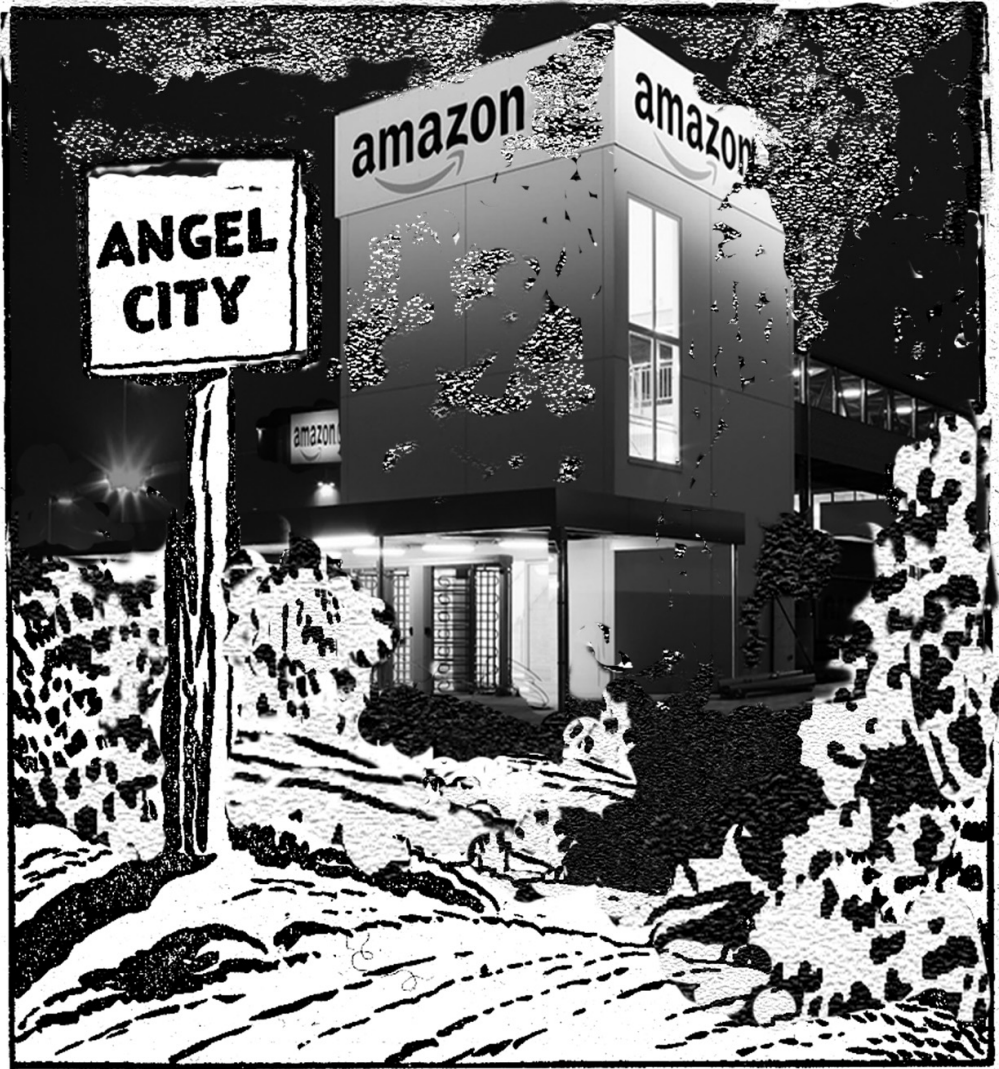
Ο Νόμος αποδεικνύεται έτσι ως το εργαλείο επιβολής για αυτό που η επιστημονιστική προσέγγιση προσπαθεί να προβάλλει ως απόλυτη κοινή συνείδηση και οι διεθνείς συμφωνίες, εμπορικές ή με σκοπό τη δημόσια υγεία, γίνονται η παιδική χαρά και το θέρετρο ευνοϊκών αποφάσεων για τη βιομηχανία.

Αντίσταση

Οι επιφυλάξεις για τη φύση των νέων εξελίξεων στις επιστήμες της ζωής, η γενικόλογη κριτική στον επιστημονισμό και τη βιομηχανία του κέρδους, η απλή συνειδητοποίηση των επιπτώσεων φαίνεται να μην αρκούν. Ο λόγος είναι απλός. Η μεγαλεπίβολη ρητορική της βιοτεχνολογικής βιομηχανίας καλύπτεται παντού από τον θόρυβο περιβαλλοντικών και κοινωνικών επικήδειων καθώς και από θριαμβολογίες για τετελεσμένα επιτεύγματα... Το R&D συνεχίζεται κι έχει τόση αξία όσο η βελτίωση των λεπτομερειών μιας πυρηνικής κεφαλής σε έναν κόσμο που πρέπει να απαλλαγεί από τις τεχνολογίες του θανάτου. Η αντίσταση σε μια τέτοια εισβολή που εκδηλώνεται σχεδόν σε κάθε πεδίο του έμβιου θα πρέπει να επιτεθεί στις αιτίες. Έτσι, οι στρατηγικές που αναπτύσσονται κάθε φορά, είτε είναι κοινότητες στην Τσιιάπας, κινήματα αγροτών στις βραζιλιάνικες επαρχίες, κινήματα αστέγων στη Νότια Αφρική, οικο-αγροτικών δικτύων στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ, αποκτούν νόημα ζωτικό.

www.biotechwatch.gr

Angel City Would Be a Victim

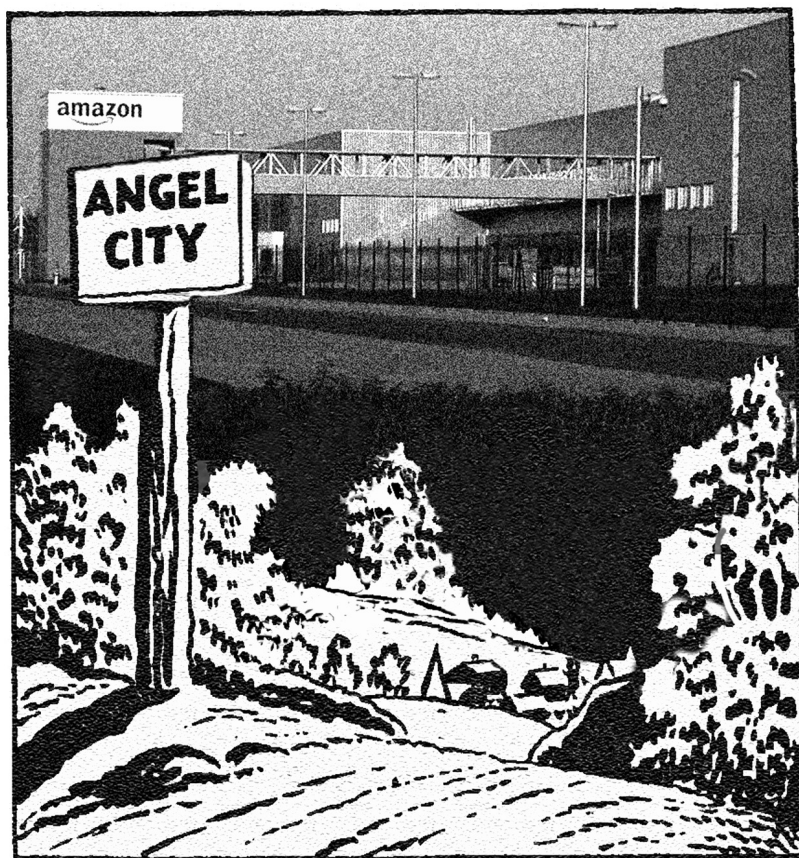
Ernie Larsen (κείμενο), Sherry Millner (εικόνες)

Φασιστικοί αλγόριθμοι αμαζονιακού τύπου

Στην περίοδο αιχμής των περασμένων χριστουγέννων στη Γερμανία η μεγαλύτερη εταιρεία online πωλήσεων, η Amazon, προσέλαβε μετανάστες εργάτες για τη συσκευασία κιβωτίων στα κέντρα διανομής. Δεν περίμεναν ότι θα δέχονταν επιθέσεις από τραμπούκους ντυμένους με στολές και μπότες νεοναζι αισθητικής. Ένας υπεργολάβος είχε προσλάβει για την επίβλεψη των εργαζομένων σεκιουριτάδες που είχαν διασυνδέσεις με νεοναζί. Οι εκατοντάδες «προσωρινά απασχολούμενοι» δούλευαν κάτω από τις συνεχείς απειλές φρουρών με μαύρες στολές που έφεραν τα αρχικά H.E.S.S., δηλαδή “Hensel European Security Services” (Ευρωπαϊκές Υπηρεσίες Ασφάλειας Hensel), αλλά επιπλέον, και ίσως όχι τόσο συμπτωματικά, το επίθετο του αναπληρωτή του Χίτλερ, Rudolf Hess. Ένας αναστατωμένος συνδικαλιστικός εκπρόσωπος δήλωσε σχετικά: «Μιλάμε για εργαζόμενους που κρατούνταν σε μια περιφραγμένη έκταση υπό συνεχή παρακολούθηση φρουρών. Είμαστε στη Γερμανία», είπε. «Πρέπει πάντα να λαμβάνουμε υπ’ όψιν το παρελθόν».

Η Amazon φυσικά ενδιαφέρεται κυρίως για το μέλλον, το δικό της μέλλον. Η παγκόσμια στρατηγική της είναι η επινοικίαση εργαζομένων, με σύναψη επισφαλών συμβάσεων με προσωρινά απασχολούμενους οι οποίοι πληρώνονται όσο λιγότερο γίνεται και συχνά παραμένουν «προσωρινοί» για πολλούς μήνες. Έτσι, εάν και όταν προκύπτουν προβλήματα, η Amazon μπορεί εύκολα να διαχωρίζει τη θέση της αποποιούμενη κάθε ευθύνη και δηλώνοντας άγνοια (στο κάτω κάτω αυτοί οι ξένοι δεν είναι υπάλληλοί μας, έτσι δεν είναι;). Επιπλέον, μπορεί μέχρι και να υποστηρίξει ότι διακατέχεται από ανησυχία για τις αποκαλύψεις, διατάσσοντας την άμεση διερεύνησή τους. Η ρητορική της Amazon ακούγεται θαυμάσια ανθρωπινή, ακόμη και πεφωτισμένη – και γιατί όχι, δεδομένου ότι οι ανακοινώσεις της εταιρείας ήτανται ελεύθερες από τα δεσμά της πραγματικότητας.

Όμως η Amazon, όποιες και αν οι εργασιακές της πρακτικές (τόσο ορθολογικές, αποτελεσματικές, ευέλικτες και κερδοφόρες), δεν είναι Krupp, έτσι δεν είναι; Όχι, δεν είναι: σε αντίθεση με την Krupp, η Amazon είναι παγκόσμια. Σε αντίθεση με την Krupp, δεν είναι άμεσα ή έμμεσα συνδεδεμένη (από ό,τι ξέρουμε) με ένα [κάποιο] φασιστικό (ή μη φασιστικό) κράτος. Σε αντίθεση με την Krupp, η Amazon δεν ωθεί τους (μισθωτούς) σκλάβους της σε εργασία μέχρι θανάτου. Αλλά ο αντίκτυπός της στους εργαζομένους της μπορεί στην πραγματικότητα σε συγκεκριμένες περιπτώ-

Angel City Would Be a Victim

σεις να υπερβαίνει τις προσδοκίες της Krupp. Συγκεκριμένα, τις υπερβαίνει μέσα από τη συνειδητή και διακηρυγμένη ανανέωση των αρχών της επιστημονικής διαχείρισης, δηλαδή του τείλορισμού, ενάντια στον οποίο η οργανωμένη (αλλά και η μη οργανωμένη) εργασία πολέμησε και από τον οποίο ηττήθηκε στην περίοδο του φορντικού καπιταλισμού.

Κατά τα τελευταία δύο χρόνια, η Amazon έχει εισπράξει το μερίδιό της από δι-αμαρτυρίες ενάντια στις «νέες» εργασιακές πρακτικές της, αλλά τόλμησε να αποκαλύψει τις ασφάλινες γροθιές που κρύβονται μέσα στα πορτοκαλί γάντια ασφαλείας μόνο κατ' εξαίρεση, όπως στην παραπάνω περίπτωση. Ας δεχτούμε παρ' όλα αυτά –και παρά το ότι εκτέθηκαν οικτρά της στη Γερμανία– ότι η Amazon δεν ανέχεται την ανοιχτή βία ενάντια στο εργατικό της δυναμικό. Ακόμα και έτσι, αν εξετάσουμε με την πιο ψύχραιμη ματιά τις εργασιακές πρακτικές της Amazon, ο καταλληλότερος τρόπος για να τις περιγράψουμε θα ήταν κάτι που υπερβαίνει αυτό που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε αλγοριθμικό φασισμό.

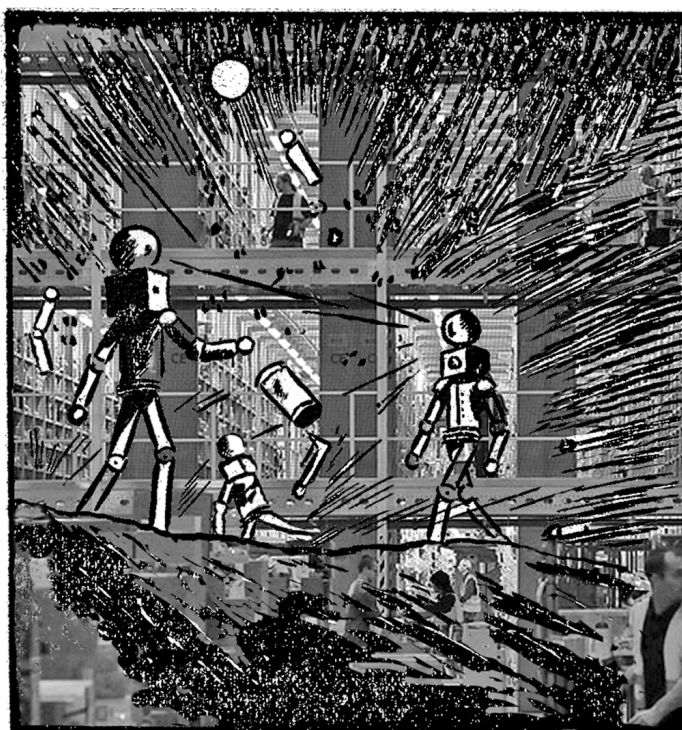

“He Would Conquer the World!”

Ο ισχυρισμός μας αυτός επιβεβαιώνεται (αν και συνετά αποφεύγεται η χρήση της λέξης που αρχίζει από «φ») σε ένα πρόσφατο άρθρο στους *Financial Times* (και ποιος θα ήταν ο καταλληλότερος χώρος) σχετικά με μια αποθήκη της Amazon στην παρηκμασμένη και καταθλιπτική αγγλική Ρούζλεϊ, παλαιότερα πόλη μεταλλορυχείων.

«Είναι σαν να βρίσκεσαι σε στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας». Η αποστροφή δεν προέρχεται από τη ναζιστική εποχή, αλλά από την περιγραφή ενός εργαζομένου στην αποθήκη της Amazon – ή, για να χρησιμοποιήσουμε την εταιρική νεογλώσσα, στο «κέντρο εκπλήρωσης» της Amazon στο Ρούζλεϊ. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Amazon δεν είναι τόσο άξεστη ώστε να χρησιμοποιεί τον καταφανώς αρχαϊκό όρο «εργάτες». Αντ’ αυτού, η πολυεθνική απασχολεί «συνεργάτες» – προφανώς επειδή τη στιγμή που θα προσληθούν με κανονικές διαδικασίες γίνονται μικρο-εταίροι ή μικρο-συνάδελφοι των μακρο-επιχειρήσεων (Αν βέβαια ποτέ προσληθούν: η μεγάλη πλειοψηφία αυτών που εργάζονται στα κέντρα εκπλήρωσης δεν θα γίνουν ποτέ πραγματικοί εργαζόμενοι της Amazon: παραμένουν προσωρινοί μέχρι να «αποδεσμευθούν» – ένας όρος που στα αγγλικά χρησιμοποιείται συχνότερα για να περιγράψει την αποφυλάκιση των κρατουμένων).

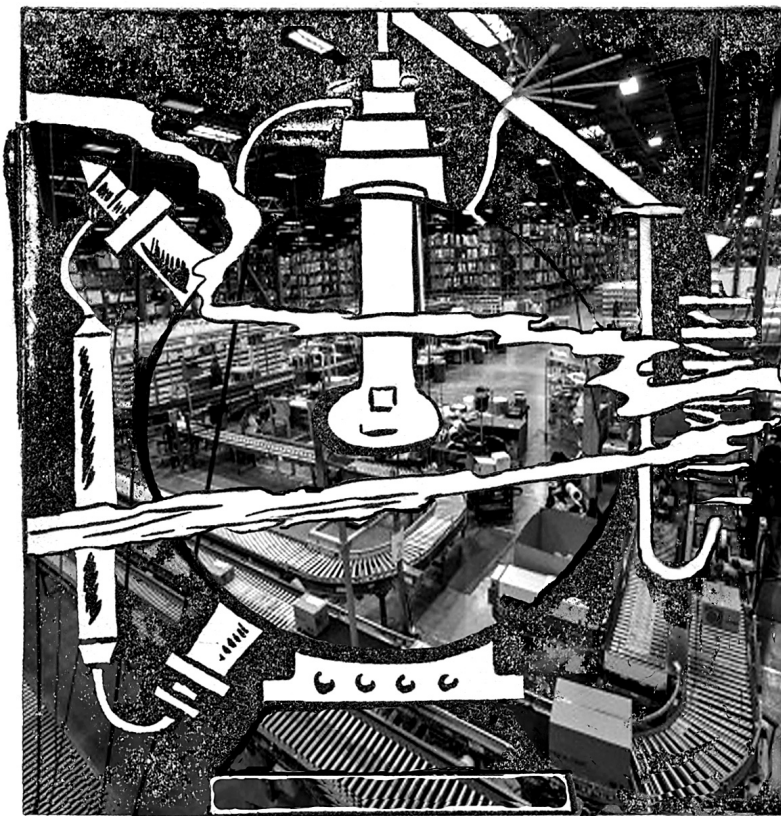

The Earth Trembled

Στους συνεργάτες της Amazon δίνονται μετοχές. Μόλις βαπτιστούν επενδυτικά στα άφθονα νερά της επιτυχίας της Amazon, τους αποδίδεται ο τιμητικός τίτλος του «Αμαζονίου». Οι μετοχές αυτές, μαζί με άλλες πτυχές της κομψής λατρείας της εταιρικής κουλτούρας της Amazon, καθιστούν τους Αμαζόνιους μόνιμα χρεωμένους στην εταιρεία τους. Καθώς είναι πλέον κάτοχοι ψηγμάτων της Amazon, συνδέονται με αυτήν τόσο πνευματικά όσο και υλικά. Ούτε καν στην κλασική *Μαζική ψυχολογία του φασισμού* του Βίλχελμ Ράιχ δεν συναντάμε μια τόσο προηγμένη μορφή αυτοκαταστολής.

«Το λογισμικό της Amazon υπολογίζει την πιο αποτελεσματική διαδρομή που πρέπει να διανύσει περπατώντας ο εργαζόμενος ώστε να συγκεντρώσει όλα τα εμπορεύματα στο καρότσι που σπρώχνει, και στη συνέχεια απλώς τον κατευθύνει από το ένα ράφι στο επόμενο μέσω οδηγιών από την φορητή συσκευή satnav». Η «απλή κατεύθυνση» του εργαζόμενου είναι ένας φρικτός ευφημισμός: πόσο απλό είναι να δέχεσαι εντολές από μια μηχανή επί 8 συνεχόμενες ώρες καθημερινά: *το επόμενο, το επόμενο, το επόμενο, γρήγορα, γρήγορα, γρήγορα...*

Δεν υπάρχει άνθρωπος που να βρέθηκε σε παρόμοιες συνθήκες εργασίας και να χρησιμοποιεί τόσο αθώα το επίρρημα «απλώς». Αντιθέτως, θα μπορούσαμε να πούμε «απλώς», ότι αυτές οι ψηφιακές (satnav = δορυφορικής πλοήγησης) συ-

The Machine Battled for Its Life

σκευές είναι θανατηφόρες, στο βαθμό που βασανίζουν τους χρήστες τους κάθε λεπτό κάθε μέρας. Είναι προγραμματισμένες να παράγουν σε πραγματικό χρόνο καταμετρήσεις για το αν οι εργάτες εκπληρώνουν ή υπολείπονται του πλάνου τους και κατά πόσο. Με άλλα λόγια, μια αλγοριθμική υπηρεσία αυτο-παρακολούθησης. Εκατοντάδες εργαζόμενοι, φορώντας τα πρότυπα πορτοκαλί γιλέκα ασφαλείας καθοδηγούνται από αυτές τις συσκευές, μέσα σε μια αποθήκη μεγέθους εννέα γηπέδων ποδοσφαίρου, περπατώντας καθημερινά 12 με 24 χιλιόμετρα. Είναι υποχρεωμένοι να φορούν άβολες πλαστικές [προστατευτικές] μπότες ασφαλείας, μέσα στις οποίες τα πόδια τους αναπόφευκτα πρήζονται, μια όχι και τόσο κομψή εφαρμογή του πόνου.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι περισσότεροι από αυτούς τους «συνεργάτες» φιλοδοξούν να γίνουν Αμαζόνιοι, αλλά δεν πρόκειται ποτέ να γίνουν πραγματικοί υπάλληλοι της Amazon. Έχουν προσληφθεί από μια «παγκόσμια υπηρεσία απασχόλησης», η οποία περιγράφει την πρόσληψή τους ως «εργασιακή λύση». Ξαφνικά η λέξη «εργασία» επανεμφανίζεται, είναι το ψαχνό σε ένα παγκόσμιο σάντουιτς

“We Have Almost Enough Data.”

που περικλείεται ανάμεσα σε δύο φέτες μαγιάτικο άσπρο ψωμί. Η Amazon επωφελείται από την αυξανόμενη ανάγκη για μια πραγματική, δηλαδή όχι τόσο επισηφή, εργασία.

Οι ελάχιστοι που τελικά προσλαμβάνονται (μετά από μια ανελέητα ανταγωνιστική διαδικασία φιλτραρίσματος) είναι όσοι μπορούν να αποδείξουν ότι είναι γνήσιοι Αμαζόνιοι. Είναι οι ελάχιστοι που είναι διατεθειμένοι να διακινδυνεύσουν μια σχεδόν συνολική άρνηση της δικής τους υποκειμενικότητας: καλύπτοντας με βαζελίνη τα γεμάτα φουσκάλες πόδια τους, προσφέροντας με προθυμία στους προϊσταμένους τους τις ιδέες τους για τον περαιτέρω εξορθολογισμό της εργασίας τους ώστε η Amazon να γίνει όλο και καλύτερη, όλο και λιγότερο σπάταλη, όλο και πιο κερδοφόρα, δείχνοντας με υπερηφάνεια και χαμόγελο στους προϊσταμένους τους πώς να αυξήσουν, λίγο λίγο, την ευέλικτη φιλοδοξία της μετατροπής του ανθρώπου σε ρομπότ.

Ποιος μπορεί να ξεχωρίσει τη διαφορά, αν τελικά υπάρχει, μεταξύ αυτών των δύο (εξίσου χρήσιμων στην ιεραρχία) αδυναμιών: της επιθυμίας να είσαι ή να φαίνεσαι ανταγωνιστικός και της επίμονης [μόνιμης] απόγνωσης του Αμαζονίου γλύφτη;

“No Easy Job, Comrades.”

Σύμφωνα με έναν πρώην εργαζόμενο, «οι μάντζερ, οι οποίοι αποσκοπούσαν στην εξάλειψη κάθε απώλειας χρόνου, μας προειδοποιούσαν συνεχώς να μην μιλάμε ο ένας στον άλλο». Οι εργαζόμενοι έχουν ένα διάλειμμα 30 λεπτών σε κάθε οχτάωρη βάρδια, δεν έχουν δηλαδή αρκετό χρόνο ώστε να φύγουν από την αποθήκη-«κέντρο εκπλήρωσης» για το μεσημεριανό γεύμα ή για περισσότερο από μια ανάσα φρέσκου αέρα. Στην έξοδό τους από το «κέντρο εκπλήρωσης» στο τέλος της βάρδιας, οι εργαζόμενοι/συνεργάτες/Αμαζόνιοι πρέπει να περάσουν από αντικλεπτικούς σαρωτές και από μέτρα ασφαλείας παρόμοια με εκείνα των αεροδρομίων. Προφανώς, η Amazon δεν εμπιστεύεται να αφήσει τους πραγματικούς ή δυνητικούς Αμαζόνιους της να ζήσουν σύμφωνα με τις πραγματικές δυνατότητές τους...

«Είσαι κάτι σαν ρομπότ, αλλά με ανθρώπινη μορφή», δήλωσε ένας μάντζερ της Amazon. «Είναι σαν ανθρώπινα κινούμενα σχέδια, ας πούμε». Είναι το άμεσο αποτέλεσμα του αλγοριθμικού φασισμού: ένα σύστημα ελέγχου της εργασίας τόσο αυστηρό ώστε ο άνθρωπος να διακρίνεται όλο και πιο δύσκολα από τη μηχανή. Ακόμα και ο νεκραναστημένος αξιωματικός των SS (η τυπική νεοναζιστική φαντασίωση) γίνεται πλέον περιττός, στο βαθμό που οι δούλοι έχουν αποδεχθεί να αστυνομεύονται από φορητές συσκευές. Δεν έχουν νόημα συζητήσεις για το αν η αμοιβή με ένα σεντ παραπάνω από τον κατώτατο μισθό μετριάξει το βάρος της επιβο-

He Was Also Ruined Financially

λής της δουλειάς. Ακόμα και οι σκλάβοι πρέπει να φάνε. Οι προσωρινοί γκασταρμπάιτερ της Amazon στη Γερμανία κρατούνταν σε έναν κλειστό χώρο (χώρο παραθέρησης κανονικά), σε συνθήκες που προσομοιάζουν με τη δουλειά και που επαναλαμβάνονται σε παγκόσμιο επίπεδο από κάθε μεγάλης κλίμακας πολυεθνική η οποία χρησιμοποιεί μετανάστες εργάτες.

Οι μελέτες για τις μετακινήσεις και τους χρόνους, που διεξήχθησαν πριν από έναν αιώνα από τον τείλορισμό, έχουν ανασυρθεί από την Amazon, η οποία τις έθεσε σε πραγματική εφαρμογή και όχι σε πειραματική δοκιμασία, μέσω της αυστηρής τήρησης των αλγοριθμικών μορφών ελέγχου που παράγονται συνεχώς από τις συσκευές satnav στο χέρι κάθε συνεργάτη. Αυτό είναι σίγουρα μια εκθετική βελτίωση του διαχειριστικού ελέγχου πάνω στην κάθε κίνηση του συνεργάτη. Κανένας εργαζόμενος δεν μπορεί να αποφύγει ή να αντιμιλήσει στη συσκευή satnav. Παρ' όλο που στα «κέντρα εκπλήρωσης» συνεχίζουν να υπάρχουν μανάτζερ, επιστάτες και αναλυτές εργασίας, είναι προφανές ότι ο κάθε εργαζόμενος/συνεργάτης/Αμαζόνιος διευθύνεται άμεσα από ένα σύνολο αλγορίθμων. Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμα και ο Τείλορ μιλούσε με περιφρόνηση για αυτό που σήμερα ονομάζουμε εργασία χαμηλής εξειδίκευσης – ο αγαπημένος του όρος για την εν λόγω εργασία ήταν «στρατιωτικοποιημένη». Η εσκεμμένη πρόθεση αφαίρεσης από το αν-

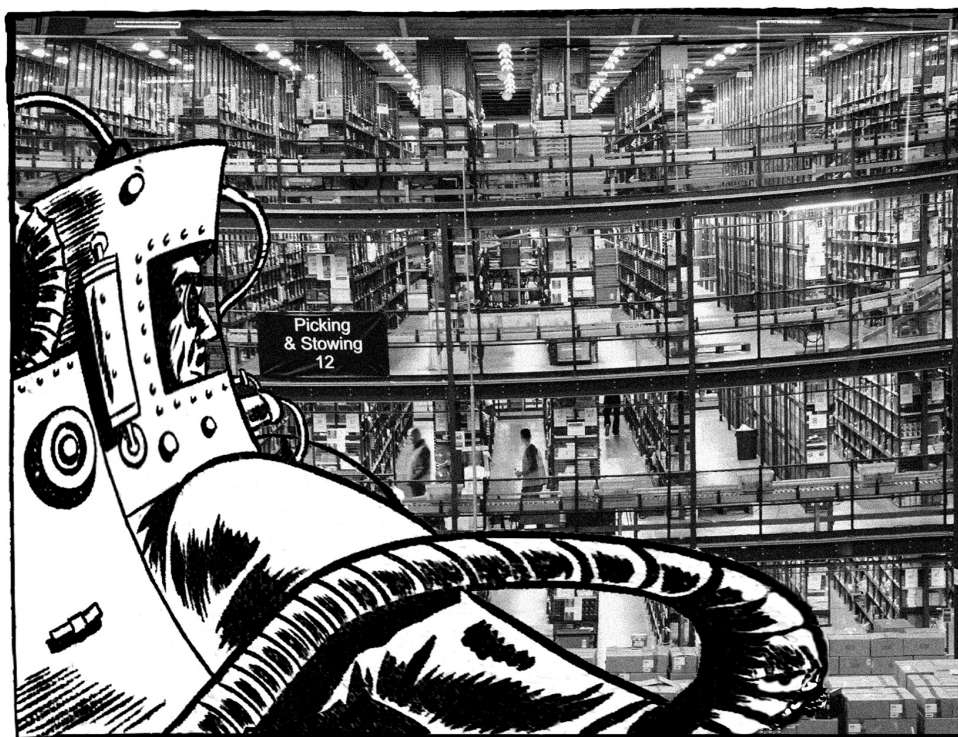

In the Powerhouse of the Conquerors

θρώπινο (υπέρ της μηχανής) που επιβλήθηκε από τον τειλορισμό και τις νεότερες εκδοχές της επιστημονικής διαχείρισης πραγματώνεται με ολοκληρωτικό τρόπο στις αποθήκες της Amazon και μέσω της αλάνθαστης ψηφιακής τεχνολογίας και της ολοένα και πιο ιεραρχικής διαχείρισης της επιτήρησης. Η ασύλληπτη ομαλότητα με την οποία γίνεται αποδεκτή μια τόσο ολοκληρωτική εφαρμογή φασιστικών επίπεδων ελέγχου, χωρίς να ακούγεται ούτε ψίθυρος από το όλο και πιο επισφαλές εργατικό δυναμικό, μπορεί να γίνει πιο κατανοητή στο πλαίσιο της εξίσου ολοκληρωτικής χρήσης στην καθημερινή ζωή των ίδιων μέσω επιτήρησης και ελέγχου, τα οποία επιτυχώς μεταμφιέζονται σε κινητά τηλέφωνα, iPads, οτιδήποτε.

«Η κουλτούρα του δαρβινισμού της Amazon έρχεται από την κορυφή». Οποία έκπληξις. Ο Jeff Bezos, διευθύνων σύμβουλος της Amazon ο οποίος αυτοχαρακτηρίζεται «δεξιός ελευθεριακός», όταν πέρυσι το περιοδικό *Forbes* τον ανακήρυξε «υπ' αριθμόν ένα διευθύνοντα σύμβουλο στην Αμερική», δήλωσε: «Η κουλτούρα μας είναι τόσο φιλική όσο και έντονη, αλλά, αν μας φτάσουν στα όριά μας, θα επιλέξουμε την ένταση». Θαρραλέα δήλωση, αντάξια ενός πολυεκατομμυριούχου που παρουσιάζεται ως καλός παίκτης, δηλαδή περπατημένος στις δημόσιες σχέσεις και ηθικά πεφωτισμένος, που δεν είναι παρά ένας ακόμη φαλακρός πολυεκατομμυριούχος με αυτοκρατορικές φαντασιώσεις (ας ελπίσουμε όχι με μεγαλομα-

“He Would Make a Supermachine.”

νίες μουσολινικού τύπου). Αν και ξεκίνησε από ένα γκαράζ, η Amazon είναι ήδη μια αυτοκρατορία. Αν μάλιστα λάβουμε υπ’ όψιν ότι μια παράλληλη δραστηριότητά του είναι η δημιουργία του δικού του διαστημικού προγράμματος, φαίνεται ότι ο Bezos λαχταρά κάτι περισσότερο από μια απλή αυτοκρατορία σ’ αυτόν τον πλανήτη: οι ανησυχίες του δεν γνωρίζουν όρια.

«Πολλές από τις αρχές στις οποίες βασίστηκαν τα κέντρα καταναγκαστικής εργασίας για άπορους στην Αγγλία του δέκατου ένατου αιώνα επανεμφανίστηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης του επόμενου αιώνα: οι αρχές αυτές είναι ο περιορισμός της μετακίνησης, η καταναγκαστική εργασία, η “άχρηστη βία”, η πειθαρχία στρατιωτικού τύπου, οι τιμωρίες, η πλήρης απουσία ελευθερίας, οι στολές, η εξάντληση των ανθρώπινων σωμάτων, οι απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης και η ταπείνωση», μας λέει ο Enzo Traverso στο βιβλίο του *Η ναζιστική βία: Μια ευρωπαϊκή γενεαλογία*. Το επιχείρημα του Traverso παραμένει επίκαιρο. Αν αφαιρέσουμε την προς το παρόν περιττή καταφυγή στη βία, τα «κέντρα εκπλήρωσης» της Amazon αναγνωρίζονται με ευκολία σε αυτόν τον κατάλογο αρχών. Αν τα κέντρα καταναγκαστικής εργασίας για άπορους του δέκατου ένατου αιώνα προετοίμασαν το έδαφος για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης του εικοστού, τότε θα μπορούσαμε να πούμε ότι στις

αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα τους καρπούς τους θερίζουν εργασιακοί χώροι όπως τα «κέντρα εκπλήρωσης», δηλαδή εργασιακά κάτεργα που γίνονται σε ολοένα και μεγαλύτερο αριθμό σε όλο και περισσότερα σημεία του πλανήτη.

Στις ΗΠΑ, όπου ακόμα και στις τελευταίες αυτές ημέρες της αυτοκρατορίας συνεχίζει να κυριαρχεί η παράλογη ιδεολογία της εθνικής ιδιαιτερότητας, είναι βασανιστικά προφανές πως οι άνθρωποι ανακουφίζονται με την ψευδαίσθηση ότι ο φασισμός είναι αλλού, πάντα αλλού. Ωστόσο, εάν η συμπυκνωμένη βία της εποχής του έθνους-κράτους της φασιστικής δικτατορίας έχει παρέλθει ανεπιστρεπτί, και λέμε εάν χωρίς βεβαιότητα, τότε θα μπορούσε να ειπωθεί όχι ότι ο φασισμός είναι αλλού, αλλά ότι ο φασισμός είναι παντού. Η παθογένειά του μπορεί να είναι ελαφρώς αποδυναμωμένη, όμως η αποτελεσματικότητά του είναι εντατικοποιημένη, χάρις εν μέρει και στο κυβερνο-άγγιγμα της παγκόσμιας αγοράς.

Εξασκώντας την τέχνη του νεολογισμού του αρνητικού, ο Franco Berardi (Bifo) έχει ορίσει θεωρητικά την παρατεταμένη οικονομική κρίση που κατασκευάζεται από τον νεοφιλελευθερισμό ως *Finazism*, έναν όρο που συμπυκνώνει το *finance* (=χρηματοπιστωτικός τομέας) και το *nazism* (=ναζισμός). Υποψιάζεται κανείς ότι ο όρος, παρά την λοιμώδη καταγωγή του, δεν θα εξαπλωθεί με την ταχύτητα που εξαπλώνονται στο διαδίκτυο και στις υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης οι ιοί και τα στερεότυπα του μάρκετινγκ και της προπαγάνδας. «Οι λεγόμενες “χρηματοπιστωτικές αγορές” και οι κυνικές υπηρεσίες τους καταστρέφουν τα ίδια τα θεμέλια του κοινωνικού πολιτισμού. Η κληρονομιά του μεταπολεμικού συμβιβασμού μεταξύ της εργατικής τάξης και της προοδευτικής αστικής τάξης έχει σχεδόν εξαφανιστεί. Οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές περικόπτουν την εκπαίδευση και το δημόσιο σύστημα υγείας ενώ ταυτόχρονα καταργούν το δικαίωμα σε μισθό και σύνταξη. Το αποτέλεσμα θα είναι η φτωχοποίηση μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού, η αυξανόμενη επισφάλεια των συνθηκών εργασίας (ατομικές και βραχυπρόθεσμες συμβάσεις, μακρές περιόδους ανεργίας) και η καθημερινή ταπείνωση των εργαζομένων. Οι απώτερες συνέπειες της κρίσης, τις οποίες ακόμη δεν έχουμε δει, θα είναι όλο και περισσότερη βία, καθώς θα κατασκευάζονται εξιλαστήρια θύματα προκειμένου να εκτονωθεί η οργή. Εθνοκάθαρση, εμφύλιος πόλεμος, εξάλειψη της δημοκρατίας. Αυτό είναι το σύστημα που αποκαλούμε χρηματοπιστωτικό ναζισμό: FINAZISM».

Επεκτείνοντας λίγο το επιχείρημα του Bifo, προτείνουμε ένα χαλαρό αλλά ελπίζουμε δηλωτικό μοντέλο του αλγοριθμικού φασισμού. Τι είναι ένας αλγόριθμος; «Μια αποτελεσματική μέθοδος η οποία εκφράζεται ως μια πεπερασμένη αλληλουχία σαφώς καθορισμένων οδηγιών για τον υπολογισμό μιας εξίσωσης. Επειδή ένας αλγόριθμος είναι πάντα μια ακριβής καταγραφή συγκεκριμένων βημάτων, η σειρά των υπολογισμών είναι πάντα κρίσιμη για τη λειτουργία του αλγορίθμου. Οι οδηγίες συνήθως επιβάλλεται να αναφέρονται ρητά και κατευθύνονται “από την κορυφή προς τα κάτω”, μια ιδέα που περιγράφεται ακριβέστερα ως ροή του ελέγχου».

Στο κείμενο αυτό δεν αποσκοπούμε σε μια συνολική ανάλυση του αλγορίθμου ως συστήματος ελέγχου, αλλά στην κατάδειξη του ρόλου του αλγοριθμικού ελέγχου στην οργάνωση της εργασίας, του αλγοριθμικού ελέγχου ως ενός ευπροσάρμοστου κυβερνο-μηχανισμού αναγόμενου στον κοινωνικό δαρβινισμό, ο οποίος είναι ολοκληρωτικός και, επομένως, απόλυτα φασιστικός. Αρκούμαστε στην εξέταση της Amazon, καθώς πρόκειται για ένα από τα πιο προηγμένα παραδείγματα της αναδιοργάνωσης της εργασίας στη Δύση, κι επιπλέον επειδή μπορούμε να εξαγάγουμε από την εξέτασή της μια χρήσιμη λίστα επιθυμητών αποτελεσμάτων: ταχύτητα, έλεγχος, απεδαφοποίηση, αφαίρεση, μαζικοποίηση (της καταγραφής δεδομένων, του χαρτονιού, του πλαστικού, των ανθρώπων), αδιαφορία για τον εθνικισμό, μια ολοκληρωτική πνευματική και υλική υποταγή στο εταιρικό κεφάλαιο. Το μόνο προφανές στοιχείο που λείπει είναι η ανοιχτή επίκληση του αναζωογονητικού ρόλου της πατριαρχικής βίας. Το (ακραίο) κέρδος καταλαμβάνει με φυσικό τρόπο τον χώρο που άφησε κενό η (ακραία) βία (η οποία μπορεί τελικά απλώς να απουσιάζει λόγω διακοπών). Αυτά είναι λοιπόν τα απαραίτητα συστατικά που συνθέτουν την αλγοριθμική φασιστική συνταγή, έχοντας πάντα κατά νου ότι ο αυτοσχεδιασμός είναι απαραίτητο χαρακτηριστικό κάθε μεγάλου σεφ αντάξιου της φήμης του. Ιστορικά μιλώντας, ο φασισμός δεν έχει πάντοτε καταφύγει σε γενοκτονίες. Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι με μια κατηγορική εφαρμογή του αλγοριθμικού φασισμού σε όλους τους τομείς, οι γενοκτονίες θα γίνουν αμετάκλητα περιττές. Η εφαρμογή των αλγορίθμων δεν είναι απαραίτητα ρατσιστική – ίσως επειδή η ιδιαίτερα διεστραμμένη αισθητική μανία για καθαρότητα και μυστικισμό βρίσκει την ικανοποίησή της στα ίδια τα μαθηματικά. Ο αλγοριθμικός φασισμός ως τρόπος ελέγχου, είτε των Αμαζονίων είτε της ίδιας της ανθρωπότητας συνολικά, μας υπενθυμίζει ότι η βία είναι η σωματική αντίδραση του ανθρώπου (θηρίου) όταν αντιλαμβάνεται ή διαισθάνεται ή φαντάζεται ότι χάνει τον έλεγχο. Δεδομένου ότι η βία έχει την τάση να είναι ή να γίνεται ανεξέλεγκτη και ως εκ τούτου χαοτική, δεν ενδείκνυται για υπολογισμούς. Με αυτήν την έννοια, εάν ο αλγοριθμικός φασισμός εφαρμοστεί με συνέπεια, μοιάζει να είναι κατά πολύ ανώτερος των ανορθολογικών προγόνων του.

Πού είναι οι λουδίτες, τώρα που τους χρειαζόμαστε περισσότερο από ποτέ;

Ενάντια στο φετίχ της αντιπροσώπευσης

ταξικοί αγώνες στην Κίνα πέρα από τη μεγάλη αφήγηση της αριστεράς¹

ανασύνθεση στην Κίνα

Στην Κίνα, η κρίση του “σοσιαλιστικού” συστήματος κλιμακώθηκε τη δεκαετία του 1970. Ένα κύμα αγώνων και συνακόλουθων καπιταλιστικών επιθέσεων σε όλον τον πλανήτη κατά την ίδια περίοδο οδήγησε στην μέχρι πρότινος αναπάντεχη συμμαχία του Κινεζικού Κομμουνιστικού Κόμματος με το παγκόσμιο ιδιωτικό και κρατικό κεφάλαιο. Οι μεταρρυθμίσεις της δεκαετίας του 1970 ολοκλήρωσαν, μέχρι τη δεκαετία του 1990, τη μετατροπή της χώρας στο “εργοστάσιο του κόσμου”.

Η παλιά εργατική τάξη αποσυντέθηκε μέσω της αναδιάρθρωσης και της συρρίκνωσης των κρατικών βιομηχανιών και την καταστροφή του “μεταλλικού δοχείου ρύζι”, μιας σειράς εγγυήσεων του κοινωνικού κράτους για ένα μέρος των εργατών στις πόλεις. Εντωμεταξύ, η βιομηχανοποίηση και η μετανάστευση από την ύπαιθρο στις πόλεις οδήγησαν στη δημιουργία μιας κατακερματισμένης αγοράς εργασίας και τη συγκρότηση μιας μαζικής εργατικής τάξης 200 έως 300 εκατομμυρίων, την οποία εκμεταλλεύεται το κινεζικό και το κρατικό κεφάλαιο, και ελέγχει και καταστέλλει το κράτος μέσω αυστηρών πολιτικών και κοινωνικών μέτρων.

Μέχρι τώρα, η διαδικασία της προλεταριοποίησης των εσωτερικών μεταναστών παραμένει ανολοκλήρωτη, επειδή οι νόμοι για τη δήλωση και τη διαχείριση των νοικοκυριών (χιούκου) δεν τους επιτρέπουν να εγκατασταθούν στις πόλεις. Στην Κίνα δεν εφαρμόστηκαν με τον ίδιο τρόπο οι “περιφράξεις” μέσω των οποίων σε πολλά μέρη του πλανήτη οι αγρότες έχασαν τη γη τους και αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν σε καπιταλιστικούς χώρους εργασίας για να πουλήσουν την εργατική τους δύναμη. Για τους περισσότερους εσωτερικούς μετανάστες στην Κίνα, ο δρόμος για την επιστροφή στο χωριό και το “χωραφάκι” είναι κλειστός: Τα εισοδήματα στην ύπαιθρο είναι πολύ χαμηλά, ανεργία παντού, ευκαιρίες δεν υπάρχουν και η υποκειμενική προτίμηση όλων στρέφεται στη “σύγχρονη ζωή της πόλης”.²

1. Το πλήρες κείμενο στα αγγλικά στο <www.gongchao.org>. Σχετικές εισηγήσεις από μέλος της συλλογικότητας αυτής έγιναν τον Ιούνιο του 2013 σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, οργανωμένες από το αυτόνομο στέκι, το yol underground και τη λέσχη εργαζομένων και ανέργων.

2. Βλ. Pun Ngai, Lu Huilin (2010): *Unfinished Proletarianization: Self, Anger, and Class Action among the Second Generation of Peasant-Workers in Present-Day China*. *Modern China*, Σεπτέμβριος 2010 36: 493-519.

νέοι αγώνες

Η βιομηχανοποίηση, η μετανάστευση και η προλεταριοποίηση έχουν αλλάξει άρδην το κοινωνικό τοπίο στην Κίνα. Όπως και αλλού, η μετανάστευση αποτελεί διαδικασία αναγκαστικής μετακίνησης για τις ανάγκες του κεφαλαίου (με στόχο δηλαδή τη μισθωτή ή την άμισθη εργασία εκεί που τη χρειάζεται το κεφάλαιο), αλλά περιλαμβάνει και στοιχεία αυτόνομης προλεταριακής κινητικότητας με στόχο την απόδραση από την αθλιότητα, την εκμετάλλευση, την πατριαρχία στον τόπο προέλευσης του μετανάστη. Στην Κίνα, η μετανάστευση έχει προκαλέσει τις συνεχιζόμενες μάχες και συγκρούσεις σε όλο το πεδίο των κοινωνικών σχέσεων που διατρέχουν τα φύλα, τις γενιές, τις τάξεις, για τη διεκδίκηση μεγαλύτερης κοινωνικής ελευθερίας και περισσότερο έλεγχο στη ζωή. (Οι αγώνες αυτοί έφτασαν να αμφισβητούν και τα ίδια τα ιδεολογικά θεμέλια της κινεζικής κοινωνίας, π.χ. την κομμουνιστική πατριαρχία.) Τις τελευταίες δύο δεκαετίες οι κοινωνικοί αγώνες στην Κίνα επικεντρώνονταν σε εργασιακά θέματα, στη διαφθορά, την υφαρπαγή της γης ή σε θέματα περιβαλλοντικά και ξεκινούσαν τόσο από μετανάστες εργάτες όσο κι από εργάτες της πόλης, ακόμη και από τις “μεσαίες τάξεις”. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές της δεκαετίας του 2000 οι παλιές εργατικές τάξεις είχαν διεξαγάγει σκληρούς αγώνες ενάντια στις απολύσεις και την επιδείνωση των συνθηκών εργασίας, καταφέροντας όμως μόνον να καθυστερήσουν, όχι να αποτρέψουν πλήρως, τη διαδικασία που είχε ξεκινήσει. Κατά την ίδια περίοδο, οι αγρότες είχαν πολεμήσει ενάντια στο διεφθαρμένο κράτος και τους αξιωματούχους του κόμματος, τη λεηλασία της γης, την υψηλή φορολόγηση και είχαν αναγκάσει το

κράτος να χαμηλώσει τους φόρους, πολλά ωστόσο από τα προβλήματα της υπαίθρου παραμένουν.

Οι αγώνες των νέων μεταναστών εργατών που διεκδικούν βελτίωση των συνθηκών τους εντάθηκαν καθόλη τη δεκαετία του 2000 και κλιμακώθηκαν το 2010.³ Οι αγώνες αυτοί έχουν περιγραφεί ως “ταξικοί αγώνες χωρίς ταξική οργάνωση”⁴, αφού έχουν βάση ταξική, αλλά είναι οργανωμένοι αυτόνομα, χωρίς δηλαδή θεσμικές εργατικές οργανώσεις. Περιλαμβάνουν και μορφές αγώνα παράνομες, όπως είναι οι γενικές απεργίες των βιομηχανικών εργατών σε μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις, όπως είναι μαζικές εξεγέρσεις μεταναστών προλεταρίων (έμμισθων και άμισθων), διαδηλώσεις, καθιστικές διαμαρτυρίες, μπλόκα στους δρόμους, καθώς και καθημερινές μορφές αντίστασης στον εργασιακό χώρο όπως η λούφα, η κοπάνα, το σαμποτάζ.⁵ Πρόσφατα, οι μεγάλοι εργατικοί αγώνες φαί-

3. Πρόσφατα παραδείγματα: Loongyu Au/Ruixue Bai (2012): *New Signs of Hope. Resistance in China Today*. China Labour Net <http://worldlabour.org/eng/node/515> Βλ. και: Butollo, Florian/Tobias ten Brink (2012): *Challenging the Automization of Discontent*, *Critical Asian Studies*, 44:3, 419-440 <http://dx.doi.org/10.1080/14672715.2012.711978> και *China Labour Bulletin* (2012): *A Decade of Change. The Workers' Movement in China 2000-2010* <http://www.clb.org.hk/en/node/110030>.

4. Chan, Chris King-Chi (2010): *The Challenge of Labour in China. Strikes and the changing labour regime in global factories*. Λονδίνο/Νέα Υόρκη.

5. Για τις παράλληλες απεργίες και εξεγέρσεις στην καπιταλιστική ιστορία βλ. Mason, Paul (2007). *Live Working or Die Fighting: How the Working Class Went Global*. Λονδίνο. Για παραδείγματα μαζικών εξεγέρσεων στην Κίνα το 2011 βλ. Guxiang (Chaozhou) and Zengcheng (Guangzhou) στο Buttollo/ten Brink (ό.π.π.)

νεται να προέκυψαν στα νέα βιομηχανικά κέντρα στην ανατολική ακτή της Κίνας (στο δέλτα του Ποταμού Περλ, στο δέλτα του Γιανγκτσέ και στην περιοχή Πεκίνο/Τιαντζίν), αλλά ακολούθησαν και τη διαδρομή της βιομηχανικής μετεγκατάστασης σε νέες ζώνες στην ενδοχώρα, όπως το Τσονκουίνγκ, Ζενγκζού και Τσενγκντού.

νέες διεκδικήσεις, νέοι τρόποι οργάνωσης

Με την αύξηση του αριθμού των αγώνων άλλαξαν και το περιεχόμενο, οι τρόποι και οι μορφές οργάνωσής τους. Στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 2000 πολλοί από τους αγώνες αφορούσαν στην υπεράσπιση στοιχειωδών συνθηκών εργασίας ή εναντιώνονταν στην παραβίαση των δικαιωμάτων από τα αφεντικά, οργανώνονταν μάλιστα με βάση τις κοινωνικές συγγένειες μεταξύ των αγωνιζομένων. Περιοριζόνταν συνήθως σε μία μόνον εταιρεία (ένα χωριό, μία γειτονιά κ.ο.κ.) και ο περιορισμός αυτός ονομάστηκε “μοριακός ακτιβισμός”.⁶ Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 2000, όλο και περισσότεροι αγώνες στράφηκαν προς επιθετικότερες διεκδικήσεις για βελτιώσεις στο χώρο δουλειάς και οργανώθηκαν πέρα από τη βάση της κοινωνικής συγγένειας, αποδείχθηκαν μάλιστα πολύ μεταδοτικοί και ενέπνευσαν απεργίες αλληλεγγύης (corycats), απεργίες-ντόμινο, υψηλότερη συμμετοχή, άμεση δημοκρατία από τα κάτω και συντονισμό ενός ολοένα και αυξανόμενου αριθμού αγωνιζόμενων εργατών και δικτύων από αλληλέγγυους.⁷ Τόσο οι χώροι εργασίας όσο και οι φοιτητικές εστίες και οι καταυλισμοί των μεταναστών εργατών έξω από τις εργοστασιακές ζώνες αποτέλεσαν οργανωτικά πεδία των αγώνων αυτών. Ειδικευμένοι εργάτες, επιστάτες και επιστάτριες έχουν παίξει σημαντικό ρόλο σε πολλούς αγώνες χρησιμοποιώντας τις ικανότητές τους και τη θέση τους για να οργανώσουν την αντίσταση. Το ίδιο και οι λεγόμενοι δικηγόροι και δημοσιογράφοι “των πολιτών” [που δουλεύουν προς όφελος του κόσμου και όχι για το κράτος], που συχνά είναι οι ίδιοι πρώην μετανάστες εργάτες που αποκτούν νομικές και άλλες γνώσεις μέσ’ από τις δραστηριότητες αλληλεγγύης στους εργατικούς αγώνες ενάντια στις εταιρείες και βοηθούν στη διάδοση των πληροφοριών και της εμπειρίας των αντιστεκόμενων.⁸

6. Lee, Ching Kwan (2007): *Against the Law. Labor Protests in China’s Rustbelt and Sunbelt*. Μπέρκλεϋ.

7. Τέτοια στοιχεία συναντά κανείς στις απεργίες στην αυτοκινητοβιομηχανία του 2010 καθώς και στις απεργιακές κινητοποιήσεων των οδηγών ταξί από το 2008. Αφορά βέβαια μία συγκεκριμένη τάση και δεν καλύπτει όλους τους αγώνες σε όλες τις περιοχές. Παρόμοια εκτίμηση κάνει και ο: Friedman, Eli (2012): *China in Revolt*. Jacobin, Double Issue 7/8, <http://jacobinmag.com/2012/08/china-in-revolt>, καθώς και οι Buttolo/ten Brink, *China Labour Bulletin*, και οι Au/Bai (όπ.π.).

8. Βλ: Wang Kan (2011): *Collective Awakening and Action of Chinese Workers: The 2010 Auto Workers’ Strike and its Effects*. Sozial.Geschichte Online 6, σ. 9–27, http://duepublico.uni-duisburg-essen.de/servlets/DerivateServlet/Derivate-29001/03_WangKan_Strike.pdf

νέες γενιές

Οι εργάτες σήμερα είναι πιο αποφασισμένοι, πιο σίγουροι και πιο ικανοί να οργανώσουν διαμαρτυρίες και απεργίες. Αυτό συνδέεται και με τον τρόπο που διάφορες γενιές μεταναστών εργατών διαδέχτηκαν η μία την άλλη. Η πρώτη γενιά μετανάστευσε στις αστικές ζώνες κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, δεν είχε καμιά εμπειρία βιομηχανικής εργασίας και ζωής στην πόλη και είχε στόχο να επιστρέψει κάποτε στο χωριό. Οργάνωνε μονάχα μεμονωμένες εργατικές αναταραχές. Η δεύτερη γενιά μετανάστευσε στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και του 2000, γνώριζε ήδη τις εμπειρίες των προηγούμενων στις πόλεις. Δεν έχει μάθει να καλλιεργεί τη γη, θέλει να μείνει στις πόλεις, ξέρει να χρησιμοποιεί το ίντερνετ και τα κινητά για την οργάνωσή της. Όπως έχει συμβεί και αλλού στον κόσμο με τη βιομηχανοποίηση και τη μετανάστευση, αυτή η δεύτερη γενιά άρχισε να οργανώνει τις αντιστάσεις.⁹ Τώρα αναδύεται μια τρίτη γενιά που δεν θέλει να δουλέψει στο εργοστάσιο, θέλει να κάνει δουλειά γραφείου, να έχει το δικό της μαγαζί, να αγοράσει αυτοκίνητο και ηλεκτρονικά γκατζετς, να έχει χρόνο για την οικογένεια και την ψυχαγωγία της. Πολλοί λίγοι τα καταφέρνουν, αφού οι περισσότεροι παραμένουν χαμηλόμισθοι στα εργοστάσια, στις οικοδομές, στα μαγαζιά, τα εστιατόρια, είναι υπηρέτριες σε σπίτια ή φύλακες. Αυτό τους γεμίζει απογοήτευση, δυσαρέσκεια και θυμό και πολλοί από τους μετανάστες εργάτες της δεύτερης και της τρίτης γενιάς σήμερα θεωρούν τις κινητοποιήσεις, μαζί και τις απεργίες, κοινωνικά νομιμοποιημένες μορφές αντίστασης. Στους προλεταριακούς κύκλους γίνονται αμέσως γνωστοί οι τρόποι οργάνωσης μιας διαμαρτυρίας από νέες ομάδες εργατών και ακτιβιστών. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι όλοι ξεπερνούν τον κοινωνικό τους κατακερματισμό κι αμέσως ρίχνονται στους συλλογικούς αγώνες. Αλλά ότι το κάνουν όλο και περισσότεροι.

στρατηγικές του κράτους και του κεφαλαίου

Οι νέοι αγώνες είναι απειλή τόσο για το Κινεζικό Κομμουνιστικό Κόμμα όσο και για την παγκόσμια διαίρεση της εργασίας. Το μοντέλο της φτηνής εργασίας που αποτέλεσε τον κινητήρα της κινεζικής αναπτυξιακής έκρηξης και τη ραχοκοκαλιά της παγκόσμιας παραγωγής παρέσχε φθηνά καταναλωτικά προϊόντα σε άλλες περιοχές του κόσμου και επέτρεψε σε συγκεκριμένα κράτη να προχωρήσουν σε προγράμματα λιτότητας και περικοπές μισθών. Αυτό τώρα φαίνεται να τελειώνει. Η βασική στρατηγική κράτους και κεφαλαίου ενάντια στο φάσμα των εργατικών αγώνων είναι η “χωρική ανάταξη” για να ξεφύγουν από τους αγώνες, δηλαδή η μετεγκατάσταση εργοστασίων στην ενδοχώρα της Κίνας ή σε χώρες όπως το Βιετνάμ. Η στρατηγική αυτή δεν πέτυχε ολοκληρωτικά, αφού στα νέα αυτά βιομηχανικά κέντρα οι εργατικοί αγώνες αυξήθηκαν τα τελευταία χρόνια.

9. Βλ. Silver, Beverly (2003): *Forces of Labor. Workers' Movements and Globalization since 1870*. Κέμπριτζ

Το κράτος έχει εξαπολύσει πολλαπλή επίθεση στους εργατές για να αποδυναμώσει τους αγώνες τους 1. επιβάλλοντας την εσωτερική διαίρεση των εργατών μέσω των νόμων ενάντια στην εσωτερική μετανάστευση και μέσω της κατά φύλο διαίρεσης της εργασίας, 2. χρησιμοποιώντας τις κρατικές υπηρεσίες για την καταστολή, που συμπεριλαμβάνει συλλήψεις των αποκαλούμενων ηγετών των αναταραχών και επιθέσεις ενάντια σε διαμαρτυρούμενους. Επιπλέον, το κράτος υποδαυλίζει τις κοινωνικές εντάσεις 3. παρεμβαίνοντας σε συγκρούσεις που κρίνει ότι είναι δυνητικά αποσταθεροποιητικές, επιστρατεύοντας διάφορους κρατικούς φορείς, όπως τις τοπικές διοικήσεις και τα εργατικά τους υπουργεία, χρησιμοποιώντας από τακτικές εκφοβισμού και συλλήψεις μέχρι υποσχέσεις και χρηματισμούς και τέλος 4. διοχετεύοντας την οργή των εργατών σε εργασιακές ρυθμίσεις και διαμεσολαβήσεις, δηλαδή σε τελετουργίες έκφρασης παραπόνων και αιτημάτων που εξατομικεύουν και έτσι αποδυναμώνουν αυτούς που τα εκφράζουν.

ο ρόλος των συνδικάτων

Όλες αυτές οι μορφές παίζουν σημαντικό ρόλο στην αφομοίωση των εργατικών αγώνων, αλλά δεν κατάφεραν να αποτρέψουν τις πρόσφατες εξεγέρσεις, όπως το μεγάλο απεργιακό κύμα στην αυτοκινητοβιομηχανία το 2010. Για να αντιμετωπίσει τις αυξανόμενες αντιστάσεις, το κράτος αναζητά κι άλλες βαλβίδες ασφαλείας για την αποσυμπίεση της κοινωνικής οργής. Καλεί λοιπόν τα συνδικάτα ως διαμεσολαβητές (κατά τη διάρκεια των συλλογικών διαπραγματεύσεων και έξω από αυτές), διαμεσολαβητές που βοηθούν τις διοικήσεις των επιχειρήσεων και του κράτους να ελέγξουν τη δυσaréσκεια των εργατών. Η θεσμική συνδικαλιστική οδός δεν πρέπει να κατανοηθεί μόνον ως στρατηγική από τα πάνω, ούτε όμως και μόνον ως στρατηγική από τα κάτω. Ιστορικά, τα συνδικάτα στηρίζονται στη δυσaréσκεια των εργατών και την προθυμία τους να την εκφράσουν. Προσπαθούν να εκπροσωπήσουν την εργατική δύναμη και να αξιοποιήσουν την ικανότητά των εργατών να σταματήσουν την παραγωγή ή να αρνηθούν την εργασία κατά την προσπάθειά τους να διαπραγματευθούν ή να αιτηθούν υψηλότερους μισθούς, εργασιακή ασφάλεια κ.ο.κ. Λειτουργούν ως μεσάζοντες μεταξύ κεφαλαίου και εργατών - στο πλαίσιο πάντα του καπιταλιστικού συστήματος και όχι πέρα από αυτό. Γι' αυτό και εξ' ορισμού θέλουν και τις δύο πλευρές πρόθυμες να συμμορφωθούν στις συναπτόμενες συμφωνίες. Για να διατηρήσουν την εύνοια του κεφαλαίου, πρέπει συνεχώς να αποδεικνύουν την ικανότητά τους να ελέγξουν κάθε ανεξάρτητη εργατική δραστηριότητα. Για να διατηρήσουν την εμπιστοσύνη των εργατών οφείλουν να δείχνουν πόσο ευήκοοι είναι στα προβλήματα των εργατών και να έχουν κάποια επιτυχία στις συλλογικές διαπραγματεύσεις. Κι όμως, όσο οι εργατές είναι αδύναμοι, το κεφάλαιο θεωρεί ότι η αντιπροσώπευση και τα συνδικάτα είναι άχρηστα και ακριβά. Αλλά όταν οι εργατές είναι δυνατοί και οι αγώνες-τους εμποδίζουν την παραγωγική διαδικασία και απειλούν την κοι-

νωτική ειρήνη, οι διοικήσεις των εταιρειών συχνά ζητούν για συνομιλητές τους μόνο τους αντιπροσώπους ή τα επίσημα αναγνωρισμένα συνδικάτα.¹⁰

τα ανενεργά συνδικάτα αφήνουν χώρο για την αυτονομία

Οι ανεξάρτητες εργατικές οργανώσεις στην Κίνα καταστέλλονται. Η επίσημη "Συνομοσπονδία των Συνδικάτων Όλης της Κίνας" είναι στενά συνδεδεμένη με το Κινεζικό Κομμουνιστικό Κόμμα και αντιτίθεται στη μαχητική εργατική οργάνωση. Τα συνδικάτα της Συνομοσπονδίας, προσδεδεμένα καθώς είναι στο κράτος και το κεφάλαιο, δεν τα δέχονται οι εργάτες ως αντιπροσώπους τους, γι' αυτό και αυτά δεν είναι ικανά για παρεμβάσεις αποτελεσματικές. Έτσι, οι εργάτες έχουν την ευχέρεια να οργανωθούν και να αγωνιστούν αυτόνομα. Οι αυτόνομοι αυτοί αγώνες έχουν οδηγήσει το κράτος σε παραχωρήσεις όπως τη βελτίωση των εργασιακών συνθηκών, τις αυξήσεις των μισθών κι έχουν διευρύνει τη δυνατότητα κοινωνικής δράσης ενάντια στο καταπιεστικό κράτος, στο βαθμό που το Κόμμα τώρα να θεωρεί ότι αντιμετωπίζει "απειλή της κοινωνικής σταθερότητας", δηλαδή της δικής του κυριαρχίας.

Για να υποσκάψει τις αυτόνομες μορφές εργατικής οργάνωσης το Κινεζικό Κομμουνιστικό Κόμμα χρειάζεται συνδικαλιστικές δομές που να τις ελέγχει. Έχει λοιπόν αρχίσει να επιτρέπει στη Συνομοσπονδία ήπιες μεταρρυθμίσεις, όπως είναι για παράδειγμα κάποια πειράματα συλλογικής διαπραγμάτευσης και η καθιέρωση εργατικής συμμετοχής στο συνδικάτο της εταιρείας. Αυτό έγινε και στους δύο σημαντικότερους αγώνες των τελευταίων ετών: Πρώτα το 2010 μετά την απεργία στο εργοστάσιο της Χόντα στο Φοσάν και το 2013 μετά από μια σειρά κινητοποιήσεων στα εργοστάσια της Foxconn.

Το κράτος ωστόσο αντιμετωπίζει ένα δίλημμα. Μια πιο ανεκτική κυβέρνηση με ηπιότερη στάση απέναντι στους εργατικούς αγώνες μπορεί να προκαλέσει άθελά της κι άλλες συλλογικές διαμαρτυρίες, περισσότερο συντονισμό και περισσότερα αιτήματα για πολιτική αλλαγή και μετά θα είναι πολύ δύσκολο να ανακοπούν οι όποιες εξελίξεις. Γι' αυτό και φαίνεται απίθανο αυτήν τη στιγμή το κράτος να προχωρήσει σε νομιμοποίηση των απεργιών, ακόμη κι εκείνων που ελέγχονται από τα συνδικάτα.

η μεγάλη αφήγηση της αριστεράς

Οι στρατηγικές ενάντια στους εργατικούς αγώνες σχεδιάζονται από τους κρατικούς φορείς και το κεφάλαιο, όταν όμως πρέπει να αφομοιώσουν και να περιστείλουν τους αγώνες, συχνά κράτος και κεφάλαιο επαφίενται στη συνεργασία με "αριστερές" δυνάμεις εντός και εκτός της εργατικής τάξης.

Στην Κίνα, ορισμένοι ακτιβιστές, ΜΚΟ και ακαδημαϊκοί υποστηρίζουν 1. την καθιέρωση "ανεξάρτητων συνδικάτων" ή 2. τη μεταρρύθμιση της Συνομοσπονδίας

10. Το σχήμα αυτό επαναλαμβάνεται στην Κίνα, όπου οι διοικήσεις συχνά "ζητούν" από τους εργάτες να εκλέξουν τους αντιπροσώπους τους, ελπίζοντας ότι τους αντιπροσώπους μπορούν να τους εξαγοράσουν, να τους απειλήσουν και μετά να τους ξεφορτωθούν.

ας των Συνδικάτων ώστε να αντιπροσωπεύει επάξια τους εργαζόμενους.¹¹ Η ειρωνεία είναι ότι και οι δύο αυτές προτάσεις προωθούνται από δυνάμεις με αντιτιθέμενους στόχους, τόσο δηλαδή από ομάδες που θέλουν την ειρήνευση, ορισμένες μάλιστα στο όνομα της “αρμονικής κοινωνίας” του ΚΚΚ, όσο όμως και από ομάδες που θέλουν την κλιμάκωση των αγώνων, αλλά παρερμηνεύουν τον ρόλο των συνδικάτων πιστεύοντας ότι τάχα ενδυναμώνουν τους εργάτες.

Γιατί όμως αυτή η παρερμηνεία; Τα τελευταία 150 χρόνια, ο καπιταλισμός ως κοινωνική σχέση έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα ελαστικός στην προσαρμογή και την αφομοίωση των κοινωνικών συγκρούσεων με στόχο τη σταθεροποίηση του συστήματος. Έχει συχνά καταφέρει να αφομοιώσει τις αριστερές δυνάμεις που προσαρτούσαν τις κινητοποιήσεις της εργατικής τάξης σε αστικές μορφές διακυβέρνησης και στην καπιταλιστική ιδεολογία της προόδου και του εκσυγχρονισμού. Οι δυνάμεις αυτές ακολουθούν συχνά τη μεγάλη αφήγηση της αριστεράς που διακηρύττει την αναγκαιότητα της αστικής επανάστασης πριν την προλεταριακή επανάσταση, τη δημιουργία “ταξικών οργανώσεων” με την έννοια των συνδικάτων για τον λεγόμενο “οικονομικό αγώνα” και εργατικών κομμάτων για τον λεγόμενο “πολιτικό αγώνα”, την κατάληψη της κρατικής εξουσίας και -για ένα μεταβατικό στάδιο- την εγκαθίδρυση ενός “εργατικού κράτους”.

Το αφήγημα αυτό στηρίζεται σε μια συγκεκριμένη ταξική σύνθεση ειδικά στη Γερμανία του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, που διαμόρφωσε τα δύο κύρια δόγματα της αριστεράς, τη σοσιαλδημοκρατία και τον μαρξισμό-λενινισμό (όσο κι αν κατά τα άλλα διαφέρουν πολύ το ένα από το άλλο). Λειτουργήσε στην ουσία ως ιδεολογία καπιταλιστικής ανάπτυξης μέσω της τεύλορικής βιομηχανοποίησης, της προλεταριοποίησης και μιας διακυβέρνησης είτε λίγο-πολύ “δημοκρατικής”, είτε αυταρχικής.¹² Σήμερα, με την κατάρρευση του σοσιαλισμού του 20ού αιώνα που βασιζόταν σε ένα ταξικό σύστημα γραφειοκρατικό και στην κρατική καταστολή, αλλά και με την καταστροφή της σοσιαλδημοκρατικής συμμετοχικότητας στην δυτικο-δημοκρατική καπιταλιστική κυριαρχία, τόσο το ένα δόγμα όσο και το άλλο μοιάζουν παρωχημένα ως εργαλεία για την πολιτική αλλαγή.

11. Ένας από τους επιφανείς υποστηρικτές αυτής της θέσης είναι το China Labour Bulletin (<http://www.clb.org.hk/en/>), που κατά τα άλλα αποτελεί πολύτιμη πηγή πληροφοριών για τις συνθήκες εκμετάλλευσης των εργατών.

12. Μια λεπτομερής κριτική της μεγάλης αφήγησης της αριστεράς οφείλει να περιλαμβάνει ενδελεχή ανάλυση 1. των τεχνητών διχοτομήσεων που χρησιμοποιεί αυτή η ιδεολογία: μεταξύ κοινωνίας και κράτους, οικονομικού και πολιτικού αγώνα, συνδικάτων και κομμάτων, 2. της προσπάθειας να διορθωθούν τα καπιταλιστικά λάθη και οι ανορθολογισμοί μέσω μιας σχεδιασμένης οικονομίας καπιταλιστικής συσώρευσης, 3. της παραμορφωμένης εικόνας που δημιουργεί, μιας δήθεν παντοδύναμης καπιταλιστικής τάξης που εκμεταλλεύεται τους εργάτες από τη μια και του κράτους/κόμματος/συνδικάτου ως αναγκαίου θεσμού για την υπεράσπιση των εργατικών δικαιωμάτων από την άλλη, εικόνας που αγνοεί την υπόσταση της εργατικής τάξης ως συστατικής της καπιταλιστικής σχέσης και επομένως ως δυνατής να καταστρέψει αυτήν τη σχέση.

Είναι ωστόσο ζωντανά στις πολιτικές στρατηγικές των σημερινών αριστερών και των λόμπυ που φτιάχνουν.

Στην Κίνα, το μεγάλο αφήγημα της αριστεράς και οι παραλλαγές του ενθαρρύνονται όχι μόνον από την “αριστερή” μειοψηφία εντός του ΚΚΚ που ζητά αναβίωση του μαοϊκού εργατικού κράτους, αλλά και από κομμάτια της αντιπολιτευτικής “αριστεράς” που υποστηρίζει τις κινητοποιήσεις και τις απεργίες των εργατών, όπως ορισμένες εργατικές ΜΚΟ, κάποιες νεο-μαοϊκές ομάδες, αριστεροί διανοούμενοι κ.ο.κ. [...]

συμπερασματικά ερωτήματα

[...] Η καπιταλιστική κρίση στην Κίνα και οι προλεταριακοί αγώνες αποτελούν διαδικασίες αλληλένδετες και μπορούν να οδηγήσουν στην απονομιμοποίηση της μασιζόμενης καπιταλιστικής τάξης και του κράτους και στην αποσταθεροποίηση του σύγχρονου καπιταλιστικού συστήματος, τόσο στην Κίνα, όσο και σε όλον τον πλανήτη. Οι επιπτώσεις της κρίσης και των αγώνων οδηγούν τους ανθρώπους στην αμφισβήτηση των σχέσεων καπιταλιστικής, ρατσιστικής και κατά φύλο εξουσίας και στην αναζήτηση νέων μορφών κοινωνικότητας. Το αν η Κίνα και οι εργατικοί αγώνες μπορούν να αποτελέσουν εργαστήριο μιας τέτοιας κοινωνικής αλλαγής πέρα από τις παγίδες του συμβιβασμού θα εξαρτηθεί από 1. τους χώρους για κοινωνικές κινητοποιήσεις που θα δημιουργηθούν κατά τη σύγκρουση κράτους και κεφαλαίου από τη μια και εργατικών τάξεων από την άλλη, 2. από την επιτυχία των αριστερών ομάδων που προσπαθούν να σπρώξουν τους εργατικούς αγώνες προς την αντιπροσώπευση και τη θεσμοποίησή τους και 3. από τη δυναμική της ίδιας της καπιταλιστικής κρίσης και των κοινωνικών αγώνων σε όλον τον κόσμο.

Είναι αναγκαία η συζήτηση για την αδυναμία των διαμεσολαβητικών εργατικών θεσμών και για τον ρόλο που παίζουν στη χαλύβδωση των καπιταλιστικών σχέσεων εκμετάλλευσης. Τα όρια του “ταξικού αγώνα χωρίς ταξική οργάνωση”, με άλλα λόγια, οι σύγχρονοι κοινωνικοί αγώνες και οι οργανωτικές τους μορφές στην Κίνα σήμερα, είναι προφανή. Η απουσία ωστόσο ή η δυσλειτουργία των “αριστερών” θεσμών αντιπροσώπευσης στην Κίνα έχει το πλεονέκτημα ότι παρέχει πολύ περισσότερο χώρο για κοινωνικές πρωτοβουλίες αυτοενδυνάμωσης των αγωνιζόμενων, που σε αντίστοιχες ιστορικές στιγμές φιμώνονταν από τους αριστερούς μεσάζοντες. Με άλλα λόγια, η καθιέρωση της δύναμης των εργατών, η υπεράσπιση και η επέκταση των κεκτημένων τους, είναι εφικτές μόνον μέσω της αποτελεσματικής τους οργάνωσης. Ωστόσο, αν αποφύγουν το αδιέξοδο της παραδοσιακής αριστερής αφήγησης, θα έχουν περισσότερες δυνατότητες να οργανωθούν πέρα από το φετίχ της αντιπροσώπευσης.

Απρίλιος 2013

Νίκος Νικολαΐδης

Ο δρόμος προς τη δουλεία

(Σημειώσεις για το πώς ο κλασικός φασισμός πρώτα δημιουργήθηκε συνθέτοντας προγενέστερες όψεις της κυριαρχίας για να επιτύχει μια επαναστατική αντεπανάσταση και ύστερα, ως δύναμη διακυβέρνησης συνδέθηκε με το το πρωτοπόρο τμήμα των καπιταλιστών, που ήδη από τον μεσοπόλεμο οικοδομούσε ένα νέο παγκόσμιο σύστημα. Παρατηρήσεις για τις μεθόδους, τις ιδέες και τις πρακτικές που αφού πρώτα εφαρμόστηκαν από τους ναζί, μεταπολεμικά χρησιμοποιήθηκαν βελτιωμένες ώστε να οικοδομηθεί ένας ολόκληρος κόσμος συστημικού φασισμού μέσα από τον οποίο ως υποτιθέμενος αντίπαλός του γεννιέται με φυσικό τρόπο ο «αντισυστημικός» φασισμός. Σχόλια για την ελλαδική πραγματικότητα.)

Την άνοιξη του 2013 εκατοντάδες μετανάστες εργάτες από το Μπαγκλαντές που εργαζόνταν στα φραουλοχώραφα της Μανωλάδας απαίτησαν από τα αφεντικά τους απλήρωτους μισθούς 6 μηνών. Οι μπράβοι των αφεντικών πυροβόλησαν τους μετανάστες με καραμπίνες, στέλνοντας δεκάδες στα νοσοκομεία. Λογικό θα πείτε, σε μια χώρα όπου οι δημοσκοπήσεις δίνουν διψήφια ποσοστά στο νεοναζιστικό κόμμα. Και όμως, ανάλογο περιστατικό είχε συμβεί την άνοιξη του 2008, όταν ζούσαμε ακόμα στην «Ισχυρή Ελλάδα» και το εκλογικό ποσοστό των νεοναζί ήταν 0,29%.

Την άνοιξη του 2013 και πάλι, 1.127 εργάτες έχασαν τη ζωή τους στο Μπαγκλαντές κατά την κατάρρευση πολυώροφου κτηρίου που στέγαζε βιομηχανίες ιματισμού. Το κτήριο κατέρρευσε από τις δονήσεις των εφεδρικών γεννητριών ρεύματος που βρίσκονταν στην οροφή και τέθηκαν σε λειτουργία μετά από διακοπή ρεύματος. Στο οκταώροφο εργοστάσιο, το οποίο σχεδιάστηκε για κτήριο γραφείων και με λιγότερους ορόφους, παράγονταν ρούχα για λογαριασμό δυτικών εταιρειών όπως: Benetton, The Children's Place, El Corte Inglés, Walmart. Μετά την καταστροφή συντάχθηκε ένα κείμενο-συμφωνία για αυστηρότερους ελέγχους στη βιομηχανία ιματισμού, το οποίο αρνήθηκαν να υπογράψουν πολλές δυτικές εταιρείες, μεταξύ των οποίων οι ακόλουθες: Walmart, GAP, The North Face, The Children's Place, Wrangler, Kmart.

Σε ποια συμπεράσματα μάς οδηγεί η διαπίστωση ότι οι Μπαγκλαντεσιανοί εργάτες στην Ελλάδα αντιμετωπίζουν φασιστικές πρακτικές είτε οι νεοναζί βρίσκονται στο 0,29% είτε ξεπερνούν το 10%; Αν αυτό που αντιμετωπίζουμε σήμερα στην Ελλάδα περιγράφεται ως εκφασισμός, πώς περιγράφεται η κατάσταση στο Μπα-

γκλαντές; Αν ο φασισμός είναι η πιο ακραία μορφή της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, γιατί οι Μπαγκλαντεσιανοί έρχονται ως μετανάστες στην Ελλάδα; Τι σημαίνει το γεγονός ότι η δημοκρατία της αγοράς προκαλεί στην περιφέρεια φονικότερες συνθήκες ζωής από ό,τι η φασιστικοποίηση της δημοκρατίας στο καπιταλιστικό κέντρο; Πώς εξηγείται το γεγονός ότι το εθνικοσοσιαλιστικό γερμανικό εργατικό κόμμα χρειάστηκε μια δεκαετία για να φτάσει στο 3% ενώ ήταν αρκετοί μερικοί μήνες ώστε οι έλληνες νεοναζί να φτάσουν στο 7%; Τι είναι τελικά φασισμός;

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Τόσο η αυταρχική μορφή οργάνωσης της κοινωνίας όσο και ο μιλιταρισμός, η προσωπολατρεία, ο εθνικισμός, ο ρατσισμός, η μισαλλοδοξία, ο ολοκληρωτισμός είναι βέβαια χαρακτηριστικά του φασισμού, όμως έχουν προϋπάρξει σε πάρα πολλά καθεστώτα, τόσο ως μεμονωμένα στοιχεία, όσο και ως σύνθεση κάποιων ή όλων αυτών. Αν περιοριστούμε σε αυτά τα γνωρίσματα για να περιγράψουμε τον φασισμό, θα καταλήγαμε να χαρακτηρίσουμε ως φασιστικά δεκάδες καθεστώτα των τελευταίων εκατοντάδων αν όχι χιλιάδων ετών.

Ο κλασικός φασισμός (τόσο ο ιταλικός όσο και ο γερμανικός εθνικοσοσιαλισμός) ήταν μια σύνθεση όλων των παραπάνω στοιχείων που προϋπήρχαν, αυτό όμως που συγκρότησε τον κλασικό φασισμό ως κάτι καινούργιο, ήταν η σύνθεση των παραπάνω στο πλαίσιο ενός επαναστατικού κινήματος ενάντια στη νεωτερικότητα. Για να κατανοήσουμε τον κλασικό φασισμό, πρέπει να τον εξετάσουμε ξεχωριστά *ως κίνημα* και *ως καθεστώς*.

Ο φασισμός δεν θα μπορούσε να είχε υπάρξει *ως κίνημα* αν δεν είχε υπάρξει η επανάσταση του 1917, με την οποία μπήκε στο συλλογικό φαντασιακό ένα επαναστατικό στοιχείο διαφορετικό από εκείνο της γαλλικής επανάστασης του 1789. Το νέο νόημα που προστέθηκε στο συλλογικό φαντασιακό ήταν αυτό ενός μαζικού επαναστατικού κόμματος, επιθετικού προς κάθε κατεύθυνση, η αίσθηση του να ανήκεις σε μια μάζα που γράφει την ιστορία, σε μια μάζα όπου το άτομο απολαμβάνει την απώλεια της ύπαρξής του ως προσώπου καθώς αυτή συνοδεύεται από την καλοδεχούμενη απαλλαγή του από προσωπικές αξίες, δεσμούς και υποχρεώσεις. Είναι μια αντεπανάσταση που παρουσιάζεται ως επαναστατική.

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει σήμερα στην καπιταλιστική περιφέρεια με την ανάδυση του ισλαμικού φονταμενταλισμού, που επίσης παρουσιάζεται ως ανατρεπτικός. Εκτός της Δύσης βέβαια δεν έχει νόημα ο φασισμός *ως κίνημα*, αφού για τη δημιουργία του πρέπει να έχουν προηγηθεί τόσο ο διαφωτισμός όσο και τα πολιτικά κινήματα του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα – και τα νοήματα που αυτά δημιούργησαν. Εξάλλου, για το μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη, οι τακτικές και οι μέθοδοι του φασισμού *ως καθεστώτος* δεν διαφέρουν (σε ό,τι αφορά την καθημερινή ζωή –καλύτερα τον καθημερινό θάνατο– του 80% του πληθυσμού του πλα-

νήτη) από τις αντίστοιχες της δυτικής αστικής δημοκρατίας, δηλαδή της παλαιότερης ή της σύγχρονης αποικιοκρατίας.

Στην ίδια όμως τη Δύση, ο φασισμός *ως καθεστώς* (ιδιαίτερα ο γερμανικός εθνικοσοσιαλισμός, στον οποίο κυρίως θα εστιάσουμε) όχι μόνο δεν ήταν μια οπισθοδρόμηση σε μια αρχαϊκή βαναυσότητα, αλλά υπήρξε η εισαγωγή σε ένα νέο κόσμο: δάνεια, μαζική κουλτούρα, ευγονική, ιατρικοποίηση, πολυεθνικές, αυτοκινητόδρομοι, ΜΜΕ, μαζική κατανάλωση, υπερεθνική αυτονομία τραπεζών, εργαλειοποίηση του σώματος και υπαγωγή της σεξουαλικότητας στη βιοπολιτική¹.

Επιπλέον, ο φασισμός *ως καθεστώς* δεν εισήγαγε στο συλλογικό φαντασιακό μόνο τις κτηνώδεις όψεις με τις οποίες συνήθως τον ταυτίζουμε, αλλά και τη μήτρα που γέννησε τον σύγχρονο κόσμο, ο οποίος σύμφωνα με τον Guy Debord συνίσταται στο *ενσωματωμένο θεαματικό* ενώ ταυτόχρονα, σύμφωνα με τον Felix Guattari, διαπερνάται από τον *μοριακό φασισμό*. Στην παροξυστική του μορφή ο κλασικός φασισμός ήταν μια ενεργοποίηση των κατώτερων ενστίκτων σε μια ευθυγραμμισμένη μάζα που διψούσε για εκδίκηση. Στην κανονικότητά του όμως ο κλασικός φασισμός ήταν η καλλιέργεια των κατώτερων ενστίκτων, η εκμηδένιση των αξιών της κοινωνικής ζωής και η αντικατάστασή τους με το προνόμιο της συμμετοχής σε μια «ανώτερη ζωή», κατάλληλη για τους «ανώτερους ανθρώπους».

Η θρησκεία της «ανώτερης ζωής» είναι η λατρεία της ισχύος και η περιφρόνηση του αδύναμου, γνώρισμά της είναι όχι η έκδηλη κτηνωδία αλλά η έλλειψη κοινωνικών και διαπροσωπικών σχέσεων, καθώς το σύνολο της ζωής διαμεσολαβείται από το κράτος και την αγορά. Δεν υπάρχουν πλέον πρόσωπα, αλλά εξατομικευμένα και αποκομμένα υποκείμενα που επιβιώνουν μόνο όσο ταυτίζονται με την κίνηση της μάζας. Η απογύμνωσή του ανθρώπου από τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά του προϋποθέτει την ολοκληρωτική άρνηση του *άλλου*, καθώς η απανθρωποποίηση του *άλλου* αναπόδραστα οδηγεί στην απανθρωποποίηση του εαυτού.

Η απανθρωποποίηση αυτή, είτε πρόκειται για τη δαίμονοποίηση και τη θυματοποίηση του *άλλου* είτε πρόκειται για την πραγματοποίηση *όλων*, δεν χρειάζεται να φτάνει στο ύψος –ή μάλλον στο βάθος– της μαζικής υστερίας και του επιτιθέμενου όχλου, αρκεί να δημιουργεί τις προϋποθέσεις που θα το κάνουν αυτό εφικτό οπότεν χρειαστεί. Η εξάπλωση αυτής της συνθήκης σε κάθε όψη της ζωής εξηγεί την ευκολία με την οποία αναπτύσσεται στην Ελλάδα ο φασισμός ως «αντισυστημικό κίνημα». Η άλογη αντίδραση που δεν αποδέχεται την ανεπίστρεπτη απώλεια του κόσμου της ανέφελης κατανάλωσης υιοθετεί το κίνημα που της είναι πιο οικείο, το κίνημα δηλαδή το οποίο κατασκευάστηκε με τα υλικά που συγκροτούσαν τον κόσμο της εμπορευματικής/θεαματικής κοινωνίας και τον παράδεισο της ανέφελης κατανάλωσης...

1. Στα περιοδικά της ναζιστικής νεολαίας οι ναζιστρίες απεικονίζονταν ως μοντέρνες και σε αντιπαράθεση με τις «καθυστερημένες» σλάβες και εβραίες, που εμφανίζονταν με απαξιωτικό φολκλορισμό.

Για να γυρίσουμε στον κλασικό φασισμό, ας σημειώσουμε εδώ ότι ο γερμανικό εθνικοσοσιαλισμός, με την κατασκευή «εσωτερικού εχθρού» και τα αντισημιτικά πογκρόμ, κατέφυγε σε μια παλιά και δοκιμασμένη μέθοδο επιβολής. Η Silvia Federici έχει καταδείξει πώς το κυνήγι μαγισσών προετοιμάζει το έδαφος για την εξαπόλυση της καπιταλιστικής λεηλασίας, καθώς επιφέρει τόσο την συστηματική διάλυση του κοινωνικού ιστού και της αλληλεγγύης, όσο και τη συνολική ευθυγράμμιση του πληθυσμού με ένα σύστημα βαναυσότητας και ολοκληρωτικών εντολών.

Αυτές οι πρακτικές χαρακτηρίζουν τόσο την εποχή μας, όσο και συνολικά την ιστορία του καπιταλισμού. Η πλανητική του εξάπλωση ταυτίστηκε αφενός με τον «διαφωτισμό»², την «πολιτική κοινωνία» και τα δικαιώματα για «εμάς» και αφετέρου με την αδιαφορία για ό,τι συνέβαινε στους «άλλους». Μια αδιαφορία χαρακτηριστική της δυτικοκεντρικής οπτικής, η οποία μπορούσε να καυχάται για τις κατακτήσεις του ανθρώπινου πνεύματος, αδιαφορώντας για το γεγονός πως ό,τι απολάμβανε και απολαμβάνει ήταν και είναι βουτηγμένο στο αίμα (των «άλλων»...).

2. Ο φασισμός ως σύνθεση

Όπως προαναφέραμε, ο φασισμός συνέθεσε στοιχεία που είχαν ήδη δοκιμαστεί.

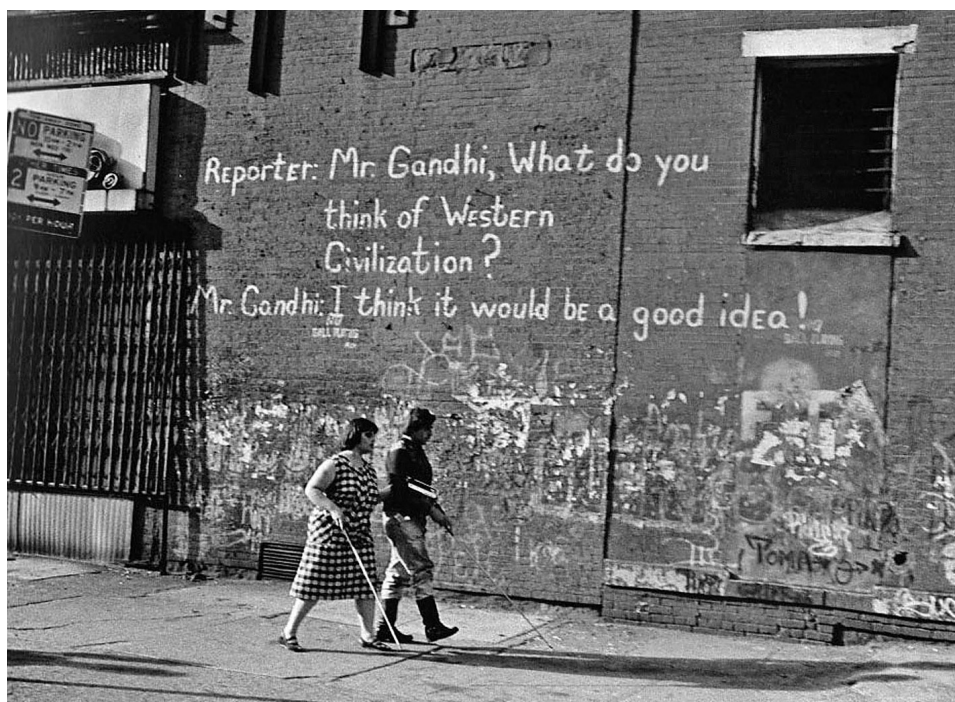
Ο μιλιταρισμός και ο εθνικισμός προϋπήρχαν τόσο ως μέθοδοι για την κατάληψη της εξουσίας από τις εθνικές αστικές τάξεις όσο και ως πρόσφατο τραύμα, με τις σφαγές στα ευρωπαϊκά πεδία των μαχών του Α΄ παγκοσμίου πολέμου, όπου εκατομμύρια άνθρωποι θυσιάστηκαν στα κανόνια των εμπόρων.

Η μέθοδος των εκτοπίσεων και της συστηματικής εξόντωσης είχε ήδη εφαρμοστεί στα στρατόπεδα συγκέντρωσης που δημιούργησε ο βρετανικός στρατός κατά τη διάρκεια του πολέμου των Μπόερς στη Νότια Αφρική. Μεταξύ του 1900 και του 1902 δεκάδες χιλιάδες γυναικόπαιδα εκτοπίστηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και οδηγήθηκαν σε θάνατο από πείνα για να καμφθεί η αντίσταση των Ολλανδών εποίκων.

Τα στρατόπεδα εργασίας και η γενοκτονία ως μέθοδοι δημιουργίας πλούτου είχαν εφαρμοστεί στο Βελγικό Κογκό στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα: Το «Ελεύθερο Κράτος του Κογκό» ιδρύθηκε το 1885 από το βασιλιά του Βελγίου Λεοπόλδο Β΄. Αποτελείτο από μια «Ελεύθερη Ζώνη Εμπορίου» στη διάθεση των επιχειρηματιών κάθε ευρωπαϊκού έθνους και από μια ζώνη αποκλειστικής ιδιοκτησίας του θρόνου του Βελγίου. Στόχος ήταν η εκμετάλλευση του ελεφαντόδοντου, του καουτσούκ και διαφόρων μετάλλων. Εφαρμόστηκε ένα σύστημα κα-

---

2. Για τη σχέση του διαφωτισμού με το καθεστώς της γαλλικής αποικιοκρατίας στις φυτείες της Καραϊβικής βλ. το βιβλίο του C.L.R. James *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution* (1938).

ταναγκαστικής εργασίας, στο οποίο όσοι δεν ανατοποκρίνονταν στις νόρμες της παραγωγής ακρωτηριάζονταν. Μέχρι το 1908, ως αποτέλεσμα της βάνανυσης εκμετάλλευσης έχασαν τη ζωή τους από 5 έως 10 εκατομμύρια Κονγκολέζοι (το ένα τρίτο του πληθυσμού).³

Η κατασκευή εσωτερικού εχθρού έχει ξεκινήσει στη Γερμανία ήδη το 1926, όταν η δημοκρατία της Βαϊμάρης πραγματοποίησε μαζικές διώξεις τσιγγάνων, θέτοντας σε εφαρμογή το νόμο «ενάντια στους τσιγγάνους, τους πλάνητες και τους άεργους».

Οι παρακρατικές ομάδες κρούσης είχαν το προηγούμενό τους τόσο στα Freikorps που χρησιμοποίησε η γερμανική σοσιαλδημοκρατία για να καταστείλει τους Σπαρτακιστές όσο και στις ρατσιστικές παραστρατιωτικές συμμορίες της πρώτης Κου Κλουξ Κλαν στις ΗΠΑ (1868-1874).

Ο αντισημιτισμός χρησιμοποιείτο σταθερά ως μέσο ελέγχου στην τσαρική Ρωσία και είχε προκαλέσει δεκάδες πογκρόμ σε όλο τον 19ο αιώνα.

3. Στο πλαίσιο του καπιταλισμού, η ιστορία επαναλαμβάνεται όχι ως φάρσα, αλλά και πάλι ως τραγωδία. Ο «Δεύτερος Πόλεμος του Κονγκό» (γνωστός επίσης ως ο Μεγάλος Αφρικανικός Πόλεμος) ξεκίνησε τον Αύγουστο του 1908 στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό και έληξε επίσημα τον Ιούλιο του 2003, χωρίς ωστόσο οι εχθροπραξίες να σταματήσουν εντελώς ακόμα και σήμερα. Μέχρι το 2008, ο πόλεμος και τα επακόλουθά του είχαν προκαλέσει το θάνατο 5,4 εκατομμυρίων ανθρώπων. Κύρια αιτία του πολέμου είναι η εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου από τις πολυεθνικές.

Τέλος, η αναζήτηση «ζωτικού χώρου» στην ανατολική Ευρώπη ήταν απλά η μεταφορά στο ευρωπαϊκό πεδίο των πρακτικών της αποικιοκρατίας που χρησιμοποιούσαν για αιώνες οι ευρωπαϊκές δυνάμεις στην Αφρική και την Ασία.

3. Το «εθνικό» συστατικό του «εθνικοσοσιαλισμού»

Ο εθνικισμός ήταν τέχνασμα ενοποίησης των πληθυσμών υπό την κυριαρχία της αστικής τάξης ήδη από την περίοδο της δημιουργίας των εθνικών κρατών και των εθνικών ανταγωνισμών. Στις αρχές του 20ού αιώνα οι εθνικές οικονομικές ελίτ έστελναν τους λαούς «τους» στα σφαγεία των εθνικών πολέμων, ενώ την ίδια στιγμή οι ίδιες εθνικές ελίτ προετοίμαζαν τη διεθνοποίηση του καπιταλισμού.

Η εργαλειακή χρήση του εθνικισμού από τους ναζί δεν διέφερε από την αντίστοιχη των δυτικών δημοκρατιών και περιγράφεται με χαρακτηριστικό κυνισμό από τον Γκαίρινγκ: «Οι συνηθισμένοι άνθρωποι δεν είναι φιλοπόλεμοι από φυσικού τους. Όμως οι αποφάσεις λαμβάνονται από τους αρχηγούς μιας χώρας και όχι από τον λαό της. Είναι εξαιρετικά απλό για τους διοικούντες να παρασύρουν τη χώρα τους σε πόλεμο, είτε το καθεστώς είναι δημοκρατία, είτε φασισμός, είτε κοινοβούλιο, είτε κομμουνισμός. Ακόμα και αν ο λαός έχει λόγο και δικαίωμα γνώμης, είναι πολύ εύκολο να ακολουθήσει τυφλά τις αποφάσεις των αρχηγών του. Το μόνο που έχει να κάνει η διοίκηση μιας χώρας είναι να πείσει το λαό ότι δέχεται επίθεση και ότι όλοι συνωμοτούν εναντίον του. Ακολούθως, πρέπει να καταγγείλει τους ειρηνιστές για έλλειψη πατριωτισμού ούτως ώστε να τους εμφανίσει ως προδότες στα μάτια της μάζας και ότι εκθέτουν την χώρα σε κίνδυνους. Το κόλπο πιάνει κάθε φορά και σε κάθε χώρα».

Ο ρατσισμός από την άλλη μεριά είναι εδώ και πέντε αιώνες η πεμπτουσία της καπιταλιστικής επιβολής σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του πλανήτη – ο δυναμικός κινητήρας του ευρωπαϊκού καπιταλισμού πήρε μπρος μόνο όταν επεκτάθηκε προς τη Δύση, (όπου εξολοθρεύτηκε σχεδόν ολοκληρωτικά ο πληθυσμός μιας ολόκληρης ηπείρου και εκατομμύρια σκλάβοι μεταφέρθηκαν από μια άλλη ήπειρο), το Νότο και την Ανατολή. Τίποτε από αυτά φυσικά δεν περιγράφεται ως ρατσισμός, ήταν απλά ένα αυτονόητο απότοκο της ανωτερότητας του ευρωπαϊκού πολιτισμού..

Η προάσπιση του ανώτερου αυτού ευρωπαϊκού πολιτισμού σύμφωνα με τους οικονομικούς θεωρητικούς των ναζί (Schacht, Funk, Hunke, Koenig κ.ά.) απαιτούσε την υπερεθνική οικονομική ενοποίηση.

4. Το «σοσιαλιστικό» συστατικό του «εθνικοσοσιαλισμού»

Στο οικονομικό πεδίο, ο κλασικός φασισμός (τόσο ο ιταλικός όσο και ο γερμανικός εθνικοσοσιαλισμός) αποτέλεσαν αρχικά μια σύνθεση του κλασικού φιλελευθερισμού με τον προστατευτισμό και την οικονομία πολέμου αλλά και με τις προτάσεις του Κέινς για τον κρατικό παρεμβατισμό.

Ωστόσο ο γερμανικός εθνικοσοσιαλισμός έκανε ένα βήμα παραπέρα, το οποίο άνοιξε το δρόμο για την επιβολή ενός υπερεθνικού μοντέλου εταιρικής κυριαρχίας με έλεγχο του κρατικού μηχανισμού και ιδεολογική ομογενοποίηση του πληθυσμού. Οι ναζί και οικονομικοί παράγοντες κυρίως από τις ΗΠΑ προχώρησαν στη δημιουργία των πρώτων «πολυεθνικών ομίλων ετερογενών δραστηριοτήτων». Η IG Farben μαζί με την Standard Oil και την Du Pont είχαν δημιουργήσει την Ethyl G.m.b.H. που κατασκεύαζε καύσιμα για τη γερμανική πολεμική μηχανή, η General Motors και η Ford κατασκεύαζαν φορτηγά, τεθωρακισμένα, αεροπλάνα και πολεμικό εξοπλισμό για τη Βέρμαχτ, η ITT κατασκεύαζε κάθε λογής απαραίτητα για τη γερμανική πολεμική μηχανή εξαρτήματα, η IBM παρείχε στη Γκεστάπο τις υπολογιστικές μηχανές Hollerith. Η Τράπεζα Διεθνών Διακανονισμών (Bank for International Settlements) που δημιούργησαν από κοινού οι ναζί και τραπεζίτες από τις ΗΠΑ και την Αγγλία τόνιζε στην ιδρυτική της διακήρυξη ότι θα είναι μια διεθνής τράπεζα, «ανεξάρτητη και ανώτερη από οποιαδήποτε κυβέρνηση» και μάλιστα «σε πόλεμο και ειρήνη», με αποκλειστική μέριμνα τη διασφάλιση των κερδών των μετόχων της, δηλαδή των μεγαλύτερων (ιδιωτικών ή ημικρατικών) κεντρικών τραπεζών της Δύσης.

Η συνεργασία των ναζί με τις αμερικάνικες mega-εταιρείες και η δημιουργία των πρώτων πολυεθνικών και της πρώτης παγκόσμιας τράπεζας δεν ήταν τακτικός ελιγμός, ήταν αναγνώριση, αποδοχή και υποταγή στο πραγματικό fascio, στο ισχυρότερο πλεγμάτι πειθαρχικών ράβδων, στην ισχυρότερη των εξουσιών που έχουν υπάρξει από καταβολής κόσμου. Μετά την στρατιωτική ήττα των ναζί, οι σύμμαχοι εξόντωσαν την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία του Γ' Ράιχ, όχι όμως την οικονομική, την επιχειρηματική και την επιστημονική ηγεσία των ναζί.

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος έχει περιγραφεί ως το μεγαλύτερο επενδυτικό πρόγραμμα στην ιστορία της ανθρωπότητας, το οποίο έσωσε τον καπιταλισμό από την κρίση του μεσοπολέμου. Ήταν όμως επιπλέον και ο τρόπος εισόδου στη νέα εποχή: η αγορά από εξωτερικό όριο του εθνικού κράτους μετατρέπεται σε εσωτερικό ρυθμιστή του παγκοσμιοποιημένου υπερ-κράτους.

Στη σύγχρονη συζήτηση περί άγριου νεοφιλελευθερισμού και αναγκαιότητας επιστροφής σε μια μορφή Κεϊνσιανισμού η ακόλουθη διατύπωση μπορεί να φαίνεται αντιφατική, αλλά θα τολμήσουμε να πούμε ότι ιστορικά ο Κεϊνσιανισμός υπήρξε απαραίτητη προϋπόθεση για την επιβολή του νεοφιλελευθερισμού, ενώ ο φασισμός αποδείχθηκε χρήσιμος και για τα δύο.

Το όνειρο για ενοποίηση οικονομικής και πολιτικής εξουσίας με ομογενοποίηση των υποτελών ως κοινωνικά απομονωμένων εξατομικευμένων υπάρξεων στο πλαίσιο μιας ευθυγραμμισμένης μάζας ήταν σταθερή επιδίωξη του πρωτοπόρου (δηλαδή του πιο αδίστακτου) τμήματος των καπιταλιστών. Το κοινωνικό συμβόλαιο του Κεϊνσιανισμού (ο οποίος είχε εφαρμοστεί στη ναζιστική Γερμανία) προώθησε την ενσωμάτωση των υπηκόων και την ταύτισή τους με τα συμφέροντα της κυριαρ-

χίας. Ο νεοφιλελευθερισμός από την άλλη μεριά μπορεί να καταφέρεται ενάντια στον κεντρικό σχεδιασμό και τον κρατικό παρεμβατισμό, ωστόσο παντού προωθήθηκε από δικτατορίες: στη Λατινική Αμερική από κανονικές δικτατορίες για να καμφθεί η λαϊκή αντίσταση ενώ στη Δύση από δικτατορίες του χρήματος, αφού οι φασιστικές «αξίες» έχουν διαποτίσει τον πληθυσμό που δεν είναι πια σε θέση να αντισταθεί αποτελεσματικά, καθώς έχει απωλέσει όλες τις μορφές συλλογικής οργάνωσης, ακόμα και την ίδια την ιδέα του συλλογικού. Είναι φυσικό ως αντίσταση να πλασάρεται ο νεοναζισμός, με άλλα λόγια η αφαίρεση όσων κατακτήθηκαν ή παραχωρήθηκαν στους υπηκόους της Δύσης να παρουσιάζεται ως αποδοχή των αιτημάτων ενός επαναστατικού κινήματος!

Η νεοφιλελεύθερη επίθεση των ημερών μας ενάντια στο κράτος δεν στρέφεται φυσικά ενάντια στο κράτος ως μηχανής φασιστικού τύπου βίας. Αποδομεί τον συμβολισμό μιας οργανωμένης πολιτείας που κάλυπτε μέρος των κοινωνικών αναγκών με αντάλλαγμα η διαπάλη των ιδεών να παραμένει θεμιτή αλλά παγωμένη. Με τη μονομερή λήξη της εκχειρίας από την παγκόσμια δικτατορία του χρήματος, οι φασίστες διαφημίστηκαν ως η μόνη εναλλακτική λύση εκτός συστήματος – όσοι επιλέγουν να παραμείνουν εντός συστήματος (όχι βέβαια του πάλαι ποτέ κράτους πρόνοιας αλλά του «συνταγματικού τόξου») οφείλουν να αποδεχθούν τον συμβιβασμό με τον μονόδρομο του εκβιασμού της κρίσης.

Για την επίτευξη αυτής της παράλογης συνθήκης όπου ο εχθρός του εχθρού είναι ο εχθρός ο ίδιος, απαιτείται ένα συγκεκριμένο ιδεολογικό και ψυχολογικό υπόβαθρο.

5. «Ο δρόμος για το Άουσβιτς μπορεί να φτιάχτηκε από μίσος, αλλά στρώθηκε με αδιαφορία»

Κατά τη διάρκεια της δίκης της Νυρεμβέργης, ο ψυχολόγος Gustave Gilbert εξέτασε πολλούς κορυφαίους ναζί, μεταξύ των οποίων ο Γκαίρινγκ, ο Σπέερ, ο διοικητής του Άουσβιτς von Ribbentrop. Διαπίστωσε ότι δεν είχαν συναισθήματα ενοχής. Στις προσωπικές τους ζωές ήταν καλοί σύζυγοι και γονείς. Αγαπούσαν τα παιδιά τους. Μπορούσαν να εξοντώνουν δεκάδες χιλιάδες ανθρώπους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης το πρωί και το βράδυ να επιστρέφουν στις οικογένειές τους χωρίς τύψεις συνείδησης.

Μπορούσαν να λειτουργούν έτσι όχι γιατί ήταν τέρατα, αλλά γιατί δεν διέθεταν ενσυναίσθηση (empathy). Η αγγλική λέξη προέρχεται από την ελληνική λέξη εμπάθεια (empathia), «φυσική αγάπη, μεροληψία», η οποία προέρχεται από το έν («σε») + πάθος («να συναισθάνεσαι», «να παθιάζεσαι», «να υποφέρεις»). Στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, ο όρος που υιοθετήθηκε από τον Hermann Lotze και τον Robert Vischer για να δημιουργήσουν τη γερμανική λέξη Einfühlung («αίσθη-

ση σε”), μεταφράστηκε από τον Edward B. Titchener στην αγγλική λέξη empathy, ενσυναίσθηση.

«[Ενσυναίσθηση] είναι αυτό που συμβαίνει σε μας όταν αφήνουμε το σώμα μας... και βρισκόμαστε είτε προς στιγμήν είτε για μεγαλύτερη χρονική περίοδο στο μυαλό του άλλου. Παρατηρούμε την πραγματικότητα μέσω των ματιών του, αισθανόμαστε τις συγκινήσεις του, μοιραζόμαστε τον πόνο του» (Khen Lampert, 2005). Η ενσυναίσθηση είναι η διαδικασία που κινητοποιεί την προκοινωνική συμπεριφορά και μας αποτρέπει να κάνουμε κακό στους άλλους. Μας επιτρέπει να βιώσουμε πώς είναι να αισθάνεται ένα άλλο πρόσωπο ένα αίσθημα ή μια αίσθηση. Είναι «η ικανότητα να βλέπεις τον κόσμο με τα μάτια του άλλου», να αισθάνεσαι ευθύνη έναντι των άλλων ατόμων. Η ενσυναίσθηση αποτελεί μια ικανότητα που μαθαίνεται, μια στάση ζωής. Το να βιώνουμε τα δικά μας συναισθήματα μάς καθιστά ικανούς για την ενσυναίσθηση και στο να φανταστούμε πώς νιώθουν οι άλλοι. Και αντίστροφα, όσο περισσότερο είμαστε ικανοί να βιώνουμε τα συναισθήματα των άλλων, τόσο περισσότερο μπορούμε να αντιλαμβανόμαστε τη δική μας προοπτική. Η ενσυναίσθηση αποτελεί μια ικανότητα που διδάσκεται, το ίδιο και η απουσία της. Την εξάλειψη της ενσυναίσθησης δίδασκε ο κλασικός φασισμός, αυτό κάνει επί δεκαετίες και ο εσώτερος φασισμός της εμπορευματικής κοινωνίας, όπου ο τυφλός οικονομικός ανταγωνισμός συνοδεύεται από έναν ακραίο και ανερευθρίαστο εγωτισμό.

Ο κόσμος που διαμορφώθηκε από τον εσωτερικευμένο φασισμό του συστήματος φαντάζει ασφυκτικά ερμητικός (τόσο ώστε ως έξοδος από αυτόν να προτάσσεται ο «αντισυστημικός φασισμός»), καθώς οι τελευταίες δεκαετίες δεν ήταν άλλο από μια διαρκής εκπαίδευση στην επιβίωση μέσα σε ένα σύμπλεγμα μικροφασισμών: μέσα από παιχνίδια εξουσιών, απορρίψεων, αποκλεισμών, ανικανότητας, εξαχρείωσης, απανθρωπιάς, παραλογισμού, κενότητας, μικροψυχίας, αποδοχής της μετατροπής του καθενός σε ανεύθυνο/δυστυχισμένο αλλά αθώο τμήμα της μηχανής, συνδιαλλαγής/συννεοχής όλων όσων ιστορικά συμβόλισαν την αριστερά, ένα σύμπλεγμα σαδισμών, νευρώσεων και ματαιώσεων, αδυναμίας επίτευξης των προδιαγραφών που έθεταν τα lifestyle περιοδικά, εξευτελισμών των losers σε δημοφιλή reality show, απαξίωσης της ζωής με τη μετάδοση του θανάτου σε ζωντανή σύνδεση, ωραιοποίησης της βίας, κατανάλωσης του πόνου των άλλων ώστε ένα κάποιο συναίσθημα να γεμίσει το κενό της ύπαρξης, ένας κόσμος διεστραμμένης και λάγνας καταβρόχθισης διαμελισμένων κορμιών που μπάτσοι-επιστήμονες/φιλόσοφοι/φωτομοντέλα/θεοφοβούμενοι –αλλά πάντα κυνικοί νεωκόροι της οικονομίας μπάτσοι– κατατεμάχιζαν στις high definition οθόνες μας με την καλλιτεχνική επιμέλεια ενός δεξιοτέχνη πιανίστα με ιδιοσυγκρασία Μένγκελε.

Οι κλασικοί ιταλοί φασίστες, στη «θεωρία του φασισμού», δήλωναν ότι «ο αιώνας μας θα είναι ένας αιώνας φασιστικός, η εποχή της εξουσίας». Η ευκολία με την οποία γεννιέται κι εξαπλώνεται σήμερα ο «αντισυστημικός φασισμός» δεν προέρ-

χεται από την κρίση και την έκτασή της αλλά από την πρότερη κυριαρχία του συστημικού φασισμού.

6. ...και στα δικά μας...

α. συστημικός και «αντισυστημικός» φασισμός

Στην Ελλάδα σήμερα πρέπει να διακρίνουμε δύο μορφές φασισμού, τον ριζοσπαστικό ή «αντισυστημικό» και τον διάχυτο, καθημερινό, θεσμικό, δηλαδή τον κυρίαρχο συστημικό φασισμό. Και οι δύο αυτές μορφές συνδέονται άρρηκτα με τον ιστορικό φασισμό του μεσοπολέμου. Ο «αντισυστημικός» τον μιμείται, ο συστημικός τον υπερβαίνει.

Ο «αντισυστημικός φασισμός» εμφανίζεται ως αντιπαράθεση στην «παρακμή» της αστικής δημοκρατίας, ενώ στην πραγματικότητα ο «αντισυστημικός φασισμός» καλλιεργείται, εκτρέφεται και χρησιμοποιείται από την ίδια την αστική δημοκρατία.

Όταν ο «αντισυστημικός φασισμός» «αντιμάχεται» την αστική δημοκρατία επιτιθέμενος στην «ατομικισμό» και υποστηρίζοντας την αξία του «εθνικού συλλογικού» στην ουσία υποστηρίζει την μαζοποιημένη εξατομίκευση που υλοποιεί ο συστημικός φασισμός της οικονομίας προκειμένου να διαλύσει τη μάχιμη συλλογικότητα που γεννιέται μέσα από την αναγνώριση της καθολικής αξίας του ατόμου.

Όταν ο «αντισυστημικός φασισμός» «αντιμάχεται» την αστική δημοκρατία επιτιθέμενος στην «κατάχρηση των ελευθεριών» στην ουσία υποστηρίζει τον οικονομικό φιλελευθερισμό και την κατάργηση των ατομικών ελευθεριών που υλοποιεί ο συστημικός φασισμός του δόγματος της ασφάλειας.

Όταν ο «αντισυστημικός φασισμός» «αντιμάχεται» την αστική δημοκρατία προτάσσοντας την «εθνική αλληλεγγύη» ως υπέρβαση των «εθνικών διχασμών», στην ουσία υποστηρίζει τη χαμέρπεια, τη διαίρεση και την υποταγή που προωθεί ο συστημικός φασισμός της κοινωνίας των ιδιωτών προκειμένου να υποτάξει την ανθρώπινη αλληλεγγύη και αξιοπρέπεια.

Όταν ο «αντισυστημικός φασισμός» αντιμάχεται την αστική δημοκρατία «επιτιθέμενος» στην πλουτοκρατία και τη διαφθορά, ταυτόχρονα μας διαβεβαιώνει ότι υγεία στη ζωή είναι η συνεχής διαπάλη, όπου επιβιώνει ο ισχυρότερος. Αφού με την οπτική της σύγχρονης κοινωνίας ως ισχυρότερος προκρίνεται η «πλουτοκρατία», η συμμαχία του «αντισυστημικού φασισμού» με αυτήν προκύπτει αυτονόητα ως αναγκαίος τακτικός ελιγμός...

Ο «αντισυστημικός φασισμός» εμφανίζεται ως «επαναστατικό κίνημα» στις δυτικές κοινωνίες σε περιόδους κρίσης, ένα «επαναστατικό κίνημα» όμως το οποίο αποκαθιστά την κυριαρχία, εμφανίζεται δηλαδή ως κίνηση που «έρχεται από τη βάση» αλλά για να αποκαταστήσει την κορυφή, μια «αντισυστημική» κίνηση αποκατάστασης του συστήματος όταν οι άλλες μορφές ενσωμάτωσης των υποτελών αποτυγχάνουν.

Ο «αντισυστημικός φασισμός» για να επιτύχει την εκ νέου ενσωμάτωση των υποτελών πρέπει να γοητεύει τις πλατιές μάζες προσφέροντας παράλληλα σε παρακρατικές ομάδες τη δυνατότητα να ασκούν μια βία που το ίδιο το καθεστώς δεν είναι σε θέση να ασκήσει.

Επειδή ακριβώς πρέπει να γοητεύει τις πλατιές μάζες, ο «αντισυστημικός φασισμός» μπορεί και πρέπει να χρησιμοποιεί ετερόκλητα και αντικρουόμενα συνθήματα, νοήματα και συμβολισμούς, για να μπορεί να απευθύνεται στο μεγαλύτερο δυνατό ακροατήριο.

Έτσι μπορεί να καταφεύγει σε αρχαϊσμούς αλλά και σε ό,τι πιο νεωτεριστικό, σε πουριτανισμούς αλλά και σε ελευθεριότητες, στην επιστήμη και στον ιρρασιοναλισμό, σε συνθήματα της δεξιάς και της αριστεράς, στον συντηρητισμό και στον εξτρεμισμό, στον εθνικισμό και στον υπερεθνικισμό, στον εργατισμό και στον αντισυνδικαλισμό, στην εναντίωση στην πλουτοκρατία και στην υποστήριξη της επιχειρηματικότητας, στην οικολογία και στην απόλυτη λατρεία της τεχνολογίας, στο ρομαντισμό και στον υλισμό, στον επιστημονισμό και στη μεταφυσική, στο χριστιανισμό και στο σατανισμό, στον κοινωνικό δαρβινισμό και στην φυλετική αλληλεγγύη, στην ελεύθερη οικονομία και στον κεντρικό σχεδιασμό, στην αρετή και στην κακία...

β. ποιος αμόλυσε τα σκυλιά;

Ο φασισμός δεν δημιουργείται όταν μεγάλα τμήματα του πληθυσμού μπαίνουν στη μοίρα των «άλλων», ο φασισμός δημιουργείται όταν δημιουργούνται οι «άλλοι». «Το πρώτο βήμα προς τον θάνατο γίνεται όταν μια κατηγορία ανθρώπων προσδιορίζεται ως στερούμενη των δικαιωμάτων του πολίτη και τα μέλη της μετατρέπονται σε μη-πρόσωπα» (Richard E. Rubenstein, «The Cunning of History - Mass Death and the American Future», 1975).

Κατά τη διάρκεια της κυβέρνησης Παπαδήμου, οι Χρυσοχοϊδης και Λοβέρδος άναψαν το πράσινο φως για την κοινωνική νομιμοποίηση των νεοναζί. Ο Δένδιας παρέλαβε επάξια τη σκυτάλη. Το καλοκαίρι του 2012 ξεκίνησαν οι επιχειρήσεις «Ξένιος Δίας», που συνέπεσαν με την εξαπόλυση ενός κύματος ρατσιστικών επιθέσεων. Σύντομα αρχίζει η δημιουργία των στρατοπέδων συγκέντρωσης που είχε εξαγγείλει προεκλογικά ο Χρυσοχοϊδης.

Όπως ακριβώς επελέγη το όνομα του προστάτη των ξένων για τα πογκρόμ της αστυνομίας, το επιχείρημα για την υλοποίηση της φασιστικής πολιτικής των στρατοπέδων συγκέντρωσης είναι η... απόκρουση του φασιστικού κινδύνου!

Την άνοιξη του 2013, μετά την επέμβαση των ΜΑΤ στο κέντρο κράτησης της Κορίνθου και την καταστολή της απεργίας πείνας που είχε ξεκινήσει, ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη ερωτάται από δημοσιογράφους: «τις τελευταίες μέρες πολλαπλασιάζονται τα επεισόδια στα Κέντρα Κράτησης, εξελίσσεται και απεργία πείνας, υπάρχει και η κατηγορία από διάφορες οργανώσεις ότι

οι συνθήκες κράτησης είναι απάνθρωπες. Ετοιμάζονται να ανοίξουν καινούρια κέντρα λαθρομεταναστών;» και απαντά: «Ο σχεδιασμός είναι για 10.000 θέσεις κράτησης. Αυτή τη στιγμή είμαστε λίγο πάνω από τις 5.000. Υπήρχε απειλή κοινωνικής κατάρρευσης και επιβολής του νόμου της Χρυσής Αυγής».

Όταν ένα μοντέλο καταγράφεται ως επιτυχημένο, δεν μπορεί παρά να επεκτείνεται.

Το βράδυ της 6ης Μαρτίου 2013 τέθηκε σε εφαρμογή η επιχείρηση «Θέτις» της Ελληνικής Αστυνομίας, με στόχο την «περισυλλογή τοξικοεξαρτημένων ατόμων που κινούνται στο κέντρο της πόλης και τη μεταφορά τους στην Αμυγδαλέζα με σκοπό την απογραφή τους».

Στις 19 Απριλίου 2013, απαντώντας σε επίκαιρη ερώτηση του βουλευτή της νεοναζιστικού κόμματος, ο οποίος ζήτησε «να απομακρυνθούν από τη χώρα όλοι οι αλλοδαποί κρατούμενοι» λόγω του υπερπληθυσμού που προκαλούν στις ελληνικές φυλακές, ο υφυπουργός Δικαιοσύνης είπε ότι αναζητείται στρατόπεδο εντός της Αττικής ώστε σε αυτό να «στεγαστούν» οι έλληνες κρατούμενοι οφειλότες του Δημοσίου. Δεν επιτρέπεται οι ξένοι να μας παίρνουν τις θέσεις στα στρατόπεδα συγκέντρωσης!

Η Ελλάδα-Φυλακή μέσα στην Ευρώπη-Φρούριο κατασκευάστηκε με την αδιάφορη αποδοχή ή την ενθουσιώδη συγκατάθεση των υπηκόων της, τους ίδιους αυτούς υπηκόους τώρα τους πετά στον κάλαθο των αχρήστων ή στοργικά υπόσχεται να τους κλείσει σε στρατόπεδα συγκέντρωσης με εγγυημένο επίπεδο ζωής.

γ. ελληνική αριστερά 1: «να τους απομονώσουμε»

Μηχανιώνα, Φλεβάρης 2010. Συνδικαλιστές του ΠΑΜΕ που στήνουν μικροφωνική για παρέμβαση αλληλεγγύης στην απεργία των αιγύπτιων αλιεργατών δέχονται την επίθεση πλοιοκτητών και ακροδεξιών τραμπούκων. Η σύρραξη διακόπτεται όταν καταφθάνει λεωφορείο με μέλη της ΚΝΕ. Καθώς η μια αντιμαχόμενη πλευρά πλέον υπερτερεί σαφώς αριθμητικά, περιπολικά που παρακολουθούσαν διακριτικά εμφανίζονται στο πεδίο της μάχης, σταθμεύουν βιαστικά και οι αστυνομικοί δημιουργούν μια διαχωριστική γραμμή που χωρίζει δύο στρατόπεδα: από τη μια μέλη του ΠΑΜΕ, της ΚΝΕ, αιγύπτιοι ψαράδες και αντιεξουσιαστές (που είχαν πάει στη Μηχανιώνα με πρόθεση να στήσουν κι αυτοί μικροφωνική αλληλεγγύης). Από την άλλη πλοιοκτήτες, τραμπούκοι/ψηφοφόροι του ΛΑΟΣ και 3-4 χρυσαυγίτες. Το κλίμα είναι εμφυλιοπολεμικό, μόνο όμως από τη μία μεριά. Το φασισταριό ωρύεται: «κομμούνια», «προδότες» κλπ για να λάβει ως απάντηση την αένα επαναλαμβανόμενη ερώτηση/προτροπή από την ντουντούκα του ΠΑΜΕ: «Είστε εργάτες; Ελάτε εδώ». Για το ΠΑΜΕ, η «ταξική συνείδηση» προηγείται της ανθρωπίνης: οι πλοιοκτήτες και οι τραμπούκοι είναι πρώτα εργάτες και μετά φασίστες. Αρκεί λοιπόν να καλούμε την εργατική τάξη να τους απομονώσει. Η ταξική συνείδηση θα αναλάβει τα υπόλοιπα.

δ. ελληνική αριστερά 2: «να διαχωριστούμε από τα άκρα»

«Με έχετε αποκαλέσει Χρυσανγίτη, αναρχικό, εθνικιστή, ακραίο και φίλο των τρομοκρατών. Μου προσάπτετε κατηγορίες για όλα τα γούστα» (ομιλία του Τσίπρα στη Λαμία, Απρίλιος 2012). Το κόμμα του οποίου ηγείται ο «Έλληνας Τσάβες» όχι απλά υιοθετεί την θεωρία των άκρων, αλλά και κάνει ό,τι μπορεί για να αποδείξει ότι ανήκει στον εθνικό κορμό: «Έχω πηδήξει τη μισή Αθήνα και αυτοί της Χρυσής Αυγής συνεχίζουν να με αποκαλούν αδερφή» (ο βουλευτής Τατσόπουλος στο περιοδικό Crash, Νοέμβριος 2012).

Παρά τη συμμετοχή στον ΣΥΡΙΖΑ πολλών ανθρώπων με καλές προθέσεις, ο κυβερνητισμός έχει τον πρώτο λόγο. Και όμως, ο ΣΥΡΙΖΑ θα μπορούσε να συμβάλει στη δημιουργία αναχωμάτων στην εξάπλωση του φασισμού χωρίς καν να ρισκάρει την υιοθέτηση «ακραίων επιχειρημάτων», π.χ. αξιοποιώντας τις κρατικές επιχορηγήσεις και τις βουλευτικές αποζημιώσεις για στήσιμο δομών κοινωνικής αλληλεγγύης σε κάθε πόλη, σε κάθε γειτονιά. Αντ' αυτού, προσπαθούν να ενσωματώσουν στην εκλογική ατζέντα δομές και αγώνες που προϋπήρχαν...

ε. η αριστερά πέφτει από τα σύννεφα, αλλά οι φασίστες πέφτουν όπως τα μήλα κάτω από τη μηλιά

Καλοκαίρι του 2011. Ο λαός στις πλατείες είναι αγανακτισμένος και πάντα αθώος, οι πολιτικοί είναι προδοτές, κάποια συνομοσία είναι υπεύθυνη για τα δεινά. Όσοι χαιρόνταν με τις πλατείες, αναρωτήθηκαν άραγε τι ακριβώς πρόδωσαν οι πολιτικοί και ποιοι θα έπαιρναν τη θέση τους και δεν θα πρόδιδαν; «Σεβαστέ Λαέ. Η ιστορία μας αυτή τη χρονιά θα την αναφέρει σαν τη χρονιά όπου συνέβη ο Λαός» (Σ. Μιλόσεβιτς, 1989 – αρχή της νεοφιλελεύθερης λεηλασίας στην πρώην Γιουγκοσλαβία με την καλλιέργεια των εθνικισμών). Στην τεχνική των ειδικών της εξουσίας «Λαός» αποκαλείται η παθητική μάζα όταν μετατρέπεται σε χειραγωγημένο όχλο.

Ο λαός, αυτός ο αθώος λαός, ένα χρόνο μετά την «Άμεση Δημοκρατία» των πλατειών θα υιοθετούσε σε σημαντικό του ποσοστό συνθήματα με διαφορετική καταγωγή... Αυτός ο αθώος λαός που έγινε φασίστας επειδή φτώχυνε. Μετά τις βίαιες διαδηλώσεις του Φλεβάρη του 2012 και την «προδοσία» της συμμετοχής του ΛΑΟΣ στην κυβέρνηση, στη θέση του λαϊκισμού των πλατειών ενεργοποιήθηκε ο φασισμός, που προϋπήρχε στην ελληνική κοινωνία με πολλές μορφές. Οι ναζί δεν έμελλε να χρησιμοποιηθούν όταν θα απειλούνταν πραγματικά το καθεστώς, οι αξίες τους για χρόνια διαπότιζαν την κοινωνία, γι' αυτό και τώρα με τόση ευκολία αναδύθηκαν προληπτικά για να εμποδισθούν οι νέες περιφράξεις.

Οι ψηφοφόροι των νεοναζί ξέρουν πολύ καλά ότι αυτοί τους οποίους ψηφίζουν είναι νεοναζί, απλά δεν έχει ακόμα νομιμοποιηθεί κοινωνικά το να το παραδέχονται δημόσια. Η δειλία και η ποταπότητα είναι που προσδένουν τους οπαδούς των νεοναζί στο άρμα αυτών που παρουσιάζονται ως οι ισχυρότεροι. Η ίδια δειλία και ποταπότητα τους εμποδίζουν να παραδεχθούν ανοιχτά ότι υποστηρίζουν ένα νεο-

ναζιστικό κόμμα. Όπως ακριβώς ποτέ δεν θα παραδέχονταν δημόσια ότι ο λόγος για τον οποίο παρακολουθούσαν συγκεκριμένα τηλεοπτικά προγράμματα ήταν η νοσηρή και διεστραμμένη κατανάλωση της διάχυτης βίας, της συγκαλυμμένης πορνογραφίας, των εξευτελισμών και των σαδισμών της trash κουλτούρας.

Πολλοί και πολλές θεωρούσαν το νεοναζιστικό κόμμα γελοίο και περιθωριακό φαινόμενο, το οποίο δεν θα μπορούσε ποτέ να έχει ευρεία απήχηση. Η κυριαρχία της trash κουλτούρας είναι η μηλιά κάτω από την οποία πέφτουν τα μήλα του νεοναζισμού... το συλλογικό φαντασιακό το κατακτούν «action heroes» με αισθητική b-movie με πρωταγωνιστές βρυκόλακες και λυκανθρώπους... το εμπορικότερο trademark στο ελληνικό θέατρο της πολιτικής είναι ένα νεοναζιστικό κόμμα με όνομα συγκροτήματος σατανιστικού μπλακ μέταλ... καθώς οι νεοναζί ικανοποιούν κάθε απαίτηση της πελατείας που γεννά η (ανύπαρκτη) παιδεία.

στ. καθρέφτη-καθρεφτάκι μου, ποιος είναι ο πιο φασίστας; ή «φασισμός για όλα τα γούστα, τώρα και με άρωμα αντιρατσισμού»

Ο φασισμός κυριαρχεί στο δημόσιο λόγο. Κυβερνητικοί εταίροι και δημοσιολόγοι κάθε είδους διαγκωνίζονται για να αποδείξουν ποιος είναι ο πιο φασίστας, ενώ ταυτόχρονα επιχειρηματολογούν για την αναγκαιότητα της προστασίας της δημοκρατίας από τη φασιστική απειλή.

Η κατασκευή του «αντισυστημικού» φασισμού επιτελεί τριπλό έργο:

- 1) *Οικοδομεί έναν ψευδοαντίπαλο της κυριαρχίας.* Πρώτα κατασκευάζονται και αναδεικνύονται τεχνητοί εχθροί της κοινωνίας για να αποκρυσταλλωθούν οι πραγματικοί. Στη συνέχεια κατασκευάζεται ένα τεχνητό «αντισυστημικό» κίνημα για να αποτρέψει την ανάπτυξη του κοινωνικού κινήματος, υποκαθιστώντας το.
- 2) *Κάνει τη «θεσμική» πολιτική εξουσία να φαίνεται δημοκρατική και αναγκαία.* Ο άρχων της δημοτικής αστυνομίας που δολοφόνησε τον σενεγαλέζο Babakar N'Diaye παρουσιάζεται ως αντιφασίστας, ο πολιτικός προϊστάμενος ενός σώματος που κατά 50% ψηφίζει τους νεοναζί, που εισβάλλει ως στρατός κατοχής στην Ιερισσό, που επιτίθεται ακόμα και σε ανθρώπους με αναπηρίες, παρουσιάζεται ως αντιφασίστας και αντιρατσιστής, καθώς δημιουργεί αντιρατσιστικό τμήμα της αστυνομίας. Τα κυβερνητικά κόμματα καταθέτουν αντιρατσιστικά νομοσχέδια και ο πρωθυπουργός καλεί σε αγώνα ενάντια στο φασισμό ενώ ταυτόχρονα υποστηρίζει τη δημιουργία στρατόπεδων συγκέντρωσης καθώς το αίτιο της εμφάνισης των νεοναζί είναι οι μετανάστες (υποθέτουμε ότι για τον πρωθυπουργό το αίτιο της εμφάνισης των ναζί στη δεκαετία του '30 ήταν οι Εβραίοι).
- 3) *Δημιουργεί παρακρατικούς σχηματισμούς για να κάνουν τη βρώμικη δουλειά* (προς το παρόν η παρουσία των νεοναζί περιορίζεται στο να απασχολεί το πιο μάχιμο τμήμα του κοινωνικού κινήματος, το οποίο εξ ορισμού πρωτοστατεί στον αντιφασιστικό αγώνα, δεν αποκλείεται όμως στο μέλλον οι παρακρατικοί να αναλάβουν πιο ενεργό ρόλο ενάντια στο γενικότερο κοινωνικό κίνημα).

ζ. «η ζωή δεν είναι ο θάνατος και ο θάνατος δεν είναι η ζωή»

Για το «συνταγματικό τόξο» είναι προτιμότερο ο δημόσιος διάλογος να καθορίζεται από τους νεοναζί και όχι από την κριτική του τρόπου που ζούμε και της αναζήτησης εξόδου από αυτόν. Της αναζήτησης εξόδου από μια κοινωνία όπου η ανταγωνιστικότητα αποτελεί αρετή, όπου ο καθένας πρέπει να πολεμά ενάντια σε όλους τους υπόλοιπους, όπου η συναγωνιστικότητα επιτρέπεται μόνο ως επίθεση στους πιο αδύναμους.

Όταν, με πρόσχημα τις κρίσεις χρέους, εφαρμόστηκαν στη Λατινική Αμερική τα προγράμματα δομικής προσαρμογής δεν υπήρξε κανενός είδους αναβίωση φασιστικού «κινήματος», αντίθετα η καπιταλιστική επίθεση αποκρούστηκε σε μεγάλο βαθμό χάρις στην επιβίωση συλλογικών μορφών οργάνωσης και καθημερινής ζωής. Στην Ελλάδα, αντί για τη «μαγική νύχτα που σαν την Αργεντινή θα βλέπαμε στο ελικόπτερο ποιος θα πρωτομπεί» είχαμε δεκάδες μικρές και μεγάλες νύχτες και μέρες των κρυστάλλων.

Δεν επιτρέπεται καμία υποχώρηση και καμία υποτίμηση της φασιστικής απειλής. Για τον κυρίαρχο συστημικό φασισμό, η αποδέσμευση του θηρίου είναι δελεαστική: όσο μεγαλύτερη ζημιά προκαλέσει σε όσο και περισσότερους, τόσο μεγαλύτερα τα κέρδη για τους πάρα πολύ λίγους. Η εναντίωση στον κυρίαρχο συστημικό φασισμό εμπεριέχει –και στην παρούσα φάση προτάσσει– την εναντίωση στον «αντισυστημικό» φασισμό: την εναντίωση στην ανάπτυξη των παρακρατικών συμμοριών, την εναντίωση στην επίφαση της «αντισυστημικότητας» και του «κινηματικού» του χαρακτήρα. Η εναντίωση αυτή δεν σημαίνει συμμαχία με το κυρίαρχο κοινωνικό φαντασιακό της μεταβιομηχανικής καταναλωτικής «δημοκρατίας» αλλά κατάδειξή της ως μήτρας, γεννήτορα και τροφοδότη του «αντισυστημικού φασισμού», που ο κυρίαρχος συστημικός φασισμός μπορεί με την ίδια ευκολία να χρησιμοποιήσει ή να αποκηρύξει.

Η εναντίωση στον κυρίαρχο συστημικό φασισμό απαιτεί πάνω απ' όλα την υποστήριξη των δυνάμεων της ζωής. Ο μάχιμος αντιφασισμός δεν υπάρχει αδιαχώριστα από τη φροντίδα, την ανθρωπιά, τη δικαιοσύνη. Αναπτύσσει οριζόντια δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης, υλοποιεί καθημερινά το όραμα μιας ζωής έξω από το κράτος και την αγορά. Ενσωματώνει την αρμονία και την απλότητα ενός παλιού ιταλικού παιδικού τραγουδιού που μάς λέει: «και η ζωή δεν είναι ο θάνατος και ο θάνατος δεν είναι η ζωή. Το τραγούδι έχει κιόλας τελειώσει».

*E la vita non è la morte
e la morte non è la vita.
La canzone l'è già finita.*

Βιβλιογραφία

- Götz Aly και Karl Heinz Roth, *The Nazi Census, Identification and Control in the Third Reich*, Temple University Press, 2004.
- Franz Borkenau, *World Communism. A History of the Communist International*, Michigan, 1983.
- Guy Debord, *Commentaires sur la société du spectacle*, éditions Gerard Lebovici, 1988 (στα ελληνικά *Σχόλια πάνω στην κοινωνία του θεάματος*, Ελεύθερος Τύπος, 1988).
- Silvia Federici, *Caliban and the Witch, Woman the Body and Primitive Accumulation*, Autonomedia, 2004 (στα ελληνικά *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα, Γυναίκα, σώμα και πρωταρχική συσσώρευση*, εκδόσεις των ξένων, 2011).
- Bertram Gross, *Friendly Fascism, The New Face of Power in America*, South End Press, 1980.
- Felix Guattari, «Everybody Wants to be a Fascist», στο *Chaosophy, Texts and Interviews 1972-1977*, Semiotext(e), Λος Άντζελες, 2009 (στα ελληνικά στη συλλογή κειμένων *Μοριακή Επανάσταση*, εκδ. Κομμούνια, 1984).
- Dagmar Herzog, *Sex after Fascism: Memory and Morality in Twentieth-Century Germany*, Princeton, 2005.
- Charles Higham, *Trading with the Enemy, The Nazi - American Money Plot 1933-1949*, Delacorte Press, 1983.
- Nicole Loroff, «Gender and Sexuality in Nazi Germany», στο *Constellations*, τομ. 3, αρ. 1, 2011.
- Konrad Löw, *Warum fasziniert der Kommunismus? Eine systematische Untersuchung*, Κολωνία, 1983.
- Heinz August Winkler, *Der Weg in die Katastrophe. Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik 1930-1933*, Βόννη, 1990.
- Richard E. Rubenstein, *The Cunning of History - Mass Death and the American Future*, 1975.
- Susan Sontag, *Fascinating Fascism*, New York Review of Books, 6/2/1975.
- Enzo Traverso, *The origins of nazi violence*, Νέα Υόρκη, 2003.

...σβάστικες και σφυροδρέπανα...

Στην πρώτη εικόνα βλέπουμε οδοφράγματα κατά τη διάρκεια της μεγάλης απεργίας στις συγκοινωνίες το 1932 στο Βερολίνο που οργάνωσαν από κοινού οι ναζί και το κομμουνιστικό κόμμα της Γερμανίας (KPD). Στις άλλες εικόνες βλέπουμε σημαίες με σβάστικες και σημαίες με σφυροδρέπανα να ανεμίζουν μαζί κατά τη διάρκεια μιας από τις «απεργίες ενοικίου». Στις αρχές της δεκαετίας του 1930, το κομμουνιστικό κόμμα προωθούσε τη συνεργασία με τους ναζί: «Είναι απολύτως ζωτικό και επιθυμητό, όταν οργανώνονται απεργίες σε εταιρείες και επιχειρήσεις, οι ναζί να προσκαλούνται να συμμετάσχουν στις Απεργιακές Επιτροπές» (E. Thälmann, ηγέτης του KPD, 1932). Τον Δεκέμβριο του 1931 ο D. Manuilski, σοβιετικός ειδικός για τα γερμανικά ζητήματα στην Κομιντέρν, διαβεβαίωνε ότι «ο κύριος εχθρός δεν είναι ο Χίτλερ, ο κύριος εχθρός είναι το σύστημα του Severing (σοσιαλδημοκράτης υπουργός εσωτερικών στην Πρωσία), του Brüning (καγκελάριος του Ράιχ) και του Χίντεμπουργκ (πρόεδρος του Ράιχ). Με την βοήθεια του Χίτλερ θα καταστρέψουμε πρώτα τον μηχανισμό του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος και τον κρατικό μηχανισμό του Brüning. Στην παρούσα φάση της ανάπτυξης της επανάστασης στη Γερμανία, ο Χίτλερ είναι αναμφισβήτητα σύμμαχός μας».

Παρά τις αιματηρές συμπλοκές μεταξύ του KPD και των ναζί, η ηγεσία του KPD νόμιζε ότι θα χρησιμοποιούσε τους ναζί για να γκρεμίσει κάτι παλιό, αδυνατώντας να δει ότι ήδη οικοδομείτο κάτι νέο. Βέβαια από την σκοπιά της ελευθερίας

το ζήτημα δεν είναι η ανικανότητα πολιτικής ανάλυσης του KPD, αλλά ο απίστευτος πολιτικός αμοραλισμός του αντεπαναστατικού ολοκληρωτισμού της επανάστασης, που πίστευε ότι είχε βρει έναν τακτικό σύμμαχο στον επαναστατικό ολοκληρωτισμό της αντεπαναστάσεως. Υπήρχε όμως κάτι που υπερέβαινε και τους δύο. Ο παλιός καλός καπιταλισμός ήδη έμπαινε σε νέο στάδιο.

...σβάστικες, μάρκα και δοθάρια...

Στη ναζιστική Γερμανία τα παιδιά δεν έπαιζαν μόνο με μολυβένια στρατιωτάκια. Στην εικόνα βλέπουμε την εξοικείωση με τη μεγάλη ιδέα των αυτοκινητόδρομων. Στη γέφυρα υπάρχει η διαφήμιση μιας αμερικάνικης πετρελαϊκής εταιρείας, της Esso, δηλαδή μίας από τις εταιρείες στις οποίες υποχρεώθηκε να διασπαστεί η Standard Oil εξαιτίας του νόμου ενάντια στα μονοπώλια (το 1911 ήλεγχε το 64% της πετρελαϊκής αγοράς στις ΗΠΑ). Η Standard Oil και η τράπεζα Chase National Bank (αμφότερες της οικογένειας Ροκφέλερ) ήταν από τους στενότερους συνεργάτες των ναζί στις ΗΠΑ. Οι λόγοι της συνεργασίας είναι βαθύτεροι από την απλή καπιταλιστική απληστία: «Εμφανίζεται ένα νέο είδος κρατικού σοσιαλισμού, ολότελα διαφορετικού από οτιδήποτε σκεφτήκαμε ή ονειρευτήκαμε. Η ιδιωτική πρωτοβουλία και η ιδιωτική καπιταλιστική οικονομία δεν θα αποδυναμωθούν, αλλά θα αναδιοργανωθούν πειθαρχώντας στον κρατικό σοσιαλισμό: **το κεφάλαιο θα κατευθύνεται με ενιαία ορμή**». Το όραμα που εξήγγειλε ήδη το 1916, ο Werner Daitz (διευθυντής μιας από τις χημικές βιομηχανίες που το 1925 θα συγκροτούσαν την IG Farben) υλοποιούσαν από κοινού οι ναζί και οι αμερικάνικες μεγα-εταιρείες. Η IG Farben είχε τον έλεγχο ή συμμετείχε σε περίπου 380 άλλες γερμανικές επιχειρήσεις και σε πάνω από 500 ξένες επιχειρήσεις. Είχε τα δικά της ορυχεία άνθρακα, τις δικές της μονάδες παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, σιδήρου και χάλυβα, τράπεζες, ερευνητικά κέντρα, πολλές εμπορικές επιχειρήσεις και τα δικά της στρατόπεδα συγκέντρωσης. Υπήρχαν πάνω από 2.000 συμφωνίες σύμπραξης μεταξύ της IG Farben και ξένων επιχειρήσεων - με πιο σημαντικές τη Standard Oil, τη DuPont, τη Dow Chemical, την Ford, την ITT, την General Electric (η AEG ήταν ο γερμανικός της κλάδος) και άλλες μεγα-εταιρείες των ΗΠΑ οι οποίες, σε συνεργασία με τους ναζί, υλοποιούσαν την καινούργια εκείνη την εποχή ιδέα των «**πολυεθνικών ομίλων ετερογενών δραστηριοτήτων**».

Δεν είναι μόνο η δημιουργία των πρώτων πολυεθνικών που καταδεικνύει ότι ο εθνικισμός ήταν απλά ένα μέσο που χρησιμοποιήσαν οι ναζί για να πάρουν την εξουσία: «Είμαι πεπεισμένος ότι σε 50 χρόνια δεν θα σκεφτόμαστε πλέον με όρους εθνών αλλά ηπείρων» («Η Ευρώπη που έρχεται», ομιλία του Γκέμπελ σε Τσέχους διανοούμενους, 1940). «Ο σχηματισμός ευρέων οικονομικών περιοχών ακολουθεί τον φυσικό νόμο της ανάπτυξης» («Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα», Walther Funk, υπουργός οικονομικών των ναζί, 1940). «Η κλασική εθνική οικονομία είναι πια νεκρή» (H. Hunke, ναζιστής οικονομολόγος).

Ο Χένρυ Φορντ, της γνωστής αυτοκινητοβιομηχανίας, πρωτοπόρος της αλυσίδας παραγωγής και της μαζικής κατανάλωσης, ήταν από τους πρώτους υποστηρικτές του ναζισμού και γνωστός αντισημίτης, το πορτρέτο του κοσμούσε το γραφείο του Χίτλερ, ενώ «Ο Αγών μου» είχε βασιστεί στο μεγαλύτερο μέρος του στην έκδοση «Ο Διεθνής Εβραϊός» του Φορντ.

Καμία λαϊκιστική ιδεολογία δεν μπορεί να συγκριθεί με τη φονικότητα του καπιταλιστικού κυνισμού. Το 1941, ο Φορντ, σε άρθρο στη Manchester Guardian, υποστήριξε ότι οι ΗΠΑ πρέπει να ωθήσουν τη Γερμανία και την Αγγλία να πολεμήσουν μέχρι κατάρρευσης - έπειτα θα έρθει η ώρα για συνασπισμό των εξουσιών. Την επιβολή ενός υπερεθνικού μοντέλου εταιρικής κυριαρχίας με έλεγχο του κρατικού μηχανισμού και ιδεολογική ομογενοποίηση του πληθυσμού.

Ο Hjalmar Schacht ήταν πρόεδρος της Κεντρικής Τράπεζας της Γερμανίας (Reichsbank) στη δημοκρατία της Βαϊμάρης. Το 1926 πρωτοστάτησε στη δημιουργία της IG Farben. Μετά τις εκλογές του 1932, ο Schacht προέτρεψε τους γερμανούς μεγαλοβιομήχανους να απαιτήσουν από τον Χίττεμπουργκ τον ορισμό του Χίτλερ ως καγκελάρου. Το Μάιο του 1934 ο Χίτλερ όρισε τον Schacht «Γενικό Υπεύθυνο της Οικονομίας Πολέμου» και τον Αύγουστο του 1934 υπουργό οικονομικών του Ράιχ. Ο Schacht εισήγαγε τις αρχές του Κείνσιανισμού, καταστρώνοντας τα σχέδια δημόσιων έργων, κυρίως αυτό των αυτοκινητόδρομων (Autobahnen).

Το ίδιο χρονικό διάστημα ο Schacht προώθησε τη δημιουργία της Τράπεζας Διεθνών Διακανονισμών (Bank for International Settlements - BIS). Υποτιθέμενος στόχος της BIS ήταν η διευθέτηση των χρεών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Για τη δημιουργία της BIS συνεργάστηκαν με τον Schacht ο διοικητής της Τράπεζας της Αγγλίας και εκπρόσωποι της J.P. Morgan, της Fed και της Chase National Bank των ΗΠΑ. Στην ιδρυτική διακήρυξη της BIS τονίζεται ότι θα είναι μια διεθνής τράπεζα, «ανεξάρτητη και ανώτερη από οποιαδήποτε κυβέρνηση» και μάλιστα «σε πόλεμο και ειρήνη», με αποκλειστική μέριμνα τη διασφάλιση των κερδών των μετόχων της, δηλαδή των μεγαλύτερων (ιδιωτικών ή ημικρατικών) κεντρικών τραπεζών της Δύσης.

Η BIS κορύφωσε τη δράση της κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν πρόεδρος της ήταν ο επικεφαλής του Βρετανο-Αμερικανικού Εμπορικού Επιμελητηρίου και μέλη του Διοικητικού της Συμβουλίου ο διοικητής της Reichsbank, ο διοικητής της IG Farben, ο υψηλόβαθμος στην Γκεστάπο πρόεδρος της Τράπεζας της Κολωνίας, ο αντιπρόεδρος της Εθνικής Τράπεζας της Ελβετίας, ο διοικητής της Τράπεζας της Αγγλίας κ.ά. Αξιωματικοί της Γκεστάπο συγκέντρωναν στην έδρα της BIS στην Ελβετία τον χρυσό από κατεχόμενες χώρες καθώς και ράβδους χρυσού από προσωπικά αντι-

κείμενα και τα δόντια των Εβραίων που οδηγούνταν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Μέσω της BIS γίνονταν συναλλαγές για την προμήθεια των ναζι με πρώτες ύλες και πολεμικό υλικό από μεγα-εταιρείες των ΗΠΑ. Η «διασφάλιση των κερδών των μετόχων» γίνονταν επίσης με την μετατροπή συναλλαγματικών αποθεμάτων ανάλογα με την έκβαση του πολέμου.

Το 1944, στο Bretton Woods, εκπρόσωποι ευρωπαϊκών τραπεζών απαίτησαν τη μεταπολεμική διάλυση της BIS, λόγω του ναζιστικού παρελθόντος της. Αυτό αποτράπηκε από τον Κέινς, ο οποίος ήταν ο επικεφαλής της βρετανικής αντιπροσωπείας. Ένα τμήμα των αρμοδιοτήτων της BIS θα μεταφερόταν σε δύο νέους οικονομικούς σχηματισμούς, την Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ενώ η BIS θα αποτελούσε την «Τράπεζα των Τραπεζών», τον «ρυθμιστή της παγκόσμιας νομισματικής πολιτικής» και την «εγγύηση της επάρκειας κεφαλαίων» μέσω του ελέγχου των δανείων και των συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Σήμερα η BIS ελέγχει το 95% του παγκόσμιου χρήματος.

Ο ίδιος ο Schacht αθώωθηκε στη δική της Νυρεμβέργης και το 1953 ίδρυσε τη δική του τράπεζα, μέσω της οποίας «παρείχε καθοδήγηση» στις αναπτυσσόμενες χώρες, δηλαδή καθοδήγηση για την εγκαθίδρυση της νέας αποικιοκρατίας στον Τρίτο Κόσμο μέσω του χρέους. Το πνευματικό παιδί του Schacht, η Τράπεζα Διεθνών Διακανονισμών, έχει πλέον μεταφέρει τις συνθήκες της αποικιοκρατίας και στο εσωτερικό του δυτικού κόσμου.

Βιοποητική 1: ένας τρόπος διαχείρισης των ανθρώπων ως ομάδες

Télévision
en Allemagne

Television
in Germany

La Television
en Alemania

Berlin 1936

“Television in Germany”

Regular television transmissions have been carried out in Germany since 1929.

The pictures, at first with only few details, have been gradually improved in the course of years. In 1932, the German Reichspost erected an ultra short wave transmitter of great power, in Berlin-Witzleben, and since that time has transmitted regular television programmes from the top of the Berlin radio tower. In 1934, the transmitting equipment of this station was completed by a second transmitter of the same type so that nowadays two transmitters are available in Berlin one for transmitting the picture and the other for

Theatre and at some other places. Two special television cables connect the Reich Sport Field with the television transmitter at the Berlin radio tower.

So it is possible to reproduce the events on the Reich Sport Field also in the Berlin public television stations which are partly fitted with projector receiving sets (see annex).

This year the German Reichspost has put into service also the first large telephone television connection in the world between Berlin and Leipzig, and this is now in regular service. On a special television cable the picture of the speaker in Berlin is transmitted to Leipzig and vice-versa. In this way the two persons are able to see one another and to converse simultaneously over a telephone wire. The Telephone Television Offices on the Potsdamer Platz, at the Zoo station and also temporarily in the Hall I of the exhibition “Deutschland” can be connected alternatively with the television cables to Leipzig. Telephone television calls may be booked

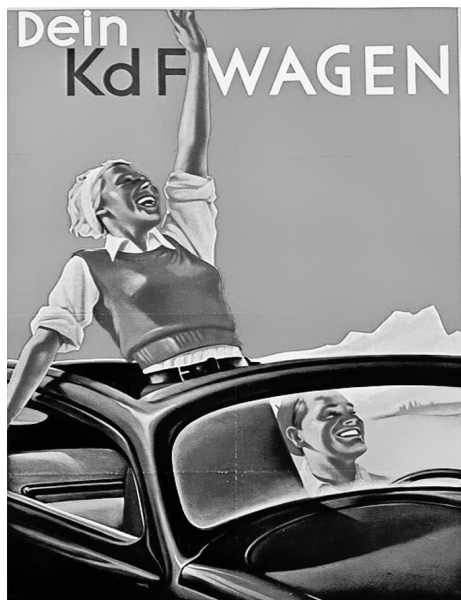
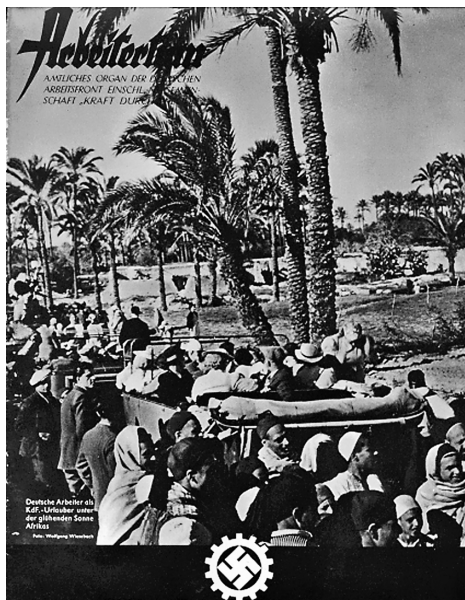
Στις εικόνες βλέπουμε στιγμιότυπα από τις πρώτες στον κόσμο όχι πειραματικές αλλά τακτικές τηλεοπτικές μεταδόσεις –καθόλου τυχαία, στη ναζιστική Γερμανία. Δεν κυριαρχούν ένστολοι караβανάδες αλλά σημειολογικά νοήματα οικεία και στη δική μας καθημερινότητα: συνταγές μαγειρικής, εξωτικό χορό με συγκαλυμμένο ερωτισμό, αθλητικά (εδώ με μαύρους μποξέρ), μόδα. Βλέπουμε επίσης τη διαφήμιση της τηλεοπτικής κάλυψης των ολυμπιακών αγώνων του Βερολίνου το 1936 όπου αναφέρεται: «...αυτά τα πρώτα βήματα της τηλεόρασης συνιστούν μια αναπτυσσόμενη πολιτισμική εξέλιξη που υποσχεται να αποδειχθεί ανυπολόγιστης σπουδαιότητας για την εξέλιξη της ανθρωπότητας».

«Ήταν φυσικό, μετά το τέλος του [πρώτου παγκόσμιου] πολέμου, τα ευφυή άτομα να αναρωτηθούν αν θα ήταν δυνατό να εφαρμοστεί μια τεχνική για τον χειρισμό των προβλημάτων της ειρήνης παρόμοια με την εν καιρώ πολέμου προπαγάνδα. (...) Η συνειδητή και έξυπνη χειραγώγηση των οργανωμένων συνηθειών και απόψεων των

μαζών είναι ένα καθοριστικό στοιχείο της δημοκρατικής κοινωνίας. Αυτοί που χειρίζονται αυτόν τον άορατο μηχανισμό της κοινωνίας αποτελούν μια άορατη κυβέρνηση, η οποία είναι η αληθινή εξουσία». (Edward Bernays, *Propaganda*, 1928).

Ο Γκέμπελς θεωρούσε πρότυπο του τον Bernays. Μέσα στις ίδιες τις ΗΠΑ, η IG Farben προσέλαβε ως έμμισθο εκπρόσωπο των συμφερόντων της τον Ivy Lee, μέντορα του Bernays και θεμελιωτή της «επιστήμης των δημόσιων σχέσεων» (ο Lee ήταν διαβόητος γιατί δεν δίστασε να αποδώσει σε εργατικό ατύχημα (!) τους νεκρούς της “σφαγής του Ludlow”, στις 20 Απριλίου του 1914, όταν, για να καταστείλουν την απεργία στα συμφερόντων Ροκφέλερ ανθρακωρυχεία του νότιου Κολοράδο, η εθνοφρουρά και οι μπράβοι της εταιρείας σκότωσαν 25 απεργούς). Οι μαθητές και εργοδότες του Lee στην Ευρώπη έμελλε να περάσουν στην Ιστορία για πολύ μεγαλύτερα εγκλήματα, αλλά η τεχνική της οποίας ο Lee ήταν πρωτοπόρος μάλλον έχει τα πρωτεία, αφού κάνει τα εγκλήματα να ξεχνιούνται.

Βιοπολιτική 2: ...η δύναμη μέσα απ' τη χαρά...

Η «Δύναμη μέσα από τη Χαρά» (Kraft durch Freude, γνωστή με τα αρχικά KdF) ήταν μια τεράστια κρατική επιχείρηση για τον «ελεύθερο χρόνο» στη ναζιστική Γερμανία. Η KdF μετέτρεπε τις χαρές της αστικής τάξης σε μαζικά προσφερόμενα αγαθά. Κινηματογράφος, συναυλίες, επισκέψεις σε μουσεία, αθλητισμός, διακοπές, αυτοκίνητα. Κατασκευάστηκαν μεγάλα κρουαζιερόπλοια, όπως το Wilhelm Gustloff, όπου «καταργούνταν οι ταξικές διαφορές», καθώς οι καμπίνες διανεμόνταν με κλήρωση. Σύντομα η KdF έγινε ο μεγαλύτερος τουριστικός οργανισμός του πλανήτη, προσφέροντας ακόμα και εξωτικά ταξίδια στην Αφρική. Έως το 1934 πάνω από 2 εκατομμύ-

ρια Γερμανοί είχαν συμμετάσχει σε κάποιο ταξίδι της KdF. Το 1939 ο αριθμός έφτασε τα 25 εκατομμύρια. Η KdF σχεδίασε την κατασκευή τεράστιων παραθεριστικών θερέτρων που έμειναν ημιτελή λόγω του πολέμου – τα κουφάρια του συγκροτήματος Prora στέκονται ακόμα όρθια στις παραλίες της βόρειας θάλασσας. Ένα άλλο σχέδιο το οποίο ολοκληρώθηκε αργότερα ήταν η μαζική παραγωγή ενός φτηνού αυτοκινήτου, το οποίο θα ολοκλήρωνε την κατασκευή των πρώτων αυτοκινητόδρομων ταχείας κυκλοφορίας. Οι ευτυχείς καταναλωτές θα αποκτούσαν το KdF-Wagen (ή «αυτοκίνητο του λαού», Volkswagen, τον μετέπειτα γνωστό σκαραβαίο) μέσω δανεισμού.

Βιοπολιτική 3: ...κατασκευάζονοτας τον ανώτερο άνθρωπο...

Στην πρώτη εικόνα βλέπουμε το κτήριο του Ινστιτούτου Ανθρωπολογίας, Κληρονομικότητας και Ευγονικής Κάιζερ Γουλιέλμος, στο Βερολίνο. Τόσο το κτήριο όσο και το Ινστιτούτο δημιουργήθηκαν το 1927 με τη χρηματοδότηση του Ιδρύματος Ροκφέλερ των ΗΠΑ.

Η ευγονική εφαρμόστηκε στις ΗΠΑ πολλά χρόνια πριν τη Γερμανία, για την ακρίβεια τα προγράμματα των ναζί βασίστηκαν στα αντίστοιχα των ΗΠΑ, όπου ανθρωπομετρικές μελέτες και στατιστικές «αποδείκνυαν» ότι «γονιδιακά ελαττώματα» όπως η «άμετρη σεξουαλικότητα», ο αλκοολισμός και διάφορες παθήσεις ήταν πολύ πιο διαδεδομένα στους φτωχούς, ενώ η ίδια η φτώχεια ήταν απόδειξη γονιδιακής ανικανότητας για ανέλιξη στη «γη της ελευθερίας και των ίσων ευκαιριών». Η υπεράσπιση της «αξίας του ανώτερου αίματος» και η προστασία από την «απειλή προς την κοινωνία που αντιπροσώπευε το κατώτερο αίμα» οδήγησαν στους νόμους περί καταναγκαστικής στειρώσεως –ο πρώτος τέθηκε σε ισχύ στην Ιντιάνα το 1907. Από το 1909 έως τη δεκαετία του '60 στις ΗΠΑ έγιναν 60.000 καταναγκαστικές στειρώσεις –οι 20.000 στην Καλιφόρνια. Η ευγονική ήταν επίσης καθοριστική στην ψήφιση του νόμου για τη μετανάστευση του 1924, που αποσκοπούσε στην προστασία του ανώτερου αγγλοσαξωνικού αίματος από τη μόλυνσή του με το αίμα των κατώτερων λαών της νότιας και της ανατολικής Ευρώπης.

Στο Ινστιτούτο Κάιζερ Γουλιέλμος αμερικανοί γενετιστές διαφωτίζουν επιστήμονες όπως ο Μένγκελε του Μπίρκεναου και του Άουσβιτς και ο Φίσερ του προγράμματος «Δράση T4».

Πάνω: «Αν δεν μπορώ να διαβάσω αυτό το πλάκατ, με ποιο δικαίωμα έχω παιδιά;» Νέα Υόρκη, 1915.

Αριστερά: Ναζιστική αφίσα του 1938: «60.000 μάρκα, τόσο κοστίζει στην Κοινότητα του Λαού αυτός ο πάσων από κληρονομική ασθένεια».

Με την ανάληψη της εξουσίας από τους ναζί, το Ινστιτούτο αναβαθμίζεται: είναι το μόνο εκπαιδευτικό Ινστιτούτο στο οποίο αποδίδεται ο χαρακτηρισμός «W»: Wehrwirtschaft, «ζωτικό για την οικονομία πολέμου». Καλιφορνέζος γενετιστής, μετά από επίσκεψή του στη Γερμανία το 1934, υπερηφανεύεται ότι η «Αμερικάνικη Σκέψη» «...έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των απόψεων της ομάδας διανοουμένων που βρίσκονται πίσω από τον Χίτλερ σε αυτό το πρόγραμμα που θα αφήσει εποχή».

Το 1934 τέθηκε σε ισχύ στη Γερμανία ο νόμος «για την προστασία από κληρονομικές ασθένειες» που οδήγησε σε καταναγκαστική στειρώση 400.000 ανθρώπους. Το 1939 τέθηκε σε εφαρμογή το πρόγραμμα «Δράση T4» για την ευθανασία «όσων ζούσαν μια ζωή ανάξια της ζωής». Στα δύο πρώτα χρόνια του προγράμματος, 70.000 ανάπηροι, ομοφυλόφιλοι, παιδιά με σύνδρομο Down και ψυχικά πάσχοντες υποβλήθηκαν σε ευθανασία. Κατά τη διάρκεια του πολέμου εξοντώθηκαν άλλες 200.000.

Βιοπολιτική 4: ...η επιστήμη στην υπηρεσία της ανθρωπότητας...

Says Chemistry May Aid Men To Get Along Without Sleep

Philadelphia, Sept. 7 — Creation of sleepless tireless supermen with "made-to-order" characters, by chemical science, was visioned by Irene du Pont, retired president of E. I. du Pont de Nemours Company, in an address before the jubilee convention of the American Chemical Society.

agent or even that the antidote itself may be prepared and administered, thereby either decreasing the amount of sleep required or even doing away with the necessity of sleep entirely." The crabbiness and intolerance which is traceable to a disordered liver was cited by the speaker as worthy of research to determine whether the organs which affect

Στην πρώτη εικόνα (1937) βλέπουμε τον Χίτλερ με τον T. Watson, επικεφαλής της IBM και πρόεδρο του Διεθνούς Εμπορικού Επιμελητηρίου. Η IBM κατασκεύαζε για τους ναζί τις Hollerith, ειδικές υπολογιστικές μηχανές που κατέγραφαν και επέστρεφαν τα πάντα: τα δρομολόγια των τρένων προς τα στρατόπεδα συγκέντρωσης αλλά και το κάθε θύμα του ολοκαυτώματος (οι αριθμοί στα χέρια τους ήταν δεδομένα καταχώρησης στις διάτρητες καρτέλες των Hollerith). Στη δεύτερη εικόνα (1926) ο ιδρυτής του αμερικάνικου χημικού κολοσσού DuPont μάς εξομολογείται το όνειρό του για τη δημιουργία (χάρι στη χημεία και προς χάριν της οικονομίας) «ακούραστων υπερανθρώπων με χαρακτηριστές κατόπιν παραγγελίας», οι οποίοι δεν θα έχουν ανάγκη ύπνου. Ο DuPont ήταν χρηματοδότης των φασιστών στις ΗΠΑ και η εταιρεία του συνεργάτης της IG Farben. Η τελευταία ανέπτυξε τον δικό της απόλυτο Ταιλορισμό: διέθετε δικό της στρατόπεδο εργασίας στο Άουσβιτς (το Άουσβιτς III) - όταν οι κρατούμενοι δεν μπορούσαν να δουλέψουν πια τους οδηγούσαν στο Μπίρκεναου, όπου τους εκτελούσαν με το αέριο Zyklon B (πατέντα της IG Farben). Σήμερα η ψηφιακή επιτήρηση είναι παντού, ενώ η DuPont και οι εταιρείες που προέκυψαν από τη διάλυση της IG Farben είναι πρωτοπόρες στο λόμπυ της βιοτεχνολογίας.

Βιοπολιτική 5: ...γυμνά σώματα - νεκρά σώματα - γυμνά σώματα...

Στην πρώτη εικόνα βλέπουμε ένα στιγμιότυπο από την ταινία «Ολυμπία» (1938) της Leni Riefenstahl, μια ταινία 3,5 ωρών σε δύο μέρη: τη Γιορτή του Λαού (Fest der Völker) και την Γιορτή της Ομορφιάς (Fest der Schönheit). Στη δεύτερη εικόνα βλέπουμε την Riefenstahl στις αρχές της δεκαετίας του '70, όταν έζησε στο Σουδάν για την παραγωγή του φωτογραφικού άλμπουμ «Last of the Nuba», μιας φυλής εμβληματικής για την φυσική της τελειότητα. Η εκθείαση των τέλει αφρικανικών κορμιών αποτελεί άραγε αποναζιστικοποίηση της εμβληματικότερης προπαγανδίστριας των ναζί;

Η φασιστική τέχνη παρουσιάζει μια ουτοπική αισθητική φυσικής τελειότητας. Τα γυμνά σώματα δεν έχουν κανένα ψεγάδι, είναι ταυτόχρονα ασεξουαλικά με τελετουργικό τρόπο και πορνογραφικά, αφού ενσαρκώνουν την τελειότητα μιας φαντασίωσης.

Δηλωμένος σκοπός των ναζί ήταν «η αποκατάσταση στο σώμα των εννοιών της ομορφιάς και της ευγένειας». Το καθεστώς έθετε συγκεκριμένα πρότυπα για το πώς έπρεπε να απεικονίζεται το σώμα, ιδιαίτερα το γυναικείο. Οι ναζί υποστήριζαν ότι τα σεξουαλικά σωματικά ταμπού είχαν εισαχθεί στη Γερμανία από τους Εβραίους. Το 1934 τα μέλη της Bund Deutscher Mädel (Ομοσπονδία Γερμανίδων Κορασίδων) ενθαρρύνονταν να συνάπτουν προγαμιαίες σχέσεις. Επιπλέον, στην Οικογενειακή Πολιτική των ναζί, αναφέρεται ότι «το Εθνικό Σοσιαλιστικό κράτος δεν αντιμετωπίζει πλέον την ανύπαντρη μητέρα ως έκφυλη».

Για τους ναζί, το σώμα είναι ένας δημόσιος τόπος, «σκοπός του οποίου είναι να διευρύνει τον ευρύτερο κοινωνικό οργανισμό». Εισάγοντας την ιδέα ότι το σεξ είναι μια δημόσια υπηρεσία,

το άτομο αναγνώριζε την σεξουαλική ικανοποίηση ως τμήμα του πατριωτικού καθήκοντος, ενώ ταυτόχρονα το σεξ αποτελούσε ανταμοιβή για την υποστήριξη του καθεστώτος. Το 1936 η Ανώτατη Διοίκηση της Βέρμαχτ ανακοίνωσε τη δημιουργία ενός κρατικά ελεγχόμενου συστήματος στρατιωτικών πορνείων.

Η μετατροπή των ενορμήσεων της ζωής στο ένστικτο του θανάτου, τα απνεκρωμένα σώματα, βρίσκουν το δίπολό τους στα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας, που στη ναζιστική Γερμανία εφαρμόστηκαν για πρώτη φορά το 1936, με έγκλειστους σιγγάνους. Στη διάρκεια του πολέμου ο αριθμός των καταναγκαστικά εργαζόμενων έφτασε τα 12 εκατομμύρια. Σύμφωνα με τα καταγεγραμμένα στοιχεία, 2.700.000 εργάτες πέθαναν στα στρατόπεδα εργασίας.

Οι δύο εικόνες φαντάζουν τόσο σύγχρονες, τόσο οικείες: τα εκστατικά αισθήματα ως ανακούφιση της αλλοτρίωσης, η πραγματοποίηση. Η αισθητική ανωτερότητα της Riefenstahl παραμένει αναμφισβήτητη. Οι Νούβιοι χάθηκαν στον πόλεμο που μαίνεται στο Σουδάν προς όφελος των πολυεθνικών. Τους πρόσφυγες από το Σουδάν κυνηγούν οι εγχώριοι νεοναζί στα στενά της Ομόνοιας.

Ναζισμός και σεξουαλικότητα

*το παράδειγμα των ομοφιλόφυλων και των ροζ σπιτιών
στα στρατόπεδα συγκέντρωσης¹*

Το συγκεκριμένο θέμα μας έφερε αντιμέτωπες με έναν όγκο υλικού και πληροφοριών που για να το διαχειριστούμε οφείλαμε μεθοδολογικά να τα προσεγγίσουμε μέσα από το τρίπτυχο Ναζισμός - Σεξουαλικότητα - Εφαρμοσμένες Πολιτικές πριν και στη συνέχεια εντός των Στρατοπέδων Συγκέντρωσης. Απαραίτητο ήταν να δούμε τα παραπάνω υπό το πρίσμα του ανθρωπολογικού τύπου που εισηγήθηκαν οι θεωρητικοί της ναζιστικής ιδεολογίας. Έτσι προχωρήσαμε τη δουλειά μας επιχειρώντας να κατανοήσουμε όσα συνέβησαν μέσα από τους παρακάτω άξονες οι οποίοι παρουσιάζονται μεν με μια σχετική χρονική-θεματική αλληλουχία αλλά προφανώς αλληλοδιαπλέκονται, τόσο ως βήματα όσο και ως διασταυρούμενη εμπειρία συζήτησης και συμπερασμάτων.

1. Το ιδεολογικό περιβάλλον μέσα στο οποίο διαμορφώνεται ο νέος ανθρωπολογικός τύπος²

Ξεκινώντας οφείλουμε να επισημάνουμε ότι στις μέρες μας έχει ανοίξει εκ νέου η συζήτηση για τη σχέση ναζισμού/ φασισμού με τον φιλελευθερισμό της καπιταλιστικής αστικής δημοκρατίας. Πέρα από τις κλασσικές θεωρήσεις του, α) ως εκτροπή από την αστική δημοκρατία των δυτικών καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών και ως οπισθοδρόμηση σε προνεωτερικές πολιτειακές μορφές και β) ως εργαλείο που αυτή μετέρχεται σε συνθήκες βαθιάς κρίσης και καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης (με το ιστορικό προηγούμενο της αυτόβουλης κίνησης αυτού του «εργαλείου», σε έκταση και βάθος τέτοια που να ενσωματώνει το χέρι που το κρατά), υπάρχει γ) και μια ακόμα ανάγνωση: αυτή που εισηγείται ότι ο ναζισμός / φασισμός κυοφορείται στα ίδια τα σπλάγχνα της φιλελεύθερης κοσμοαντίληψης και της κα-

1. Εισηγήση στην ομώνυμη εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε από συντρόφισσες της Αντιφασιστικής Πρωτοβουλίας Γκύζη και της Συλλογικής Κουζίνας της Τετάρτης στις 5 Απρίλη 2013, στο πλαίσιο εκδηλώσεων για τα 15 χρόνια του Αυτόνομου Στεκιού.

2. Ο όρος γίνεται πάντα αντιληπτός ως κατασκευή μέσω αυθαίρετων αφαιρέσεων και στη βάση εικονικών «καθαροτήτων», και με την έννοια αυτή χρησιμοποιείται σε κάθε περίπτωση.

πιταλιστικής πραγμάτωσής της, αποτελεί μια πιθανή συνθήκη εντός της (με ορατούς κοινούς τόπους τον ατομικισμό, τον ανταγωνισμό, την εμπορευματοποίηση – εργαλειοποίηση ανθρώπων, πραγμάτων, φύσης). Υπ’ αυτή την έννοια, υπαγορεύεται διαφορετικού τύπου αντιφασιστικός και πολιτικός αγώνας σε σχέση με αυτούς που προτείνουν οι δύο προηγούμενες προσεγγίσεις, αγώνας που δεν μπορεί παρά να είναι κατ’ ουσία και εν συνόλω αντικαπιταλιστικός.

Αυτή η εισαγωγή κρίθηκε αναγκαία προκειμένου να διαπραγματευτούμε κριτικά το σχήμα που προτείνει ο Τζέφρεϊ Χερφ στο βιβλίο του *Αντιδραστικός μοντερνισμός. Τεχνολογία, κουλτούρα και πολιτική στη Βαϊμάρη και το Γ’ Ράιχ*. Κατά τον συγγραφέα, η σημασία της γερμανικής ιδιοτυπίας (γοργή, βαθιά και χρονικά υστερημένη βιομηχανική ανάπτυξη σε περιβάλλον με ασθενή φιλελεύθερη παράδοση, δίχως προηγούμενη επιτυχή αστική επανάσταση και με ισχυρές τις απολυταρχικές δομές του πρωσικού κράτους ακόμη και στην περίοδο της δημοκρατίας) συγκροτεί τα κοινωνικά θεμέλια αυτού που ονομάζει (γερμανικό) αντιδραστικό μοντερνισμό. Απορρίπτει τη γερμανική νεωτερικότητα ως εγγενή στον καπιταλισμό και στην παράδοση του Διαφωτισμού δυνατή συνθήκη. Όπως και να ’χει, οι παρατηρήσεις του Χερφ σε σχέση με το χαρακτήρα της υπό διαμόρφωση και μετέπειτα συγκροτημένης ναζιστικής ιδεολογίας –όπως την παρακολουθεί από τις αρχές του 20ού αιώνα και μέχρι την εγκαθίδρυση του Γ’ Ράιχ– παρέχουν αξιοσημείωτη τροφή για σκέψη.

Σε κάθε περίπτωση, ο αντιδραστικός μοντερνισμός συμφιλώσε / οδήγησε σε ώσμωση τις αντικεσυγχρονιστικές, ρομαντικές και ανορθολογικές ιδέες του γερμανικού εθνικισμού με τη σύγχρονη τεχνολογία και την επιστημονική νεωτερικότητα που εδράζεται στον «ορθό λόγο» του Διαφωτισμού. Ενσωμάτωσε τη δυτική *Zivilisation* (τεχνικός πολιτισμός) σε οργανικό κομμάτι της γερμανικής *Kultur* (πνευματικός πολιτισμός), ώστε το πολιτιστικό σύστημα του σύγχρονου γερμανικού εθνικισμού να συγκροτηθεί σε αυτό που ο Τ. Μαν αποκάλεσε «ρομαντισμό υψηλής τεχνολογίας» και ο Γκαίμπελς «ατσαλένιο ρομαντισμό». Η διαδικασία αυτή, με εκκίνηση τα γερμανικά τεχνικά πανεπιστήμια των αρχών του 20ού αιώνα, αγκαλιάστηκε στη συνέχεια από μη τεχνικούς συντηρητικούς διανοούμενους κατά την περίοδο της Βαϊμάρης, από το ναζιστικό κόμμα το ’20 και κατόπιν το χιτλερικό καθεστώς από το ’30 ως το 1945, με αποτέλεσμα τη συνύπαρξη αυτού που ο Χερφ αποκαλεί «πολιτικό ανορθολογισμό» με τον επανεξοπλισμό και τον βιομηχανικό εξορθολογισμό της γερμανικής πολεμικής μηχανής. Έγινε απόλυτα κατανοητό ότι δεν ήταν εφικτή η επίτευξη ενός ισχυρού κράτους μέσα σε συνθήκες τεχνολογικής υστέρησης.

Στον σκληρό πυρήνα του αντιδραστικού μοντερνισμού συναντάμε θεματικές που εντάσσονται στην παράδοση της μοντερνιστικής πρωτοπορίας: λατρεία του εγώ, το ελεύθερο δημιουργικό πνεύμα που με τη βούλησή του θριαμβεύει πάνω στο λόγο ενάντια στις κανονιστικές παραδόσεις. Έτσι, η βούληση μετουσιώνεται σε μια νέα αισθητική τάξη όπου η ηθική καταργείται και η χωρίς όρια επιθυμία, μα-

ζί με τη γοητεία του κινδύνου, του τρόμου και της βίας, εναντιώνεται στην αστική παρακμή. Συνάμα, βρίσκουμε στοιχεία κληρονομημένα από τον γερμανικό ρομαντισμό, που μολονότι διαχέεται σε όλο το πολιτικό φάσμα, στην περίπτωση της ακροδεξιάς δεν είναι καθόλου πολιτικά «αθώς»: απαξίωση της πολιτικής ως μη συντελεστικής στη νέα ταυτότητα –στην αυθεντική στράτευση, στην ανασύσταση της κοινότητας ορισμένης ως φυλετικής συνέχειας «αίματος»–, ανάξια ως ενασχόληση εφόσον δεν προάγει την ατομική ανέλιξη. Άλλο στοιχείο είναι η ενίσχυση της ατομικότητας, υποταγμένης ωστόσο σε μοίρα και πεπρωμένο μέσα από την παράδοση αποκαλυπτικών οραμάτων όπου η κουλτούρα αναδύεται μέσω της βίωσης των ξαφνικών αλλαγών και της εξαγνιστικής δύναμης του θανάτου. Επιπλέον, συναντάμε τη στηλίτευση της μη παραγωγικής σφαιράς (όπου τράπεζες και χρηματιστήρια ταυτίζονται με τον εβραϊκό ανθρωπολογικό τύπο), την εξύμνηση της παραγωγικής δραστηριότητας (όπου η τεχνολογία μυστικοποιείται ταυτιζόμενη με το έθνος). Σύμφωνα με τον Χερφ, η ρομαντική αντεπανασταση που συντελέστηκε εντός του γερμανικού εθνικισμού και ενάντια στον Διαφωτισμό ενσωμάτωσε την τεχνολογία στην Kultur και τις απόλυτες αλήθειες της (κοινότητα, αίμα, βούληση, εγώ, μορφή, παραγωγικότητα, φυλή), αποσπώντας την από τη Zivilisation (ορθός λόγος, διάνοια, διεθνισμός, υλισμός, οικονομία).

2. Τα χαρακώματα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ως ο τόπος σύλληψης του νέου ανθρωπολογικού τύπου

Ο διανοούμενος Ε. Γύνγκερ συντελεί τα μέγιστα στη συγκρότηση σε επίπεδο ιδεολογίας του ναζι ανθρώπου (άριος, λευκός άνδρας). Από την πολεμική εμπειρία του μετώπου επαναφέρει στη μεταπολεμική γερμανική δεξιά την ένοπλη κοινότητα των ανδρών των χαρακωμάτων, προκειμένου να την εφαρμόσει στη βιομηχανική τάξη πραγμάτων και στα πλαίσια μιας κατά συνθήκη ειρήνης. Ο πόλεμος ιδωμένος ως υπερϊστορικό φαινόμενο και σύγκρουση φυσικών (όχι εθνικών ή ταξικών) δυνάμεων λεκτικοποιείται μέσα από ένα προπολεμικό φυσικοποιημένο λεξιλόγιο (χαλάζι από σίδηρο – ριπή πολυβόλου, τυφώνας φωτιάς – οβίδα, γύπας – βομβαρδιστικό, σμήνος μελισσών – εχθρικό στράτευμα), ανθρωπομορφοποιείται ως αρσενικός γεννήτορας (ο πατέρας που σφυρηλατεί). Απελευθερώνει αρχέγονα πάθη (το να ζεις σημαίνει να σκοτώνεις), διαλύει την ανία και την παρακμή της θηλυπρεπούς ειρηνικής αστικοδημοκρατικής ζωής. Αποτελεί πεδίο λαμπρής εκδήλωσης της ανδρικής ενεργητικότητας, ανάγεται σε ανδρική μυσταγωγία που με θρησκευτικές και σεξουαλικές μεταφορές συντρίβει την υπερβολή της αστικής και θηλυπρεπούς εκλέπτυνσης. Η καταστροφή που συντελείται μέσω του πολέμου ερωτικοποιείται συγκροτώντας την αρρενωπή αισθητική σε μοντέρνες –διά της τεχνολογίας– βάσεις.

Σε καιρό πολέμου ανθεί η κοινότητα ανδρών όπου το άτομο-στρατιώτης, υπαχθέν στην υπηρεσία ενός υψηλού πεπρωμένου ως ατσάλενια μορφή, διαλύει το εγώ του στην κοινότητα. Έτσι, συγκροτεί ισχυρούς συμβιωτικούς δεσμούς, και αι-

σθητικά και μορφολογικά καθαρός μπαίνει στη μάχη η οποία λειτουργεί λυτρωτικά ως διαδικασία καταστροφής και ανδρικής δημιουργίας συνάμα.

Περνάμε λοιπόν από το αστικό εκθληλυμένο άτομο στον στρατιώτη-εργάτη, που εκτός του πεδίου της μάχης παραμένει πειθαρχημένος, αντικειμενικός, ένστολος (εφόσον η ίδια η εργατική φόρμα στρατιωτικοποιείται). Διατηρεί την ικανότητά του με ψυχρή συνείδηση να βλέπει τον εαυτό του ως αντικείμενο, να θέτει το σώμα του υπεράνω πόνου και ηδονής, εργαλειοποιώντας το. Την ίδια στιγμή, μυστικοποιεί τη μηχανή αντιμετωπίζοντάς την ως τμήμα-απόληξη του σώματός του και όχι ως μέσο για την επίτευξη υλικών στόχων αλλά βαθύτερων και υψηλότερων ικανοποιήσεων. Η ένοπλη ανδρική κοινότητα μεταφερόμενη από τα χαρακώματα στο εργοστάσιο αποτελεί την απάντηση στην ψυχρή βιομηχανική κοινωνία, δεν αρνείται ούτε αμφισβητεί τις παραγωγικές σχέσεις. Εκλαμβάνει την εργασία μέσω του εθνικισμού ως έκφραση της εθνικής ζωής, συγκροτώντας ζωτικούς δεσμούς όχι με την ανθρωπότητα ή το διεθνές προλεταριάτο αλλά με τους όμαιμούς της. Απαραίτητη προϋπόθεση αυτού του σχήματος είναι η αυτόβουλη αποδοχή μιας ανώνυμης σκλαβιάς, με την εκχώρηση της ελευθερίας σε έναν ευρύ κύκλο ζωής (περιγράφεται ως η βαθύτερη βούληση). Επομένως, η υπηρεσία ταυτίζεται με την κυριαρχία, επιλέγεται ένας αυταρχικός ασκητισμός και ο στρατιώτης-εργάτης καταλήγει να εκπροσωπεί τη φυλή, όχι ως πρόσωπο αλλά ως ανθρωπολογικός τύπος.

Στα μέλη των Freikorps (Ελεύθερα Σώματα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου), με πηγή τα ημερολόγια τους, παρατηρούνται αξιοσημείωτοι κοινοί τόποι που κληρονομούνται στα SA (Τάγματα Εφόδου) της μεταπολεμικής Γερμανίας: καταπιεσμένη σεξουαλικότητα, πειθαρχία ως απελευθέρωση, μισογυνισμός, αντισημιτισμός, μίσος για τους αριστερούς και απέχθεια για τη δημοκρατία, υπερεθνικισμός, μιλιταρισμός. Αναδύεται ένας νέος άνθρωπος, η ατσαλένια μορφή με το εκμηχανισμένο σώμα. Εδώ ο Τεβελέιτ αναγνωρίζει το «φασιστικό ασυνείδητο» και τη συγκρότηση της αυταρχικής πολιτικής ταυτότητας που αποδίδει την τρυφερή σεξουαλικότητα σε κατώτερες ομάδες (γυναίκες, εβραίοι, προλετάριοι) και επιδιώκει τη μορφή και τη σαφήνεια (π.χ. των φασιστικών παρελάσεων) ενάντια στη θηλυκή αμορφία (πρόκειται για τη φροϋδική ανάλυση περί διαχωρισμού του αισθησιασμού και της τρυφερότητας στους άνδρες).

3. Ναζισμός και ανδρική ομοφυλόφιλη σεξουαλικότητα

Με αφετηρία τη διαπίστωση ότι η πολιτική ιδεολογία του ανδρισμού αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της πατριαρχίας, η αξιολόγηση των γυναικών από τη ναζιστική ιδεολογία, τους φορείς, τους θεσμούς και εν τέλει τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν επάνω τους δεν αποτέλεσε για μας καινοφανή ανακάλυψη. Και στην περίπτωση αυτή, η γυναικεία σεξουαλικότητα αποτιμήθηκε κατά την παράδοση προγενέστερων κανονιστικών προτύπων, μηχανισμών ιδεοληψίας και ενεργοποίησής τους σε συνθήκες ολοκληρωτισμού πολιτειακού, ηθικού και πολιτισμικού και διαρκώς

εμπόλεμες. Συνδέθηκε με τους στόχους που έθετε το ναζιστικό κράτος: φυλετική καθαρότητα, απόλυτη υπαγωγή στην αναπαραγωγική λειτουργία, ενώ οι ίδιες οι γυναίκες κλήθηκαν να υπηρετήσουν όταν χρειαζόταν και τις ανάγκες της παραγωγής στον συγκεκριμένο ιστορικό χώρο και χρόνο.

Εκεί που τα πράγματα περιπλέκονται είναι το κομμάτι που αφορά τις σχέσεις του ναζισμού με την ανδρική ομοφυλόφιλη σεξουαλικότητα (η γυναικεία –απ’ όσο γνωρίζουμε– δεν έγινε ποτέ λόγος συστηματικών διώξεων εφόσον δεν εμπόδιζε την ίδια την αναπαραγωγή της άριας φυλής).

Η προηγούμενη αναφορά στις ανδρικές κοινότητες των χαρακωμάτων και σε μορφές σεξουαλικότητας που αναπτύσσονται εντός τους απαιτεί μια πολυδιάστατη θέαση της ανδρικής ομοφυλοφιλίας μέσα από τις πρώιμες πολιτικές της ιδεολογίας του ανδρισμού. Οι πολιτικές αυτές ξεδιπλώνονται στη Γερμανία της Βαϊμάρης και στον πρώιμο ναζισμό μέσα από την ιστορία των κινημάτων ομοφυλόφιλης χειραφέτησης από τις αρχές του 20ού αιώνα κυρίως όμως στις δεκαετίες του ’20 και του ’30.

Ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα τίθεται το ζήτημα των δικαιωμάτων των ομοφυλόφιλων από τον δικηγόρο Κ. Ούρλιχς (ομοφυλόφιλος κι ο ίδιος) που διατυπώνει τη θεωρία του ενδιάμεσου ή τρίτου φύλου, σύμφωνα με την οποία οι άνδρες ομοφυλόφιλοι είναι γυναικείες ψυχές παγιδευμένες σε ανδρικά σώματα (το αντίστροφο ισχύει για τις γυναίκες ομοφυλόφιλες). Η ομοφυλοφιλία, επομένως, ως έμφυτη συμπεριφορά δεν πρέπει να ποινικοποιείται. Με τον θάνατο του Ούρλιχς εμφανίζονται δύο διακριτές τάσεις εντός του κινήματος, που μολονότι θέτουν τους ίδιους στόχους αποκλίνουν σημαντικά ως προς το περιεχόμενό τους και την ιστορική διαδρομή.

Ο Μ. Χίρσφελντ (σοσιαλιστής, εβραϊκής καταγωγής, σεξολόγος) ιδρύει το 1897 την «Επιστημονική Ανθρωπιστική Επιτροπή» και το 1928 το «Ινστιτούτο Σεξουαλικών Μελετών» στο Βερολίνο. Υποστηρίζει τη θεωρία του τρίτου φύλου, την απενοχοποίηση της σεξουαλικής συμπεριφοράς εν γένει, αιτείται την κατάργηση του νόμου που ποινικοποιεί την ομοφυλοφιλία (συνυπογράφουν οι Α. Άινσταϊν, Ε. Έσσε, Ρ. Μ. Ρίλκε, Τ. Μαν κ.ά.). Εκπονούνται μελέτες γύρω από τη σεξουαλικότητα, συχνά στη βάση ερωτηματολογίων που διανέμονται μαζικά, συσπειρώνει ετεροφυλόφιλους και ομοφυλόφιλους υποστηρικτές αλλά από το 1920 σημειώνονται σε βάρος του απόπειρες δολοφονίας και με την άνοδο του Χίτλερ, στις 6/5/1933 το Ινστιτούτο καταστρέφεται ολοσχερώς μαζί με πολύτιμα βιβλία και φωτογραφίες που τελετουργικά καίγονται.

Το άλλο ρεύμα συγκροτείται γύρω από το περιοδικό «Ο ξεχωριστός / ιδιαίτερος» –το πρώτο περιοδικό για ομοφυλόφιλους– και τον εκδότη του, Α. Μπραντ. Το 1902 ο Μπραντ μαζί με τους Μ. Φρίντλαντερ και Β. Γιάντσεν δημιουργεί την «Κοινότητα των ξεχωριστών/ιδιαίτερων» στα πλαίσια της προώθησης της έννοιας της «ανδρικής κοινότητας/αδελφότητας» και σε συνεργασία με τους Χ. Μπλίχτερ

και Τ. Μακέι. Η τάση αυτή αντιτάσσεται στη θεωρία περί τρίτου φύλου και προτάσσει τον ερωτικό δεσμό μεταξύ δύο συμβατικά αρρενωπών ανδρών. Την ίδια περίοδο, οι ναζί ενθαρρύνουν τον ανδρικό δεσμό χάριν της συντροφικότητας και τονίζουν εμφαντικά την ανωτερότητα της ανδρικής κοινότητας απορρίπτοντας τη «φυλετική» θηλυκότητα. Για τους λεγόμενους «ανδριστές» ο άριος άνδρας αποτελεί την ιδανική απεικόνιση των σχέσεων ατόμου-κράτους-ενεργητικότητας/δράσης. Ο εκθηλυμένος εβραίος, από την άλλη, παγιδευμένος στην οικογένεια, στερείται των ικανοτήτων που απαιτεί η δημόσια σφαίρα (το μεγαλείο και την ιδιοφυΐα) και ως προς αυτό έχει την ίδια αξία με μια γυναίκα που με το άμορφο εγώ της δεν μπορεί ούτε να κυβερνήσει ούτε να φέρει την ιδιότητα του πολίτη. Από την άποψη αυτή –σύμφωνα με την Τζούντιθ/Τζακ Χάλμπερσταμ στο «The Queer Art of Failure»–, ο αρρενωπός (αριστοκρατικών καταβολών) ομοφυλόφιλος βρίσκεται σε πλήρη συμφωνία με τις αντισημιτικές και μισογυνικές αντιλήψεις των ναζί περί αρρενωπότητας και θηλυκότητας. Βρίσκει τη θέση του στην Κοινότητα των ξεχωριστών, όπως ενδεχομένως με την ίδια άνεση μπορεί να ενταχθεί στα Τάγματα Εφόδου όπως ο Ρεμ και οι συμπολεμιστές του.

Αυτό λοιπόν που προτείνει η Χάλμπερσταμ είναι –στο πλαίσιο μιας μη πολιτικά ορθής ιστορίας του ομοφυλόφιλου κινήματος– να δούμε τον εργαλειακό χαρακτήρα της σχέσης του ναζιστικού κράτους με τη σεξουαλικότητα, πέρα από τα στεγανά μιας α-σεξουαλικής ή κατ’ ανάγκην καταπιεσμένης σεξουαλικά εποχής. Υποστηρίζει ότι αυτός που συστηματικά από ένα σημείο και ύστερα διώχθηκε δεν είναι ο ομοφυλόφιλος άνδρας ως ομογενοποιημένη ταυτότητα αλλά ο θηλυπρεπής άνδρας ομοφυλόφιλος. Υπέστη τον διωγμό τόσο ως υπονομευτής της ετεροφυλόφιλης οικογένειας, και άρα της ικανότητας του γερμανικού έθνους να αναπαράγεται, όσο και ως ενσάρκωση του θηλυκού στοιχείου. Το έγκλημα αυτής της διπλής προδοσίας (απέναντι στην κανονιστική πολιτική του φασιστικού ετεροφυλόφιλου ανδρισμού αλλά και απέναντι στην αρρενωπή ομοφυλόφιλη αδελφότητα) θα ανοίξει το δρόμο για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

4. Πολιτικές δίωξης της ανδρικής ομοφυλοφιλίας στη ναζιστική Γερμανία

Θα πρέπει να τονιστεί ότι η ποινικοποίηση της ανδρικής ομοφυλόφιλης σεξουαλικότητας προϋπήρξε του ναζισμού και διατηρήθηκε για πολλές δεκαετίες μετά την κατάρρευσή του.

Ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα ήταν σε ισχύ στο έδαφος της Πρωσίας και της γερμανικής αυτοκρατορίας ο «Νόμος 1871». Το άρθρο 175 απαγόρευε τις «αφύσικες σεξουαλικές σχέσεις» τόσο μεταξύ ανδρών όσο και μεταξύ ανθρώπων και ζώων. Προέβλεπε την ποινή της φυλάκισης και της απώλειας των πολιτικών δικαιωμάτων εκτός αν επρόκειτο για άτομα κάτω των 21 ετών και εφόσον το αδίκημα δεν ήταν «ιδιαιζόντως βαρύ». Η παράγραφος 175 διατηρήθηκε και μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου σε όλη την περίοδο της δημοκρατίας της Βαϊμάρης, χω-

ρίς ωστόσο να ενισχυθεί και ενεργοποιούμενη σε λίγες σχετικά περιπτώσεις. Ήταν τα χρόνια της ακμής του ομοφυλόφιλου κινήματος στη Γερμανία, με αυξανόμενα τα σημεία συνάντησης της ομοφυλόφιλης κοινότητας, αξιοσημείωτης εκδοτικής και κινηματογραφικής δραστηριότητας γύρω από το ζήτημα της ομοφυλόφιλης σεξουαλικότητας. Είναι τα χρόνια που λειτουργεί η «Επιστημονική Ανθρωπιστική Επιτροπή» και αργότερα το «Ινστιτούτο Σεξουαλικών Μελετών» του Χίρσφελντ, η εποχή που συγκροτείται η «Κοινότητα των ξεχωριστών» γύρω από το περιοδικό «Ο ξεχωριστός» του Μπραντ. Στα μέσα μάλιστα της δεκαετίας του '20 επιχειρήθηκε η νομοθετική ενίσχυση του άρθρου 175 αλλά μετά από διαμάχες δύο ετών τελικά καταψηφίστηκε η σχετική πρόταση, γεγονός που η ομοφυλόφιλη κοινότητα το εξέλαβε ως λαμπρή νίκη.

Προς τα τέλη ωστόσο της ίδιας δεκαετίας, η αυξανόμενη δύναμη του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος αλλάζει δραματικά το τοπίο. Το 1928 οι εθνικοσοσιαλιστές υποστηρίζουν ανοιχτά πως κάθε ομοφυλόφιλος είναι εχθρός τους (μια συντηρητική ρητορική που διαπλέκεται με την κολακεία των ομοφοβικών και πατριαρχικών αντανакλαστικών της γερμανικής κοινωνίας). Για πρώτη φορά συνδέουν δημόσια τον ανδρισμό με τη φυλετική επιβίωση του γερμανικού έθνους, διακηρύττοντας μάλιστα στο πλαίσιο του ανερχόμενου αντισημιτισμού ότι πίσω από την ενθάρρυνση αυτής της σεξουαλικής συμπεριφοράς κρύβεται η συνωμοσία των εβραίων ενάντια στην ηθική και το μέλλον της γερμανικής φυλής (έχει ενδιαφέρον ότι επιλέγεται ο όρος «ανδρισμός» κι όχι «φυσική/ετεροφυλόφιλη σεξουαλικότητα»). Λόγω της οικονομικής κρίσης η νομοθετική μεταρρύθμιση που θα καταργούσε το άρθρο 175 αναβάλλεται επ' αόριστον.

Με την άνοδο του Χίτλερ, όπως είδαμε, στοχοποιείται ο Χίρσφελντ και καταστρέφεται το 1933 το «Ινστιτούτο Σεξουαλικών Μελετών» μαζί με πληθώρα σχετικού υλικού. Ωστόσο η πολιτική συντριβής του ομοφυλόφιλου κινήματος με τη δαιμονοποίηση της ομοφυλόφιλης σεξουαλικότητας, τη διάλυση των ομοφυλόφιλων ομάδων, των σημείων συνάντησής τους με τη βοήθεια της τρομοκρατίας και τους βανδαλισμούς, μετατρέπεται σε επίσημη πολιτική του ναζιστικού κράτους μετά την «υπόθεση Ρεμ».

Η «υπόθεση Ρεμ»

Ο Ε. Ρεμ ήταν ομοφυλόφιλος που δεν έκρυβε τη σεξουαλική του ταυτότητα, σύχναζε μάλιστα με άνεση σε τόπους συνάντησης της ομοφυλόφιλης κοινότητας. Είχε αναρριχηθεί στην ηγεσία του ναζιστικού κόμματος, ήταν φίλος με τον Χίτλερ και τον Χίμλερ και επικεφαλής των διαβόητων S.A. (Τάγματα Εφόδου) που με τα 2 εκατομμύρια μέλη είχαν συμβάλει καθοριστικά στην άνοδο του ναζιστικού κόμματος στην εξουσία μέσα από επιχειρήσεις εξόντωσης των αντιφρονούντων (κυρίως των κομμουνιστών) και ένοπλες συγκρούσεις μαζί τους στους δρόμους των μεγάλων γερμανικών πόλεων. Κατηγορήθηκε για την ομοφυλοφιλία του από την αντι-

πολίτευση, κατηγορία που ο Χίτλερ –εκφράζοντας τη φιλική στάση του ίδιου του Χίτλερ απέναντι στον «συναγωνιστή του»– απέδωσε σε εβραϊκό δάκτυλο με στόχο τη δυσφήμιση του κόμματος. Όταν ωστόσο ο Ρεμ άρχισε να εκδηλώνει τις ηγετικές του βλέψεις –και μέσα από την κόντρα του με την επίσημη γραμμή του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος γύρω από το θέμα της απεμπόλησης των «σοσιαλιστικών και αντικαπιταλιστικών» χαρακτηριστικών του και τη σύμπλευσή του με το βιομηχανικό και το χρηματιστηριακό κεφάλαιο–, φάνηκε ότι εκτός από ομοφυλόφιλος είχε τις ικανότητες να εξελιχθεί σε επικίνδυνο εσωκομματικό αντίπαλο. Σχεδίαζε μάλιστα την διάλυση των SS (που αριθμούσαν μόλις 30.000 μέλη) και την αντικατάστασή τους όπως και του ίδιου του στρατού από τα SA, στην ηγεσία των οποίων είχε ήδη τοποθετήσει έμπιστους φίλους του, επίσης ομοφυλόφιλους.

Ο Χίτλερ έδωσε το πράσινο φως και η νύχτα της 28ης Ιούνη του 1934 έμεινε στην ιστορία ως η «νύχτα των μεγάλων μαχαιριών», αφήνοντας πίσω της νεκρή την ηγεσία των SA που στη συνέχεια διαλύθηκαν και αντικαταστάθηκαν από τα SS με επικεφαλής τον Χίτλερ. Ο Ρεμ εκτελέστηκε 2 μέρες αργότερα και ο Χίτλερ έμεινε ο μοναδικός και αδιαμφισβήτητος ηγέτης της ναζιστικής Γερμανίας. Επισήμως η αιτιολόγηση της μαζικής εκκαθάρισης των εσωκομματικών του αντιπάλων στηρίχθηκε στη ρητορική της εξόντωσης των ομοφυλόφιλων «γουρουνιών». Σ' αυτή τη χρονική στιγμή τοποθετείται η έναρξη της συστηματικής δίωξης των ομοφυλόφιλων στη Γερμανία και την Αυστρία.

Πολιτικές δίωξης

Το φθινόπωρο του 1933 έχουμε το πρώτο κύμα συλλήψεων ομοφυλόφιλων ενώ υπό την εποπτεία της Γκεστάπο τα κατά τόπους αστυνομικά τμήματα καταρτίζουν λίστες με ονόματα ομοφυλόφιλων (καθώς και άλλων α-κοινωνικών: ανάπηρων, πλάνητων, μικροπαραβατικών, άνεργων, πολιτικοποιημένων με δράση, σεξουαλικά αποκλινόντων) αξιοποιώντας τους σχετικούς καταλόγους που φυλάσσονταν στα γερμανικά αρχεία από τις αρχές του 20ού αιώνα. Μάλιστα στις 26/10/1933 ιδρύεται ειδικό τμήμα στην Γκεστάπο με ειδικό αντικείμενο την ομοφυλοφιλία και τις εκτρώσεις, τους δύο σοβαρότερους εσωτερικούς εχθρούς του γερμανικού έθνους μιας και υπονομεύουν τη διαιώνιση και την καθαρότητα της άριας φυλής. Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι για ομοφυλοφιλία διώχθηκαν μόνον άνδρες γερμανικής και αυστριακής καταγωγής. Το 1935 η παράγραφος 175 παραμένει ως αριθμός στον ποινικό κώδικα αλλά με αλλαγή του περιεχομένου της έτσι που και ευκολότερη να καθίσταται η καταδίκη των υπόπτων για ομοφυλόφιλη συμπεριφορά και αυστηρότερες ποινές να συνοδεύουν αυτές τις καταδίκες: προβλέπεται φυλάκιση από 3 μήνες (εάν υπάρχουν ελαφρυντικά) έως και 10 χρόνια για καταδικαστικές αποφάσεις που αφορούν περιπτώσεις από την απλή πρόκληση μέχρι την τέλεση ομοφυλόφιλης σεξουαλικής πράξης με χρήση βίας, απειλής ζωής ή εκβιασμού στη βάση εργοδοτικής ή άλλης σχέσης εξάρτησης. Το σημαντικό στο νέο αυτό περιεχόμενο

είναι ότι το άρθρο 175 αποτελεί πλέον εξαιρετικό εργαλείο κατάδοσης, χρησιμοποιώντας συχνά την κατηγορία για ομοφυλοφιλία ως μέσο ξεκαθαρίσματος λογαριασμών, εκβίασης με σκοπό τον πλουτισμό, αντεκδίκησης. Το νομοθετικό οπλοστάσιο συμπληρωνόταν από το άρθρο 175β περί κτηνοβασίας, το 174 περί αιμομιξίας και το 176 περί παιδοφιλίας. Στις 26/6/1935 ψηφίστηκε ο «Νόμος Προστασίας των Επιγόνων με Κληρονομικές Παθήσεις» –ουσιαστικό εργαλείο ευγονικής– και το 1936 το αρχικό τμήμα της Γκεστάπο αναβαθμίζεται σε Ομοσπονδιακό Γραφείο Ασφαλείας για την Πάταξη της Έκτρωσης και της Ομοφυλοφιλίας. Το 1937 σε μυστική ομιλία του προς ανώτατα στελέχη των SS ο Χίμλερ υποστηρίζει την εξόντωση όλων των ομοφυλόφιλων, ξεκαθαρίζει ότι δεν θα τύχουν διαφορετικής μεταχείρισης οι ομοφυλόφιλοι-μέλη των SS, και το 1938 με επίσημη διαταγή του επιτρέπει τον εγκλεισμό των καταδικασθέντων σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Στις 9/11/1939 φτάνουν στο Μάουτχάουζεν οι πρώτοι ομοφυλόφιλοι από την Αυστρία και το ίδιο έτος βρίσκονται καταγεγραμμένοι στους ροζ καταλόγους 33.000 Γερμανοί. Το 1940 διατάσσεται η υποχρεωτική μεταφορά των καταδικασμένων για ομοφυλοφιλία στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, το 1941 ορίζεται η θανατική ποινή για τους «παρεκκλίνοντες» εγκληματίες που «θέτουν σε κίνδυνο την υγεία του γερμανικού λαού» (και σ' αυτούς περιλαμβάνονται και οι ομοφυλόφιλοι), ενώ το 1942 με συμπληρωματική διάταξη προβλέπεται η ποινή του θανάτου για οποιονδήποτε άνδρα εμπλέκεται σε ομοφυλόφιλη σχέση. Οι αριθμοί μιλούν από μόνοι τους για τη συστηματοποίηση και την εντατικοποίηση των διώξεων σε βάρος της ομοφυλόφιλης κοινότητας: το 1934 γίνονται 766 συλλήψεις, το 1936 σημειώνονται 4.000 και το 1938 καταγράφονται περισσότερες από 8.000 συλλήψεις, ενώ μεταξύ μόνο του 1937 και του 1939 έχουμε σύμφωνα με υπολογισμούς τις μισές από τις καταδίκες που πραγματοποιήθηκαν σε όλη τη διάρκεια του Γ' Ράιχ. Το σύνολο των συλληφθέντων εκτιμάται σε 100.000 εκ των οποίων υπολογίζεται ότι καταδικάστηκαν 50.000-63.000, ενώ ο αριθμός αυτών που στάλθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης κυμαίνεται μεταξύ 5.000 και 15.000. Παραμένει άγνωστο πόσοι από αυτούς ξεψύχησαν εκεί, ωστόσο με βάση μελέτες η θνησιμότητα των ομοφυλόφιλων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης άγγιξε το 60% όταν το αντίστοιχο ποσοστό για τους πολιτικούς κρατούμενους ανέρχεται στο 14%.

Η «ιατρική» προσέγγιση της ομοφυλοφιλίας στα στρατόπεδα συγκέντρωσης

Ήδη από το 1935 με βάση το νομοθετικό πλαίσιο γύρω από το «Νόμο Προστασίας των Επιγόνων με Κληρονομικές Παθήσεις» τα δικαστήρια άρχισαν να επιβάλλουν τον ευνουχισμό σε υποθέσεις βιασμών, «ανίερων σεξουαλικών πράξεων» και ομοφυλόφιλης πράξης με αγόρια κάτω των 14 χρονών. Οι ομοφυλόφιλοι ως α-κοινωνικοί κατέληξαν να εγκλείονται στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Ο Χίμλερ έθεσε ως στόχο την εξάλειψη των ομοφυλόφιλων από τη γερμανική κοινωνία θεωρώντας την ομοφυλόφιλη σεξουαλική συμπεριφορά μεταδοτική και αναζήτη-

σε αντίστοιχα επιχειρήματα στην ιατρική. Ωστόσο, άλλη μερίδα ναζί υποστήριζε ότι οι γερμανοί ομοφυλόφιλοι ως φέροντες το αίμα της ανώτερης φυλής θα ήταν σφάλμα να θανατωθούν και πρότεινε την εξεύρεση θεραπείας για μια τέτοια ορμονικού τύπου ανωμαλία, αντιμετωπίζοντάς την ως ιάσιμη. Όταν λοιπόν ο επικεφαλής του ιατρικού τμήματος των SS και γιατρός Ε. Γκράβιτς σύστησε σε ανώτατα στελέχη της ομάδας τον δανό ταγματάρχη των SS και επίσης γιατρό Κ. Βερνέτ ως ερευνητή που έχει αναπτύξει μέθοδο θεραπείας της ομοφυλοφιλίας μέσω ορμονικού εμφυτεύματος, ξεκίνησαν με τη χρηματοδότηση των SS τα πειράματα. Έγιναν πάνω στο σώμα ομοφυλόφιλων κρατούμενων στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Μπούχενβαλντ, οι οποίοι υποβλήθηκαν σε επέμβαση τοποθέτησης εμφυτεύματος τεστοστερόνης (σημειώθηκαν 2 θάνατοι από μετεγχειρητικές επιπλοκές, δεν γνωρίζουμε τι άλλο συνέβη στους υπόλοιπους και επίσης δεν είναι απόλυτα επιβεβαιωμένο ότι κάποιοι υπέστησαν και ευνουχισμό). Η στενή καθημερινή παρακολούθηση –πλην ελαχίστων μεμονωμένων «βελτιώσεων»– έδειξε ότι δεν σημειώθηκε αξιόλογη αλλαγή στη συμπεριφορά των κρατούμενων-πειραματόζων και η αποτυχία του προγράμματος οδήγησε στη διακοπή της χρηματοδότησης και στην οριστική αναστολή του. Ο Βερνέτ από τη μεριά του απέδωσε τα απογοητευτικά αποτελέσματα σε περιπτώσεις χρόνιας ή μη θεραπεύσιμης ομοφυλοφιλίας από την οποία νοσούσε το συγκεκριμένο δείγμα ομοφυλόφιλων.

5. Οι ομοφυλόφιλοι στα στρατόπεδα συγκέντρωσης

Ο Π. Λέβι στις μαρτυρίες του (*Αυτοί που βούλιαξαν κι αυτοί που σώθηκαν* και *Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος*) μεταφέρει την ουσία και τη λειτουργία των στρατοπέδων συγκέντρωσης χωρίς μελοδραματισμούς, σαν ωστόσο την πιο απάνθρωπη ζώνη ζωής και θανάτου που δημιούργησε ποτέ άνθρωπος για άνθρωπο. Η μαρτυρία του δεν είναι «μαρτυρική», ηρωική, εξωραϊσμένη ή εκλεπτυσμένη. Είναι η μεταφορά προς τα «έξω» και μέσα στο χρόνο ενός χώρου ασύλληπτου ζόφου, ηθικής κατάπτωσης, απανθρωποποιητικών μηχανισμών (σχεδιασμένων και εκτελεσμένων μεθοδικά) υπέρτατου ευτελισμού και εκμηδένισης της ανθρώπινης ύπαρξης. Αν διαβάσουμε αυτήν την υπαρξιακή κραυγή και τη διασταυρώσουμε με τις γραμμές μιας άλλης μαρτυρίας, αυτής του Γιόζεφ Κ., επιζήσαντα από τα στρατόπεδα του Ζαν-ξεχάουζεν και Φλόσενμπιργκ όπως καταγράφηκαν από τον Χ. Χέγκερ στο βιβλίο *Οι άντρες με το ροζ τρίγωνο*, ορθώνεται εμπρός μας μια πραγματικότητα ανείπωτα αντι-ανθρώπινη. Το περιβάλλον οποιουδήποτε τέτοιου στρατοπέδου ήταν το ίδιο ομοφοβικό με την κοινωνία από την οποία αποκόπηκαν βίαια οι κρατούμενοι. Η μεγάλη διαφορά ήταν ότι σ' αυτόν τον ερμητικά περικλειστο χώρο δεν υπήρχε δυνατότητα διαφυγής ή απόκρυψης. Οι τελετουργίες βασανισμού –συνά με ηθονοβλεπτικό χαρακτήρα για τους βασανιστές– και εξευτελισμού στις οποίες υπόκειντο όλοι οι «καινούργιοι» ήταν αφόρητες για τους ίδιους τους ομοφυλόφιλους καθώς εγκαινίαζαν εκείνη την περίοδο της σύντομης ζωής που τους απέμενε με τις αθλι-

ότερες και σαδιστικότερες εκδηλώσεις με τις οποίες θα στιγματιζόταν η σεξουαλικότητα, το μυαλό και η ψυχή τους. Στο στρατόπεδο η ομοφοβική στάση όχι μόνο των ναζί ανθρωποφυλάκων αλλά και των υπόλοιπων κρατουμένων, τους απέκλειε από τα μυστικά δίκτυα αλληλεγγύης που υποτυπωδώς οργανώνονταν. Σε χωρική και φυσική απομόνωση απ' τους άλλους κρατούμενους, αποτελούσαν τους ιδανικούς και πρόχειρους πάντα υποψήφιους για τις «αποστολές θανάτου», τα πλέον επικίνδυνα πόστα δουλειάς, τα ιατρικά πειράματα, τα σαδιστικά βασανιστήρια των ναζί. Η περιφρόνηση και η αποκοπή τους από τις άλλες ομάδες κρατουμένων τους έθετε ένα επιπλέον αστέρι ντροπής, απομόνωσης, βίαιων ψυχολογικών μεταβολών και ηθικού στιγματισμού. Η επαφή τους με τον έξω κόσμο (οικογένεια, φίλοι) δεν ήταν μόνο πρακτικά ανέφικτη αλλά ούτε καν επιθυμητή από τους ίδιους, είτε για να σβήσουν την υπενθύμιση της ντροπής στους οικείους και φίλους είτε για να μην τους εκθέσουν σε μεγαλύτερους κινδύνους. Έτσι πολλοί βούλιαξαν στη λήθη, κάποιοι λίγοι ωστόσο κατάφεραν να μιλήσουν... Παράλληλα, απ' ό, τι γνωρίζουμε παρατηρήθηκε κοντά στα άλλα αδυναμία συγκρότησης μιας στοιχειώδους δομημένης συλλογικά εσωτερικής αλληλεγγύης όπως συνέβαινε με αποχρώσεις σε άλλες κατηγορίες έγκλειστων (ίσως επειδή η σεξουαλικότητα από μόνη της δεν ήταν ισχυρό ενοποιητικό στοιχείο όπως τα πολιτικά φρονήματα, το εθνικό ή θρησκευτικό «ανήκειν», ίσως και λόγω της πολυμορφίας τους ως προς τα κοινωνικά, μορφωτικά, ταξικά χαρακτηριστικά τους). Η απουσία αυτής της ασφαλιστικής δικλίδας τους ώθησε συχνά σε εργαλειακές για την ίδια τη σεξουαλικότητά τους επιλογές: ανέπτυξαν στρατηγικές επιβίωσης με κυρίαρχη αυτήν της «αρσενικής πόρνης». Όπως λέει αφοπλιστικά ο Γιόζεφ Κ., αν κάποιοι είχαν πιθανότητες να επιβιώσουν ήταν οι «κούκλοι», τα νεαρά όμορφα αγόρια εφόσον μάθαιναν γρήγορα να ισορροπούν μεταξύ αφάνειας και ορατότητας, διεκδίκησης και υποταγής, μέσα στις ευμετάβολες ισορροπίες εύνοιας του στρατοπέδου. Ο Π. Λέβι μεταφέρει το αίσθημα ντροπής που αντικατέστησε για τους επιζήσαντες το διογκωμένο σε απόλυτα μεγέθη ένστικτο επιβίωσης που ως έγκλειστοι ανέπτυξαν: πρόκειται για το μείγμα ντροπής και ενοχής πως σώθηκαν από τύχη ή λόγω προνομίων στη θέση κάποιου άλλου που χάθηκε ακριβώς λόγω των ιδιοτελών στρατηγικών επιβίωσης που ανέπτυξαν. Τώρα μπορούμε ίσως να υποθέσουμε πόσο τρομακτικοί στάθηκαν οι ανάλογοι μηχανισμοί για τους ομοφυλόφιλους που η τιμωρία τους δεν βιώθηκε –όπως ενδεχομένως για άλλες ομάδες κρατουμένων– ως ανεξήγητη (φυλετικά), αναίτια (θρησκευτικά) ή απλά αναμενόμενη λόγω πολιτικής δράσης, αλλά από την πρώτη στιγμή συνδέθηκε με το «μιαρό» έγκλημα της αποκλίνοιας ερωτικής συμπεριφοράς. Ωστόσο, μέχρι και σε τέτοιες ασφυκτικές σε κτηνωδία συνθήκες «διαβάζουμε» πόσο δυνατή είναι η ζωή ακόμα και μέσα στο θάνατο... Οι ομοφυλόφιλοι εξακολουθούσαν να ερωτεύονται, να κάνουν σχέσεις όχι μόνο εξ ανάγκης αλλά και κατ' επιλογή, να εξασκούν την επινοητικότητά τους και να ονειρεύονται ότι θα ζήσουν. Κάποιοι λίγοι τα κατάφεραν...

6. Στην αγκαλιά του «ειρηνικού, ελεύθερου και δημοκρατικού κόσμου»

Οι επιζήσαντες ομοφυλόφιλοι από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης εξακολούθησαν να τιμωρούνται και μετά το θρίαμβο του «πολιτισμένου» κόσμου πάνω στη ναζιστική βαρβαρότητα. Η Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας κατήργησε το άρθρο 175 το 1967, ενώ η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας το τροποποίησε πρώτα το 1969 και μετά το 1973. Μέχρι τότε οι άντρες με το ροζ τρίγωνο, αν δεν φρόντιζαν να θάψουν το παρελθόν τους δεν είχαν την πολυτέλεια ούτε καν να προσμετρηθεί στην ποινή που τους απέμενε να εκτίσουν στις φυλακές της δημοκρατίας ο χρόνος εγκλεισμού τους στα ναζιστικά στρατόπεδα. Είναι επομένως απολύτως λογικό που τόσα στόματα σφραγίστηκαν ερμητικά, επιδίωξαν να αλλάξουν τα αστέρια, αφού μονάχα ως πολιτικά ή φυλετικά ή θρησκευτικά διωκόμενα αναγνωρίζονταν και αποζημιώνονταν τα θύματα του ναζισμού. Οι ομοφυλόφιλοι δεν αναγνωρίστηκαν και δεν υποστηρίχθηκαν από καμιά πολιτική ή θρησκευτική ή εθνοτική συσσωμάτωση πρώην συγκρατουμένων τους, παρά μόνο σε μία περίπτωση από τους Πράσινους του αυστριακού κοινοβουλίου. Δεν αποζημιώθηκαν όπως οι υπόλοιποι για τη θηριωδία που στιγμάτισε τη ζωή τους, και μόλις το 2002 η γερμανική κυβέρνηση τους αναγνώρισε ως ομάδα διωχθείσα από τους ναζί λόγω της σεξουαλικότητάς της. Τότε παραχωρήθηκε και στους ελάχιστους επιζήσαντες υπέργηρους ομοφυλόφιλους η προβλεπόμενη αποζημίωση. Ο Γιόζεφ Κ. δεν ήταν ανάμεσα σ' αυτούς: πέθανε το 1994 χωρίς να του έχουν αναγνωριστεί ούτε καν ως συντάξιμα τα χρόνια που πέρασε στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Η ιστοριογραφία άργησε κι αυτή με τη σειρά της να αφαιρέσει το πέπλο της λήθης από το έγκλημα αυτό, με την επίκληση πενιχρών μαρτυριών, ντοκουμέντων, υλικού που δεν μπορούσε να τεκμηριώσει επαρκώς. Όμως ακόμα κι όταν αυτό υπήρχε, ήταν πιο βολική για τον αστραφτερό κόσμο των αστικών δημοκρατιών η σιωπή. Διαφορετικά, θα έπρεπε να παραδεχθεί πως ο ναζισμός διατρέχει ακόμα τις αρτηρίες του όπως η ομοφοβία, η πατριαρχία και η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο...

7. Ναζισμός και γυναικεία σεξουαλικότητα

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η γυναικεία σεξουαλικότητα κατά τη διάρκεια του ναζιστικού καθεστώτος συνδέθηκε με τους στόχους που έθετε το ναζιστικό κράτος, την φυλετική καθαρότητα και την απόλυτη υπαγωγή στην αναπαραγωγική λειτουργία. Η ολοκληρωτική παρότρυνση να τεθούν ακόμα και οι πιο ιδιωτικές ανθρώπινες δραστηριότητες στην υπηρεσία του γερμανικού εθνικισμού, σημαίνει ότι οι αρχηγοί των Ναζί δεν αναζητούσαν μόνο το να ορίσουν το ποια αποτελεί αποδεκτή σεξουαλική συμπεριφορά, αλλά και το να επαναπροσδιορίσουν τις σεξουαλικές πράξεις ως πράξεις με δημόσια και όχι μόνο ιδιωτική σημασία. Το σεξ και η αναπαραγωγή αποτελούσαν κρίσιμα στοιχεία της βιοπολιτικής που ακλούθησε το Γ Ράιχ για τον έλεγχο του πληθυσμού, με στόχο τη δημιουργία ενός ισχυ-

ρού έθνους μέσω της δημιουργίας της Άριας οικογένειας. Αυτή η πολιτική πήγαζε από τον φόβο ότι ένας πτωτικός δείκτης γεννήσεων σε συνδυασμό με τη διάδοση αφροδίστων νοσημάτων θα αποδυνάμωνε το έθνος.

Η αντίληψη που επικρατούσε στη Ναζιστική Γερμανία για τον ρόλο της γυναίκας και την σεξουαλικότητά της ήταν διττή. Από τη μια η γυναίκα-μάνα, της οποίας η σεξουαλικότητα περιοριζόταν στη σφαίρα του ιδιωτικού και ήταν αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την μητρότητα. Με άλλα λόγια αντιμετωπιζόταν σαν μηχανές αναπαραγωγής των μελλοντικών πολιτών και στρατιωτών. Από την άλλη, η γυναίκα-πόρνη η οποία καλούνταν να ικανοποιήσει τα αντρικά σεξουαλικά ένστικτα. Τελικά, η γυναικεία σεξουαλικότητα είχε εργαλειοποιηθεί με σκοπό την εξυπηρέτηση των εθνικών αναγκών.

Για την προώθηση του μοντέλου γυναίκα-μάνα η ναζιστική προπαγάνδα προέτασε το πρότυπο της υγιούς, φυλετικά καθαρής άριας οικογένειας και του περιορισμού των σεξουαλικών επαφών στο πλαίσιο της οικογένειας. Το ναζιστικό καθεστώς στόχευε στην ισχυροποίηση της Γερμανικής οικογένειας (ιερότητα γάμου, ετεροσεξουαλική νόρμα) ώστε να αποτελέσει οχύρωμα απέναντι στον εκφυλισμό και την επιμειξία. Η γυναίκα στο πλαίσιο αυτό, εκτιμούνταν μόνο για τη σχέση της με τη μητρότητα. Προβάλλονταν το πρότυπο της γυναίκας-νοικοκυράς και μητέρας με μοναδικό δημόσιο της ρόλο την ανατροφή των παιδιών και την ενασχόληση με τα οικιακά, απεκδύομενης πλήρως από τα ερωτικά/σεξουαλικά της χαρακτηριστικά.

Σχετικά με την αντίληψη για τη γυναίκα-πόρνη, σε ένα πρώτο χρόνο, η μη συμμόρφωση της με το πρότυπο της γυναίκας μάνας υπαγόρευε τον εξοστρακισμό της από τη σφαίρα του ορατού, τη νομική περιθωριοποίησή της και την καταδίωξη της από τις αστυνομικές κι υγειονομικές αρχές. Προς την κατεύθυνση αυτή, εφαρμόστηκε το πρόγραμμα της ευγονικής μέσω του οποίου γινόταν ένα ξεσκαρτάρισμα των υποδεέστερων κοινωνικών υποκειμένων, όπως οι πόρνες. Σε ένα δεύτερο χρόνο, όμως, η ύπαρξή της αποτελούσε βασικό κρίκο στην λειτουργία της κοινωνικής μηχανής στο ναζιστικό καθεστώς συντελώντας στην εκτόνωση του ανδρικού πληθυσμού και στην αποφυγή της ανδρικής ομοφυλοφιλίας.

Ενώ, λοιπόν οι Ναζί ποινικοποιούσαν κάθε γυναικεία σεξουαλική δραστηριότητα που δεν ήταν συνδεδεμένη με την διάδοση της Άριας οικογένειας ταυτόχρονα υποστήριζαν την κρατικά ρυθμιζόμενη πορνεία. Αυτή η διάκριση μεταξύ αποδεκτής και μη αποδεκτής γυναικείας σεξουαλικής συμπεριφοράς αποκαλύπτει την φαινομενικά αντιφατική πολιτική του Γ Ράιχ σε σχέση με τη σεξουαλικότητα κι όχι μόνο. Αυτή η αντίφαση των Ναζιστικών πολιτικών σχετικά με τη σεξουαλικότητα μπορεί να ερμηνευθεί αν αναγνωρίσει κανείς τη συνάφεια τους στην υπηρεσία ενός κοινού στόχου: τη δημιουργία ενός φυλετικά καθαρού έθνους, ικανού να εξουσιάσει την Ευρώπη. Η σεξουαλικότητα με άλλα λόγια αντιμετωπίστηκε ως μέσο προς αυτόν τον σκοπό. Ο σκοπός μάλιστα ήταν διττός. Αφενός η αύξηση της αναπαραγωγής μελλοντικών στρατιωτών που θα στελεχώσουν την πολεμική μηχανή και αφε-

τέρου η σεξουαλική εκτόνωση του γερμανικού ανδρικού πληθυσμού, ώστε να ενισχυθεί η παραγωγική τους ικανότητα και το μαχητικό τους πνεύμα. Μάλιστα, η αντίληψη ότι οι ανδρικές σεξουαλικές ορμές ήταν ασυγκράτητες αποτέλεσε βασικό στοιχείο για την διαμόρφωση της πολιτικής για τα αφροδίσια νοσήματα στη Γερμανία. Ως ένα βαθμό, λοιπόν, το σεξ αποτελούσε κάποιου είδους δώρο στους υποστηρικτές του ναζιστικού καθεστώτος, ενώ δινόταν προτεραιότητα στην ικανοποίηση της ανδρικής σεξουαλικότητας. Στη ρητορική τους η σεξουαλική δραστηριότητα τίθεται απολύτως στην υπηρεσία του έθνους (ικανότητα της σεξουαλικής δραστηριότητας να ανανεώσει το έθνος) ενώ παραβλέπεται κάθε ίχνος προσωπικής απόλαυσης. Έτσι λοιπόν η πολιτική των Ναζί για την σεξουαλικότητα δεν περιορίζεται στο να την καταπιέζει αλλά έγκειται στη ρύθμιση της σεξουαλικότητας.

Ένας ακόμη λόγος για τον οποίο οι Ναζί υιοθέτησαν αντιφατικές πολιτικές για την σεξουαλικότητα είναι ότι λάμβαναν πάντα σοβαρά υπόψη τους τον αντίκτυπο των πολιτικών τους στην κοινή γνώμη. Έτσι, για να μην προσβληθεί η ηθική της αστικής τάξης, έγιναν προσπάθειες αποκλεισμού του σεξ από την δημόσια σφαίρα. Για το λόγο αυτό, οι εκδιδόμενες γυναίκες ως άτομα με «αποκλίνουσα συμπεριφορά», φυλακίστηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, με στόχο να γίνουν αόρατες και όχι στην πραγματικότητα να μειωθούν ή να εξαλειφθούν.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι με την έναρξη του πολέμου, η σεξουαλικότητα, ανδρική και γυναικεία, χρησιμοποιήθηκε ακόμη πιο έντονα για την επίτευξη των στρατιωτικών στόχων. Η υπαγωγή της ανδρικής σεξουαλικότητας στον πόλεμο και τη στρατιωτικοποιημένη εργασία σε συνδυασμό με την αποθέωση της μητρότητας και την παράλληλη υποστήριξη της πορνείας αποτέλεσαν τους άξονες του μηχανοποιημένου συστήματος διαχείρισης της σεξουαλικότητας στη ναζιστική Γερμανία. Ενός συστήματος βαθιά εμποτισμένου με ιδέες μισογυνισμού και ρατσισμού, στου οποίου την ιεραρχική πυραμίδα η προάσπιση της γονιμότητας του πληθυσμού είχε περίοπτη θέση. Σε αυτό το ιδεολογικό πλαίσιο, γίνεται σαφές ότι η ανάγκη για ευχαρίστηση και ικανοποίηση μέσω της σεξουαλικής δραστηριότητας δεν αναγνωρίζεται. Το σεξ αποτελεί το καύσιμο για τη μηχανή του πολέμου.

8. Το θεσμικό πλαίσιο και οι πολιτικές ρυθμίσεις της γυναικείας σεξουαλικότητας

Με τον Νόμο του 1927 για την καταπολέμηση των Αφροδισίων Νοσημάτων της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης δόθηκε τέλος στο καθεστώς της κρατικά ρυθμιζόμενης πορνείας. Ο νόμος αυτός αποποινικοποίησε την πορνεία εν γένει, κατήργησε το τμήμα ηθών και έθεσε εκτός λειτουργίας τους υπό κρατική ρύθμιση οίκους ανοχής. Ταυτόχρονα κατέστησε υποχρεωτική την θεραπεία για όσους έπασχαν από αφροδίσια νοσήματα, ίδρυσε υγειονομικές υπηρεσίες με αρμοδιότητα τον έλεγχο της εξάπλωσης των αφροδισίων, προέβλεψε την δωρεάν θεραπεία για τους άπορους και τέλος κατήργησε την μέχρι τότε ισχύουσα απαγόρευση της διαφήμισης

και της πώλησης προφυλακτικών. Σφοδρές αντιδράσεις στην παραπάνω νομοθεσία προέκυψαν από τους κόλπους της αστυνομίας, που ένιωθε ότι έχανε τον έλεγχο αλλά και από διάφορες άλλες συντηρητικές και θρησκευτικές οργανώσεις (κυρίως καθολικές και προτεσταντικές). Ωστόσο η πραγματική αντιπολίτευση προέκυψε από το ναζιστικό κόμμα, το οποίο αντιλήφθηκε αρκετά νωρίς τις προπαγανδιστικές δυνατότητες του ζητήματος της πορνείας και χρησιμοποίησε τις αντιδράσεις που είχαν προκύψει από τον νόμο του 1927 προς όφελός του για την επέκτασή και την σταθεροποίηση της εξουσίας του.

Ακόμα και τα πρώτα χρόνια μετά την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία το ναζιστικό καθεστώς καλλιέργησε ένα κλίμα συντηρητικής σεξουαλικής ηθικής προσπαθώντας από την μία να μην θίξει την καθεστηκυία αστική τάξη και από την άλλη να προσεγγίσει τους θρησκευόμενους συντηρητικούς. Στο ίδιο πλαίσιο και οι περισσότερες δημόσιες εξαγγελίες διακατέχονταν από μια αύρα καθωσπρεπισμού που σκοπό είχε να αναδείξει την αφοσίωση του καινούργιου πολιτικού συστήματος στην θεμελίωση και διατήρηση των υγείων και φυλετικά καθαρών οικογενειών. Για το σκοπό αυτό θεσπίστηκε μια σειρά από νόμους όπως ο Νόμος για την Στείρωση (1933), στα πλαίσια του προγράμματος ευγονικής, με βάση τον οποίο πραγματοποιούνταν μαζικές στείρωσεις σε «ανεπιθύμητα» άτομα, και οι Νόμοι για τους Υγιείς Γάμους, την Προστασία του Αίματος και της Εθνικής Καθαρότητας (1935) κατά τους οποίους απαγορεύονταν ο γάμος και η σεξουαλική συνύφεση ανάμεσα σε άτομα της εβραϊκής και της Άριας φυλής. Έτσι εξάλλου στοιχειοθετήθηκε ως ποινικό αδίκημα και η «επιμόλυνση της φυλής», δηλαδή η σεξουαλική επαφή που θα μπορούσε να οδηγήσει σε επιμειξία. Επιπλέον ποινικοποιήθηκαν όλα τα είδη αντισύλληψης εκτός του προφυλακτικού από τον Χίτλερ το 1941 με νόμο για την καθολική απαγόρευση του ελέγχου των γεννήσεων.

Όπως και οι ομοφυλόφιλοι, έτσι και οι εκδιδόμενες γυναίκες ήρθαν αντιμέτωπες με μια έντονη νομική περιθωριοποίηση στο πλαίσιο της πολιτικής εξάλειψης της εξωσυζυγικής σεξουαλικής δραστηριότητας. Τον Μάη του 1932 τέθηκε εκτός νόμου η πορνεία του πεζοδρομίου και στα πλαίσια ενός συνόλου αναθεώρησης των διατάξεων της νομοθεσίας για την πρόληψη των αφροδίσια νοσημάτων δεκάδες εκδιδόμενες γυναίκες στάλθηκαν σε σωφρονιστικά ιδρύματα και στρατόπεδα συγκέντρωσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσαν οι τεράστιες επιχειρήσεις σκούπας που έλαβαν χώρα το 1936 κατά την διάρκεια προετοιμασίας για τους ολυμπιακούς αγώνες που είχαν σαν σκοπό να καθαρίσουν τους δρόμους του Βερολίνου από οτιδήποτε θα μπορούσε να ενοχλήσει τους επισκέπτες ή να θίξει το γόητρο του ναζιστικού καθεστώτος. Μαζί λοιπόν με τα αντισημιτικά συνθήματα και τις ανάλογες προπαγανδιστικές αφίσες που εξαφανίστηκαν από τους δημόσιους χώρους (παγκάκια στα πάρκα, δημόσιες τουαλέτες) θέλησαν να απαλείψουν από τους δρόμους οποιαδήποτε μορφή «ακοινωνικής» συμπεριφοράς συμπεριλαμβανομένης της πορνείας και να εκτοπίσουν τα μολυσμένα από αφροδίσια νοσήμα-

τα άτομα. Μια επιτροπή υγιεινής συστάθηκε αποκλειστικά για τον εντοπισμό και την απομάκρυνση αυτών των ατόμων που κατά κύρια βάση αποτελούνταν από εκδιδόμενες γυναίκες. Στην περιοχή του Charlottenburg δημιουργήθηκε μια προσωρινή μονάδα ταχείας εξέτασης (ΚΕΛΠΙΝΟ της εποχής) στην οποία μεταφέρονταν εκβιαστικά όλα τα πιθανώς επιμολυσμένα με αφροδίσια νοσήματα άτομα και ανάλογα με τα αποτελέσματα είτε μεταφέρονταν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης είτε υποβάλλονταν σε «προληπτικό περιορισμό» είτε αφήνονταν ελεύθερα. Παράλληλα με ειδική νομοθεσία διευρύνθηκε το ωράριο λειτουργίας όλων των εξεταστικών κέντρων, τα οποία κλήθηκαν να λειτουργούν από τις 7 το πρωί μέχρι τις 10 το βράδυ αδιάκοπα για το διάστημα από τον Ιούλιο μέχρι τον Σεπτέμβριο. Σε καμία περίπτωση βέβαια αυτή η προσπάθεια να καθαριστούν οι δρόμοι δεν πρέπει να εκληφθεί σαν προσπάθεια εξάλειψης της πορνείας. Η εικόνα δεν συμπίπτει με την πραγματικότητα και η ανοχή της πορνείας πάντα συμπορεύεται με μια στρατηγική δαιμονοποίησης και περιθωριοποίησης των εκδιδόμενων γυναικών ως ατόμων.

Η ανοχή της πορνείας απαιτούσε ένα νέο σύστημα κατηγοριοποίησης της σεξουαλικής συμπεριφοράς, το οποίο βασίστηκε στον εμπλουτισμό της κληρονομημένης από την Δημοκρατία της Βαϊμάρης κατηγορίας των ατόμων με «ασύδοτη συμπεριφορά», που αναφέρονταν σε όσους/ όσες άλλαζαν συχνά ερωτικούς συντρόφους και την δημιουργία μιας επιπλέον κατηγορίας των ακοινωνικών. Σύμφωνα με το διάταγμα περί προληπτικής φυλάκισης που εξέδωσε το 1937 το Γ Ράιχ και το Πρωσικό υπουργείο εσωτερικών, ως α-κοινωνικοί ορίζονται «τα άτομα εκείνα που διαπράττουν ασήμαντες μεν, αλλά επαναλαμβανόμενες παραβιάσεις του νόμου, αποκαλύπτοντας έτσι την απροθυμία τους να συμμορφωθούν με τους κανόνες του Εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος (π.χ. αλκοολικοί, ζητιάνοι, τσιγγάνοι, πόρνες, πάσχοντες από μεταδοτικές ασθένειες, ιδιαίτερα από αφροδίσια νοσήματα, οι οποίοι δεν υπακούουν στα μέτρα των υγειονομικών αρχών)». Σ' αυτή την κατηγορία πληθυσμού συμπεριλαμβάνονταν και οι ψυχικά ασθενείς και τα άτομα με βαριές αναπηρίες (νοητικές και σωματικές). Στην ουσία επρόκειτο για περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες που κρίνονταν επικίνδυνες για την κοινωνία. Μάλιστα, η κατηγοριοποίηση αυτή ήταν αρκετά ασαφής, ώστε να έγκειται στην υποκειμενική απόφαση των τοπικών αστυνομικών και ιατρικών αρχών η ένταξη κάποιου/ κάποιας σε μια συγκεκριμένη κατηγορία με βάση κριτήρια όπως η εμφάνιση, η μόρφωση, το επάγγελμα, η φυλή και το φύλο. Οι γυναίκες δε, ήταν πιο ευάλωτες στην αυθαίρετη αυτή κατηγοριοποίηση, μιας και ο ορισμός του τι συνιστά επικίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά από πλευράς γυναικών ήταν πολύ ευρύς. Για παράδειγμα, οι γυναίκες που δούλευαν σε μπαρ είτε ως σερβιτόρες, είτε ως χορεύτριες ανεξάρτητα με το αν εκδίδονταν ή κινούσαν υποψίες για τη διάδοση αφροδίσια νοσημάτων, υπόκεινταν σε αυστηρό αστυνομικό έλεγχο. Σε κάθε περίπτωση, στόχος ήταν η εφαρμογή πολιτικών διαχωρισμού και η τιμωρία των επικίνδυνων στοιχείων για την κοινωνία.

Πολλοί τοπικοί διοικητές εξέλαβαν τα πειθαρχικά μέτρα των Ναζί απέναντι στην πορνεία του πεζοδρομίου ως ένα βήμα για την επαναφορά των οίκων ανοχής και της κρατικά ρυθμιζόμενης πορνείας. Μάλιστα, ισχυρίζονταν ότι οι οίκοι ανοχής είναι απαραίτητοι για την προστασία της δημόσιας υγείας. Τελικά, οι κρατικά χρηματοδοτούμενοι οίκοι ανοχής (έναντι των κρατικά ελεγχόμενων) καθιερώθηκαν επίσημα το Φεβρουάριο του 1936 με τη δημιουργία στρατιωτικών οίκων ανοχής για τους στρατιώτες της Βέρμαχτ, ενώ το Μάρτιο του 1941 δημιουργήθηκαν οίκοι ανοχής μέσα στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Αυτή η επίσημη ανοχή στη πορνεία εκφράζεται ρητά από το Χίμλερ σε λόγο του προς τους αρχηγούς των SS το 1937, όπου αναφέρει ότι δεν μπορείς από τη μια να αποκλείεις την αρσενική νεολαία από την επιλογή της ομοφυλοφιλίας και από την άλλη να μην τους αφήνεις καμία εναλλακτική. Όπως επιπλέον και με την διαταγή που εκδόθηκε από το υπουργείο εσωτερικών στις 9 Σεπτεμβρίου του 1939 προς τα αστυνομικά τμήματα σύμφωνα με την οποία καλούνταν «οι τοπικές αρχές να εντοπίσουν, όπου δεν υπήρχαν, τις κατάλληλες περιοχές και να δημιουργήσουν ειδικά σπίτια για τις πόρνες». Βέβαια, στην τάση αυτή αντιτάχθηκε η θρησκευτική δεξιά και οι ειδικοί για την καταπολέμηση των αφροδισίων νοσημάτων, προτάσσοντας οι μεν το θεσμό της οικογένειας και την προτεσταντική ηθική και οι δε την επικινδυνότητα των κρατικά ρυθμιζόμενων οίκων ανοχής για τη δημόσια υγεία. Παρά τις αντιδράσεις αυτές, όμως και την ρητορική για την φυλετική κατωτερότητα των εκδιδόμενων γυναικών, η πορνεία είχε πλέον καθιερωθεί ως η επίσημη διέξοδος για την ανδρική σεξουαλική δραστηριότητα. Η στρατιωτική αρχή και ο Υπουργός Εσωτερικών υποστήριζαν ότι οι κρατικά ρυθμιζόμενοι οίκοι ανοχής εξυπηρετούσαν στρατιωτικές λειτουργίες, ενώ μείωναν το ρίσκο για διάδοση αφροδισίων νοσημάτων καθώς περιόριζαν τις δραστηριότητες των ακοινωνικών εκδιδόμενων γυναικών. Επιπλέον τα κρατικά μπουρδέλα κατείχαν θέση κλειδί όσον αφορά την φυλετική πολιτική των Ναζί, όπως γίνεται σαφές στους οίκους ανοχής για αλλοδαπούς και επιστρατευμένους για εργασία που άνοιξαν μετά το 1940, οι οποίοι είχαν σαν σκοπό να μειώσουν τον αριθμό των διαφυλετικών σχέσεων, ο οποίος παρέμενε αρκετά μεγάλος κυρίως μετά την μαζική εισαγωγή εργατών για την κάλυψη της έλλειψης εργατικής δύναμης εξαιτίας της επιστράτευσης.

9. Οίκοι ανοχής-συνθήκες επιβίωσης στα στρατόπεδα συγκέντρωσης

Το 1941 ανοίγει ο πρώτος οίκος ανοχής στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Μαουντχαουζεν (Mauthausen) στην Αυστρία. Τα σπίτια αυτά ονομάστηκαν “Sonderbauten” (Ειδικές κατασκευές). Η δημιουργία τους συμπεριλήφθηκε σε ένα πρόγραμμα επιβράβευσης που μπήκε σε ισχύ από το επόμενο έτος. Όσοι εργαζόνταν παραπάνω ώρες στα στρατόπεδα, κέρδιζαν σαν μπόνους μια επίσκεψη σε έναν από τους οίκους ανοχής. Απ’ όσο μπορούμε να γνωρίζουμε, σε όλες τις μεγάλες εγκαταστάσεις δημιουργήθηκαν τέτοιου είδους δομές. Οίκοι ανοχής χτίστηκαν στα:

Auschwitz, Monowitz, Buchenwald, Sachsenhausen, Dachau και Mittelbau-Dora, καθώς και το Mauthausen. Μέχρι σήμερα, σε κανέναν από τους χάρτες των στρατοπέδων δεν μπορεί κανείς να εντοπίσει την τοποθεσία τους.

Οι κρατούμενες που εργάζονταν στους παραπάνω οίκους ανοχής ήταν τουλάχιστον κατά τα δύο πρώτα χρόνια στην πλειοψηφία τους γερμανικής εθνικότητας, οι οποίες είχαν χαρακτηριστεί ως Α-κοινωνικές. Σε μικρότερο ποσοστό ήταν Πολωνές, Ουκρανές, Λευκορωσίδες και σε ορισμένες περιπτώσεις, Ρομά. Από το 1941 μέχρι περίπου το 1943 οι οίκοι ανοχής στελεχώνονταν από γυναίκες που εκδίδονταν ήδη πριν από τον πόλεμο. Μετά, ελλείπει έμφυχου δυναμικού, το ποσοστό των μη Γερμανίδων που εργάστηκαν στους οίκους ανοχής, αυξήθηκε.

Τα Sonderbauten, στις περισσότερες περιπτώσεις φτιάχτηκαν για την εξυπηρέτηση αξιωματικών και φρουρών, υψηλόβαθμων κρατουμένων (Κάπο), οι οποίοι ως επί το πλείστον ήταν ποινικοί κρατούμενοι (πράσινο τρίγωνο), καθώς και για την «αναμόρφωση» ομοφυλόφιλων οι οποίοι εξαναγκάζονταν σε τακτικές επισκέψεις. Οι υπόλοιποι κρατούμενοι, συμπεριλαμβανομένου και των Ρώσων αιχμαλώτων πολέμου ήταν αποκλεισμένοι από αυτή την «υπηρεσία», εκτός από ορισμένες εξαιρέσεις. Οι Εβραίοι και Εβραίες, δεν νοούνταν ως ανθρώπινα όντα και επομένως δεν εμπλέκονταν σε τέτοιες διαδικασίες ούτε ως εκδιδόμενες, ούτε ως πελάτες.

Το ωράριο εργασίας ήταν δύο ώρες την ημέρα μεταξύ 8 και 10 το βράδυ, μέσα στις οποίες μπορούσαν να εξυπηρετηθούν το λιγότερο 8 άνδρες, αν όχι παραπάνω, καθώς το ανώτατο χρονικό όριο συνεύρεσης ήταν 15 λεπτά. Στους τοίχους των δωματίων υπήρχαν τρύπες, ώστε να μην υπάρχει το ρίσκο οποιασδήποτε ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ εκδιδόμενης-πελάτη, καθώς και για την τέρψη των φρουρών.

Η διαδικασία «διαλογής» των γυναικών που θα στελέχωναν τους οίκους ανοχής, βασιζόνταν σε κριτήρια εμφάνισης και υγείας. Σύμφωνα με μαρτυρίες επιζώντων, χωρίζονταν σε 3 διακριτά ιεραρχημένες κατηγορίες: Οι μέτριες προς καλές στέλνονταν στα στρατόπεδα, οι πιο όμορφες, στα σπίτια που προορίζονταν για αξιωματούχους της Βέρμαχτ (ένοπλες δυνάμεις με δικά τους πορνεία, 1935-1946) και οι ομορφότερες και πιο υγιείς στους οίκους ανοχής που εξυπηρετούσαν μονάχα μέλη των SS. Το ηλικιακό εύρος κάλυπτε από έφηβα κορίτσια, μέχρι γυναίκες 30 ετών. Τα κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν για την διαλογή εργαλιοποιούσαν πλήρως το ανθρώπινο σώμα, απεκδύοντας το από οποιαδήποτε ανθρώπινη ιδιότητα.

Οι γυναίκες τοποθετούνταν ένα σκαλί ακόμη πιο χαμηλά στην άτυπη ιεραρχία των στρατοπέδων, η οποία ενέπιπτε στον έμφυλο διαχωρισμό. Οτιδήποτε συνιστούσε χαρακτηριστικό της γυναικείας φυσιολογίας, όπως η έμμηνος ρύση (Μαρτυρία) γινόταν διαρκώς αφορμή για ταπείνωση και εξευτελισμούς. Οι γυναίκες που εισέρχονταν στα στρατόπεδα, υφίσταντο μια διαδικασία που συμπεριλάμβανε το ξύρισμα τόσο των μαλλιών όσο και του ηβικού τριχώματος, αφαιρώντας κάθε αίσθηση διαφορετικότητας. Η απώλεια των μαλλιών, συνδυασμένη με την τα-

πεινωτική έκθεση του γυμνού σώματος, είναι από τις πιο δυσάρεστες μνήμες που ανακαλούν οι επιζήσασες.

Απ' την άλλη πλευρά, η συντήρηση μιας υγιούς, θηλυπρεπούς εικόνας όπως την αντιλαμβάνονταν οι ναζί, συνιστούσε μια ολόκληρη στρατηγική επιβίωσης, κάτω από την διαρκή και πιεστική απειλή του θανάτου. Τόσο στους οίκους ανοχής, όσο και εκτός, η εικόνα εγκατάλειψης έπαιζε καθοριστικό ρόλο. Πληγές, ασθένειες, ή ακόμα το γκριζάρισμα στα μαλλιά, μπορούσε να οδηγήσει στον θάλαμο αερίων. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, γυναίκες αφηγούνται ιστορίες για την προσοχή που έδιναν στο στήθος τους, καθώς η εικόνα ενός όμορφου στήθους παρέπεμπε σε υγεία και επομένως σε αξιοποιήσιμη εργατική δύναμη («Όταν οι Γερμανοί σε κοιτούν, η ματιά πέφτει κατευθείαν στο στήθος σου ... όσο το στήθος σου είναι στητό, μετράς ακόμα σαν ζώο ικανό για εργασία»).

Η καθημερινότητα για τις γυναίκες γενικά στα στρατόπεδα, εκτός από την σκληρή εργασία και τις απάνθρωπες συνθήκες που μνημονεύονται παραστατικά και σε άλλες μαρτυρίες (Λέβι), συμπεριλάμβανε και ομαδικούς βιασμούς από φρουρούς. Οι βιασμοί αυτοί, θεωρούνταν επιτρεπτοί καθότι τα σώματα των κρατούμενων και ιδιαιτέρως Εβραίων, δεν λογίζονταν ως άνθρωποι.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, η «εργασία» στους οίκους ανοχής, θεωρούνταν κατά κάποιο τρόπο ευνοϊκή συνθήκη καθότι το δίλλημα έμπαινε αρκετά ξεκάθαρα: Εξαναγκαστική εκπόρνευση ή θάνατος. Παρότι οι εκδιδόμενες σχεδόν ποτέ δεν εκτελούνταν και στην πλειοψηφία τους επιβίωσαν δεν θα πρέπει επ' ουδενί να θεωρήσουμε την εργασία στους οίκους ανοχής σαν μια επιθυμητή, ή αξιολύγυτη συνθήκη, απόδειξη αυτού, σποραδικές αυτοκτονίες εκδιδόμενων. Το δέλεαρ για τις γυναίκες που εκδίδονταν, ήταν αποφυλάκιση μετά τους 6 μήνες εργασίας, κάτι που σχεδόν ποτέ δεν τηρούσαν. Συνολικά, κατά την διάρκεια των 4 ετών λειτουργίας των οίκων ανοχής, εκατοντάδες γυναίκες εξαναγκάστηκαν σε εργασία η οποία ουσιαστικά πήρε χαρακτηριστικά οργανωμένων βιασμών.

Σε περιπτώσεις εγκυμοσύνης, οι οποίες δεν ήταν καθόλου σπάνιες, οι αξιωματικοί αποφάσιζαν την έκβαση της κάθε υπόθεσης. Ως επί το πλείστον γίνονταν εκτρώσεις, ενώ οι εκδιδόμενες μετά τον τερματισμό της εγκυμοσύνης είχαν μια περίοδο ανάρρωσης, μόλις 5 εβδομάδων. Για την αποφυγή τέτοιων περιστατικών πολύ συχνά οι γυναίκες υποχρεώνονταν σε στείρωση, η οποία γινόταν είτε με χειρουργική επέμβαση, είτε με την χορήγηση ισχυρών χημικών που προκαλούσαν μητροραγία.

Εκτός των οίκων ανοχής όμως, σε μια καθημερινότητα γεμάτη αγωνία, καθόλου σπάνια δεν ήταν εξαναγκαστική εκπόρνευση, που διασφάλιζε για τις γυναίκες την επιβίωση τους. «Κερδίζοντας» έτσι τα προς το ζην, κατάφεραν να βρίσκουν τροφή για τις ίδιες και για άλλους, και να εξασφαλίσουν την επιβίωση τους για μια ακόμη μέρα.

Βιβλία και άρθρα που συμβουλευτήκαμε

- Ομάδα Δοκιμή κοινωνικής χειραφέτησης και απελευθερωτικής πράξης, *Δοκιμή πρώτη: Η κανονικότητα του ναζιστικού φαινομένου. Ο φασισμός στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα 2012.
- Τ. Χερφ, *Αντιδραστικός μοντερνισμός. Τεχνολογία, κουλτούρα και πολιτική στη Βαϊμάρη και στο Γ' Ράιχ*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1996.
- Τ. Χάλμπερσταμ, *The Queer Art Of Failure*, κεφ. 5. «Ομοφυλοφιλία και φασισμός», N.C: Duke University Press, 2011.
- Ιός της Ελευθεροτυπίας, αφιέρωμα: «Η δίωξη των ομοφυλόφιλων στο Γ' Ράιχ. Το κρυμμένο ολοκαύτωμα», εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 25 Ιουνίου 2000.
- Χ. Χέγκερ, *Οι άντρες με το ροζ τρίγωνο. Η μαρτυρία ενός ομοφυλόφιλου από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης 1939-1945*, Μαύρη Λίστα, Αθήνα 2000.
- Π. Λέβι, *Αυτοί που βούλιαξαν και αυτοί που σώθηκαν*, Άγρα, Αθήνα 2006.
— *Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος*, Άγρα, Αθήνα 2009.
- Σ. Μπολόνια, *Ναζισμός και εργατική τάξη. Κρίση, κράτος πρόνοιας και αντιφασιστική βία στη Γερμανία του μεσοπολέμου*, *antifa scripta*, Αθήνα 2011.
- G. J. Giles, *The Most Unkindest Cut of All: Castration, Homosexuality and Nazi Justice*. *Journal of contemporary history* (41-61) 43, τόμ. 27, αρ. 1.
- E. N. Jensen, *The Pink Triangle and Political Consciousness: Gays, Lesbians and the Memory of Nazi Persecution*, στο *Journal of the History of Sexuality*, τ. 11, No. 1/2, Special Issue: Sexuality and German Fascism (Ιανουάριος-Απρίλιος 2002), σσ. 319-349, University of Texas Press, <http://www.jstor.org/stable/3704560>
- K. Mann, 1934, *Ομοφυλοφιλία και Φασισμός*, μτφ. Αλέξανδρος Ισάρης, Αθήνα: Άγρα
- J. Roos, *Blacklash against Prostitutes' Rights: Origins and Dynamics of Nazi Prostitution Policies*, στο *Journal of the History of Sexuality*, τ. 11, No. 1/2, Special Issue: Sexuality and German Fascism (Ιανουάριος-Απρίλιος 2002), σσ. 67-94, University of Texas Press, <http://www.jstor.org/stable/3704552>
- A. F. Timm, *Sex whith a Purpose: Prostitution, Venereal Disease and Militarized Masculinity in the Third Reich*, στο *Journal of the History of Sexuality*, τ.11, No. 1/2, Special Issue: Sexuality and German Fascism (Ιανουάριος-Απρίλιος 2002), σσ. 223-255, University of Texas Press, <http://www.jstor.org/stable/3704557>
- «Το σεξ σαν ιστορία τρόμου: πορνεία, επιδημία και δημόσια τάξη», περιοδικό Μιγάδα, τ. 3.

Σχετική φιλμογραφία

- Ταινία: «Bent» σε σκηνοθεσία του Sean Mathias (1997).
- Ντοκιμαντέρ: «Paragraph 175» σε σκηνοθεσία των Rob Epstein και Jeffrey Friedman (2000).

Για την Ελένη Μάνος

Η Ελένη Μάνος γεννήθηκε το 1937 στη Θεσσαλονίκη, όπου και πέθανε στις 15 Δεκεμβρίου 2012. Βρέθηκε στη Γερμανία με την πρώτη γενιά ελλήνων μεταναστών, δούλεψε στην αρχή εργάτρια σε εργοστάσιο κονσερβοποίησης ψαριών και στη συνέχεια σπούδασε κοινωνιολογία. Τη γνωρίσαμε στα τέλη της δεκαετίας του '90, και τον Μάιο του 2001 το *ξενοδοχείο των ξένων* την υποδέχτηκε στην κατάληψη Μαύρη Γάτα για να συζητήσουμε με αφορμή το βιβλίο της *Zu Hamburg in der "Fremde"? Eine Kritik der Griechischen Emigrationsideologie* (Στο Αμβούργο στα «ξένα»; Μια κριτική της ελληνικής ιδεολογίας της μετανάστευσης). Βλ. και το κείμενο «Πάντα ξένοι στις χώρες των αφεντικών» στο ξ #2: 36-43.

Το κείμενο που ακολουθεί δημοσιεύτηκε τον Φεβρουάριο του 2013 στο περιοδικό Transmitter του ραδιοφωνικού σταθμού FSK του Αμβούργου.

Η Ελένη Μάνος πέθανε

Tou Marcel Stoetzler

Η τελευταία χρονιά πήρε μαζί της και μια ηλικιωμένη κυρία, σκληρόπετση και πεισματάρα, συχνά εκνευριστική, κάποιες φορές μέχρις εμμονής, μία κυρία της παλιάς κριτικής σχολής.

Κανείς μάλλον δεν ξέρει ότι υπήρξε (μεταξύ άλλων) και ένα από τα σημαντικά πρόσωπα, ίσως το πιο σημαντικό, στην αφετηρία των προσπαθειών που μετά από πολύ καιρό γέννησαν τελικά τον ραδιοφωνικό σταθμό FSK: Η Ελένη Μάνος, κομμουνίστρια (της αναρχοκομμουνιστικής τάσης), κοινωνιολόγος, κάτοικος του St. Pauli, που πέθανε τον Δεκέμβριο του 2012, λίγες ημέρες πριν από τα εβδομηκοστά πέμπτα γενέθλιά της, συνεισέφερε στους κοινωνικούς αγώνες πιο πολύ απ' ό,τι οι περισσότεροι από εμάς θα μπορούσαμε να συνεισφέρουμε σε διακόσια εβδομήντα πέντε χρόνια – και αν.

Για εκείνη (και μπορώ να πω ότι το ίδιο ισχύει για όλους μας που τότε, γύρω στα 1988-89, ξεκινήσαμε την πολιτική δουλειά στο ραδιόφωνο του St. Pauli), το St. Pauli ήταν η συνοικία του λιμανιού, με το προλεταριάτο και τους μετανάστες

της, και όχι τόσο ένα κέντρο εναλλακτικής κουλτούρας, που ουδόλως την ενδιέφερε...

Νομίζω πως πρωτογνώρισα την Ελένη σε μια συνέλευση γειτονιάς σχετικά με τη δημιουργία της Rote Flora (όταν έκλεισε η κατάληψη 1000 Törfle), πριν ακόμη την πρώτη κατάληψη του κτιρίου, όπου η Ελένη υποστήριζε την ιδέα ενός συνοικιακού πολιτιστικού κέντρου, που θα λειτουργούσε ως συνδυετικός κρίκος των προλεταριακών, μεταναστευτικών μικροαστικών και φοιτητικών κύκλων της συνοικίας. (Είχε προτείνει τότε για παράδειγμα να οργανωθεί μια γιορτή καλωσορίσματος των μετοίκων από τη Σοβιετική Ένωση, οι οποίοι γύρω στο 1988 μένανε στο παλιό εργοστάσιο της εταιρείας Montblanc – η συνέλευση ωστόσο δεν φάνηκε να συγκινείται με την ιδέα).

Η Ελένη είχε το δικό της one-woman ερευνητικό κέντρο, αφιερωμένο στην έρευνα της συνοικίας του St. Pauli (αποτελούσε τμήμα του ίδιου ιδρύματος με το «Ινστιτούτο Κοινωνικής Έρευνας» – που δεν υπάρχει πια). Στο κομψό (για τη δική μας punk αισθητική) και άνετο γραφείο της γίνανε πολλές συζητήσεις, οι οποίες συνέβαλαν στις πρώτες κινήσεις για το ραδιόφωνο: κοινωνιολογική και πολιτική κριτική του λόγου, κριτική των μέσων ενημέρωσης – θυμάμαι ότι σε μια συζήτηση η Ελένη τόνιζε πως είναι σημαντικό για μας να καταλάβουμε πόσο δίκιο έχουν οι λαϊκοί προλετάριοι, όταν λένε «αυτοί πάλι τα δικά τους λένε» για το δημόσιο ραδιόφωνο: γιατί τα μμε δεν έχουν τίποτε να πουν για τον σεξισμό, για το ζήτημα της ταξικής ανισότητας, δεν καταλαβαίνουν ότι η κουλτούρα είναι δυναμική και όχι στατική, δεν μας λένε πώς το κίνημα θα έπρεπε να αντιμετωπίζει επιδέξια και αποστασιοποιημένα τους μικροαστούς του St. Pauli (τους οποίους ένας από τους συντρόφους μας, από το φοιτητικό κίνημα της εποχής, χαρακτήριζε αυτάρεσκα και υποτιμητικά «διευρμένους αστούς», μια φράση, της οποίας η συνειδητή έλλειψη νοήματος εξόργιζε την Ελένη που υπερασπιζόταν πάντοτε μια γλώσσα κατανοητή και ξεκάθαρη).

Στο γραφείο της Ελένης συναντιόντουσαν επίσης οι «Φίλες και Φίλοι των Δύσκολων Ερωτημάτων», που λίγο-πολύ ήταν οι ίδιοι άνθρωποι της πρωτοβουλίας για το ραδιόφωνο, που αργότερα δεν θα κατάφερναν να αποφύγουν τα δύσκολα ερωτήματα. Δυο πράγματα μισούσε η Ελένη περισσότερο κι απ' το θάνατο: την αστική οικογένεια («ένα εργοστάσιο παραγωγής νευρώσεων») και το έθνος. Η πολύτιμη «ελληνικότητα» πολλών ελλήνων μεταναστών την έκανε να ξερνάει (την έκφραση αυτή τη χρησιμοποιούσε πολύ συχνά), όπως όμως και ο μικροαστικός «απελευθερωτικός εθνικισμός» των αντι-ιμπεριαλιστών: Η στάση της αυτή πολλούς και πολλές από «εμάς» στο «κίνημα» μας έκανε να τη θαυμάζουμε, τελικά ωστόσο την οδήγησε στη μοναξιά: Η μετανάστρια παραείχε απομακρυνθεί από τις ρίζες της, τόσο που δεν έβρισκε κοινά σημεία, ούτε μ' αυτούς που παρέμεναν στην «πατρίδα», ούτε με αυτούς που είχαν φύγει. Η «σκούρη Ελενίτσα», όπως καμιά φορά αποκαλούσε φιλάρεσκα τον εαυτό της, είχε επίγνωση της ξενικότητάς της

στους βόρειους τόπους, πολύ πιθανόν να την ένωθε και καθημερινά. Αυτό όμως που την εμπόδιζε να έχει μια άνετη και ευχάριστη ζωή δεν ήταν τόσο το σκούρο δέρμα της, όσο η ξεροκέφαλη κι επίμονη απαίτησή της για σαφήνεια. (Ακόμη και στο ραδιόφωνο, όταν αργότερα λειτουργούσαμε κανονικά, πολύ σπάνια την καλούσαμε. Παραήτανε άβολο το ύφος της για ραδιοφωνική μετάδοση, ακόμη και για τα δικά μας αυτιά).

Είναι πραγματικά κρίμα που η Ελένη, παρ' όλο που τόσες δεκαετίες γνώριζε τους πάντες στο χώρο, στο τέλος είχε απομονωθεί τελείως και –ειδικά μετά τη μισητή συνταξιοδότηση– εξαρτιόταν από την οικογένειά «της» και την «επιστροφή στο σπίτι» στη Θεσσαλονίκη. Οι φαινομενικοί δεσμοί αίματος θριαμβεύουν, όταν διαρρηγνύεται η αλληλεγγύη των (πλέον όχι και τόσο ένθερμων) αγωνιστών. Βέβαια πολύ καλύτερα έτσι από το να πεθάνει εντελώς μόνη της (και οι συγγενείς της σίγουρα είναι μια χαρά άνθρωποι), σίγουρα όμως θα ήλπιζε κάτι παραπάνω. Θα ήθελε να είχε εγκαταλείψει τα εγκόσμια στη Rote Flora, σε έναν χώρο ανοιχτό και ελεύθερο.

Η Ελένη δεν χαρίστηκε ποτέ σε κανέναν, ούτε σε φίλο ούτε σε εχθρό: Θα μας συντροφεύουν η ήττα, η αποτυχία και οι ανοιχτοί λογαριασμοί.

Σημειώσεις της Στέπας

Περιεχόμενα 1^{ου} τεύχους

- Silvia Federici, George Caffentzis, *Να ξαναχτίσουμε τη μυρμηγκοφωλιά τους;*
- Anselm Jappe, *Οπαδοί της αποανάπτυξης, ακόμη μια προσπάθεια...!*
- George Caffentzis, *Η χρηματοπιστικοποίηση ως πόλεμος*
- Silvia Federici, George Caffentzis, *Σημειώσεις για μια συζήτηση με θέμα την πολεμική παραγωγή και τον καπιταλισμό*
- Raj Patel, *Της γης οι πεινασμένοι*
- Massimo De Angelis, *Κρίσεις: νεοφιλελεύθερα αδιέξοδα και πολιτική ανασύνθεση*
- *Μαγικές εικόνες...*
- Silvia Federici, George Caffentzis, *Τι είναι τελικά αυτή η κρίση;*
- Silvia Federici, *Αφρική: κυνήγι μαγισσών, παγκοσμιοποίηση, φεμινιστική αλληλεγγύη*
- *Οι πόλεμοι στα Βαλκάνια ήταν η αρχή...*
- Περιβαλλοντικό Δίκτυο Ιθαγενών, *Gourmet REDD: το τραπέζι είναι στρωμένο*
- Seth Tobocman, Doug Henwood, *Η μεγάλη κατάρρευση*

Περιεχόμενα 2^{ου} τεύχους

- *Τέλος του καπιταλισμού ή κατάσταση εκτάκτου ανάγκης;*
- *Το ερωτηματολόγιο*
- Silvia Federici, George Caffentzis, *Κρίση είναι η καθημερινότητα που ζούμε*
- Anselm Jappe, *Τα καλά και τα κακά νέα*
- Robert Kurz, *Ο τρόμος της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης – πώς επιχειρείται να γίνει η Ελλάδα μια περίπτωση για παραδειγματισμό*
- Julio Broca, *Το κράτος-μέγγενη, η υπερσυσσώρευση, ο φασισμός και οι καθημερινοί άνθρωποι*
- Sasha Lilley, *Η τέταρτη παγκόσμια κρίση του καπιταλιστικού συστήματος*
- Ernie Larsen, *State of emergency*
- Φώτης Τερζάκης, *Η καπιταλιστική παράνοια μιας “ανάπτυξης” που δεν υπόσχεται πλέον τίποτα*
- Δημήτρης Κωτσάκης, *Διάλογος για την κρίση και την άμεση δημοκρατία*
- clandestina, *...και τότε ρίζανε τον κλήρο να δούνε ποιος θα φαγωθεί “για να ξεβρωμίσει ο τόπος”*

κυκλοφορούν από τις εκδόσεις των ξένων

Critical Art Ensemble
Η μηχανή της σάρκας

Andréa Doria
**Η εξαιρετική περίπτωση
μιας συνηθισμένης ιστορίας**

Anselm Jappe
**Το τέλος της τέχνης
στον Αντόρνο και τον Ντεμπόρ**

Ομάδα Retort
(Iain Boal, T.J.Clark, Joseph Matthews, Michael Watts)
**Καταπονημένες Δυνάμεις
Κεφάλαιο και θέαμα στη νέα εποχή του πολέμου**

Εξεγερμένος υποδιοικητής Μάρκος
Ιστορίες για τους ανθρώπους του καλαμποκιού

Gruppe Krisis, Norbert Trenkle, Anselm Jappe
Κείμενα για την εργασία και την κρίση

Silvia Federici
Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα

Κώστας Δημητρίου
Ο ΙΧ άνθρωπος και οι υποθαλάσσιες αρτηρίες του

Massimo de Angelis
Κοινά, περιφράξεις και κρίσεις

Raoul Vaneigem
**Γράμμα στα παιδιά μου
και στα παιδιά του κόσμου που έρχεται**

Λουκής Χασιώτης [επιμέλεια]
**Η κολεκτιβοποίηση στην Ισπανία, 1936-1939
Μαρτυρίες και κριτικές προσεγγίσεις**

υπό έκδοση
Αυτοί και εμείς
Κείμενα των Ζαπατίστας: Δεκέμβριος 2012 - Μάρτιος 2013

